

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

OSMANLI SONRASI ARNAVUT KİMLİĞİNİN İNŞASI

DOKTORA TEZİ

Murtezan İDRİZİ

Enstitü Anabilim Dalı : Tarih

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Ebubekir SOFUOĞLU

KASIM – 2018

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

OSMANLI SONRASI ARNAVUT KİMLİĞİNİN İNŞASI

DOKTORA TEZİ

Murtezan İDRİZİ

Enstitü Anabilim Dalı : Tarih

“Bu tez 22/11/2018 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Oybirliği / Oyçokluğu ile kabul edilmiştir.”

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ	İMZA
Prof. Dr. Ebubekir SOFUOĞLU	Basarılı	[İmza]
Prof.Dr. İsmail HİRA	Basarılı	[İmza]
Doç.Dr. Serkan YAZICI	Basarılı	[İmza]
Doç. Dr. Vedat TURGUT	Basarılı	[İmza]
Dr. Öğr. Üyesi Hakan TÜRKKAN	Basarılı	[İmza]

 SAKARYA ÜNİVERSİTESİ	T.C. SAKARYA ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ TEZ SAVUNULABİLİRLİK VE ORJİNALLİK BEYAN FORMU	Sayfa : 1/1
Öğrencinin		
Adı Soyadı	:	Murtezan İdrizi
Öğrenci Numarası	:	D086012007
Enstitü Anabilim Dalı	:	Tarih
Enstitü Bilim Dalı	:	Tarih
Programı	:	☐ YÜKSEK LİSANS ☒ DOKTORA
Tezin Başlığı	:	Tarihi Süreç İçinde Arnavut Kimliği
Benzerlik Oranı	:	% 11
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE,		
☒ Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının benzerlik oranının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi beyan ederim.		
28/06/2018 Öğrenci İmza 		
☐ Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Tez Çalışması Benzerlik Raporu Uygulama Esaslarını inceledim. Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen öğrenciye ait tez çalışması ile ilgili gerekli düzenleme tarafıma yapılmış olup, yeniden değerlendirilmek üzere@sakarya.edu.tr adresine yüklenmiştir.		
Bilgilerinize arz ederim.		
28/06/2018 Öğrenci İmza		
Uygundur		
Danışman Unvanı / Adı-Soyadı: Prof. Dr. Ebubekir SOFUOĞLU Tarih: 22.11.2018 İmza: 		
☐ KABUL EDİLMİŞTİR ☐ REDDEDİLMİŞTİR EYK Tarih ve No:	Enstitü Birim Sorumlusu Onayı	

ÖNSÖZ

Bu çalışmada, bir kimliğin Osmanlı sonrası dönemi sürecinde nasıl geliştiği ortaya konulmuştur. İlk olarak Arnavut kimliği üzerinde durulduğu için kimlik kavramının anlaşılması sağlanmıştır. Balkan halklarından olan Arnavutların İlirlere ait özellikler taşıdıklarından bahsedilmiş, komşu halkların, kültür, inanç ve gelenekleriyle ne tür farklı özelliklere sahip oldukları ortaya konulmuştur. Yerli halk olmalarına rağmen Arnavutların, çoğu zaman dış ve komşu ülkeler tarafından maruz kaldığı saldırılara yer verilmiştir.

Bu tezin yazılması aşamasında, çalışmamı sahiplenerek titizlikle takip eden danışmanım Prof. Dr. Ebubekir Sofuoğlu'na değerli katkı ve emekleri için içten teşekkürlerimi ve saygılarımı sunarım. Hakan Türkan, Şenay Yanar ve Mustafa Işık, tüm süreç boyunca her anlamda yanımda olmuşlar, desteklerini ve katkılarını esirgememişlerdir. Tez izleme jürisinde bulunan Prof. Dr. İsmail Hira, Doç. Dr. Serkan Yazıcı ve Doç. Dr. Vedat Turgut da çalışmamın son haline gelmesine değerli katkılar yapmışlardır. Bu vesileyle tüm hocalarıma ve tezimin son okumasında yardımlarını esirgemeyen meslektaşım Mustafa Işık'a teşekkürlerimi borç bilirim. Son olarak bu günlere ulaşmamda emeklerini hiçbir zaman ödeyemeyeceğim anneme, babama ve eşime şükranlarımı sunarım.

Murtezan İDRİZİ
22.11.2018

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	i
KISALTMALAR	iii
ÖZET.....	iv
SUMMARY	v
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1. OSMANLI ÖNCESİ DÖNEMDE ARNAVUT KİMLİĞİ.....	9
1.1. Kimlik Kavramı	9
1.2. Arnavut Kimliğinin Oluşumu	11
1.3. Arnavut Adı Üzerine Tartışmalar.....	22
1.4. Arnavut Dili Üzerine Tartışmalar	33
BÖLÜM 2. OSMANLI DÖNEMİNDE ARNAVUT KİMLİĞİ.....	41
2.1. Osmanlının Balkanlara Gelişi ve Arnavutlar arasında İslam'ın Yayılması	41
2.1.1. Bazı Bilim Adamlarının Görüşleriyle Arnavutların Müslüman Olma Nedenleri	55
2.2. Osmanlı İdaresinde Arnavutların Yaşantısı	68
2.3. Fransız Devriminin Balkanlardaki Etkileri ve Arnavutların Milliyetçilik Akımından Etkilenmeleri	76
2.3.1. Balkanlardaki Milliyetçilik Hareketleri (Yunan, Sırp Akımları).....	78
2.3.2. Arnavut Milli Hareketi.....	85
2.4. Osmanlının Son Yüzyılında Arnavut Elitinin Yaptığı Kimlik Tartışmaları	89
2.4.1. Arnavut Milli hareketinin Dört Safhası	90
2.4.2. Arnavut Aydınların Kültürel Faaliyetleri.....	94
2.4.3. Prizren Birliği.....	99
2.4.4. Arnavut Talepleri Karşısında Osmanlı'nın Tutumu	105
BÖLÜM 3. OSMANLI SONRASI DÖNEMDE ARNAVUT KİMLİĞİ	112
3.1. Osmanlı Devleti'nin Balkanlardan Çekilmesi	112
3.1.1. Arnavut Coğrafyasının Parçalanması.....	118
3.1.2. Karadağlılar, Bulgarlar, Sırp ve Yunanlar Tarafından İlhak Edilen Arnavut Toprakları	125

3.1.3. Bağımsız Arnavutluk'un Kurulması (1912)	128
3.2. Komünist Dönem Öncesi Kimlik Tartışmaları	152
3.2.1. Ahmet Zogu Döneminde Arnavutların Durumu	158
3.2.2. İkinci Dünya Savaşında (1941 – 1945) Arnavutların Kimlik Mücadeleleri	163
3.3. Komünist Dönemde (Enver Hoca 1944-1985) Arnavut kimliği.....	172
3.3.1. Komünistlerin Eğitim Sistemine Müdahaleleri.....	181
3.4. Komünist Dönemi Sonrası Kimlik Tartışmaları (1989'dan Bugüne).....	184
3.4.1. Kosova Arnavutlarının Etnik Kimlik Mücadeleri.....	185
3.4.2. Makedonya Arnavutlarının Etnik Kimlik Mücadeleri	193
3.4.3. Diğer Arnavut Bölgelerindeki Etnik Kimlik Mücadeler.....	198
3.5. Arnavut Kimliği Üzerinde Ayırıştırma Propagandaları	200
SONUÇ.....	214
KAYNAKÇA	221
EKLER.....	237
ÖZGEÇMİŞ.....	259

KISALTMALAR

AB	: Avrupa Birliği
ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
AMÖ	: Arnavut Milliyetçi Örgütü
ANSA	: İtalyan Ana Haber Merkezi
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
DGSD	: Devlet Gizli Servis Departmanı (Yugoslavya)
NATO	: Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
UÇK	: Kosova Özgür Ordusu
UKC	: Ulusal Kurtuluş Cephesi
UNMIK	: Birleşmiş Milletler Kosova Geçici Yönetim Misyonu
AVNOY	: Yugoslavya Faşist Karşıtı Milli Kurtuluş Meclisi

Sakarya Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Özeti

Yüksek Lisans		Doktora	
Tezin Başlığı: Osmanlı Sonrası Arnavut Kimliğinin İnşası			
Tezin Yazarı: Murtazan İDRİZİ		Danışman: Prof. Dr. Ebubekir SOFUOĞLU	
Kabul Tarihi: 22.11.2018		Sayfa Sayısı: v (Ön kısım) + 236 (Tez) 22 (Ek)	
Anabilim Dalı: Tarih			
Bu çalışma, Osmanlı sonrası Arnavut kimliğinin inşası sürecinin değerlendirilmesini ve aktarılmasını amaçlar. Arnavut kimliği erken bir geçmişten başlayarak bugüne dek ele alınmıştır. Bir grubun veya bir toplumun kimliği sadece bir kaç faktör sayesinde ayakta kalabilir. Bir kimliği tesis eden, yaşatabilen ve koruyan faktörler dil, din, kültür ve gelenektir. Bunların ortak desteğiyle, kimliğin korunma mekanizması ortaya çıkar. Din faktörü Arnavut toplumuna sonradan ve Arnavutların kendi tercihleriyle gönüllü olarak eklenmiştir. Arnavutların bir dinden başka bir dine giriş sebebi kendi kimliğini korumak idi. Bu anlamda İslam Dini, Arnavut kimliğinin koruyucu bir kalkan vazifesi gördüğü söylenebilir. Dil ve din faktörleri Arnavutların ayrılmaz parçaları olduğu tarihi süreç içinde defalarca ispatlanmıştır. Son yüzyıllarda Arnavut kimliği yok edilmeye çalışılmıştır. Farklı metotlarla orijinal Arnavut kimliğinin parçalanmasına gayret edilmiştir. Örneğin Kosova'daki Arnavutlar için Kosovalı olmak, Makedonya'daki Arnavutlar için Makedon olmak ve Karadağ'daki Arnavutlar için Karadağlı olmak gibi yeni kimlikler üretilerek farklılaştırmak ve bu farklılıkları da çatıştırmak en önemli amaçlardan biri olmuştur. Bölgesine göre Arnavut Halklarına yeni, biri diğerinden farklı kimlikler üretilmeye çalışılmıştır. Başta dış güçler olmak üzere bunları yapanların amacı, yaşadıkları farklı yörelere göre yeni yeni kimlikler üretmek ve böylece de Arnavutları kendi içinde çatışmalara sürüklemektir.			
Anahtar Kelimeler: Kimlik, Arnavut, Dil ve Din			

Sakarya University
Institute of Social Sciences Abstract of Thesis

Master Degree		Ph.D.	
Title of Thesis: The Building of Albanian Identity After the Ottoman Era			
Author of Thesis: Murtazan İDRİZİ		Supervisor: Professor Ebubekir SOFUOĞLU	
Accepted Date: 22.11. 2018		Number of Pages: v(Pre Text) +236 (Main Body) + 22 (App)	
Department: History			
This study aims to critic and share the process of build of the Albanian identity after the Ottoman era. Within this dissertation, the Albanian identity has been evaluated from the earliest period to the present. The identity of one group or one community can stand on its feet only if relies in several factors. The factors that create, preserve and revive the identity are language, religion, culture and tradition. Thanks to the joint sustenance of these factors, the mechanism that preserves the identity arises. The faith factor among the Albanians was added afterwards by the will of the Albanians themselves. The reason for conversion of the Albanians from one religion to the other is due to the preservation of identity. In this respect, it can be said that the Islamic religion had a role of a protective shield in the direction of preserving the Albanian identity. The fact that language and religion are indivisible elements of Albanian identity has been proven several times throughout history. In the recent centuries, there have been attempts to destroy the Albanian identity. Various methods were intended to split the original Albanian identity. In this perspective the initiatives for protection of the identity of Kosovars (for the Albanians from Kosovo), Macedonian (for the Albanians from Macedonia) or Montenegrins (for the Albanians from Montenegro), are fostered in order to create divergence that would further on result in conflicts. Over time, depending on the region where they lived, there were attempts to create new and different identities for the Albanians. Starting with the external forces, certain circles have tried to create these new identities and through them to cause conflicts among the Albanians themselves.			
Keywords: Identity, Albanian, Language and Religion			

GİRİŞ

Bu çalışmada ele alınan konu Balkan coğrafyası açısından önem teşkil etmektedir. Çalışma sürecinde bu konu ile ilgili yeterli bir araştırmanın yapılmadığı dikkat çekmiştir. Balkanlar'daki diğer kimlikler tarafından Arnavut kimliği başlı başına bir sorun olarak görülmektedir. Aynı zamanda Arnavut kimliği de kendi sınırları içerisinde bir takım sorunları barındırmaktadır. Bu doğrultuda Arnavut kimliği hakkında bir tez ortaya koymak ihtiyaç haline gelmiştir. Arnavutların Avrupa'ya mı yoksa Asya'ya mı, Doğuya mı yoksa Batıya mı ait olduklarının tartışıldığı bir dönemde bu tez ele alınmıştır.

Çalışmanın konusu

Ele aldığımız tezin başlığı “Osmanlı Sonrası Arnavut Kimliğinin İnşası”dır. Bu çalışmayla Arnavut kimliği ile ilgili bir takım sorunlara çözüm üretilmeye çalışılacaktır. Aynı zamanda Arnavut kimliği ile ilgili diğer kimliklerin yaptığı kışkırtmalara ve manipülasyonlara uygun bir yanıt verilecektir. Bu çalışma tarihsel bir perspektifle ele alınacaktır. Tarihi süreç içerisinde dönem dönem farklı eleştiriler olmasına rağmen bu kimliğin sağlıklı ve kronolojik bir şekilde ortaya konulması önem arz etmektedir.

Çalışmanın amacı

Eski tarihlerden beri merkezli imparatorluklar sürekli hedefte olmuşlardır. Merkezi imparatorluklara yapılan saldırılar, toprak, kaynak, asker kayıplarına bunlar da bu yapıları zayıflamaya sürüklüyordu. Tarih, bu şekilde kurulmuş, gelişmiş, yükselmiş İmparatorlukların zaman içinde saldırılar sonucu zayıflayıp yıkıldığı sayısız örneklere şahit olmuştur.

Eski tarihlerden bugüne dek her merkezi İmparatorluğun bazen diğerleriyle aynı bazen de kendine has zayıflama, yıkılma sebepleri olagelmisti. Yakın Çağ'ın başlangıcı olarak kabul edilen Fransız İhtilalinden sonra da merkezi imparatorlukların yıkılış sebepleri arasına başka bir sebep daha ilave olmuştu. Fransız İhtilaliyle ortaya çıkan merkezi imparatorlukların yıkılışına yol açan bu sebep daha önceki dönemlere göre, Fransız İhtilali sonrası dönemde olduğu kadar yok denecek miktardaydı. Bu sebep de Fransız İhtilalinin, doğuşunu tetiklediği Milliyetçilik akımları idi ve bu akımlar merkezi imparatorlukların teker teker ortadan kalkmasına yol açıyordu.

Merkezi imparatorlukların modern dönemde yıkılmasına sebep olan milliyetçilik akımları, imparatorluklar üzerinde çok güçlü tesir bırakıyordu. Mozaikçi hatırlatan yapıyı, imamesi kopmuş tespih taneleri gibi parçalıyor adeta dört bir yana savuruyordu. Bu süreçte zenginlik olarak değerlendirilebilmesi gereken farklı kimlikler, çatışma odakları haline getiriliyor, toplumların daha renkli, daha keyifli yaşamalarını sağlayan milli farklılıklar kavga sebepleri haline dönüşüyordu.

Halbuki her bir etnik kimlik 100 ya da 200 yıl önce, etnik aidiyet savaşına girdiği diğer etnik kimliklerden koparak farklı bir yapıya bürünmüştü. Geriye doğru gidildiğinde birçok farklı mikro etnik kimlikler aslında çatıştıkları diğer mikro etnik kimliklerin asli parçaları idiler. Bu haliyle durum çok garipti aslında. Çok değil, 100 ya da 200 yıl öncesine kadar birlikte yaşayan hatta aynı kültür havzasında yaşayan gruplar bir süre sonra birbirleriyle savaşacak, birbirlerini öldürecek ve can düşmanları haline geleceklerdi.

Tam tersine zaman ilerledikçe dostlukların yakınlıkların artması gerekirken, artan olgular; çatışmalar, düşmanlıklar, savaşlardan başkası değildi. Yanlış giden bir şeyler olmalıydı. Tarihten ders alınmalı, geçmişte yapılan yanlışlıklar tekrarlanmamalı her geçen gün tekrarlanarak öğrenilen yanlışlıklardan, ders alınarak bunlara bir daha fırsat verilmemeli, böylece de insanlık yanlışlıkları azalta azalta birlikte mükemmel yaşamının sırlarına ulaşmalıydı.

Milliyetçilik akımları da böyle bir şeydi. Geçmişte en küçük bir tartışma sebebi bile olmayan farklı kimlikler, kavgaların, savaşların hatta merkezi imparatorlukların yıkılış sebepleri haline bile geliyor, milliyetçilik kaynaklı yapılan harici ve dahili kışkırtmalar merkezi yapıları bir bir çökertiyordu.

Bu şekilde üzerinde kışkırtma faaliyetleri yapılan bir millet de Arnavutlardı. Osmanlı Devletini oluşturan etnik kimliklerin Balkanlardaki en güçlü unsurlarından olan Arnavutlar da kimlik kökenli kışkırtılmalara maruz kalmış, bu süreçte Osmanlıdan koparılmış ama Osmanlıdan koptuktan sonra yüz yıl geçmesine rağmen Arnavutluk Devleti bağımsız bir devlete yine sahip olamamıştı. Bağımsız gibi görünen Arnavutluk devletinin de tam bağımsız devlet olduğunu söylemek de çok kolay değildir. İşgal edilmemek, ayakta kalabilmek için büyük devletlere hatta bir ara en ciddi rakibi Sırp

ağırlıklı Yugoslavya'ya mecbur kalarak hayatını sürdürmeye ne derece bağımsız denebiliyorsa o derece bağımsızlıktan söz edilebilirdi ancak.

Bu şekilde etnik temelli çatışmaya sokulup Osmanlıdan kopartılarak, bağımsızlık bir yana toprakları işgal edilen Arnavutlar da kimlik kavgaları içine itilmişlerdi. Etnik kimlik kavgalarının ne denli güçlü temellere dayanıp dayanmadığını öğrenebilmek için de Arnavut kimliği üzerinde odaklanılması gerekiyordu. Bu nedenle karar verilen bu tez çalışmasında Arnavut kimliği tartışmaları için eski çağlara kadar inilmiştir.

Bu amaçlarla bu tez çalışmasında Arnavut kimliğinin tarihi süreç içinde geçirdiği evreleri inceleyeceğiz. Böylece de Arnavut kimliği üzerinde çoğu manipülatif olan tartışmaların karşılıklarının ne derece reel olup olmadığını görmeye aynı zamanda Eski Çağlardan bugüne her dönemin bu kimlikle ilgili ikilemlerine detaylıca ulaşmaya çalışacağız. Bu süreçlerle Arnavut kimliği ile ilgili benzerlikleri ve farklılıkları tespit etmiş olacağız.

Çalışmanın önemi

Bu tez çalışmasında en önemli kısım olarak Arnavut Kimliğinin tarih sürecinde yaşayabilmesi ayakta kalabilmesi ele alınacaktır. Arnavut kimliği üzerindeki bütün manipülasyonlar ve denemelerden sonra Arnavut kimliğinin nasıl yok edilmek istendiği ortaya konulacak böylece de Arnavut kimliği ile ilgili bütün detaylar sunulmuş olacaktır.

Kimlikler fertleri olduğu gibi, milletleri de tanımlar. Her milletin olduğu gibi Arnavutların da kendilerini tanımladıkları kimlikleri vardır ve bu bağlamda genellikle her millette olduğu gibi Arnavut kimliği üzerinde de bazı tartışmalar vardır. Bu tartışmalar her alanda sürdürülürken doğal olarak aydınlar nezdinde de sürdürülmektedir ve bu konuda birçok aydının tartışmaya katıldığı gibi Arnavut aydınlarından Piro Mişa da ileri sürdüğü görüşleriyle bu tartışmada yer almıştır.

Tartışmaya Piro Mişa'nın kitabındaki bazı sorularla başlamak yerinde olacaktır. Piro Mişa kendi öz kimliğini tanıtmak için bazı sorular sormuştur. Bunlardan biri de, son beş asırda Arnavut milletinin isminin neden değiştirildiği idi. Çünkü XVII. yüzyılda Arnavutlar, Arbır ismiyle tanınmaktaydı. Hatta Ekrem Çabey XVIII. yüzyılda da bu ismin kullanıldığını söylemektedir. Daha sonra bu isim neden bir anda Arbıria,

Şkipıriya adına dönüşmüştür. Diğer bir soru ise neden Balkan halklarından sadece Arnavutlar ve Boşnakların, Müslümanlığı kabul ettikleridir. Bir başka soru olarak Arnavutlar, Türklerden kurtulmak için çok uğraş verdikleri halde neden yine de Osmanlı Devletinden en son ayrılan onlar olmuştur. Osmanlı Devletinin yıkılışında neden sadece Arnavutlar, Osmanlı düzeninin bozulmasını istememişlerdir. Coğrafi açıdan da yakın olmamasına rağmen Arnavutlar, hangi saiklerle Balkanlarda Osmanlı Devletinden en son ayrılan millet olmuşlardır. Bu tür sorularla konumuzu izah etmeye çalışacağız.

Öte yandan Arnavut bölgesinin, iki dünyayı birleştiren bir yer olma özelliği ile Balkanlardaki halkların kimliği incelendiğinde, hemen akıllara bir Balkan karmaşası gelir. Balkan yarımadası, Doğu ve Batı arasında veya Avrupa ve Asya arasında bir yer olması hasebiyle geçmişi bugüne bağlayan bir köprüdür ancak kimliklerinin arasında da ciddi farklılıklar vardır.

Bu coğrafyada tarihten süregelen bir çatışma mevcuttur. Batı işgalcileri Roma, Venedik, Norman, Anjuinler Balkanları hâkimiyet altında tutmak, hatta Konstantinopolisi ele geçirmek istiyorlardı. Gotlar, Bulgarlar, Sırlar ve Osmanlılar Adriatik denizine çıkmak istiyorlardı. Mesela Gotlar, Bizanslılar ve Osmanlılar, İtalya'ya geçebilmek için Arnavutluk'u bir geçiş güzergâhı olarak görmüşlerdi.

Bu çalışmanın ana teması kimlik tartışmaları ile ilgili olduğu için, öncelikle kimlik kavramını anlamak ve anlaşılmasını sağlamak gerekmektedir. Kimlik, etnik topluluğun kendini tanımladığı bir alandır ve kapitalizm döneminde ortaya çıkmış olmasına rağmen, önemini sürdürmeye hala devam etmektedir.

Kimlik tanımlanmasına gidilirken, yaşanan bölge, ortak dil ve edebiyat, ortak ekonomik düzen ve siyasi yapılanmalar gibi alanlar öne çıkar. Kimlik üzerine yapılan müzakereler, XVI. ve XVII. yüzyıldan başlayarak XIX. ve XX. yüzyıla kadar sürdürülen tartışmalarla bugüne kadar ulaşmıştır. Roma döneminde kullanılan “natio” kökeninden türemiş bu kavramın, bugünkü millet kavramıyla çok yakın bir bağlantısı yoktur. Batıda yazılan sözlüklere göre kimlik kelimesi ve millet kelimesi birbirini tamamlayan iki kavramdır. Yani bir bakıma kimlik, gruplaşmış bir topluluk ve onları oluşturan unsurlar olan dil, adet (gelenekler) ve dini inançlardır.

Öte yandan Millet kavramının tanımlanmasında, “belli bir etnisitenin oluşumunda çaba ve katkısı olan gurup, aynı zamanda o milletin özelliklerini yansıtmış olmaktadır”. Böylelikle, milli şuur ideolojisini taşıması ve etniği herkese tanıtmaları millet anlamına gelir. Milletin içinde bulunan dil, adet ve kültür unsurları bir kimlik ifade eder veya bu özelliklerle bütünleşmiştir. Bazen devletlerin sınırları, bir milletin tek başına birlik olma özelliğini taşımayabilir. Buna örnek de, Arnavutların birbirine çok yakın fakat ayrı sınırlar içerisinde yaşamalarıdır. Fakat ayrı bir kimlik söz konusu değildir. Arnavutlar bu şekilde, ayrı yaşamalarına rağmen, örf-adet vs. gibi unsurları koruyarak kendi öz milli kimliğini muhafaza etmeyi başarmışlardır. Buna, İtalya’daki Arbıreşlerin halen örf ve adetlerini korumaları örnek olarak gösterilebilir.

Bu yüzden bir ülkenin milli şuuruna, kutsal vasıf yükleyen millet bilincidir ve Millet kavramı mitolojik etkinliği ile din etkisini zayıflatmış olmaktadır şeklindeki ifadeler aslında yönlendirme türü yaklaşımlardır. Buna bir örnek olarak da ayrıca, Erich Fromm, “orta çağdaki toplumları genellikle, din adamları idare ederken, bugün ise milliyetçi liderler idare etmektedir” değerlendirmesiyle bugün milli duyguların daha fazla öne çıktığını öne sürerek aslında bir yönlendirme yapmaktadır. Bu yönlendirme ile çoğunluğu Müslüman olan Arnavutlar için milliyetçi duygular öne çıkartılırken, perde arkasında yapılan imalarla da İskender Bey ve Rahibe Nana Tereza üzerinden Hristiyanlık propagandası yapılmaktadır.

Bu şekilde yapılan imalarla, Arnavut ya da hangi millet olursa olsun, milletlerin temelindeki en önemli unsur olan, Din faktörünün etkinliği azaltılmaya çalışılmaktadır. Fakat sıra Hristiyanlığa gelince de, Büyük İskender’e, Papa tarafından “Hristiyanlığın atletidir” şeklinde verilen ünvanı yaymak suretiyle Arnavutlar arasında, Hristiyanlık teşvik edilmektedir. Hristiyanlık bu şekilde teşvik edilirken sıra İslamiyet’e gelince de Arnavutların dini “Arnavutçuluktur” söylemiyle dini vurgulardan bu noktada hemen vazgeçilmekte, vurgu milliyetçi temalara olacak şekilde değiştirilmektedir. İşte tüm bunlar, Müslüman Arnavut halkının dönüştürülmesi için yapılmış propagandalardır.

Bir milletin varlığını devam ettirebilmesi için kültürel ananelerin yanı sıra güç ve sermaye faktörü de etkili olmaktadır. Zaman içerisinde bu iki etken olmadığından Arnavut bölgesinde değişiklikler olmuştur. Orta çağ dönemi analiz edildiğinde, bölgeye müdahale eden güçler Arnavutların, İslavlardan farklı bir millet olduğunu göz ardı etmişlerdi.

Halbuki, Yunanlılardan da önce bu topraklarda bulunmuş olan Arnavut ulusunun kendine özgü dilleri, gelenekleri ve özellikleri vardı ve bunlar bölgede yaşayan diğer uluslardan oldukça farklı idi. Milat öncesi ve sonralarında, Balkanların her bölgesinde bulunan İilir halkı, daha sonra kabilelere bölünmüş, sayıları artmıştı.

Arnavut bölgelerinin parçalanmasında en büyük rolü oynayan Rusya idi. Osmanlının Rumeli'deki sağ kolu olan Arnavutların bulunduğu bu coğrafyadaki Osmanlı hâkimiyetini kırabilmek için, yerel unsurlara özellikle İslavlara yardım ederek amacına ulaşması mümkün olacaktı. Osmanlı hâkimiyetinin son bulmasıyla birlikte İslavlar, Arnavutlar üzerinde de mutlak hâkimiyet kurdular. Bu strateji doğrultusunda İslavlar, Balkanlarda hâkimiyetlerini pekiştirmiş oldular. Böylece de tarihin makûs talihi olarak, bu milletin halkları, zaman içinde farklı egemenliklerde yaşamak zorunda kaldılar.

Çalışmanın Yöntemi

Arnavut kimliği tarihi perspektiften yazılırken Arnavutluk ve Arnavutlarla ilgili çalışmalardan istifade edilmiştir. Baştan Tirana'daki Bilimsel Akademisi ve Tarihi Enstitüsünün basmış olduğu dört ciltlik "Arnavutluk Tarihi" adlı kitaptan istifade edilmiştir. Buna ilaveten Muzafer Korkuti'nin "Parailiret, İliret, Arberit" çalışması iyi bir şekilde değerlendirilmiştir. Buna benzer Aleksandar Stipçeviçin "İLİRËT Historia, Jeta, Kultura, Simbolet e kultit" çalışmasından de yararlanılmıştır.

Bu çalışmada Osmanlı'nın son döneminin önemli isimlerinden Süreya Bey Vlora'nın "Osmanlı Sonrası Arnavutluk" kitabından istifade edilmiştir. Buna benzer yerli tarihçilerden Şukri Rahimi'nin "Rönesans ve Ulusal Kurtuluş" eserinden faydalanılmıştır. Yakın dönem balkan tarihi çalışan tarihçi Nathalie Clayer'in "Arnavut Milliyetçiliğin Başlangıcında" kitabından ve Arnavut tarihi ile ilgili çalışmalarından tanınan başka bir Avrupalı tarihçi Oliver Schmitt'in "Arnavutluk'un Doğu ve Batı arasındaki tarihi" eserinden ve diğer eserlerinden de istifade edilmiştir. Yabancı ve yerli tarihçilerin yazmış olduğu Arnavut Tarihi kitapları da incelenmiştir.

Tarihsel bir çalışma olduğu için Arnavutluk ve Arnavut tarihi ile ilgili daha başka kaynaklardan da faydalanılmıştır. Bunun dışında bu eser bir kimlik çalışması olduğu için Arnavut kimliği ile ilgili çalışmalar da gözden geçirilmiştir. Bu konuya dair yerli ve yabancı yazarların çalışmaları değerlendirilmiştir.

Arnavutça, Makedonca, Türkçe ve diğer dillerde yazılmış ve Arnavutçaya tercüme edilmiş olan kaynaklardan yararlanılmıştır. Bu bağlamda Balkan dillerindeki eserler yoğun olarak kullanılmıştır.

Birinci bölümde Arnavut kökeni İliirlere ve Pelazgılara kadar indiğini düşünenlerin fikirleri ele alınmıştır. Tarihsel açıdan Arnavut kimliğinin geçirdiği evreler incelenmiştir. Arnavut–Pelazg bağlantısı zincirleme bir süreç halinde ortaya konulmuştur. Bu bağlamda Arnavut kökeninin İliirler’den Pelazgılara kadar uzandığı bilim adamlarının fikirleriyle kanıtlanmıştır. Antik dönemden başlayarak bugüne dek tarih kronolojisi de yazılmıştır. Bütün bunları yazarken bir kimliği koruyan ve geliştiren en önemli etkenin dil olduğu vurgusuna yer verilmiştir. Tezin birinci bölümün son kısmında Arnavutların dini ile ilgili tartışmalar da gündeme getirilmiştir.

İkinci bölümde Osmanlının Rumeli’ye çıkışı buna karşı da Arnavut hanlıklarının direnişine yer verilmiştir. Bu hanlıkların direnişini güçlendiren ve birleştiren kişi de İskender Bey’dir. Osmanlının hızlı yayılmasına olduğu kadar, Balkanlarda Osmanlının varlığına da ihtiyaç duyulduğu, Balkanlardaki halkların zor ve yok edici şartlarda yaşadığı izah edilmiştir. Mazlum halklar için Osmanlının gelişi, kimlik kurtarıcısı olarak sayılmıştır. Bundan sonra da İslam dininin nasıl ve ne şekilde yayıldığı izah edilmiştir. İslam dininin, Osmanlı öncesi Balkanlardaki varlığı oldukça seyrek ve Osmanlıyla birlikte bir ivme kazandığı belirtilmiştir. Balkanlarda İslamın yayılış kronolojisi ortaya konularak, bununla ilgili bilim adamlarının fikirleri aktırılmıştır. İslamın nasıl ve ne şekilde bu kadar hızlı yayıldığının sırrı izah edilmiştir.

Üçüncü bölümde ise Osmanlının düşüşü ve Balkanlar’dan çekilme sebepleri aktarılmıştır. Bu çekiliş 31 Ocak 1878 Ayastefanos Antlaşmasıyla başlamıştır. Osmanlı Devleti daraldıkça, Slav devletleri genişleme fırsatı bulmuştur. Slav devletlerinin genişlemesiyle de Arnavut sınırları ihlal edilmeye başlamıştır. Sırbistan’ın asıl amacının Adriyatik’e ulaşmak olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca Avrupa devletlerinin, Osmanlı’ya zarar verirken Arnavutlarda da derin yaralar açtığı belirtilmiştir. Yara alan Arnavut halkının, kimseden yardım alamazken kendilerini savunmak için ne gibi tedbirler aldığı kaydedilmiştir.

1878’de Berlin Kongresinde Avrupa devletlerinin, Arnavut milli kimliğini tanımamakla Arnavutları üzdüğü ve yalnız bıraktıkları ortaya konulmuştur.

Arnavut kimliğinin gelişmemesinin önünde Arnavut liderlerinin etkisi de vardı. Çünkü Ahmet Zogu'nun ilk siyasi düşünceleri Sırp yanlısıydı. 1928 yılında ise İtalya ile ilişkiler kurmuştu. Çünkü İtalya'nın Arnavut bölgelerinde çok yatırımı olmuştu. Bunun yanı sıra 1939'da Arnavutluk'u işgal ettiği ve bu ülkenin gelişimine engel olduğuna da değinilmiştir. 1941'de Almanya'nın işgali ile Arnavut kimliğinin yeniden canlanıp bütün Arnavut topraklarının birleştirme sürecine girdiği görülmüştür.

Arnavut toprakları daha sonra Komünizm döneminde Arnavutluk'taki Çalışma Partisi ve Yugoslavya Komünist Partisinin etkisi altında kalmıştır. Bu partinin mottosuna "birlik, kardeşlik" vurgusu yapıla yapıla Arnavut kimliğinin nasıl yok edilmek istendiği aktarılmıştır. Enver Hoca, Arnavutluk dışındaki Arnavutlara sırtını dönmüş sınırları dışındaki Arnavutların talepleriyle hiç ilgilenmemiştir. Arnavutların talepleri karşısındaki devlet adamları kayıtsızlığının bugünlere kadar devam ettiğine de değinilmiştir. Üçüncü bölümün son kısmında komünist dönemi sonrası kimlik tartışmaları incelenmiştir. Kosova, Makedonya ve diğer Arnavut bölgelerindeki etnik kimlik mücadelelerine yer verilmiştir.

BÖLÜM 1. OSMANLI ÖNCESİ DÖNEMDE ARNAVUT KİMLİĞİ

1.1. Kimlik Kavramı

Latince'den İngilizce'ye "identity" olarak geçmiştir. Ayniyet, değişmezlik ve süreklilik manasını taşır. İslam literatüründe "nefs" kelimesine denk geldiği söylenebilir. Bunun manası tabiat, aslı ve süreklilik anlamını taşır. Kimlik yeni bir kavramdır. 20. Yüzyılda modernitenin bir sonucu olarak sıkça kullanılmaya ve tartışılmaya başlanmıştır¹.

Kimlik, İnsanın kendini tanımlamasının bir ifadesidir. Bir ifade, tavır ve davranış modudur. Kimlik, zaman içinde süreklilik gösteren bir bilinçlilik halidir. Bir kişinin veya bir grubun öz hususları veya özelliklerini taşıyan ve temsil eden bir göstergesidir. Gruplaşmış bir topluluk ve onları birleştiren unsurlar olan dil, adet (gelenek) ve dini inançlardır. Milletlerin varlık ve devamlılıkları bakımından son derece önemlidir.

Bu çerçevede Arnavutların kimliği konusuna gelince, Arnavutların milli kimliklerini tanımlarken daha çok diline, kültürüne (dinine) ve bayrağına dayandırılması eğilimi yüksektir. Kimlik geniş anlamıyla, bireyin tüm özelliklerini kapsar. Kişinin kendisini nasıl gördüğü ve toplum tarafından nasıl görüldüğünü ortaya koyar². Başka bir söyleyişle kimlik, insanın kendisini başkalarında görmesi ve yine başkaları tarafından görülmesi sayesinde edinilir. Bir birey veya grubun kendini diğer birey veya gruplardan ayırt edici özelliklerinin bütünü olarak tanımlanabilir³.

Kimlikle ilgili pek çok tanımlamayaraştırmak mümkündür. Bütün bilim dallarında bu kavramı kendi disiplinlere göre izah etmişlerdir. Böylece bu kavramın farklı alt dallarının tarifleri de yapılmıştır. Mesela, fert kimliği, toplum (sınıf-aşiret-millet-ümme) kimliği, insanlık kimliği gibi alt dalları tarifleri de olmuştur⁴. Kimlik terimi etnik kimlik, dini kimlik, kültürel kimlik gibi çok farklı alanlarda ve şekillerde

¹ Yücel Öztürk, Tarih ve Kimlik, Akademik İncelemeler Dergisi, Cilt:2 Sayı:1 Yıl:2007, s.4.

² Muhittin Aşkın, Kimlikler ve Giydirilmiş Kimlikler, Journal of Graduate School of Social Sciences, Cilt: 10 ,Sayı: 2, Ocak 2007 , s.213.

³ Zeynep İskefiyeli, Ermeni Kimliğinin Oluşumunda Din Faktörü: Hristiyanlık, Kilise ve Misyonerler; Akademik İncelemeler Dergisi, Cilt:2 Sayı:1 Yıl:2007, s.233.

⁴ Yücel Öztürk, s. 9.

kullanılmaktadır⁵. Bu ayrım bazen de insan kimliği, ırk kimliği, ulusal kimlik ve ekonomik kimlik olarak da yapılagelmiştir⁶.

Öte yandan kimlik, bireysel bir olgudur. Bireysel kimliğin oluşumunda toplumun ulusal, kültürel, ekonomik değer ve davranış kalıpları, kolektif semboller, insanı diğer insandan farklı kılan yapay bir kimliğin oluşumunu teşvik etmektedir. Sosyal kimlik, bireyin üyesi olduğu sosyal grupların, bireyin duygu, düşünce ve davranışlarını belirlemede önemli bir etkisi olduğunu öne sürmektedir.

Kültür kimliği esnektir. Esneklik ise topluluğu kesin ve katı kriterlere boğmayarak, müzakere edilebilir alanlar bırakmaktadır. Esnek kültürün özelliği dinamik ve değişime açık olmasıdır⁷. Kültürel kimliğin oluşumunda en etkili faktör dindir. Dinler insanlığın sadece inanç dünyasını değil, sosyo – kültürel yaşantısını biçimlendirmede de etkili olmuşlardır. İnsan kimliği, bütün alemin ortak noktasıdır, diyebiliriz. İnsanın sahip olduğu öz cevherleri akıl ve ruh barındırır. Akıl ve ruh çalışma yöntemleri de yine bütün insanlar için ortak olup aynı kurallara bağlıdır. İnsanın kişiliği birçok kimlikten oluşmaktadır. Genetik ırk kimliği ise insanlığı ayırma sevk eden unsurlar içerir. Belli bir ırka ait olduğu için, kendini üstün gören ve diğer ırkları aşağı görerek ezen zihniyet, genetik özelliklerin kimliğe dönüşümüne zemin hazırlamıştır.

Ulusal kimliğin oluşumunda çoğu kez ırk ve kültür kimliklerinden de yararlanılmaktadır. Hatta farklı ırklardan oluşmuş ancak evlenmelerle karışmış uluslarda ulusal gururun canlı tutulması için, yapay bir genetik kimlik oluşturulması yolunda çabalara rastlanabilmektedir. Ekonomik kimlik ise diğerlerinden üstündür diyebiliriz. Hepsini kuşatan ve etkileyen bir kimliktir. Bu kimlik, o derece etkin ve güçlü bir kimliktir ki, zaman zaman diğer alt kimlikleri yönlendirir hatta ezip kendi içinde eritebilir⁸.

Baktığımız zaman bir toplumda alt kimliklerin arasında bir savaş olduğu ve devam ettiği bir gerçektir. Böylece insan topluluğu parçalı hale getirilmiştir. Mesela, ekonomik insan kimliği tarih boyunca dindar insan kimliğiyle çatışmıştır. Ulusal kimlikle, ırksal kimlik

⁵ Zeynep İskefiyeli, s.233.

⁶ Muhittin Aşkın, s.219.

⁷ Aşkın, s.214-216.

⁸ Aşkın, s.216-217.

arasındaki savaş (çatışma) hala devam etmektedir. Ulusal ve ırksal kimlik, dini kimlikle sürekli çatışma halindedir. Bu daberbirleri ile savaşılan, çatışan onca insanın, örtülmüş kimliklerinin altındaki gerçek kimliklerinin sadece insan kimliği olduğunu unutarak bu anlamsız ve sonuçsuz mücadeleye devam ettiğini göstermektedir.

Bu yanlış yoldan çıkabilmek için bireysel çıkarları maksimize etmeyi değil, insan kimliğini yeniden keşfederek yüceltmeyi amaçlayan bir süreç olmalıdır. İnsanlığın varlığını koruması ve sürdürmesi için, insan kimliğinde birleşmesi gerekmektedir.

1.2. Arnavut Kimliğinin Oluşumu

Arnavut kimliğinin kökenine inmek, bu bağlamda Milattan önceki dönemlerde Arnavut kimliğini, detaylıca tanımlayabilmek çok güçtür, ancak o döneme ait Balkan yarımadasındaki Arnavut hayatı, yaşayan topluluklar analiz edilerek, Arnavut kimliği hakkında bir takım fikirlere ulaşılabilir. Kaynaklardan elde edilen verilere göre, Arnavutların kökeninin İlirlere dayandığı ihtimali yüksektir.

XIX. yüzyıl tarihçilerinin bazıları, Pelazgıların, Avrupa'nın ilk halklarından olduklarını vurgulamaktadırlar. Sami Fraşiri'ye göre de Arnavutların kökeni, Pelazglardan gelmektedir⁹. Pelazgılar, Balkanlardan önce, Orta Asya ve Anadolu'yu yurt tutmuşlardı ki bu kanaatte Fraşiri, Grek ve Latin yazarlarla hemfikirdir¹⁰. Yerli halk olarak sayılan Pelazgılar¹¹ da, İlirlerin atalarıdır. Bunun dışında bazı farklı görüşlere göre ise Helenlerin kökeninin pelazglara dayandığı yönündedir. Bugünkü Yunanistan'ın bulunduğu ve kaynaklarda Pellazgiot–Pellazgi şeklinde geçen yerlerde eskiden Pelazg halkı yaşamıştı¹² ve Eneolit dönemde Balkanların batısında yerleşmiş olan topluluğun adı da Pelazgi idi¹³.

Paleolit¹⁴ zamanından bu yana insan izlerine rastlanılan, Arnavut bölgesinde, Mezolit¹⁵ ve Neolit¹⁶ döneminde de rastlanılan bu izlerin Arnavutlar olduğu düşünülmüştür. Bu izler üzerinde çalışmalar, İşkodra Gaytan mağarasında, Tirana'daki Dayti ormanının

⁹ Sami Frashëri, *Shqipërija Ç'ka Qenë, Ç'është e Çdo të Bëhet?*, Prishtinë: Dija, 1999, s.17.

¹⁰ Frashëri, *Shqipërija Ç'ka Qenë, Ç'është e Çdo të Bëhet?*, s.19.

¹¹ Pelazg adı sadece yerliler için kullanılmıştır. Yani muhacir olmayandır.

¹² Aristidh P. Kola, *ARVANITË dhe Prejardhja e Grekëve*, Tiranë: Botimet Toena, 2008, s.23.

¹³ Muzafer Korkuti, *Parailirët, Ilirët, Arbërit*, Tiranë: Botimet Toena, 2003, s.23.

¹⁴ Paleolit M.Ö. 1.5 milyon yıldan önce 10000 bin yıllara kadar dönemini kapsar.

¹⁵ Ortataş zamanı, M.Ö. 10000 den 7000 kadar dönemini içerir.

¹⁶ Orta taş zamanı, M.Ö. 7000 den başlar 3500 yıllara kadar devam eder.

karşısında Konispol'da, Saranda'da sürdürülmüştür¹⁷. Araştırmaların yapıldığı bu bölgelerin halkı olarak düşünülen Pelazgılar, çok farklı kabilelerden oluşmaktaydılar. Bunların en büyükleri: İlirler, Makedonlar, Traklar ve Frügasitlerdi. Bunlardan İlirler, Arnavutluk ve Arnavutluk'un kuzey bölgelerinde bulunmaktaydı. Bu halklar, bilindiği gibi Bosna Hersegнови, Karadağ, Hırvatistan ve Dalmaçya'dan Adriyatik boyunca Sava nehri ötesi alana kadar yayılmışlardı¹⁸.

Arnavut rönesansçılarının ideolojisi olan Arnavutların kökeninin Pelazgilara dayandığı tezi, çok fazla desteklenmese de, Arnavut kimliğini tanınması ve Arnavut milletin çok eskilere dayandığı düşüncesini benimsemişlerdir¹⁹. Bu tür tezlere göre Pelazgılar, Arian ırkından olan Avrupa'nın en eski halklarından biridir²⁰. J.G. Hahnın, Pelazg kökenini Balkan-Anatolik bütünlüğüne bağlayan Budimir²¹ gibi dil bilimcilere göre de İlirlerin kökeni Pelazgilara, Arnavutların kökeni ise İlirlere dayanır. İlir dili de geniş bir lehçe olan Pelazg lehçesinden kaynaklanır.

Bu durumda, başta, eski Yunan yazarları Homer, Hesiod ve Herodot'a göre Balkan yarımadasında yaşayan en eski millet Pelazgılar idi ve İlirler bu bağlamda Arnavutların, Pelazgıların soyundan olma ihtimalleri güçlü idi. Bundan dolayı, kökenleri Pelazgilara dayanma ihtimali taşıyan Arnavutlar da, Balkan yarımadasının en eski milletleri arasında sayılmaktadırlar. Daha önce de ifade edildiği gibi, Antik dönemde Balkan yarımadasında Batıda İlirler, Güneyde Yunanlar ve Doğuda Traklar olmak üzere üç büyük millet yaşamıştı.

Kaynakların çoğunda Balkan yarımadasının en eski halklarından biri olarak geçen ve Yunanistan'dan başlayıp Adriatik kıyılarındaki bölgelere kadar yayılan İlirlerin tarihi, kimi tarihçilere göre Yunanlılardan önceye kadar uzatılır²². Bu haliyle, Avrupanın en eski halklarından biri olan Arianitlere kadar yaşadıkları diğer bölgeler, Karadağ'dan başlayıp Preveze boğazına kadar genişliyordu²³. İlir kimliğini araştırmak için, Neolit dönemine kadar uzanmak güç olsa da, bu dönemde, Orta Avrupa'da keramiğin ve

¹⁷ Kola, s.23.

¹⁸ Frashëri, *Shqipërija Ç'ka Qenë, Ç'është e Çdo të Bëhet?*, s.21.

¹⁹ Korkuti, s.33.

²⁰ Frashëri, *Shqipërija Ç'ka Qenë, Ç'është e Çdo të Bëhet?*, s.38.

²¹ Korkuti, s.40.

²² Aleksandar Stipčević, *İLİRİET Historia, Jeta, Kultura, Simbolet e kultit*, Tiranë: Btimet Toena, 2002, s.25.

²³ Thomas W. Arnold, *Historia e Përhapjes së Islamit*, Prishtinë: Dituria Islame, 2004, s.169.

Balkanların kuzey batısında bulunan bandkeramik türlerinin dikkatle incelenmesi gerekmektedir. Fakat bu verilerin de asılsız olduğu yönünde iddialar vardır²⁴.

Bir etniğin keşfedilmesi için arkeolojiye, antropolojiye, etnolojiye tarih ve dil bilimine öncelik tanınması gerekmektedir²⁵. Çünkü arkeolojik kanıtlar, tek başına yeterli olmayabilir, bu yüzden çalışmaların birkaç bilim alanında yürütülmesi mecburiyeti vardır.

İlir kökeninin net olarak ortaya koymanın güçlüğü²⁶ yanında, bronz zamanın sonunda ve demir zamanın başında ortaya çıkan iki büyük grubun, güney ve kuzey İlirler olduğu da söylenmektedir. Bunun da Balkanların batısında, İlir öncesi etnik yapı olduğu, bundan sonra da demir zamanında Balkanların batısında, İlir topluluğun oluşum sürecini temsil eden yeni bir kültür topluluğunun oluştuğu düşünülmektedir²⁷.

Bu iddialarla ilgili Sarayevli arkeolog Aloyz Benacın “Parailirit, protoilirit ve eski İlirlerin”, İlir kimliğinin oluşum aşamasındaki halklar olduğuna değinmiştir. Metal çağlarının başlarında Balkan yarımadasına, ilk Avrasya hareketi anlamına gelen Doğu bölgelerden göçlerle, Protoilirlerle beraber Hindavrupalılar da gelmişti. Hint-Avrupalıların gelmesiyle beraber taş devirleri bitmiş oluyordu. Bundan sonra da etnogenetik sürecin başlamsıyla, M.Ö. IV – I. yüzyıllar arsında İlir tarihinin ve kimliğin oluşmasının asıl dönemi olan İlir kimliği oluşma sürecine girilmişti²⁸. İlir kimliğinin oluşması sürecinden sonra da Arbir etniği aşamasına geçilmiştir²⁹. Aloyz Benace göre: erken orta ve Bronz sonrası denilen çağlarda sadece yapı oluşmuş, yani İlir haline gelinmemiş fakat bütün protoilir özellikleri taşınır hale gelinmiştir³⁰. Buna göre de M.Ö. XIII. yüzyılda Balkanlardan Orta Asya’ya göç edenlerin ana kimliğine İlir tanımlamasından çok protoilir ifadesi kullanılabilir. Bu dönemde göç edenlere, sadece protoilir yani (substrat) alt tabanı tanımlaması yapılabilir. İlir ismi, bu süreçlerden sonra ivme kazanacaktır³¹.

²⁴ Korkuti, s.35.

²⁵ Korkuti, s.49.

²⁶ Stipčević, s.21.

²⁷ Selim Islami, Historia e Ilirëve, Botimet Toena, Tiranë, 2008, s.6.

²⁸ Stipčević, s.19.

²⁹ Korkuti, s.29.

³⁰ Stipčević, s.20.

³¹ Stipčević, s.25.

Bu sebeple de İilir kimliğinin oluşmasına neden olan kriterlerin araştırılması gerekmektedir. Birtakım kabilelerin, içi içe oldukları diğer kabilelerin öz adetlerini benimsemesi, bir kabilenin bu anlamda diğerinin üzerinde üstünlük sağlamış olması gibi etkileşimler önemlidir. Bu yüzden farklı bölge ve kabilelerde, aynı yaşam kriterlerini sürdüren kabilelerin neden İilir olarak tanımlanması gereği daha iyi anlaşılacaktır. Bu arada tabiatıyla, İilir etno kökeni ile ilgili tartışmaların sayısı da oldukça fazladır³².

M.Ö. XI. ve V. yüzyıllar arası İilir etniği, Güneyde Yunanlar, Doğuda Trakların yaşadığı Balkanların batı kısımlarını tamamen kapsamıştı³³. Arnavutların kökeninin İilirlere dayandığını da ilk olarak “Arnavut araştırmalarında 1854” Pelazgların torunlarıdır, diye belirten Avusturyalı yazar Johan George von Hahn (1811- 1869) kanıtlamıştı³⁴.

Güneyde Yunanlar, Batıda İilirlere³⁵ ve Doğuda Traklar, bunların arasında dağınık bir şekilde Makedonlar olmak üzere Balkan yarımadasında yaşayan üç milletten olan Arnavutların kökeninin³⁶ İilirlere dayanması meselesinde tartışma olduğu yukarıda ifade edilmişti. Bununla beraber bazı araştırmacılara göre de Arnavut kökeninin Traklara dayandığı, bazılarına göre ise Dakomezlere dayandığı da iddia edilmektedir³⁷.

Ancak çeşitli Arnavut tarihi eserlerine göre Arnavutların, İilirlerin soyundan gelmesi kanaati çok yüksektir³⁸. Avrupanın en eski sakinlerinden olup soyu Pelazgılara inen İilirlerin torunları olan Keltlerle, Etrüsklerle, Traklar ve İskitlerle yakın ilişkiler kurdukları bilinmektedir³⁹. Sami Fraşiri’nin bahsettiği İilirlerin ataları, Epirililer, Makedonlar, Traklar ve Frügaslarla aynı kökten gelmektedirler⁴⁰ ve Balkan yarımadasındaki diğer halklarla iç içe olmuşlardır.

Öte yandan Hırvat onomastikasında da İilir isimleri bulunmaktadır. Hırvat araştırmacı, Duje Rendić Mioçeviç, XII. yüzyılda orta çağa ait bazı bulguları araştırırken, Licca–Licco, Batoca-Baton, Pletto–Pletor⁴¹ gibi bazı isimlerin İilir kökenlerine ulaşmıştı. Bu

³² Stipçeviç, s.16-17.

³³ Korkuti, s.53-54.

³⁴ Frashëri, *Shqipëria Ç’ka Qenë, Ç’është e Çdo të Bëhetë?*, s.42.

³⁵ Frashëri, *Shqipëria Ç’ka Qenë, Ç’është e Çdo të Bëhetë?*, s.43. Islami, s.6.

³⁶ Thoma Kacori, *Ndriçime*, Shkup: Shkupi, 2000. s.20.

³⁷ Stipçeviç, s.71.

³⁸ Peter Bartl, *Shqiptarët nga mesjeta deri deri në ditët tona*, pë: Afrim Koçi, Tiranë: Instituti i dialogut & Komunikimit(?) s.24. Kacori, s.20.

³⁹ Necip P. Alpan, *Prizren Birliği ve Arnavutlar*, Ankara: 1978, s.92.

⁴⁰ Frashëri, *Shqipëria Ç’ka Qenë, Ç’është e Çdo të Bëhetë?*, s.51.

⁴¹ Stipçeviç, s.74.

açıklamalardan sonra İlirlerin yerliliği tartışmaları bağlamında, iki konuda ayrışma söz konusudur. Birincisi İlirlerin kuzeyden gelen bir halk olduğu, ikincisi ise, İlirlerin Balkan topraklarında doğan ve gelişen kültürel varlık olduğu tartışmalarıdır⁴².

Birinci iddiaya göre, İlirlerin Balkan yarımadasına sonradan yerleştikleri ifade edilmektedir. Bu iddiada bulunanlar, M.Ö. 1500–1000 yıllar arasında Dorik, Ege ve Panonların göç hareketına İlirlerin de katıldıklarını söylemektedirler. Bu iddiaya göre İlirler, merkezi Avrupa'dan inerek demir zamanında Balkan yarımadasına yerleşmişlerdir. Bu yerleşimden Balkanların batısı da etkilenmiştir. Bronz dönemi sonunda da sadece Dorik ve Egeliler haricinde, ova ve köprü kültürünü benimseyen halk Balkan yarımadasına gelmiştir. Kimi araştırmacılara göre, İlir kimliğinin etnogenetik oluşumu dorik, egean ve panon göçlerinden önce başlamıştır.

Alman arkeolog Kossina'ya göre: İlir kökeni, Doğu Almanya'nın Lujic bölgesinin Oder nehrinin havzasında araştırılmalıdır. Ona göre İlirler, burada neolit dönemde oluşup bundan sonra da güneye yerleşmişlerdir. Diğer Alman Arkeologlar Lajic ve Panon da kültürel ve coğrafi ad benzerliklerinden yola çıkarak bu fikre katılmaktadırlar⁴³.

Bu konuda araştırmalar yapan Kreçmerin, İlir kökeni araştırmasını, Almanyan'ın doğusunda Vistula etrafında yapılmasını önermektedir. Ona göre İlirler, oradan Balkanlara yerleşmişlerdir⁴⁴. Bu yerleşim sonucunda bazı kabileler yok olurken, bazı kabileler üstünlüğünü koruyarak hem dilini hem kültürünü diğer kabilelere benimseterek onları asimile etmişlerdir.

İkinci iddia sahipleri ise, İlir kültürünün otokton kültür olduğunu, İlirlerin de otokton yerliler olduklarını savunmaktadırlar⁴⁵. Eqrem Çabey de bugünkü Arnavutların yaşadıkları yerlerde, antik dönemde İlir topluluğunun yaşadığını, başka yerlerden buralara göç ettiklerine yönelik iddiaların gerçek bir tarihi delili olmadığını savunur. Bazı linguistlere göre: Balkanlardaki halkların Hint-Avrupalı olmaları kuzeyden gelmiş olmaları sebebiyledir. İlirler genel olarak, uzun boylu, güçlü, saç ve ten rengi beyaz renkli olmaları gibi sebeplerle tıpkı Traklar, Slav, German ve Keltler gibidirler. Rech'e

⁴² Korkuti, s.34. Islami, s.6.

⁴³ Korkuti, s.34.

⁴⁴ Korkuti, s.35.

⁴⁵ Islami, s.6.

göre: İilirlerin görünüş yapısı nordik yani kuzey Skandinavyan bir yapıdadır. Bu tip insanlar özel Adriyatik kıyılarında, bugün de Arnavutluk'ta bulunur⁴⁶. Arnavut arkeologların tezine göre de, antik dönemden bu yana Avrupa'nın bu kısmında hem bronz hem de demir zamanında buradaydılar ve bugün de varlıklarını burada devam ettirmektedirler⁴⁷.

Avusturyalı arkeolog Jozef Szombathye de İtalya'nın Apuli şehrinde bulunan yapıların, Balkanlardaki İilir tarzı yapılara benzemesi üzerinden İilirlerin, İtalya'da bulunduğunu, arkeolojik verilere dayanarak Picenum da İtalya'da İilir mührü kullanıldığını iddia etmektedirler. Öte yandan İtalya'nın kuzeydoğusunda, Herodotun eserinde “enet” olarak geçen, büyük “venet” kabilesi yaşadığı bilinmektedirki, Yakınçağda, arkeologlar etnologlar, lingusitlerin yaptıkları araştırmaların sonucunda bu kabilenin, Balkan yarımadasında yaşayan ve Romalılaşmayan İilir kökenli kabile olduğuna inanılmaktadır⁴⁸.

Bu kabileye mensup insanlar, kendi kimliklerini korumak amacıyla yurt tuttıkları yüksek dağlarda ve barbarların geçtikleri yollardan uzak bölgelerde yaşadıkları için mevcut bulundukları yerlerde kimliklerini korumuşlardır. Alman tarihçi Johannes Thunmann XVIII. yüzyılda Arnavutluk'ta antik dönemde bile olsa hiç bir göç izi olmaması sebebiyle, bugün bu bölgelerde yaşayanların tarih öncesinde de burada yaşadıklarını iddia etmektedir.

Bulgaristan tarihi kitaplarında İilirlerin, M.Ö. II. yüzyılın sonlarında Balkan yarımadasına geldikleri, o zamana kadar da Tuna Nehri kıyılarında barındıkları iddia edilmektedir. Buna benzer iddialara, Grek literatüründe de rastlanmakta hatta İilir halkının, Trak ve Yunan halkı ile yakınlığı da ileri sürülmektedir. Bu görüşlere istinaden, Sami Fraşerinin iddiaları da netlik kazanmaktadır. Bir başka araştırmacı Gavela, İilirlerin Avrupa'daki Hint-Avrupa gurubunun en büyük ve en yaygın milleti olduğunu iddia etmektedir. Buna göre İilirlerin, Macar bölgelerinden güneye ve güneydoğuya M.Ö. XIII. yüzyılda göçlerinin gerçekleştiği belirtilmektedir⁴⁹.

⁴⁶ Korkuti, s.38.

⁴⁷ Stipçeviç, s.20. İslami, 6.

⁴⁸ Stipçeviç, s.30.

⁴⁹ Korkuti, s.36-37.

Balkanlarda İilir hâkimiyetinin tam olarak ne zaman başladığını ya da ne zaman sonlandığını kesin olarak söylemek mümkün olmamakla birlikte M.Ö. V. yüzyılda başlayıp II. yüzyıla kadar devam ettiğini savunan tarihçiler mevcuttur⁵⁰.

İilir kabilelerinin gelişmelerine sebep olan en önemli etkenlerden biri, iki meşhur uygarlığın ortasında bulunmuş olmasıdır. Bu iki uygarlık Roma ve Helen uygarlığıdır. Kronolojik olarak irdelendiği zaman İilir kabilelerinin direnişi erken dönemde başlar. M.Ö. VI–V yüzyıllarda Güney İiliryâ'da Devlet olmayan gruplaşmadan bahsedilse de M.Ö. V–IV yüzyıllarda İilir Devleti tam manasıyla kurulmuş M.Ö. IV – I yüzyıllar arasında ise İilirlerin siyasi tarihi başlamıştı⁵¹.

İilirler, M.Ö. I. Yüzyılın sonlarında Romalıların hâkimiyeti altına girdiler. Romalıların, İilir topraklarını ele geçirmesiyle beraber, bu topraklar dörde ayrılmıştır, bunlar: merkezi İşkodra olan Prevalitanya, merkezi Üsküp olan Dardanya, merkezi Dursi olan Yeni Epir, merkezi Nikopoya olan Eski Epir'di. Bu idari bölünme, İiliryâ bölgesinin hem ekonomi hem de siyasi bütünleşmesine engel olmuştur⁵².

İilirler Roma hâkimiyetinin altındayken kendi öz geleneklerine sahip çıkmışlardır. Bununla ilgili araştırma yapan İtalyan arkeolog Markoniye göre, Butrin ve Vlora etrafında keşfedilmiş bina ve heykeller, Roma döneminde bile İilirlerin adet ve geleneklerinin canlı olduğunu göstermektedir⁵³. Roma İmparatorluğu İilir kabilelerini, İmparatorluğunun kuzey kısımlarına saldırı yapan Gotlara karşı kullanıyorlardı. İilir kabileleri bu konuda çok aktif rol aldılar. Bu yüzden de Roma İmparatorluğunda İilirler en yüksek rütbelere kadar yükselebilmışlerdi. Bunlara, Akil, II Filip, Aleksandar ve Pironun oğulları denilirdi⁵⁴.

Zamanla ilhak edilmiş ilir topraklarında toprak mülkiyeti kuralları değişmiş, bazı şehirler Yunan kolonilerine dönüştürülmüş, kazanılan topraklara İtalyan halkı getirilmişti. Buna rağmen Roma uygarlığı, İilirler için faydalı da olmuştu. Askere giden İilirler, askerde iken Latince öğrenmek zorunda olduğu için Latince öğrendikten sonra da

⁵⁰ Stipçeviç, s.48.

⁵¹ Korkuti, s.28.

⁵² Korkuti, s.30.

⁵³ Edwin E. Jacques, *SHQIPTARËT historia e popullit shqiptar nga lashtësia deri në ditët e sotme*, Tiranë: Kartë e Pendë, 1995, s.148.

⁵⁴ Jacques, s.150.

buna bağılı olarak yeni bilgilere ulaşmaktaydılar. Bu askerler bir müddet sonra uzmanlaşıyorlar, daha sonra yüksek rütbeler de kazanarak yeni yetkiler üstlenmekte niteliklerini de arttırmaktaydılar⁵⁵.

Öte yandan, orduya dahil olan İlrler, Roma ordusuna ciddi katkılar sağlamaktaydılar ve bu bağlamda İlrlerin, Roma ordusuna yepyeni bir savaş kabiliyeti getirdiklerini söylemek mümkündür. Hatta en önemli Roma İmparatorlarından bir kaç tanesinin İlr kökenli oldukları da söylenmekte, özellikle ordunun başında bulunanlarının önemli kısmının Arnavut olduğu ifade edilmektedir⁵⁶.

Bu şekilde Roma idaresinde bulunan yüksek düzeyli görevlerdeki İlrlerden kimileri İmparator olmuş, kimileri general, kimileri komutan kimileri ise buna benzer önemli mevkilere kadar yükselebilmişlerdi. Thoma Kaçoriye göre, İlr kökenli sekiz kişi İmparatorluk makamına geldiği söylense de Th. Kaçori, M. Korkuti ve A. Kola gibi kimi kaynaklara göre bu sayı değişiklik göstermektedir⁵⁷.

Bunlardan başka İlirya bölgesinden gerek Roma döneminde gerekse Bizans döneminde meşhur isimler çıkmıştı. Örneğin Asin Epikadi, Prisku, II Klaudi, Aurelyani, Diokleciani, Maksim Daza, Kostanci, I Konstantin, Yustini, Yustiniyani bunlardan bazıları idi⁵⁸ ki bu şahıslar Doğu Roma İmparatorluğunun hâkimiyeti altındayken Bizans menfaatlerini korudukları için ordunun başına geçirilmişlerdi⁵⁹.

395 yılına kadar devam eden M.S. Roma hâkimiyeti bundan sonra ikiye bölünmüş, Arnavutluk bölgesi de Doğu İmparatorluğunun payına düşmüştü⁶⁰. Doğu Roma İmparatorluğunda kalan Arnavutluk⁶¹, bundan sonra üçe bölünmüştü. Kuzey Arnavutluk Prevali, Zeta ve Marica ovasından Şkumbin nehrine kadar, merkez Arnavutluk Yeni Epir, Şkumbin nehrinden Vyosa nehrine kadar, Güney Arnavutluk da, Eski Epir, Vyosa nehrinden Arta veya Ambrakis boğazına kadar uzanırdı⁶². Roma'nın ikiye ayrılması, aslında bir dağılma sürecini başlatmıştı. Kuzey kısımları yani İlirya bölgesi sahipsiz

⁵⁵ Stipçeviç, s.65-66.

⁵⁶ Frashëri, *Shqipërija Ç'ka Qenë, Ç'është e Çdo të Bëhet?*, s.44.

⁵⁷ Kacori, s.12.

⁵⁸ Korkuti, s.31.

⁵⁹ Kola, s.65.

⁶⁰ Frashëri, *Shqipërija Ç'ka Qenë, Ç'është e Çdo të Bëhet?*, s.26.

⁶¹ Bartl, 24.

⁶² Jacques, s.170.

kalmış, bundan sonra bu topraklar üzerinden Hunlar, Gotlar, Avarlar, Slavlar gibi milletlerin geçmesiyle beraber buralar tahrip olmaktan kurtulamamıştı. Gotların egemenliğinden sonra, 535 ve 861 yılları arasında yeniden Bizans hâkimiyeti başlamıştır. İmparator Yustinian (527–565) zamanında İirikum bölgesi Doğu ve Batı olmak üzere ikiye bölünmüştür⁶³.

M.S. VI. yüzyılda Yustiniyan zamanında Güney İirya’da (bugünkü Arnavutluk) antik geleneklerin doğuşuna tanık olunmuştu⁶⁴. Bu bağlamda Arnavut atalarının ana vatanın sadece Mat olduğu düşüncesi çok asılsızdır. Çünkü Ortaçağda Kruy, Lej ve Shurdhah gibi bölgelerde bulunan mezarlar, Arnavut kültürüne ait izlerdi. M.S. VI. yüzyılda Herakliye göre bugünkü Arnavutluk’un bulunduğu üç bölgede 20 şehir sayılabılırdi. Bu şehirler Deniz kıyılarında ve anayollarda bulunmaktaydı. Slavlar ve Avarların, Balkan yarımadasına gelmeleri ile beraber doğu kısımları Trakya, kuzey kısımları, Morava ve Vardar nehri bölgeleri hususi geçit yolları sayılmaktaydı. Fakat bu göçlerden batı kısımları tamamen kurtulamamış, Slav–Avar hücumları 591 ve 592 yılında bugünkü Karadağ, İşkodra, Lejı gibi şehirleri tahrip etmiş, Yunan kroniklere göre Yunanistanı, Thesalia ve Epiri de ele geçirmişlerdi⁶⁵.

Bilindiği üzere M.S. V–VI. yüzyıllar arasında başlayan göç sürecinden Balkan yarımadası, en çok Slav göçleri sırasında zarar görmüştür. Hun, Got, Vandal, Avarlar bu bölgeye sadece maddi zarar vermişler fakat Slavlarla birlikte Balkan halkı etnik değişime uğratılmıştı⁶⁶. Bu döneme kadar olan süreç Bizans’ın dağılma sürecidir. Slavların Balkan yarımadasına gelmesiyle beraber İirya, Bizans’tan ayrıldı. Balkanlara aileriyle birlikte gelen Slavlar karşısında İirler, onların bu bölgelere yerleşmelerine ne kadar mani olmaya çalışmışlarsa da pek varlık gösterememişlerdi⁶⁷.

M.S. VI–VII. yüzyıllar ise İirler için Balkan haritasının tamamen değiştiği yıllardır. Balkan yarımadasının kuzeyindeki Slavlaşma devam etmiş, asimile olan yerli halk dağılarak yok olmuştu. Asimilasyona direnen İir halkı da güneye yerleşmiş⁶⁸ fakat M.S. VII–VIII. yüzyılda hem şehirlerde hem de köylerde bir gruplaşma halinde organize

⁶³ Jacques, s.173.

⁶⁴ Korkuti, s.58.

⁶⁵ Korkuti, s.85-86.

⁶⁶ Sami Fraşiri, İslavlara Şkeh olarak ifade ederdi, Frashëri, *Shqipërija Ç’ka Qenë, Ç’është e Çdo të Bëhetë?*, s.27.

⁶⁷ Kola, s.111.

⁶⁸ Kola, s.112.

olabilmişlerdi⁶⁹. Türklerin ve Slavların Balkanların yerli halklarıyla (İlirler, Traklar, Yunanlılar v.s) karışmaları VII. Yüzyıl'dan itibaren başlamıştır⁷⁰.

Bulgarlar, barbar ve Avarlarının saldırıları sonucunda bazıları Tuna Nehri doğusuna bazıları da batısına olacak şekilde göç etmişlerdi⁷¹. Volga bölgesinin merkezinde bulunan Bulgarlar ve VI. yüzyılda Balkanlar'a gelen Slavlarla, Hint-Avrupalı halklar arasında hiçbir bağlantı olmadığı, Bulgarların Türk-Moğol kökenli olduğu iddiaları mevcuttur⁷².

640 yılında Bizans İmparatoru Herakli, Avarlar'a karşı savaştacak asker olarak Bulgarları kullanmıştı. Bizans taktik olarak, bir grubu diğerine karşı kullanarak zayıflatıyordu. Bu taktik Bizansın menfatine çok yarar sağlamakla birlikte, bu kadarla yetinmeyen Bizans, Slavları da öne sürmek istiyordu. Bu bağlamda Balkanların güney doğusunda yaşayan İlir halkının yerine Bulgarlar yerleştirilmişti. 861 yılında merkez ve güney Arnavutluk, Bulgar saldırısına uğramış⁷³ böylece de 815–1018 yılları arasında Arnavut toprakları, Bulgar hâkimiyeti altına girmişti⁷⁴.

Fakat 893–927 yıllarında Bulgar Kralı Simeone zamanında Bulgar Devleti sahneye çıkmış⁷⁵, böylece de siyasi altyapının organize edilmesiyle devletlerini kurmuşlardı. IX. yüzyılın ortalarında güney batı tarafına genişleyen Bulgarlar bu arada Arnavut topraklarını da işgal etmişlerdi. 1018 yılında yıkılan Bulgar devleti, 1187 yılında yeniden kurulmuş ve 1396'da Osmanlı gelişine kadar ayakta kalabilmişlerdir⁷⁶.

Bulgarların zayıflamasıyla yeniden Bizans dönemi başlar. Bu süreç içerisinde İmparatorluğun içinde dini problem vardı, fakat bu sorun çözülemedi. Batı ve doğu kilisesi arasında var olan anlaşmazlık⁷⁷, 1054'te Hristiyan kilisesinin Kosova'da da

⁶⁹ Korkuti, s.58.

⁷⁰ Skender Rizaj, **Kosova, Arnavutların ve Türklerin Dünyü, Bugünü ve Yarını**, Priştine: Arnavut Entelektüellerinin Bilimler ve Sanatlar Akademisi, 1993, s.168.

⁷¹ Jacques, s.178.

⁷² Kasem Biçoku, **Fallangat që Rrezikojnë Kombin Shqiptar**, Tiranë: 1999, s.73.

⁷³ Jacques, s.178.

⁷⁴ Bartl, s.26.

⁷⁵ Shaban Demiraj, **Gjuhi Ballkanike**, Shkup: Logos-A, 1994, s.194. Nexhat İbrahimi, **Kontaktet e para të Islamit me popujt ballkanikë në periudhën paraosmane**, Shkup: Logos-A, 1997, s.11.

⁷⁶ Biçoku, s.73.

⁷⁷ Jacques, s.181.

ikiye ayrılmasıyla sonuçlanmıştı. Kosova’da Doğu ovası Ortodoks ve Batı Dugacin ovası Katolik olacak şekilde ikiye bölünmüştü⁷⁸.

XI. yüzyılın başında güney İtalya ve Sicilya’ya yardım etmek amacıyla gelen Normanlar, burada istediklerine ulaşamamışlardı. Norman kralı Robert (Guiskardia) Zhiskar’ın (1057–1085) amacında bütün Bizans İmparatorluğunu işgal etmek vardı. Onu, Merkez Arnavutluk’un Devoll bölgesinde bulunan piskoposlar, dini sıkıntıların giderilebilmesi amacıyla davet edilmişlerdi. Normanlar ise bunu fırsat olarak kullanarak bütün bölgeyi işgal etmişlerdi⁷⁹.

XI. yüzyılın sonunda, Arnavut topraklarını işgal eden Sırplar Zveçan, Lipyan, Llap, Drenice, İpek ve Cakov şehirlerini almışlardı. XII. ve XIV. yüzyıllar, Arnavut bilim adamlarına göre Sırpların Kosova’ya yerleştikleri zaman aralığıdır⁸⁰. XII. yüzyılda Sırp Kralı Stefan Nemanya, bütün Arnavutları ve topraklarını işgal etmeyi ve asimile etmeyi hedefliyordu. İşgal tamamlandıktan sonra da ikinci safhada Arnavutların kilise ve manastırları Sırp Ortodoks tarzına çevirmeye çalıştılar. Bunu fark eden Arnavutlar, Katolik mezhebini tercih ettiler. Arnavutlar, kendi milli kimliğini koruyabilmek için şuurlu bir şekilde Katolik mezhebine geçtiler. Halbuki Sırp devletinin başında bulunan Çar Duşan, Arnavutların Katolik mezhebine girmelerini istemiyor, bütün Katolik sempatanları yok etmeyi hedefliyordu⁸¹.

Devam eden Sırp işgalleriyle XIV. yüzyılın başında Arnavut toprakları, Sırpların eline geçti. Fakat Duşan’ın Arnavutluk’u işgal etmesi, Latinleri ve Bizanslıları, tamamen kovmasıyla birlikte⁸², Katolik mezhebinde olan Arnavutlar, zorla Ortodoks mezhebine dahil edilmişlerdi. Buna Papa da tepki göstermişti. Bizans İmparatorluğu zayıflayınca, Dardania bir aralık XIII. yüzyılın sonunda Sırbistan krallığına girmiş, özellikle Çar Stefan Duşan (1348) zamanında Sırplar, Selanik ve Preveze’ye kadar uzanmışlardı⁸³.

Çar Stefan Duşan (1331-1355) iddialara göre sadece Sırbistan Kralı değil, hem Rusya hem de aynı zamanda Arnavutluk Kralı (Rex Albaniae) idi. Çünkü o zaman ki

⁷⁸ Nexhat İbrahimi, *Islami në Trojet Iliro-Shqiptare Gjatë Shekujve*, Shkup: Logos-A, 1999, s.185. İbrahimi, **Kontaktet e para të Islamit me popujt ballkanikë në periudhën paraosmane**, 1997, s.11.

⁷⁹ Jacques, s.182.

⁸⁰ Nexhat İbrahimi, *Islami në Trojet Iliro-Shqiptare Gjatë Shekujve*, s.185.

⁸¹ Biçoku, s.67.

⁸² İbrahimi, **Kontaktet e para të Islamit me popujt ballkanikë në periudhën paraosmane**, s.11.

⁸³ Alban, s.102.

Arnavutluk’a bağılı bugünkü Kosova, Karadağ, Makedonya’nın tamamı Arnavutluk bölgeleri arasında idi⁸⁴. Bu nedenle Fransız yazarı Flip Mezier, I. Kosova Savaşının (1389) Arnavutluk’ta gerçekleştiğini söylemektedir. Ona göre bu bölgeler, Sırbistan toprakları değildi⁸⁵.

Bu konuda Bizans kaynakları da malumat vermektedir. Mesela Skender Rizaj, Laonik Halkondili’den atfen: “Stefan Duşan (1331-1355) Triballar’ın Kralı idi. Bunlar, (Triballar) İilir milletindendir. Boşnaklar da büyük İilir Milleti’nin bir kısmıdır. Bunlar İiyon denizinin sahillerinin büyük bir parçasında yaşarlar. Venedik’e kadar yayılmışlardır. Tribal ve Boşnaklar aynı dili kullanırlar ve hayat tarzları da aynıdır. Arnavutlar da Makedonyalılarla akrabadır. Boşnaklar çok zaman önce İilirlerden ayrılmışlardır” şeklinde ifadeler kullanmaktadır⁸⁶. İngiliz kaynaklarına göre Arnavut kavmi Türk-Osmanlı dönemi yani I. Kosova Savaşı (1389)’ndan önce kendi milli kültürel ve felsefe temelleri üzerinde yükselen milli şuura sahipti. Bizans İimparatorluğu’nun yıkılışı (1453) Ortaçağ’ın sonu Hümanizm ve Rönesans hareketlerini içerisine alan Yeniçağın başlangıcıyla Arnavut Kavminde, millet niteliği güçlenmeye başlamıştı⁸⁷.

1.3. Arnavut Adı Üzerine Tartışmalar

Balkan yarımadasının en eski (otokton) sakini olup soy itibariyle İilirler’den gelen ve dil açısından Trako-İilir karışımı olan Arnavutların adları kaynaklarda Arban, Arbır, Arbireş, Alban, Arvanit, Alvanos, Arbanas, Arnebütler⁸⁸ şeklinde geçmektedir. Bizans İimparatoru I. Justinian (527-565) devrinde Balkan yarımadasının nüfusunun büyük bir kısmını İilirler oluşturmaktaydı. Bu sebepten dolayı da yarımadaya İilicum-İiliriya adı verilmişti⁸⁹.

İilir adının nereden ve nasıl geldiğı hususunda ilk olarak Stipçeviç, Eski Yunan mitolojisine göre İillürius, fenikalı Kadmi ve Harmonie olan iki çiftin oğlu olduğunu daha sonra bu çiftin yaşlandıkları zaman yılanı dönüştüklerini söyler. Bundan başka Alman araştırmacı Gruppeye göre İillürios adı bir yunan kelimeyle aynıdır yani ona

⁸⁴ Bartl, 35. Rizaj, Kosova, Arnavutların ve Türklerin Dünyü, Bugünü ve Yarını, s.168.

⁸⁵ Rizaj, Kosova, Arnavutların ve Türklerin Dünyü, Bugünü ve Yarını, s.170.

⁸⁶ Rizaj, Kosova, Arnavutların ve Türklerin Dünyü, Bugünü ve Yarını, s.180.

⁸⁷ Rizaj, Kosova, Arnavutların ve Türklerin Dünyü, Bugünü ve Yarını, s.172.

⁸⁸ Alpan, s.21. Bartl, s.27.

⁸⁹ Rizaj, Kosova, Arnavutların ve Türklerin Dünyü, Bugünü ve Yarını, s.174.

“dönüyorum” anlamını vermiştir. Sloven filolog Karel Oštirine göre, bu adın kökeninde yılan manası vardır. Eski Hititlerde, İlluryanka denilen büyük yılanın adı bu kökenden gelmektedir. Julius Pokornynin ve bazı arkeologların idialarına göre, Güney Almanya’nın Ulma bölgesinde Tuna Nehri “İller dalının etrafında yaşayan halk”, “İlir” diye bilinir⁹⁰. Son cümleden anlaşılacağı üzere İlir adı bu nehrin isminden gelmektedir.

Bununla ilgili A. Kola da “İlir ismi bir milletten gelmedi, fakat bütün kuzeybatı Balkan halkının ismi bu bölgeden gelmektedir”⁹¹ şeklinde değerlendirmede bulunur. İlir’in milli ismi VI. yüzyıla kadar bilinir. Daha sonra sadece bölge olarak İliriya ismi geçmektedir⁹².

M. Korkuti bu konuda daha geniş bilgi vermektedir. Ona göre İlir ismi (İllüris, Hüllirus) ilk defa Herodoti’nin yazılarında bulunur, fakat isim bundan önce de kullanılmış olabilir. Bu isim ilk zamanlarda coğrafik dar bir anlamı içermekteydi. Yani Greklerin kuzeyinde veya Adriyatik kıyılarında yaşayan halktı, fakat daha sonraları ihracatın büyümesiyle bu isim birçok kabile için kullanılmaya başlandı. M.Ö. V. yüzyıldan sonra İlir adı sadece etnik anlamıyla kullanılmakla kalmadı bir süre sonra siyasi anlamıyla da çok dar bir kesimi içerir oldu. Vyosa ve Neretva nehirlerinin arasında bulunan halk için de kullanılmaya başlandı⁹³.

En son kullanılan ise VII. yüzyılda bulunan İlir veya İliriya’dır. Bundan sonraki süreçte dört asırlık bir boşluk dönemi oldu. Dört asır sonra da nadiren de olsa kullanılmaya başlandı⁹⁴. Roma ve Bizans Döneminde İliri, Makedonya, Epir isimli Bölgeyi tanıtmak için kullanılmıştı⁹⁵. İliriya adı, Albania, Arberia, Arnavutluk ve Shqipëria kelimeleriyle karşılanmıştır⁹⁶. İlir adı kullanıldığı sürece Alban ve Arbir isimleri de kullanılmıştır. Yani görülüyor ki aynı anda her iki isim de kullanılmıştır. Bizanslı yazar K. Porfyrogjenetin, Balkanlar’daki Arbirlerin önde gelenlerinin İlirler olduğunu söyler. K.

⁹⁰ Stipçeviç, s.15-16.

⁹¹ Kola, s.61.

⁹² Kola, s.111.

⁹³ Korkuti, s.31. İslami, s.7.

⁹⁴ Kola, s.112.

⁹⁵ Frashëri, *Shqipërija Ç’ka Qenë, Ç’është e Çdo të Bëhetë?*, s.28.

⁹⁶ Rizaj, *Kosova, Arnavutların ve Türklerin Dünyası, Bugünü ve Yarını*, s.182-3.

Porfyrogjenetinin bir yazısında ima yollu, İilir diye Alban-Kafkasya ifadesi kullandığı kaydedilmektedir⁹⁷.

İilir topluluğundan ayrılan bir kol veya bir aşiret oralarda yaşamış olabilir. Arbir bir kabilenin ismidir. O kabile üstünlük sağlayarak, kendi öz sıfatlarını benimsetmiştir. Arnavutların ortaçağ tarihinde “Arbir, Alban” ismini ne zaman ve nasıl kullanılmaya başlandığı hala netleşmiş değildir. Bu yüzden Arnavut tarihinde önemli oranda bir boşluk olduğu düşünülmektedir. Çünkü tarihçilerin ve bilim adamlarının çoğu antik dönemde gündemde olan “İiliriya, Epir ve Makedonya” gibi isimleri, resmi söylem olarak kullanmıştır. Bunlar halk arasında yaygın bilinen isimler değildi⁹⁸.

Bu isimlerden biri olan Arbir (Alban) adı, İilir onomastikası mirasıdır. Tarihi kaynaklardan ve antik yazarlardan kalmış olan eserlere göre arb ve alb kökleri hem şehir hem de şahıs isimleri kaynaklıdır. Güney ve merkez İiliryada Arbaios, Arbir için, M.Ö. II. yüzyılda tarihçi Polibi tarafından kaydedilen bilgiye göre M.Ö. III. yüzyılda Finiq’teki, bir yazıda Arbon şehri ifadesi geçmektedir. M.S. II. yüzyılda Ptolomeu tarafından Albanopol şehri ve Albanlar geçmektedir. M.S. IV. yüzyılda Stefan Bizantini tarafından Abroi ismi ve Abron şehri geçmekte ve oradaki halk Arbonios ve Arbonites olduğu kaydedilmektedir⁹⁹.

Edwin E. Jacques göre Albania ismi ilk defa M.S. 90 ve 160 yılları arasında anılmıştı. Orta çağda İilir isminin yerine Arbir ismi geçmektedir. Bu yüzden bugünkü Arnavutluk’un ismi Alban kabilesindendir¹⁰⁰. Albanes isminin çok erken bir dönemde kullanıldığı görülmektedir. (401 – 417) Arnavut kökenli Papa İnnocentius’un “natione albanese” dediği kaydedilmiştir. Merkez bölgelerin ortaçağda Arbanon (Albanum) ismiyle geçtiği bilinmektedir. Bu isim, biraz değişik de olsa Arbania (Albania) ismiyle çok yakındır ve Roma işgaliyle başlar, pagan göçler sürecinde devam eder. Bunun milli bir kimlik olarak algılandığı görülmektedir¹⁰¹.

XI. Yüzyılda Bizans tarihçisi Mihael Ataleiatas, İilir ismini kullanmaksızın Alban ve Albaniya isimlerini kullanmıştı. Bundan sonra Joan Skilicin ve Ana Komnena da

⁹⁷ Biçoku, s.7.

⁹⁸ Biçoku, s.5.

⁹⁹ Korkuti, s.89.

¹⁰⁰ Jacques, s.183.

¹⁰¹ Biçoku, s.8.

Arbanit ve Arbanon isimlerinin kullanıldığını ifade etmektedir¹⁰². (1083–1146) Bizans İmparatoru I. Aleks’in kızı Ana Komnena’nın: “Dursinin arkasında “Arbanes” halkı bulunur”¹⁰³ şeklinde ifadesi olduğu söylenir. Bizans kroniklerine göre Albani ve Arbiri isimleri XI. Yüzyılda kullanılmaya başlanmıştır¹⁰⁴. Mihael Ataleiatas’ın kendi kroniklerinde 1034-1079 yıllarını ele almıştı. Bu kroniklerde Arvanit adı da geçmektedir. Türkçede kullanılan Arnavut, şüphesiz “Arvanitai” Grek kelimesinden gelmektedir¹⁰⁵. Alban, Arber, Arban isimleri İllirya karakterinin izlerini taşımaktadır. Bu isimleri XIII. Yüzyılboyunca (1208 - 1218), kullanan maruf ve meşhur şahıslardan bazıları; Dimitri (Arbanensi pğricipi – Arbres prensi), Nikola (Albanian catholics – Draç ve Latinlerin arhidikonu), gibi isimlerdir¹⁰⁶.

1198 ve 1210 da Korfu’nun karşısında İyon deniz kıyısında yaşayanlar için “Arbiriya bölgesi” denmişti. 1198 de Slav hükümdarı Stefan Nemanya zamanında, Arbiriya isminin kullanıldığı kuvvetle muhtemeldir. XI. yüzyılda Fransız yazarı Rolandın şarkılarında “Albani” isminin, 1188 de başka bir Fransız yazarı olan Aimon de Varennesin romanında da yine bu ismin geçtiği bilinmektedir¹⁰⁷. XII. Yüzyılda Normanlar, Fransızca Rolan şarkısında Dursi’den Vlora’ya kadar olan ovaya “Albana” demektedirler¹⁰⁸.

Siyasi ismi Dioklea, Ortaçağ’ın evraklarına göre Zeta (Xenta, Centa) ismiyle bilinen Zeta köyünün ismi XIV. yüzyılda Arbanos olarak geçtiği bilgisi kayda değer nitelikte bir bilgidir. XV. yüzyılda Kosova’da aynı isimle bir köy de bulunmaktadır¹⁰⁹. Alban kabilesi o dönemde Dursi ve Debre şehirlerinin arasında bulunmaktaydı. Alban ismi bir de Aleksandriya şehrinden olan coğrafi ve astronomi bilimleri uzmanı Klaud Ptolemeu tarafından kullanılmıştı. Kendi coğrafya kitabında “Alban” halkı ve “Albanopolis” şehri geçmekteydi. Bu şehir Dursi’nin arkasında veya Tirana, Kruya şehirleri arasındadır.

¹⁰² Kola, s.112.

¹⁰³ Jacques, s.183.

¹⁰⁴ Frashëri, *Shqipëria Ç’ka Qenë, Ç’është e Çdo të Bëhetë*?, s.28.

¹⁰⁵ Bartl, s.27.

¹⁰⁶ Rizaj, *Kosova, Arnavutların ve Türklerin Dünü, Bugünü ve Yarını*, s.167.

¹⁰⁷ Biçoku, s.6.

¹⁰⁸ Jacques, s.183.

¹⁰⁹ Biçoku, s.12.

Eskiden Albanopolis şehrinin bulunduğu mevkide bugün, “Arbana” köyü bulunmaktadır¹¹⁰.

Arbır yada Alban isimlerinin ortaçağda bir milli kavram olduğu düşünülmektedir. Antik tarih çalışmalarına göre yerlerinin ve meşhur şahsiyetlerinin isimlerinin arb (alb) kökenlerinden geldiği bilinmektedir. Örneğin: Arbaios, Arbon, Arba, Albanopolis, Arbon, Arbonios ve Arbonitestir. Balkanlara gelen göçlerin tehlikesinden dolayı Arbiri (Albani) milli bir isim olmuştur. Daha sonra komşuları bunun farkına varmışlar, Yunan ve Slav papazların asimile harekâtını ön plana çıkartmışlardır¹¹¹. Bu nedenle bu ismin, o döneme ait milli bir kavram olduğu söylenebilir.

Şemsettin Sami Fraşiri’ye göre: Akıncılık’tan vazgeçip ekinciliğe başlayan İlirlere yerli halk Arban, Arbin, Arbiris, Arbireş demişler¹¹², diğer uluslardan Latinler Arban, Yunanlılar veya Helenler Arvanit¹¹³ ifadesini kullanmışlardır¹¹⁴. İslavlar Arbanas, Araplar Arnebüt ve Türkler ise Arnavut adını takmışlardır¹¹⁵. Bugün dahi Türkler aynı şekilde tanımlamada bulunmaktadır¹¹⁶. XIV. yüzyılda Yunanistan’dan firar eden kişilere Grekçe “Arvanit” denilmekteydi. XV – XVI. yüzyılda güney İtalya’ya gidenlere “Arbana” yer olarak “Arbireş” denildiği bilinmektedir¹¹⁷.

Buradaki Ar, Arı -tarla- banıs, bınıs, bırıs sözcükleri ise -yapan- eşeleleyen, anlamında bu birleşik kelime çiftçi, rençber manalarına gelmektedir. Almancada da Arbeit kelimesi, aynı manaya, yani iş, çalışma anlamını taşımaktadır¹¹⁸. XI–XV. yüzyıllar arasında, eski ve ortaçağ döneminde kullanılan İlirian kelimesi yerine geçen Alban kelimesinin etimolojisi şu şekilde gelişmiştir: Alban: al – an = dağ adamı, Arban: Arb-an = çayırılıkta yaşayan kimse, Arnavut: Ar-na-v-(u)-t = bahçıvan, Şkiptar: Şkip-t-ar = Kartal¹¹⁹.

¹¹⁰ Jacques, s.183.

¹¹¹ Biçoku, s.7-9.

¹¹² Rizaj, **Kosova, Arnavutların ve Türklerin Dünü, Bugünü ve Yarını**, s.182-3.

¹¹³ Historia e Popullit Shqiptar, Vëllimi I, Akademia e Shkencave e Shqipërisë Instituti i Historisë, Botimet Toena, Tiranë, s.347.

¹¹⁴ Frashëri, **Shqipërija Ç’ka Qenë, Ç’është e Çdo të Bëhetë?**,s.18.

¹¹⁵ Rizaj, **Kosova, Arnavutların ve Türklerin Dünü, Bugünü ve Yarını**, s.174. Bartl, s.27.

¹¹⁶ Frashëri, **Shqipërija Ç’ka Qenë, Ç’është e Çdo të Bëhetë?**,s.18.

¹¹⁷ Jacques, s.183.

¹¹⁸ Alpan, s.92.

¹¹⁹ Rizaj, **Kosova, Arnavutların ve Türklerin Dünü, Bugünü ve Yarını**, s.182-3.

Arnavutların orta çağdaki ismi Arbir idi. Bu isim bir bölgenin ismi yada orta Arnavutluk'ta barınan halk manasında kullanılmaktadır. Bu tanımlama, XIII. ve XIV. yüzyıla kadar devam etmiştir. Eski zamana dayanan Hint-Avrupa isimleri arb–alb, latin terimine çok yakın, anlamıyla “arvum” işlenmiş toprak demektir. Demek ki orta çağda bütün Arnavutlar tek isimle tanınmışlardı. Bugüne kadar hala diğerleri tarafından Arbir ismiyle tanınmaktadırlar¹²⁰.

“Arbin” Arnavut atalar isimlerinden biridir. Tosk lehçesinde n- harfi r-ye dönüşür, bu yüzden bugün bu kelime arbir olarak kullanılmaktadır. Arban yada Arbir kelimesinin anlamı tarlayı eken veya tarlada çalışan kişidir. Fakat Romalılar r-e harfini düşürmüşler ve Alban olarak kullanmışlardır. Bugüne değin Avrupalılar da bu şekilde kullanılmaktadırlar¹²¹. Skender Rizaya göre, Albania Bölgesindeki Albanik Dağı'nın eteklerinde akan Alb (LAB) nehrinden Alban isminin gelme ihtimali yüksektir. Bu nehrin vadisindeki eski bir madencilik ve metalürjik şehri Kosova, bir coğrafya terim olarak tarihi I. Kosova Savaşı (1389)'ndan sonra kaydedilmiştir. Tarihin kaydettiği bu mühim savaş, yavaş yavaş bölgenin tamamının Kosova ismiyle temsil edilmesine vesile olmuştur¹²².

XVI. yüzyılda yerli yazar Gjon Buzuku, kendi öz vatanına “Arbin” demektedir. Batılılar tarafından “Albania” ve “Albanlar” şeklinde ifadelendirilmiştir¹²³. Önceden kullanılmış isimler Arbireş, Albanoi, Bardai, Bardo, Parthin isimlerinin, Şkiptar ismiyle hiç bir bağlantısı yoktur. Şkip ismi, ilk olarak 1555 yılında Buzuk'un eserinde Alban ve Arbir, Şkiptar şekilleriyle kullanılmıştır¹²⁴. Şemsettin Sami'ye göre Arbir ismi sadece milli anlamıyla sınırlandırılmış olup daha sonra alb-ten lab veya lap şeklinde az da olsa kullanılmıştır. Millet ismi olarak Şkiptar (Arnavut), vatan ismi olarak kullanılan Şkipiri (Arnavutluk), kelimeleri, kartal kuşuna atfen kullanılmıştır. XVI. yüzyılda GJ. Buzuku'nun çalışmasıyla (1555), Arbir, Arbiri, Arbirişt isimlerinin yerini yoğun olarak Şkiptar veya Şkipiri isimleri almıştır¹²⁵.

¹²⁰ Albert Doja, **Përdorimi Politik i Fesë në Rindërtimin e Identiteteve: Rasti shqiptar**, Instituti Shqiptar për Studime Ndërkombëtare, Tetor, 2001, s.16-17.

¹²¹ Frashëri, **Shqipëria Ç'ka Qenë, Ç'është e Çdo të Bëhetë?**, s.18.

¹²² Rizaj, Kosova, **Arnavutların ve Türklerin Dünü, Bugünü ve Yarını**, s.161.

¹²³ Jacques, s.183.

¹²⁴ Kacori, s.10.

¹²⁵ Frashëri, **Shqipëria Ç'ka Qenë, Ç'është e Çdo të Bëhetë?**, s.18.

Şkiptar ve Şkipiri isimleri Şkipeden (kartal'dan) gelmektedir. Katolik yazarlarının düşüncelerine göre Şkiptar ve Şkipiri adları, bir baskının sonucudur. Bunlardan biri Engjill Seday kendisi Eqrem Çabey'in tezinden yola çıkarak "yeni zamanda Şkiptar ve Şkipiri adlarının empoze edildiğini iddia eder". Eqrem Çabey'e göre Arbır - Şkiptar değişimi "Osmanlının gelişiyle yapılan etnik çözümlemelerdir". Aynı zamanda Recep İsmaili'ye göre "Arbır - Şkiptar değişiminin arkasında sosyal, siyasi ve dinsel değişimlerden etkilenmişlik vardır. Fakat E. Seday'a göre de, Türklerin, Şkiptar ve Şkipiri adları yerine Arnavut ve Arnavutluk adlarını kullandıklarını söyler¹²⁶.

Arnavut bölgesi çok dağlık ve ormanlık olduğu için kartal sayısı fazladır ve bu kuş halk tarafından çok sevilir ve totem kadar bir semboldür. Bu yüzden Arnavut bayrağında resmedilmiştir¹²⁷. Bu bağlamda, Arnavut bayrağında çift başlı kartal, "kartalın yeri" veya "kartalın yavruları" şeklinde Avrupa'da tasdik edilmiştir¹²⁸.

Şkipo ismi Arnavutların milli duygularını yükseltebilmek için kullanılmıştır. Şkipot, hiç bir zaman silahını sırtından yere bırakmamıştı. Fakat ateşli silahlar çıktığı zaman bu silahın değeri kalmamıştır. İlk ateşli silahların ismi schioppo ve ya schioppetto idi. Bu yüzden bu silahı sırtında taşıyan schioppi ve ya schioppeti daha sonra schiopetar şekline dönüşmüştür. Schippo kelimesi İtalyanca'dan gelmiş olup ateşli silahları taşıyan manasına gelmektedir. Tabi ki daha sonra yaşanan değişikliklerle bu kelime Şkiptar şeklini almıştır. Yunan bilim adamı A. H. Xacis 1929 yılında Şkiptar isminin Yunanca'da "skippetton" haliyle, silah anlamını taşıdığını ifade etmiştir. Fakat bu kelime İtalyancadan Yunanca'ya XVI. ve XVII. yüzyılda geçmiştir. Fakat Eqrem Çabey'e göre ise bu ateşli silah XVI. yüzyılda değil, XIV. yüzyılda kullanılmıştır¹²⁹.

Arbırice ve Arnavutça, iki dil arasında bu anlaşmazlık iki yüzyıl kadar devam etmiştir. 1368 yılında Schipudar sıfatının kullanıldığı bilinmektedir. 1321 yılında da sciopo ateşli silah olarak kayıtlarda geçmektedir. İtalyan yazarlarının şiirlerinde ise hem Schioppi hem de Schipudar isimleri geçmektedir¹³⁰.

¹²⁶ İbrahimi, *İslami në Trojet Iliro-Shqiptare Gjatë Shekujve*, s.105-6.

¹²⁷ Kacori, s.10.

¹²⁸ İsmail Kadare, *Poshtërimi në Ballkan*, Tiranë: Onufri, 2004, s.28-9.

¹²⁹ Kacori, s.13-15.

¹³⁰ Kacori, s.16-17.

Önceki dönemlerde başka ülkelerden gelen heyetler, Arnavut topraklarında skiopetar topluyor ve savaşa gönderiyordu. Bu yüzden de bu bölgenin adı skiopetari diye geçmekteydi¹³¹. Bugün bunlara Arnavutça Şkipiri veya diğer dillerde Albania denilmektedir. İleri, Epir veya Makedonya isimleri daha çok kültürel açıdan nispeten geri kalmış bölgelerde kullanılmaktadır¹³². 1705'te skiptar kelimesi ilk olarak Arbiri meclisinde kullanılmıştır. Thunman adlı bir yazar "Albanlar"ın kendilerini Şkiptar diye adlandırdıklarını, fakat bu kelimenin kökenini bilmediklerini ifade etmektedir¹³³. Eqrem Çabey'e göre yeni etnik ismi Şkiptar XVIII. Yüzyılının başlarında kullanılmaya başlanmıştır (1703)¹³⁴. Fransız yazar Bertrandon de la Brokier ise: Kosova ve Arnavutluk'ta bulunan ahaliyi Arnavut (Alban) olarak tanımlar¹³⁵.

Skender Rizaya göre de XVI. yüzyılın sonunda Şkiptar ve şkipiri isimleri kullanılmaya başlanmıştır. Halbuki Arbır ve Arbiri isimlerinin sadece Yunanistan ve İtalya'daki Arbireş tarafından kullanıldığı ifade edilmiştir¹³⁶. Arnavutluk bölgelerinin yeni adı ile ilgili görüşler Dardanya bölgesinden başlayarak Niş – Lim – Şar – Mat – Debre – Struga – Ştip ve Komanova bölgelerini içermektedir. Bunların ana merkezi Üsküp'tür. Bu yüzden Üsküp, Arnavutça dilinin beşiğidir diye geçmektedir ve Üsküp'teki halkın çoğunluğu, Şküptardır. Şkuptar daha sonra Şqiptar şekline dönüşmüştür. Bu kelimenin diğer bir versiyonu, yukarıda da ifade edildiği gibi totem kadar sevilen kartalın adından gelmektedir¹³⁷. Bu bağlamda da Peter Bartl'ın düşüncesi, şkiye – kartal kelimesinden kartalın oğulları anlamını taşır, fakat inandırıcı olan bu adı şkipton – net ifade eder, anlamı daha isabetli olduğu şeklindedir¹³⁸.

XI. yüzyılda Alban ve Arvanit isimleri ortaya çıktığında, bu isimlerin etnik boyutu temsil etmediği düşünülüyordu. Orta Arnavutluk'ta Kruya merkezli Arbini-Arbiri, Arbanon ilinin ismiydi. Bu il yakın bir geçmişe dek Kurbin'le birlikte tarihi ismi olan Arbiri'yi muhafaza etmişti. Doğrusu, Polati (Pulti), Kunavia (Martaneşi), Tsrnıka

¹³¹ Kacori, s.19.

¹³² Frashëri, *Shqipëria Ç'ka Qenë, Ç'është e Çdo të Bëhet?*, s.51.

¹³³ Kacori, s.11.

¹³⁴ Doja, s.22.

¹³⁵ Rizaj, *Kosova, Arnavutların ve Türklerin Dünyası, Bugünü ve Yarını*, s.174.

¹³⁶ Rizaj, *Kosova, Arnavutların ve Türklerin Dünyası, Bugünü ve Yarını*, s.214.

¹³⁷ Muhamet Piraku, "Roli i Islamit në Integrimin e Shqipërisë Etnike dhe të Kombit Shqiptar", *Rreth Përhapjes së Islamit Ndër Shqiptarët*, haz: Muhidin Ahmeti, Aziz Mahmud Hudaji Vakfi, Shkodër, 1997. s.75–101.

¹³⁸ Bartl, s.27.

(Çermenika) v.b. gibi ülkenin diğer illerinin isimlerinden olduğu aktarılmıştı¹³⁹. 1166 yılında Arbanon'un "Andreas prior Arbanensis" isimli bir Prioru vardır. "Prior" ünvanının ismi ilin özerkliğini, soyadı ise sınırlarını belirlemektedir. Bu durum, Arbanon siyasi ve dini topluluğunun konsolidasyonu ve yayılımının sonucu ortaya çıkmıştır. Arbanon isminin sonraki asırlarda Arbanum, Albania şeklindeki değişim dinamizmi çok ilginçtir.

Arberia Prensligi'nin mevcudiyeti esnasında daha belirgin XII. yüzyılın sonunda tarihi kaynaklarda ortaya çıkmıştır. Progon'un iktidarı döneminde Arbanon ismi kuzeyde Mati ve Trafanden'den Pultit iline kadardı. Dhimiter Progonat'ın iktidarı döneminde de güneyde Kuvanis ve Cernik soyları ve Şkumbin ovasına kadar uzanmaktaydı. Bu ismin, tarihi Arbanon sınırlarının dışına kadar yayılması, bu illerin Arbanit devletinin siyasi ve dini topluluğuna dahiliyetiyle açıklanabilir¹⁴⁰.

XIII. Yüzyılın ikinci kısmında da bu fenomene rastlanmaktadır. Kral I. Anzhu 1271 yılında Arnavutluk'ta istilâ edilen toprakları "Arnavutluk Krallığı" (Regnum Albaniae)¹⁴¹ isimli siyasi bir yapılanmanın bünyesinde birleştirmişti. Ancak Anzhu istilâ edilen topraklardaki tüm piskoposluk bölgelerini Katolik olmaya zorlamıştı. Değerlendirmelere göre bu yapı bir siyasi ve dini topluluğu oluşturuyordu. Ortaçağ düşüncesine göre bu siyasi topluluğun katolik vatandaşları Arbanit - Albanit ulusuna mensup sayıldığını düşünmek mümkündür. Albanum, Albania ismi XIII. Yüzyılda Drin nehrinde kuzeyde Kanina'ya, batıda Adriyatik kıyılarından doğuda Çrni Drin'e dek yayıldı. Bu toprakların Katolik olmayan vatandaşları bu ulusa mensup sayılmadı. XIV. Yüzyılın başında Arbanit-Albanit ismi dendiğinde sadece Katolik Arnavutları kapsıyordu. Ancak Ortodoks Arnavutlar da Helenlerle dil bakımından farklıdır, aynı zamanda Katolik Arnavutlarla da inanç bakımından farklıydılar. Böylelikle tüm Ortodoks Arnavutlar için ortak bir isim ihtiyacı doğmuştu. XIV. Yüzyıldan Paclymeres gibi kimi Bizans müelliflerinin Albanit ismini Yeni Epir vatandaşları için de kullandığını görmek mümkündür¹⁴².

Bazı durumlarda Alban ismi Makedon ile değiştirildi, analogik olarak Makedonya Albanya'nın ikinci ismi olmuştu (Macedonia sive Albania). Bunda bir diğer etken de

¹³⁹ Kristo Frashëri, *Etnogjeneza e Shqiptarëve* (vështrim historik), Tiranë: Botimet M & B, 2013, s.240.

¹⁴⁰ Kristo, *Etnogjeneza e Shqiptarëve*, s.241.

¹⁴¹ Bartl, s.30.

¹⁴² Kristo, *Etnogjeneza e Shqiptarëve*, s.241-2.

şuydu: çağımızın ilk asırlarında Dıraç merkezli Yeni Epir ili birkaç asır boyunca ikinci Makedonya Vilayeti olarak anılmıştı. Bu şekilde Arnavutçanın konuşulduğu toprakların sakinleri yabancılar tarafından Epirli ve Albanit (Epirotes et Albanenses) veya Epirli ve Makedon (Epirote et Macedones) olarak isimlendirilmişti¹⁴³. Bunun başlıca sebebi ise Arnavutlarda tüm zamanlarda egemen olan dinî hoşgörüydü. Doğrusu, farklı illerden Arnavutlar etnik açıdan farklı dinlere mensup soydaşlar arasında fark görmemekteydiler. XIV. Yüzyılda N. Gregoras'ta görünüşe göre bilginlik eğilimi etnik oldu ve Arnavutları dini mensubiyetine göre ayırmadan İlir olarak isimlendirdi. Aynı dönemden Kantakuzeni onları Alban olarak isimlendirmişti¹⁴⁴.

Arnavutlar için her iki isim de aynı etnik anlamı taşıyordu. Onlar kendilerini hem Arbanit hem Epirot olarak kimliklendiriyordu. Bunun birinci kanıtı İskender Bey'dir. Yabancı temsilciliklerle yazışmalarında "Arbıria Efendisi" (Dominus Albaniae) imzasını kullanıyordu. 31 Aralık 1460 yılında Tarentit Prensi J.A. De Orsinis'e gönderdiği mektupta ise şunu yazmıştı: "Vakayınameler doğruysa bizler Epirot'uz"¹⁴⁵. İkinci kanıt ise İşkodralı hümanist Marin Barleti'dir, kendisi hem Arbır hem Epirot isimlendirmelerini kullanmıştır¹⁴⁶. Üçüncü kanıt ise Gjon Muzaka'dır, kendisi de din ayrımı yapmadan tüm Arnavutları "Albanesi" olarak isimlendirmektedir.

XV. yüzyılda Alban ve Epirot isimleri Arnavut dilinin konuşulduğu tüm bölgeleri kapsamıştı. Bu asırda Arbır ismi (Albanum, Albania), "Anzhun Krallığı" dönemindeki sınırları aşmıştı. Kuzeyde 1429'da Tivar, 1430'da Kotor yakınlarındaki Luştitsa, 1442'de Podgoritsa Arbır şehirleri olarak anılmaktaydı. Güney kısmında ise Vlora, güneydoğu kısmında ise Kostur Arbırya'nın parçası olarak sayılmıştı. Albanum – Albania ismi kuzeyde sadece Arnavut ve Katolik topraklarına yayılmıştı. Bunun sonucu olarak Albanum – Albania ismi XI. yüzyıldan başlayarak sürekli olarak yayılmış ve güneyde Epir ile Romanya, kuzeyde ise Dioklea ve Sklavonia'ya uzanmıştı. Güneydeki topraklar arasındaki en karmaşık olanı Epir ismiydi. Bu bağlamda Epirotluların Eski Epir'in etnik karakteriyle açıklanması bize göre en isabetlidir. XV. yüzyılda Epirot ismi Epir'de yaşayan Arnavutlar için kullanılmaktaydı. Bu bağlamda J. Kantakuzeni Epir

¹⁴³ Shaban Demiraj, *EPIRI*, pellazgët, etruskët dhe shqiptarët, Akademia e Shkencave dhe Arteve e Kosovës, Libri 58, Prishtinë, 2017. s.58.

¹⁴⁴ Kristo, *Etnogjeneza e Shqiptarëve*, s.243.

¹⁴⁵ Kristo, *Etnogjeneza e Shqiptarëve*, s.244-5.

¹⁴⁶ Demiraj, *EPIRI*, s.58.

bölgesindeki olayları anlatırken Epirot ismini kullanmakta, Kritobuli ve Halkokondili de benzer tutum sergilemekteydi¹⁴⁷.

Arnavutların Eski Epir'in doğu kısımlarındaki mevcudiyeti onların 1330 yılında Yanya'nın Gradhiç bölgesinde büyük bir Kartalın çetesini alt etmeleriyle de açıkça görülmekteydi. Kantakuzeni'nin "Yanya Vakayınamesi"nde kolayca Epir ahalisinin kahir ekseriyetinin Arnavut olduğu sonucu çıkarılabilmektedir. J.G. Hahni'ye göre de Epir Arnavutları, Yunan ve Sırp güçlerine karşı savaşta galip gelmişlerdi. Böylesine Bizans ve Sırp iktidarına karşı Epir halkının kazandığı zaferde halkın en büyük çoğunluğunun Arnavutlar olduğu kanıtlanmıştı. Diğerisi ise o dönemde Epir'de yaşayan Arnavutların neden daha önceleri değil de bu dönemde kendi etnik isimleriyle ön plana çıktığı anlaşılmıştı. XIV – XV. Yüzyılda Arnavutlar için iki etnik isimlendirme mevcuttu: Arbir ve Epirot. Bu iki isimlendirmede bu sınırlar dışında kalan Arnavutları kapsamamıştı. Bunlar ise başlıca Kosova, Dukagjin Vadisi (Metohiya) ve Batı Makedonya'da yaşamaktaydı. Arnavutların bu dönemden önce etnik isimleriyle anılmamaları onların bu topraklarda mevcut olmadıkları anlamına gelmemekteydi. Bunun sebebi Ortaçağ yazarları ve seyyahlarının ulus faktörüne ilişkin kavramları kullanmalarından kaynaklanmaktaydı¹⁴⁸.

Bu topraklarda yaşayan Arnavutlar sürekli olarak Bizans, Sırp ve Bulgar iktidarı altında yaşadıklarından ötürü bir devlet yapılanması oluşturmamıştı. L. Thalloczy, K. Jireçeku ve M. Şufflay'ın verdiği bilgiye göre geç dönemlere kadar Dalamaçya ve Karadağ Slavları arasında "Arbanas" kelimesi Katolik Arnavutlarını kapsıyordu. Bu ise Sırp ve Bulgar topraklarında uzun süre yaşamış Ortodoks Arnavutların "Sırp" veya "Bulgar" olarak nitelendirildikleri sonucunu güçlendirmekteydi. Bu şartlarda, etnik mensubiyet meselesi ancak XV-XVI. asırlarda Osmanlı defterleriyle çözülebilmışti. Arnavutların XVII. Yüzyılda kitlesel şekilde İslamlaşmaya başlayınca, Arnavutlar üç farklı inanca ayrıldılar: Katolik, Ortodoks ve Müslüman. O dönemde Müslüman Arnavutlara Arbir veya Epirot denmesi zordu zira onlar ne Katolik ne de Ortodoks'tu. Bundan dolayı Osmanlı yönetimi onlara "Arnavut" ismini verdi. Ancak Arnavutlar dini mensubiyete önem vermeden etnik mensubiyeti vurgulayacak bir isim ihtiyacı duydular ve bu isim

¹⁴⁷ Kristo, *Etnogjeneza e Shqiptarëve*, s.244-6.

¹⁴⁸ Kristo, *Etnogjeneza e Shqiptarëve*, s.247.

Arnavutçadan kaynaklanmıştı. Öyle ki “Arnavut” (Shqiptar”) ismi Arnavutça konuşan tüm soyları kapsar. İlk olarak “Shqiptar” isminin “Arbır” ve “Epirot” isimlerinin yerini alması XVIII. Yüzyılda görölmektedir. Arbır ve Epir isimleri yerine Arnavutluk (Shqiperi) isminin kullanılması ise XIX. yüzyılda özellikle yazıda da Arnavutlar için Shqiperi, yabancılar için Albanese ismi yaygınca kullanılmaya başlandı¹⁴⁹.

Şüphesiz Arnavut ulusun adı ile ilgili bu çeşitlilikte tartışmaların varlığının yanı sıra kendi dil, bölge ve etnikpsikolojisine dayanan özel bir kimliğin var oluşu sabittir. Fakat eskiye dayanan dönüşmeleri Arnavut - İilir - Pelazg uzantıları şeklinde kanıtlamak güçtür. Heredot’a göre helenler, pelazg alfabesini benimsemişlerdir¹⁵⁰.

1.4. Arnavut Dili Üzerine Tartışmalar

Pelazgıların torunu olan Arnavutlar, eski dil, gelenek ve göreneklerini muhafaza etmişlerdir¹⁵¹. İsmail Kadare’ye göre, Balkan Halklarının kabullendiği bir vakıa olan Arnavutça dili¹⁵², erken dönemde Balkan yarımadasının batısında yaşayan kabileler arasında benzer dil kriterleri şeklinde görölmüşü ve bu dil kriterleri, bronz ve demir döneminde, İilir dilinin oluşmasına katkıda bulunmuşu¹⁵³. Bugün Arnavutçanın konuşulduğu bölgelerde de antik dönemde İilirler barınmaktaydı ve onlar, İilircenin bir lehçesini kullanmaktaydılar. Bu haliyle uzun bir süre yazıya dökülemeyen Arnavutça, aslında çok eski bir konuşma diliydi¹⁵⁴.

Bu nedenle Arnavutçanın kökeninin tespitinde araştırmacılar iki temel sorunla karşılaşmaktaydılar: İilir ve Arnavutça arasında kıyaslama yapıldığında bugün kullanılan Arnavutçanın yazı dili olduğu göze çarpmazken öte yandan İilirce yazılı bir kayda ulaşılammıştı¹⁵⁵. Çünkü İilirler, kendi anadillerinde hiç bir yazı bırakmamışlar, herhangi bir yazı türü geliştirememişlerdi¹⁵⁶. Bu nedenle dil bilimciler, Arnavutçanın, İilir dilinin

¹⁴⁹ Kristo, *Etnogjeneza e Shqiptarëve*, s.248-9.

¹⁵⁰ Milazim Krasniqi, “Shtresimet e Identitetit Shqiptar”, *Shenja*, Nu. 66, Shkup, Tetor 2016, s.16–20.

¹⁵¹ Alpan, s.45-6.

¹⁵² Kadare, *Poshtërimi në Ballkan*, s.28.

¹⁵³ Korkuti, s.51.

¹⁵⁴ Kacori, s.23.

¹⁵⁵ Korkuti, s.60-1.

¹⁵⁶ Stipçeviç, s.67.

bir parçası olup olmadığının kesin olarak tespitinin mümkün olmadığı noktasında mutabıktırlar. Çünkü İilir dili, arkasında oldukça az iz bırakmıştır¹⁵⁷.

Bunun haricinde İtalya'nın güneyinde konuşulmuş olan Mesap dili, İilir dilinin bir lehçesidir. Bu lehçe ile yazılan birçok eser Grek harfleriyle kaleme alınmıştır. Mesap kabilesinin, kullandıkları dilin bazı verilerinin İtalya bölgesinde bulunması, bu kabilenin İtalya'da yaşadığını göstermektedir. Bu nedenle Mesap lehçesinin, İilircenin bir parçası olduğu düşünölüyordu ve bu iki dilin arasındaki bağlantılar, sadece özel isimlerle tespit edilebilmekteydi. Öte yandan Filolog Karl Paul, İtalya'nın kuzeydoğusunda yaşayan büyük “venet” kabilesine ait, Venet dilinin de İilircenin bir türü olduğunu iddia ediyordu¹⁵⁸.

K. Jeriçek'e göre ortaçağda Slavlar tarafından bugünkü Arnavut topraklarına Arbana–Arbanas deniyordu ve konuştukları dil ise Rabanı-ski dili olarak tanımlanıyordu. XIII. yüzyılda kaydedilen bir veriye göre ise Raguza'nın bir köyünde yaşanan bir olayla ilgili, “Albaneska dilinde çağırıldığını duydum” şeklinde malumatlardan da bahsediliyordu¹⁵⁹. Bir başka veri olarak, 14 Temmuz 1285 tarihli Raguza yasal belgelerinden, bölgede Arnavutçanın konuşulduğu anlaşılmaktaydı. Bir de 1308 yılında Gorka adlı bir yazar, Arnavutluk bölgesinden bahsederken “Adı geçen Arbırıların, Latince, Yunanca, ve Slavca'dan ayrı bir dili var, diğer milletlerle anlaşamıyorlar”¹⁶⁰ şeklinde ifade kullanıyordu.

İilir dili konusunda büyük emek sarf eden ünlü Albanolog Johann Georg von Hahnın tezlerine göre; Pelazg–İilir-Arnavut dilleri arasında bağlantılar mevcuttur. Roma ve Eski Yunan zamanlarında bu yana Arnavutların ataları bu topraklardaydı ve bunların adetleri çok iyi bir şekilde korunmuştu. Bu nedenle bugünkü Arnavutçanın, İilir dilinin bir lehçesi olduğunu söylemek mümkündür. Meşhur araştırmacı G. Hahn'ın tezi hem tarihçiler hem de filologlar tarafından kabul görmüştür¹⁶¹. Onun, Arnavut Araştırmaları çalışmasında “Arnavutlar eskiden yaşamış yerlilerin mirasçılardır” diye geçer¹⁶².

¹⁵⁷ Stipçeviç, s.72.

¹⁵⁸ Stipçeviç, s.29-30.

¹⁵⁹ Historia e Popullit Shqiptar, **Vëllimi I**, s.347.

¹⁶⁰ Kacori, s.97.

¹⁶¹ Korkuti, s.59-60.

¹⁶² Bartl, 22.

J. Thunman'a göre ise İlirler, Yunanların ve Romalıların eski zamanlardan beri komşularıdır. Bu gerekçe üzerinden de nitekim G. Mayer'e göre yeni Arnavutçanın, eski İilir dilinin lehçelerinden olmasında hiçbir engel yoktur. Bu düşünceye göre P. Kreçmeri'nin de kabul ettiğı gibi Arnavutça, İilir lehçelerinden biridir. Zira Arnavutlar, İilirler ile aynı bölgede yaşamışlardır. VI. Georgiev'e göre Arnavutçanın asıl temeli Arnavutçadır. VI. Georgiev'in dediğı gibi Arnavutçanın annesi İilirice'dir. Konuşulduğı yeri belirtmek üzere Arnavutçanın, Dardania şeklinde adlandırıldığı da olmuştur. Ancak İilirice, Arnavutçanın bir bütünü değildir. R. Katieya göre Arnavutça eski zamanlarda bazı bölgelerde konuşulmuştur ve Arnavutçanın, İilirice'nin bir devamı olması normaldir¹⁶³. Aslen İilir kökenli olan Ş. Yeronim, İilirlerin, Roma döneminden önce kendi İilir dilini kullandıklarını söylemektedirler¹⁶⁴. Ş. Sami diğerlerinden farklı olarak Arnavutların, en eski ve en güzel dili kullandıklarını, Arnavutçanın Grekçe, Latince, Hindus ve Pers dillerine yakın olduğunu iddia etmektedir¹⁶⁵. Bazı Edebiyatçılar ise Arnavutçanın, İilirce'den, VI. yüzyıldan önce türediğı görüşündedirler¹⁶⁶.

Eqrem Çabey, bütün çalışmalarının sonucunda Arnavutçanın, İilir dilinin bir dalı olduğı görüşünü dile getirmiştir. İilirlerin yaşadığı bilinen bu kadar geniş bir coğrafyada şehir, nehir ve dağ isimlerinin günümüze kadar aynen devam etmesi buralarda aynı milletin yaşamış olduğunu göstermektedir.

Esas olarak bu isimler sadece Arnavutça ile izah edilebilir. Mesela: Scodra – Şkodır, Naissus – Niş, Drivastum – Drişt, Pirustae – Qafa e Pruşt, Lissus – Lej, Dyrrachion – Durrıs, İisammus – İışım, Scampinus – Shkumbin, Aulon – Vlon-Vlorı, Thyamis – Çam gibi örnekler sıralanabilir¹⁶⁷. Bu iki dilin bağlantılarıyla ilgili Ekrem Çabey'in, son ekleriyle oluşan kelimelerinin benzerliğini ve yer adlarını örnek olarak gösterir; Dalmates, Autariates, Desiates, İilir dilinin -at ve et- ekine benzer Arnavutçanın, Dukat, Filat, Julat –at ekleridir. Aynısı Tregesta, Ledesta –st ekleri, Arnavutça'nın kopştı, vreştı –şt ekleridir. Ekrem Çabey'in İilir uzantıları Alp bölgesindeki bitki isimlerine çıkarak somut kanatlar getirir. Çabey, Starbonun araştırmalarına dayanarak bazı örnekleri aktarır; ber bero – dash (vuran), loba loubă – lope (inek), mants manz – mızat (dana),

¹⁶³ Korkuti, s.61-63.

¹⁶⁴ Stipçeviç, s.67.

¹⁶⁵ Frashëri, *Shqipërija Ç'ka Qenë, Ç'është e Çdo të Bëhet?*, s.37.

¹⁶⁶ Biçoku, s.8.

¹⁶⁷ Korkuti, s.62. Kristo, *Etnogjeneza e Shqiptarëve*, s.134-5.

mus musso – gomar (muşkı – eşek)¹⁶⁸. Ekrem Çabey'e göre, Alban olan İilir kabilesi günümüzde Arbir olarak bildiğimiz Arnavutların genel ismidir. Alban kabilesi, Durs şehrinin sırtlarında yaşamışlardı¹⁶⁹.

Bunun gibi daha pek çok yerel isimler mevcut olmakla birlikte konunun anlaşılması açısından bu kadar örnek yeterli olacaktır. Arnavutça, eski bir dildir, fakat yazılı metinlere dökülmüş hali oldukça yenidir. İilirlerden yok denecek kadar az kelime kalmıştır. Bunlarla beraber toponim ve antroponim izleri görülebilir. Bu haliyle de, eski İilirce'nin bugünkü Arnavutça ile bağlantılarını görmek mümkündür¹⁷⁰. Antik dönemde kullanılan kabile ve yer isimleri bugün sadece Arnavutça ile izah edilebilir. Yukarıda ifade edildiği gibi İilir dilinden, sadece özel isimler kalmıştır. Doğal olarak, sadece bu isimlerle gramer ve sözlük vücuda getirilemez. Bu nedenle de diğer bazı Avrupa milletlerinde olduğu gibi İilir halkı da kendi dilinde yazılar yazmamıştı. Fakat İilir dili halk arasında konuşulmaya devam etmişti. Bu durumu ispatlayan binden fazla kelime, Latin ve Yunan alfabesinde bulunmaktadır. Bu kelimeler, insan isimleri, tanrı isimleri, kabile isimleri, nehir isimleri ve şehir isimleridir.

Durs bölgesinde latinleşmiş birçok isim mevcuttur; Gent, Epikad, Plator, Klevata, Tata, Amai, Anula, Dastid, Pladomen, Sura ve Pyran gibi isimler İilir kökenlidir¹⁷¹. Bu yüzden onomastik ve toponomistik analizlere göre yeterli kanıt olduğunu söylemek mümkündür. Bütün bu veriler Arnavutçanın, İilir dilinden türediği ihtimalini güçlendirmektedir¹⁷².

Yukarıda da bahsedildiği gibi İilirlerin dili, diğer Balkan dillerinden farklıdır. Franz Bopp'un (1791-1867) tespitleri İilir dili, Hint-Avrupa dil grubuna aittir, diye izah eder¹⁷³. Sonradan Trak dili ile benzerliklerinin olduğu, yakın ilişkide olduğu tespit edilmiştir. Bazı araştırmacılar, bu iki dilin aynı kökten geldiğini iddia etmekte ve bu görüşü ispatlamaya çalışmaktadırlar. Necip Alpan'a göre; tarihi Trako-İilir karışımından gelen Arnavutça, Hint-Avrupa Dil ailesine bağlı ve daha ziyade -satem- kolundan gelen

¹⁶⁸ Kristo, *Etnogjeneza e Shqiptarëve*, s.138.

¹⁶⁹ Korkuti, s.62.

¹⁷⁰ Kacori, s.23.

¹⁷¹ Korkuti, s.67.

¹⁷² Stipçević, s.72.

¹⁷³ Bartl, 21.

bağımsız bir dildir¹⁷⁴. F. Bopp'un tespitlerine göre "Arnavutlar dil bakımından eski Avrupalılardır" diye düşünmektedir¹⁷⁵.

Başka açıdan yapılmış değerlendirmelere göre ise "Arnavutlar, Traklar'ın yeğenleridir, bu yüzden Arnavutçanın temeli Trak dilidir, İilir dili, Trak lehçesinden başka bir şey değildir" görüşündedirler. (Bariae H.) N. Yoklit'in düşüncesi ise, İilir ve Trak dil kriterlerinin arasında benzerlik olduğu şeklindedir¹⁷⁶. Az önce de ifade edildiği gibi N. Yoklit ve G. Weigand, İilir dilinin esasının Trakça olduğunu iddia ederler. Bu yüzden onlara göre; Arnavutların ana vatanının doğuya doğru Trak dilinin kullanıldığı yerlerde aranması gerekir. Onlar gibi düşünen G. Schramm da, Arnavutların asıl İilir olmadıklarını, Balkan Yarımadasının içlerinden göç ettiklerini savunur¹⁷⁷. Ancak bu görüşte olanların ortaya koydukları argümanlar ispatlayıcı ve ikna edici nitelikte değildir.

Kentleşme süreci hem kıyılarda hem de merkezlerde devam ediyordu. Aslında bu kentleşme değil, Romalılaşıma süreciydi. O zamanlarda yazmanın ve konuşmanın resmi dili Latince olmuştu. Mezar taşlarının üzerindeki yazılar Latince yazılmaktaydı. Eski yazılar hep Latince yazılmıştı. Roma dönemi ne kadar değişik olursa da İilirler için çok yeni bir şey olmamıştı¹⁷⁸. Ancak bu dönemde doğal olarak İilirler için de resmi dil Latince idi¹⁷⁹. Roma İimparatorluğu ikiye bölündükten sonra da İilirya bölgesi Doğu-Bizans İimparatorluğuna kalmış ve İilirler, bu imparatorluğun içinde kalan halkların dillerinden çok etkilenmişlerdi. Halk çok zorluk çekmiş fakat baskılardan dolayı Latinceyi kullanmak zorunda kalmıştı. Bu çaresizliği İilir halkı da yaşamıştı. Bu dönemde İilir diline birçok Latince kelime girmişti¹⁸⁰.

Bu baskılardan dolayı İilir halkı o kadar bozuk bir Latince kullanıyordu ki uzmanlara göre bu yazı, mezarlarda ve tahtalarda bulunan yazılardan daha kötüydü. Fakat şehirlerde Latince konuşmaya gayret etmişlerdi. Fakat Romalaşmış halkın dili çok bozuk olduğundan, İilir kültürüne katkı sağlamamıştı. Bu baskılar sebebiyle de kendi öz

¹⁷⁴ Alpan, s.98.

¹⁷⁵ Bartl, s.22.

¹⁷⁶ Korkuti, s.60-1.

¹⁷⁷ Korkuti, s.63-64.

¹⁷⁸ Stipçeviç, s.64.

¹⁷⁹ Stipçeviç, s.67.

¹⁸⁰ Korkuti, s.66.

dillerini geliştirememişler yani bir diğeri ifadeyle yazı dili haline getirememişlerdi. Bu haliyle de İlriler dil konusunda hiç temkinli değillerdi. Hem kendi dillerini hem de Latin dilini iyi kullanamadıkları için kültürel açıdan da geri kalmıřlardı¹⁸¹. O zamanlar, Adriyatik ve İyon denizlerinin kıyılarında Grekçe ve Latince hem idari hem de halk dili olduğundan, İlrir dili sadece halkın arasında veya İlrir kabilelerinin arasında konuşulurdu.

Bu kültür değışikliğinin İlrirler zerindeki baskısı ne kadar ağır olsa da; uygulamada çok da tesiri olmamıştı. Çünkü şehir dışında İlrirlerin yaşadıkları blgeelerde bu yeni dil kullanılmamaktaydı. İlrirler, kendi ana dillerini kullanıyorlardı. Kutsal tanrılara tapıyor, lleri eski tarzda defnediyor, toprağı da aynı şekilde ekiyorlardı. Önceden olduğı gibi giyiniyorlar, aynı şekilde isimlendiriyorlar ve eski törelerini koruyorlardı¹⁸². Sonraki dönemlerde İlrirya bölgesindeki halk, Bizans İmparatorluğunun (395) evresinde bulunduğı için kendi tarzlarına göre yaşamlarını devam ettirdiler. Daha sonra da Bizans İmparatorluğı’nun zayıfladığı zamanlarda bu bölgedeki halk, birbirine yaklaşarak ittifaklarını güçlendirdiler. Önceden başlatılmış Romalılaşma sürecini de siyasi yaklaşımlarla engelleyerek dil konusunda fikir birliğı sağladılar.

Sonuç olarak arkeolojik ve linguistik bilgilere göre Roma İmparatorluğı’nun, İlrirya bölgesini ilhak etmesi ile beraber, İlrir halkı ruhani öz kültür adetlerini ve etniğini korumaya gayret etmişti. Bu düşünce aynı zamanda Roma tarihi yazarı olan Th. Momsen tarafından da kabul edilen bir görüştü. Ona göre; İlrir bölgesi hem Roma hem de Bizans İmparatorluğı’nun hâkimiyeti altında kaldığı süreçte dahi İlrir halkları kendi dillerini kullanmıřlardı¹⁸³.

Öte yandan Arnavut ataların kullandıkları güney İlririce dili, adım adım Arbirice diline dönüşmüştü. Bu olağnşt dönüşüm IV -VI. yüzyıllar arasında olmuştu. Bu dönemlerde bazı dil ve lehçe kriterleri ortaya çıkmıştı. Mesela sesli harfler olan “” ve “ı” vurgulanmayan harflerdi. Bu yüzden güney lehçesinde “ı” harfi, burunda oluşan harflerin öncesinde kullanıma başlar: nanı - nını, banyı - bınıy vs. Buna benzer olarak - n harfi -r harfine, venı - verı, danı - darı gibi dönüşüyordu. Arbirice de lehçe değışimi

¹⁸¹ Stipçeviç, s.67-8.

¹⁸² Stipçeviç, s.64.

¹⁸³ Korkuti, s.84.

Slavların bölgeye gelmelerinden evvel idi. Çünkü Slavlar geldikleri zaman, orada iki lehçeden oluşan bir dile sahip bir halk bulmuşlardı¹⁸⁴.

Ş. Sami'ye göre Geg ve Tosk lehçeleri arasında büyük bir fark yoktu. Bazen milletler aynı dili konuşsa bile çok az da olsa bir değişiklik hissedilir. Mesela Arnavutlar millet olarak iki dine mensupturlar çoğu Müslüman, bir kısmı ise Hristiyandır. Geg lehçesini kullananlar Hristiyan Katolik, Tosk lehçesini kullananlar ise Ortodokstur¹⁸⁵. Müslüman kısmı ise iki lehçeyi de kullanmaktadırlar¹⁸⁶. Bu nedenle de 1555'ten beri edebi metni ve sözlüğü bulunan dil bu idi. Roma, Bizans ve İslav işgalleri esnasında bu dil aslını yitirmemekle birlikte, Gega denilen kuzey ve Toska denilen güney diyalektlerine ayrılmıştı¹⁸⁷. Aslında iki lehçe ayıran sınır Şkumbin nehriydi. Sonradan da 1972 yılında Arnavutça dili ve edebiyatı birleşti¹⁸⁸.

XX. yüzyılının Arnavut edebiyatçılarına göre Barbarlar ve Slavlar, Balkanlara gelmeden önce Arnavutça gelişimini tamamlamıştı. Bu iddiayla ilgili olarak, önceki başlıklarda yeterli toponim zikredilmişti¹⁸⁹. Bu süreç içinde de Arnavutların ana dili Arnavutça öne çıkmıştı. Önceleri lehçe üzerinde sorunlar yaşanmışsa da, fakat 1972'deki "Doğru Yazma Kongresi"nden sonra bu sorun da çözülmüştü¹⁹⁰.

İlir dilinin devamı Arnavutçada, tarihi süreç içerisinde değişiklikler yaşanmış, diğer dillerden kelime alış-verişleri yapılmış ve bu süreçte Arnavutça zenginleşip gelişmiştir¹⁹¹. Ş. Sami'ye göre Arnavutça da bozulmamış bir dil değildir. Diğer dillerde olduğu gibi başta Türkçe Arapça ve Farsça'dan olmak üzere alıntılar olmuş, çeşitli dillerle etkileşim içine girmiştir. Arnavutçanın çok eski bir dil olmasının bir diğer göstergesi olarak Adriyatik kıyılarına Grekçe ve Latince bazı kelimelerinin girmiş olmasıdır. Bu kelimelerden bazıları: moken – mokır, bretek – bretkosı, drapın – drapır, laken – lakır, pyepen – pyeper ve benzeridir. Bu Grekçe ve Latince kelimelerin Arnavutçaya girmesinin sebebi, buradaki halkın Ortodoks olması ve dini törenlerde

¹⁸⁴ Historia e Popullit Shqiptar, **Vëllimi I**, s.346.

¹⁸⁵ BOA, Y. EE, 79/8.

¹⁸⁶ Frashëri, **Shqipërija Ç'ka Qenë, Ç'është e Çdo të Bëhetë?**, s.56-7.

¹⁸⁷ Alpan, s.98.

¹⁸⁸ Bartl, s.16.

¹⁸⁹ Biçoku, s.11.

¹⁹⁰ İsmail Hasani, Vetëdija Fetare dhe Kombëtare Tek Shqiptarët, Universiteti I Prishtinës, Prishtinë, 2001, s.31.

¹⁹¹ Frashëri, **Shqipërija Ç'ka Qenë, Ç'është e Çdo të Bëhetë?**, s.25.

Yunanca dilinin kullanılmasıydı¹⁹². Ortaçağda ise Arnavutça diline Slav kökenli kelimeler de girmişti. Çoğunlukla Arbirice dili İlirlerin dilidir veya devamıdır. Bu dile giren kelimeler, mokın – mokır, lakın – lakır, gibi eski grekçeden ödünç alınmış kelimelerin kökeni Yunanistan’ın kuzeybatısında kullanılan dorik lehçesidir¹⁹³.

¹⁹² Korkuti, s. 65.

¹⁹³ Historia e Popullit Shqiptar, **Vëllimi I**, s.346-7.

BÖLÜM 2. OSMANLI DÖNEMİNDE ARNAVUT KİMLİĞİ

2.1. Osmanlının Balkanlara Gelişi ve Arnavutlar arasında İslam'ın Yayılması

Osmanlı Devleti her ne kadar Anadolu'da kurulmuşsa da devlet olma sürecini büyük oranda Balkanlarda tamamlamıştır. Bu sürecin en önemli safhası da şüphesiz ki fetihler dönemidir. Zira bu fetihlerin nasıl bir kronoloji ile gerçekleştiği ve başarıya ulaşmalarında hangi başka katkıların olduğu bilindiği takdirde Osmanlı Balkan Tarihi çok daha net anlaşılacaktır.

Bu haliyle kronolojisi önem kazanan, Osmanlı Devleti şüphesiz ki Türkler tarafından kurulan en büyük ve en istikrarlı devlet olup Ertuğrul Bey'in en küçük oğlu Osman Bey tarafından¹⁹⁴ cihat anlayışı üzerine kurulmuş, amacı da İslam dinini yaymak, kontrolü altına aldığı ya da alma hedefinde olduğu topraklara adalet dağıtmak ve sınırlarını genişletmek olmuştur¹⁹⁵. Bu bağlamda Türk ve Dünya tarihinin en önemli hadiselerinden biri XIV. yüzyılda Batı Anadolu'da ortaya çıkan küçük bir Türkmen beyliğinin yarım yüzyıl içinde, nasıl bir şekilde Tuna'dan Fırat'a kadar uzanan bir İmparatorluk haline geldiği¹⁹⁶. Zira Osmanlı Devleti kurulmadan önce Anadolu'da Türk boyları tarafından birçok beylikler kurulmuş, bunlardan birisi de Osmanlı Beyliği olmuştur¹⁹⁷.

Öte yandan Osmanlı Beyliğinin komşusu olan Bizans İmparatorluğu Osmanlıların'ın hızlı bir şekilde büyümesine mani olamamıştı. Pachymeres'e göre beylik haline gelen Osmanlıların'ın kurucusu olan Osman Gazi, 1302 dolaylarında eski Bizans'ın başkenti İznik'i kuşatarak ele geçirmiş ve bu zaferden sonra da Osmanlı Beyliği'nin kuruluşunu ilan etmişti. XIV. yüzyıl başında kuruluş sırasında bu şekilde büyüyen ve gelişen Osmanlı Beyliği, adalet dağıtmaya adanmış küçük bir beylikken, Anadolu ve Balkanlar'daki eski Bizans topraklarını adım adım kendine katarak sınırlarını daha da genişletmişti¹⁹⁸.

Bu şekilde çabalarla büyüyen devlet, güçlendikçe doğuya ve batıya doğru genişlemesini de sürdürmeye başlamıştı. Anadolu'dan Rumeli'ye doğru devam eden genişlemeye

¹⁹⁴ Sejjid Muhammed Dikën, **Studime Mbi Historinë e Shtetit Osman**, Për: Muhamed Mustafa dhe Nuredin Ahmedi, Shkup: Meshihati i Bashkësis Islame të Maqedonis, 1994, s.13-18.

¹⁹⁵ Barbara Jelavich, **Historia e Ballkanit** (shek XVIII dhe XIX), Vëllimi I, Per: Gjergj Peçi, Tiran: 1999, s.49.

¹⁹⁶ Halil İnalcık, "Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu", **Türkler**, IX, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s.66.

¹⁹⁷ MAKEDONYA, İstanbul: Harp Akademileri Basımevi, 1992, s.29.

¹⁹⁸ Halil İnalcık, **Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ**, (1300-1600), Çev: Ruşen Sezer, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2003, s.9-12. Halil İnalcık, "Osmanlı Devleti'nin Kuruluşu", **Türkler**, IX s.72.

tepki gösteremeyen Avrupa'nın bu durumu karşısında Türkmenler, Trakya'ya doğru hızla yayılmaya başlamışlardı. Bu arada Trakya'ya ve Rumeli'ye önce gelen Türk kavimleri de, Osmanlılara yardım etmişlerdi¹⁹⁹.

Bu şekilde Osmanlı Devleti, XIV. yüzyılın hemen başlarında mühim bir güç olarak ortaya çıktığı sırada Bizans Devleti de kargaşa halindeydi, Osmanlılar da bu kargaşadan faydalanma yolunu seçmişler ve bunda başarıya ulaşmışlardı. Özellikle Osmanlı birliklerinin Rumeli'ye ilk geçişleri savaşçı kimliklerinin Bizans tarafından öğrenilmesi, Bizans'ı hem telaşa düşürmüştü, hem de Bizans devlet adamlarının da taht mücadeleleri sırasında bu güçlerinden faydalanma fikrini uyandırmıştı. Bu fikrin bir sonucu olarak da II. Andronikos torununa karşı kullanmak amacı ile Orhan Bey'den yardım talep etmiş ancak bu talebe karşılık Çorlu ve Silivri Osmanlıların eline geçmişti²⁰⁰.

Bu şekilde Anadolu'da ve Balkanlar'da hızla büyüyen Osmanlı Devleti'nin güç genişlemesinin özellikle Arnavutlar, Boşnaklar ve Balkan halkları için çok önemli bir sonucu olmuştu. Bu sonuç da Arnavut ve Boşnakların hızla Müslümanlaşması idi. Bu Müslümanlaşma süreci de Arnavut kimliğinin çok önemli bir aşamasını teşkil ediyordu.

Osmanlı Devleti gelmeden evvel İslâm, Avrupa'nın bazı bölgeleriyle tanışmış, bu tanışma ise değişik sebep ve ortamlarda gerçekleşmişti. Osmanlı'nın gelişiyle aslında Arnavutların yok olma süreci bitmiş Arnavut kimliği Bizans kültürel asimilasyonundan kurtulmuştu. Osmanlı'nın gelişi, önceki siyasi egemenliklerin gelişi gibi değildi. Osmanlı İmparatorluğu, beraberinde ilahi mesajını da getirmişti. Bu süreç Arnavutların tarihsel kaderinin başlangıcıydı. Arnavutlar arasında bugüne kadar devam edecek Müslümanlaşma süreci başlayacaktı²⁰¹.

Avrupa'ya doğru Arap ilerleyişi, 674 ve 678 yıllarında İstanbul'a doğru yapılan askeri hareketla gerçekleşmiş ancak başarıyla sonuçlanmamıştı²⁰². Bu tarihlerden sonra, 717-718 yıllarında Mesleme, İstanbul'u kuşatmış, Edirne ve Selanik'e kadar gelmişti. Böylece de Müslüman ordusunun, Balkan halkları ile ilk teması gerçekleşmiş, bundan

¹⁹⁹ Halime Doğru, "Osmanlı Devleti'nin Rumeli'de Fetih ve İskan Siyaseti", **Türkler**, c. IX, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s.165. Osmanlılar, Roma İmparatorluğu'nun ülkesi Bilâd-i Rum veya Memleketü'r- Rûm olarak tanımlıyordu.

²⁰⁰ Hammer, J. Von, **Büyük Osmanlı Tarihi**, c. I, İstanbul: Üçdal Neşriyat, 1992, s.124.

²⁰¹ Krasniqi, s.16-20.

²⁰² Tarik Kulenović, İslami Politik, Logos-A, Shkup, 2012, s.57.

sonra da İslam'ın bu topraklardaki etkisi artarak devam etmişti²⁰³. 732'de de Endülüs'teki Arapların, Batı'dan başlatmış olduğu askeri hareket, Fransa'ya kadar uzanmıştı. 711'de Arapların İspanya'yı ele geçirmesiyle başlayan²⁰⁴ İslam teması, 1492'ye kadar devam etmişti²⁰⁵. Öte yandan Endülüs'ü denetimlerine alan Araplar, 827'de Sicilya'yı ele geçirmişler²⁰⁶. Sicilya'nın ele geçirilmesiyle İslam kültürünü de bu bölgelere kadar getirmişlerdi²⁰⁷.

Arapların, Avrupa'ya doğru hızlı ilerleyişleri 717-741 yılları arasındaki Bizans Devletinin içinde bulunan sorunlardan kaynaklanmıştı. Bu sorunlardaki asıl mesele, ikon tapınağı idi. Bir grup Hristiyan, ikonlara tabi olmayıp kiliselere gitmiyordu. Bu nedenle de Bizans Devletinin iç sorunları, Arap askerlerine bir fırsat sağlamış oluyordu²⁰⁸. Hatta İkonlara karşı çıkan, Saraçen²⁰⁹ denilen bir kısım Hristiyanlar, Müslümanlardan yardım bile istemişlerdi. Müslüman askerler de bu yardım talebini samimiyetle karşılamışlar, Müslümanların samimi tavırlarından etkilenen bu grup Hristiyanlar da bir müddet sonra İslamı kabul etmişlerdi. Bu yol ve süreçlerle VIII. yüzyılda Adriatik kıyılarında Arabo-İslam kültürü kendisine yer edinmişti²¹⁰.

Bu süreç ve yollarla, VIII. yüzyılda İslam, İliro-Arnavut topraklarında yer almış ve Balkan halkları ile Osmanlı'dan önce tanışmıştı. Doğal olarak o vakitlerde İliro-Arnavut topraklarındaki Müslümanların sayısı fazla değildi. Bu şekilde, Osmanlıların gelişinden daha önce Avrupa ve Balkan topraklarına gelen İslam dini, Osmanlıların gelişi ile XIV. yüzyılda, hızlı bir şekilde yayılma fırsatı bulmuştu²¹¹. Sadece sayıca az olan Müslümanlar değil, Müslüman olmayanlardan da Müslümanlığı kabul ederek, Osmanlı Devletinin gelişini, adeta coşkulu bir şekilde karşılamışlardı²¹².

Balkanlara İslam'ın gelişinin Osmanlıdan önce olduğuna dair bir delil de VIII. yüzyılda İliro-Arnavut topraklarına Peçeneklerin gelişi idi. VIII. yüzyılda Balkanlara gelen

²⁰³ Nexhat İbrahimi, **Kontaktet e para të Islamit me popujt ballkanikë në periudhën paraosmane**, s.47. Basha, s.37. Nexhat İbrahimi, *Muslimanët në Ballkan në Periodën Paraosmane*, Prizren, 1990, s.14.

²⁰⁴ Kulenović, s.57-8.

²⁰⁵ Qemajl, Morina, E Vërteta dhe Paragjykimet Për Islamit në Botë dhe Ndër Shqiptarët, sempozyum, "Rrëth Përhapjes së Islamit Ndër Shqiptarët", haz: Muhidin Ahmeti, Aziz Mahmud Hudaji Vakfi, Shkodër, 1997, s.115-129.

²⁰⁶ Kulenović, s.58.

²⁰⁷ Morina, s.115-129.

²⁰⁸ Ali M. Basha, *Islami në Shqipëri gjatë shekujve*, Titanë, 2000, s.37.

²⁰⁹ İbrahimi, *Muslimanët në Ballkan në Periodën Paraosmane*, s.15.

²¹⁰ Basha, s.35.

²¹¹ Nexhat İbrahimi, *Islami në Trojet İliro-Shqiptare Gjatë Shekujve*, s.180.

²¹² İbrahimi, *Islami në Trojet İliro-Shqiptare Gjatë Shekujve*, s.193.

Peçeneklerin sınırları, güneyde Makedonya'nın Struma nehri ile kuzeybatıda Slavlarla, doğuda Karadenizle, kuzeyde Macarlarla çevriliydi. Bir diğer görüşe göre sünnet oldukları bilinen Peçenek göçmenlerin, Balkanlarda ilk kez İslam kültürünü temsil ettiklerine inanılıyordu. Bu bağlamda, Vardar Türkleri, Çar Teofil zamanında (829-842) İslamı kabul etmeleri üzerine Makedonya'ya göç ettirilmişlerdi²¹³.

IX. yüzyılın sonunda, Tuna ve Dona arasında barınan Peçenekler, Müslüman olarak Balkanlara gelmişlerdi²¹⁴. Balkanlara gelen Peçenekler, eğitilmiş ve İslam kültürüne vakıf insanlardı²¹⁵. Bu haliyle, 840-841 yılları arasında Peçenek Müslümanların, Arnavut topraklarına girişiyle buralarda çok derin izler bırakmışlardı. Kendilerine Seraçen adı da verilen Peçenekler Taranta, Budva, Kotor, Riyeka gibi yerleri ellerine geçirmişler, 866'da Raguza (Dubrovnik)'yı kuşatmışlardı²¹⁶. Sırlara göre Saraçin diye bilinen soyadının kökü Araplardan geliyordu²¹⁷. Bu kaynaklara göre Araplar X. yüzyılında, güney Dalmaçya'ya akınlarda bulunmuşlardı²¹⁸.

Öte yandan Osmanlı öncesi Balkanlarda var olan Müslümanların bir diğer kısmı, Ortaçağda Bulgar Krallığında idi. Sayıca az olmayan bu Müslümanlar, 815–1018 yılları arasında hâkimiyetini sürdüren Bulgar Krallığı idaresinde İliro-Arnavut topraklarında bulunmuşlardı. Bu dönemde İslam birtakım olumsuzluklarla karşılaşmıştı. Özellikle İslam eserleri üzerinde büyük baskılar oluşturulmuş²¹⁹ Papa I Nikolanın emriyle son derece kıymetli İslam eserleri ateşe verilerek²²⁰ yakılmıştı²²¹.

Osmanlı öncesinde de, Balkanlara gelen Müslüman askerlerin davranışlarından halk etkilenmiş, hatta bu etki, bazı Bizans prenslerinin İslam dinini seçmelerine kadar genişlemişti. Hatta 1140'da İmparator Con Komnenin yeğeni İslamı kabul etmiş ve daha sonra da Konya Sultanı Mesut'un kızıyla evlenmişti²²². Ebu Hamid el Endelusi'ye göre, "Balkan ülkelerinden Müslümanlara ilk olarak kapı açmış olan ülkeler, Bosna'nın

²¹³ İbrahimi, *Islami në Trojet Iliro-Shqiptare Gjatë Shekujve*, s.210.

²¹⁴ Nexhat İbrahimi, **Kontaktet e para të Islamit me popujt ballkanikë në periudhën paraosmane**, s.50. İbrahimi, *Islami në Trojet Iliro-Shqiptare Gjatë Shekujve*, s.248.

²¹⁵ İbrahimi, *Islami në Trojet Iliro-Shqiptare Gjatë Shekujve*, s.251.

²¹⁶ Basha, s.37. İbrahimi, *Muslimanët në Ballkan në Periodën Paraosmane*, s.15.

²¹⁷ Basha, s.41.

²¹⁸ İbrahimi, **Kontaktet e para të Islamit me popujt ballkanikë në periudhën paraosmane**, s.62.

²¹⁹ Basha, s.40.

²²⁰ Basha, s. 41. İbrahimi, *Muslimanët në Ballkan në Periodën Paraosmane*, s.25.

²²¹ Morina, s.115 – 129.

²²² Thomas W. Arnold, **Historia e Përhapjes së Islamit**, Prishtinë: Dituria Islame, 2004, s.154.

kuzeydoğusu ve Macaristandır". Yine Endelusi'ye göre Macaristan'da iki türlü Müslüman vardı²²³. Hristiyan görünen, fakat gizli halde İslamı tebliğ eden kişiler ve ikinci tip olarak da savaşlarda Hristiyanlara yardım edip, İslamı tebliğ eden kişilerdi. Ebu Hamid ise, 1151-1155 yılları arasında cereyan eden Macaristan-Bizans arasındaki savaştan bahsederken Macar ordusuna katılan Müslüman askerlerin günlük dini görevlerini yerine getirmek için hiç bir sıkıntı yaşamadıklarını aktarmaktaydı²²⁴.

Öte yandan 1023'te Sicilya kıyılarında Adriyatik'in doğusuna yönelik, diplomatik ve misyonerlik amaçları da içeren bir harekât söz konusuydu²²⁵. Bu nedenle Arnavutlar, bu Müslüman ülkelerle siyasi ve diplomatik ilişkileri geliştirmemiş, uzun süre, İliro-Arnavut bölgeleri, başta Roma olmak üzere, sürekli Bizans, Slav, Venedik işgali altında kalmıştı. Bu yüzden de bu konudaki literatür çalışmaları gelişmemişti. Balkanlara İslam'ın ikinci ulaşma yolu, Tarikatlar ve Alperenler eliyleydi. Arnavutluk, Kosova, Bosna ve diğer Balkan ülkelerine gelen Müslüman seyyahlar ve sufilerin buralardaki İslamı yayma faaliyetleri, Osmanlıdan çok önceleri vuku bulmuştu²²⁶ ve Balkanlar'da İslam'ın hızlı yayılması, bu sufiler sebebiyleydi²²⁷. Balkanlara, ticari veya İslamı yayma amaçlı gelen Sufiler, verimli ve kimsenin tasarrufunda olmayan mıntikalara yerleşerek, buralarda, tamamen gönüllü bir şekilde İslamı öğretmeye çalışıyorlardı. Bu bağlamda Arap tüccarların konakladıkları Berat şehrinde, biri Raskovec'te öbürü Durs'te olan Arapay ve Arabay köyleri, onlardan kalan toponomik izlerdi²²⁸.

Öte yandan yerleştikleri yerlere, tekke veya zaviye gibi kurumlar inşa ederek²²⁹ İslamı yayan dervişlerden en meşhuru, Sarı Saltuk'un Balkan yarımadasına gelmesi, İslam'ın yayılmasında büyük rol oynamıştı. Sarı Saltuk, Balkanlara, Osmanlı'dan evvel gelmiş, İslam'ın buralarda yayılmasına büyük katkılar sağlamıştı²³⁰. Sarı Saltuk gibi, Arnavutların İslam'a girme süreçlerini hızlandıranlardan biri de Hacı Bektaşî Velidir²³¹.

²²³ İbrahimi, *Muslimanët në Ballkan në Periodën Paraosmane*, s.23.

²²⁴ Basha, s.39.

²²⁵ Basha, s.35.

²²⁶ İbrahimi, *Kontaktet e para të Islamit me popujt ballkanikë në periudhën paraosmane*, s.52-3.

²²⁷ Morina, s.115–129.

²²⁸ Basha, s.36-7. İbrahimi, *Muslimanët në Ballkan në Periodën Paraosmane*, s.19.

²²⁹ İbrahimi, *Muslimanët në Ballkan në Periodën Paraosmane*, s.20.

²³⁰ Şefik Kantar, *Sarı Saltuk Babai (Në Gjuhën e Sedit) Për: Metin İzeti*, UKİD, İstanbul, 2017, s.29.

²³¹ Kantar, s.17.

Sarı Saltuk, Hacı Bektaşî Veli gibi daha birçok dervişler önderliğindeki, çeşitli sufi tarikatlar, Balkanlara İslâmı iyice yerleştirmişti²³².

Evliya Çelebinin seyahatnamesinde geçen Ahmet Yesevinin sözü “sevgili saltuk, Rum topraklarına gönderiyorum seni, yedi kralların topraklarına git ve ünlü bir zat ol” bu sözden sonra Sarı Saltuk 700 kişiyle beraber Anadolu’ya gelmişti. Söylentilere göre farklı bölgelerden, Sarı Saltuk’a gelen kişiler, gizli bir şekilde İslam dinini öğrenip dönmüşlerdi²³³. Bundan başka, 1291’de Suriye-Halep’ten, Kosova’nın Dragaş bölgesine gelen bir aile, Gora’nın Mlika (Melike-Milk) köyünde yerleşmiş, burada Cami inşa ederek, İslâmı yaymaya başlamıştı²³⁴. Sırp oryantalistlere göre, doğu ve güneydoğudan Balkanlar’a gelen Peçenek, Başkurt ve Kıpçak kabileleri İslâm’ın ilk habercileriydiler²³⁵.

1212’de İspanya’nın Müslümanların yavaş yavaş ellerinden çıkmasıyla o vakitlerde “Mağrur-İspanyollar” Müslümanların Avrupa’ya dağılmalarına sebep olmuşlardı²³⁶. Çünkü sadece Granada şehri Müslümanların elinde kalmıştı. 1498’de bu şehir de düştükten sonra Müslümanlar, ya Hristiyanlığa dönmek veya vatanı bırakıp gitmek şeklinde iki alternatiften birini seçmek zorunda kalmışlardı. Çok net olmamakla birlikte, İspanya’dan ayrılmak zorunda kalan Müslümanların bir kısmı Adriyatik kıyılarının Kroat ve Arnavut bölgelerinde seçmişlerdi. Yahudi kaynaklara göre, çoğu Müslüman olmak üzere 300 000 kişi İspanya’dan göç ederek Balkanlara yerleşmişlerdi²³⁷.

İslâm’ın, Balkanlar’da yayılmasının bir diğer yolu da ticaretle idi²³⁸. Avrupa ve Balkanları, İran ve Çin’e bağlayan İpek Yolu üzerinden, kültürel, ekonomik ve siyasi katkılar sağlayan deniz yollarının etkisiyle İslam, Balkanlara bir de bu yolla ulaşmıştı. Akdeniz, Adriyatik ve Ege Deniz üzerinden de Vardar ovasına ulaşan çizgide²³⁹ Müslümanlar, XI. yüzyılda Avrupa ve Orta Doğu arasındaki bağlantıları, kullanarak

²³² Popoviç, s.17.

²³³ Kantar, s.29. İbrahimi, *Islami në Trojet Ilirio-Shqiptare Gjatë Shekujve*, s.237-8.

²³⁴ İbrahimi, **Kontaktet e para të Islamit me popujt ballkanikë në periudhën paraosmane**, s.55.

²³⁵ İbrahimi, **Kontaktet e para të Islamit me popujt ballkanikë në periudhën paraosmane**, s.61.

²³⁶ İbrahimi, *Muslimanët në Ballkan në Periodën Paraosmane*, s.27.

²³⁷ İbrahimi, **Kontaktet e para të Islamit me popujt ballkanikë në periudhën paraosmane**, s.63-4.

²³⁸ Morina, s.115–129.

²³⁹ İbrahimi, **Kontaktet e para të Islamit me popujt ballkanikë në periudhën paraosmane**, s.18.

İslâmı, buralara kadar ulaştırmışlardı. Bu ticari bağlantılar, bugünkü Arnavutluk olan, önceden İliro-Arnavut bölgelerine kadar uzanmıştı²⁴⁰.

XII. yüzyılında İdris ve İbni Havkali seyahatnamelerinde Adriyatik kıyısı boyunca, hem Arnavutluk'ta, hem de Yunanistan'da, İslami kalıntılardan, Palermo'daki Müslüman mahallesinde, birçok okullar ve kütüphanelerden bahsedilir²⁴¹. El İdrisi'de de, Deniz ticaret yolu, Adriyatik kıyılarından Trieste'ye, Arnavutluk'un güney kıyılarından Grek kıyılarına kadar olacak şekilde tarif edilir. Avrupalılar, Mısır ve Suriye üzerinden Orta Doğuya ticari amaçlarla ulaşıyorlardı. Avrupa'da üretilmiş malzemeler oraya götürülüp, burada olmayan ürünler oradan getirilirdi. Bu ticari faaliyetler yoluyla da Avrupa aynı zamanda, Doğu kültürünü tanıma fırsatı bulmuştu²⁴².

Bu durumda, üç yoldan İslam uygarlığı ve kültürü Balkanlar'a ulaşmış, Endülüs'ten Güney Akdeniz'e, Sicilya ve Kuzeydoğu Macaristan'dan Avrupa'ya ve Balkanlar'a girmişti. Bu bağlamda ticari, siyasi ve diplomatik bağlantıların yanı sıra Sufilerin etkilerinin dışında şahsi ve gruplar halinde gelen göçmenlerin yerleşmesiyle de İslâm Balkanlara ulaşmış, XI. yüzyılında Adriyatik kıyısında, Arnavutluk veya İliro-Arnavut bölgelerinin iç kısımları, Arap ve Türkmen kabileleri ile yapılan ticaretler sebebiyle, hem canlanmış hem de İslâm kültürüne aşina olmuşlardı²⁴³.

XIII. yüzyılda Anadolu bir köprü olarak, Avrupa'nın doğusu, Balkanları Arap topraklar ile birbirine bağlıyordu. Doğudan gelen tüccarlar, verimli ovaları bulup satın alarak yerleşiyorlar, buralarda kendi ticari ve kültürel faaliyetlerini sürdürüyorlardı. Bu şekilde, Arap ve Türkmen tacir, Sufi derviş gibi kişilerle teması olup bunlardan etkilenen kişiler de kendi rızalarıyla, gönüllü olarak İslâmı kabul etmeye devam ediyorlardı²⁴⁴.

731 yılına kadar Roma'ya bağlı olan Arnavut kilisesi, bu tarihten sonra Konstantinopolis'e geçmiş, fakat bundan sonra da Arnavut kimliğinin, Slavlaşma ve Yunanlaşma tehlikesi baş göstermişti. Bunun üzerine de Arbir (Bugünkü Arnavutluğun kuzey kısımları) toprakları Konstantinopolis'ten ayrılmış ve 1204'te

²⁴⁰ Basha, s.35.

²⁴¹ Basha, s.36.

²⁴² İbrahimi, *Muslimanët në Ballkan në Periodën Paraosmane*, s.11-12.

²⁴³ İbrahimi, *Kontaktet e para të Islamit me popujt ballkanikë në periudhën paraosmane*, s.43-4.

²⁴⁴ İbrahimi, *Kontaktet e para të Islamit me popujt ballkanikë në periudhën paraosmane*, s.46.

Konstantinopolis'in Latinlerce İşgali üzerine Arnavut kimliği, Yunanlaşma ve Slavlaşma tehlikesinden kurtulmuştu. O tarihte, Venedik tarafından, içinde Arnavut topraklarının da bulunduğu²⁴⁵, Bizans topraklarının %25'i alınmıştı.

Ortaçağda Arbiri bölgelerinin bir kısmı Arnavut sayılan, Prizren'den Tivar'a ve Ohri'den Vlor'a kadar kısmı Bizans ve Grek kilisesinden ayrılırken, Prizren'den Niş, Veles, Komanova, ve Ştip'e kadar ulaşan diğer bölgeler de Bizans-Grek kilisesine bağlı kalmıştı²⁴⁶.

Hristiyan kilisesinin, Doğu ve Batı şeklinde, ikiye ayrılmasından sonra iki kilise arasındaki sorunlar yeniden alevlenmişti. Bu yüzden ortaçağda Arbir bölgesini hâkimiyet altına almak için de Batı ve Doğu kiliseleri arasında gizli bir savaş sürüyor, Batı-Latin kilisesi ve Doğu Bizans kiliselerinin her ikisinin amacı Arbir toprakları üzerinde üstünlük sağlamak şeklindeydi. Bu arada Arnavutlar da dini açıdan ikiye ayrılmış durumdaydı. Katolik olan Tivar kilisesinin aracılığıyla Roma'ya, Ortodoks olan Durs kilisesinin aracılığıyla da Konstantinopolise bağlı olmak üzere iki kola ayrılmıştı. Resmi dili Grekçe iken, Sırp'ların müdahalesiyle, değişerek Slav dili olan Katolik kilisesi, Arnavut bölgesinde faaliyetlerini sürdüremiyorlardı. Yani Katolik Arnavutlar dini ve kültürel etkinliklerini sürdüremezken, Arnavut halkı Pravoslav kiliselerine gitmek zorunda kalıyordu. Bu şekilde dini baskıların olduğu bir zamanda, adeta bir kurtarıcı gibi Balkanlara, Osmanlıların gelmesiyle, Arnavutlar kitleler halinde, Hristiyanlığı bırakıp İslamı kabul etmeye başlamışlardı²⁴⁷. Bu konuya, bir sonraki alt başlıkta daha detaylı değinilecektir.

Öte yandan Hristiyan kilisesinin Doğu-Batı kilisesi şeklinde ikiye ayrılması, Arnavut kimliğine milli ve kültürel açılardan sert bir darbe olmuştu. Kilise içindeki siyasi üstünlük kavgaları, Bizans kilisesinin Doğu kısmında Grek kimliğini öne çıkartırken, diğer taraftan Batı kilisesinin Latino-Roma etnik kimliğini öne çıkartması. Arnavut kimliği ve kültürünü asimilasyona doğru sürüklüyordu. 1186'da Arbir bölgesi Kosova ovasında Katolik mezhebi hız kazanmış ve bu yapıya, Arnavut etnik ve kültürel

²⁴⁵ Sherif Delvina, "Tentativë e Pasuksesshme Dhune Fetare", **Rreth Përhapjes së Islamit Ndër Shqiptarët**, haz: Muhidin Ahmeti, Shkodër: Aziz Mahmud Hudaji Vakfı, 1997, s.43–65.

²⁴⁶ Iliaz Rexha, "Antagonizmi Ndërmjet Dy Kishave Për Dominim Në Tokat e Arbërisë (I Hapi Rrugë Fesë Islame)", **Rreth Përhapjes së Islamit Ndër Shqiptarët**, haz: Muhidin Ahmeti, Shkodër: Aziz Mahmud Hudaji Vakfı, 1997, s.67–74.

²⁴⁷ Rexha, s.67–74.

entegrasyonunu zorlarken²⁴⁸, Bizans'ın Grek ve Sırp kilisesi de, Latin ve Katolik kilisesine karşı harekatı başlatarak o da diğer yönden Arnavut halkını tercihe zorluyordu²⁴⁹.

Balkanlar'da İslam'ın yayılması, Osmanlı Devletinin buralarda iyice yerleşmesinden sonra olmuştu ve Balkanlardaki halkların İslamı toplu halde ve hızlı bir şekilde kabul etmeleri, Osmanlının Balkanlardaki egemenliğini kolaylaştırmıştı²⁵⁰. Bu haliyle Osmanlı'nın Balkanlarda hızlıca yerleşmesinde, Balkan halklarınca gönüllü olarak kabul edilen İslam, önemli bir rol oynamıştı²⁵¹.

Böylece, hızlı bir şekilde yayılan İslam dininin bu başarısı, yine kendi tutarlılığı, hoşgörüsü ve kendisine inananlar arasında ilan ettiği kardeşlik idealinden kaynaklanıyordu. Bu haliyle İslam dil, ırk ve etnik kökene bakılmaksızın, bu farklılıkları hiçe sayan ve her inananın kardeş olduğu mükemmel bir topluluk oluşturmayı hedefliyordu. Bu yüzden Müslüman topluluklarının içinde her kişi, Müslüman olmakla, kardeşlik hukuku bağlamında eşit hakka sahipti. Osmanlıların zorla din değiştirme hedefi gözetmemeleri, İslamı tercih etme durumunda olanlara güven telkin ediyordu. Osmanlılar, kendi prensipleri ve kararları gereği, Gayri Müslim halka, Müslümanlaştırma konusunda zorlama yapmamışlardı²⁵².

Halbuki, daha önce bağlı oldukları idareler altında yaşayan Arnavutların, o idari yapılanmalardaki pozisyonları, Osmanlı idaresi altındaki yüksek mevkilere gelebilme haklarının olduğu pozisyonları gibi değildi. Çünkü Roma, Bizans, Bulgar, Anjuin, Serb ve Venedik hakimiyetindeki Arnavutların, buralardaki durumu ve Osmanlı döneminde Arnavutların durumu kadar avantajlı değildi. Daha önce bağlı oldukları idarelerde, yüksek idari mevkilere getirilmeyen Arnavutlara karşılık, Sultandan sonra Devletin en yüksek makamı olan Sadrazamlık makamına kadar yüksek mevkilere getirilmeleri Arnavutların, Osmanlı idaresi altındaki pozisyonlarını net bir şekilde ortaya koyuyordu. Osmanlı idaresi altında bu denli yüksek makamlara getirilmelerine ve daha önce bağlı oldukları idarelerde bu tür makamlara getirilmemelerine rağmen, Osmanlı aleyhinde

²⁴⁸ Muhamet Pirraku, "Shkaqet e Kalimit në Islam te Shqiptarët", **Rreth Përhapjes së Islamit Ndër Shqiptarët**, haz: Muhidin Ahmeti, Shkodër: Aziz Mahmud Hudaji Vakfi, 1997, s.25–35.

²⁴⁹ Rexha, s.67–74.

²⁵⁰ Skender Rizaj, **Kosova gjatë shekujve XV, XVI dhe XVII**, s.420.

²⁵¹ Basha, s.26.

²⁵² Muhamet Pirraku, "Roli i Islamit në Integrimin e Shqipërisë Etnike dhe të Kombit Shqiptar", s.75–101.

yürütülen kampanya, elbette Kilise ideolojisiyle Arnavutların zihinlerini karıştırmak için yapılmaktaydı²⁵³.

Bu yüzden, toprakların el değıştirmesine işgal demeden önce, bir milletin dini, kültürü ve demografik yetkinliklerini iyi araştırmak gerekir. Eğer, iddia edildiğı gibi bir işgal sürecinde nüfus kasıtlı bir şekilde azaltılmışsa, sınırları daraltılmışsa, asimilasyon gibi bir sürece girilmişse, o zaman sömürgeci bir anlayışla sürdürülen bir işgalden bahsedilebilir. Aksi takdirde halkın nüfusunda, dini yapısında, vatandaşların refah seviyesinde bir düşme yoksa ortada bir asimilasyondan söz etmek mümkün değildir²⁵⁴.

Yukarıda da ifade edildiğı gibi, Osmanlı Devletinin, Arnavut topraklarına yerleşmesiyle beraber İslam da yayılmaya başlar. O zamana kadar tek din, Hristiyanlık idi ve İslamı ilk kabul eden Arnavut yerli ve soylu aileler idi. Bu haliyle Arnavutlar arasında kabul edilme sorunu yaşamayan İslam, XV. yüzyılın sonunda, Arnavut halkının geniş kitlelerine kadar ulaşmıştı²⁵⁵. Bu süreçle, XV. yüzyıldan sonra Arnavut ve Boşnak halklarının çoğı İslamı hızla kabul etmişti²⁵⁶. Arnavutların, İslam’a girmeleri, XV. yüzyılının ilk yarısından önce sayıca çok fazla değilse de, XVII. yüzyılda Arnavut halkının yarısı İslamı kabul edecek seviyeye gelmişti. Arnavutların bu şekilde kitleler halinde İslamı kabul etmeleri de milli kimliğini koruma amacı taşıyordu²⁵⁷. Çünkü İslam, müntesiplerinin, milli kimliklerini değıştirmeyi hedefleyen bir din değildi.

Arnavutların Müslümanlaşma süreci bu şekilde gelişirken, Aleksandar Popoviç’in “Balkanlarda İslam” adlı kitabında XIV. yüzyılın tamamı ve XV. yüzyılın başlarına doğru, Arnavutluk topraklarında hiç bir Müslüman bulunmadığı ifade edilmekteydi. Halbuki, diğer kaynaklarda Osmanlı öncesinde bile İslam’ın Arnavutlarca kabul edilmeye başlandığı açık bir şekilde ifade edilmekteydi. Petkoviç’e göre, 1468’de büyük milli kahraman İskender Beyin ölümüyle yıkılan son Arnavutluk devletinden sonra Müslümanların sayısı gittikçe artmıştı. Popoviç’e göre Arnavutluk’ta toplu olarak İslam’a geçişler ancak XVII. ve XVIII. yüzyıllarda gerçekleşmişti²⁵⁸.

²⁵³ Noel Malkolm, **KOSOVA një Histori e Shkurtër**, Tiranë: Koha Ditore, 2001, s.53.

²⁵⁴ Malkolm, **KOSOVA një Histori e Shkurtër**, s.53.

²⁵⁵ Ferit Duka, **Shekujt Osmanë në Hapsirën Shqiptare**, (studime dhe dokumente), UET Press, Tiranë, 2009, s.378.

²⁵⁶ İbrahimi, İslami në Trojet Iliro-Shqiptare Gjatë Shekujve, s.62.

²⁵⁷ İbrahim D. Hoxha, **Turqit Dhe Shqiptarët**, Tiranë: “HASAN TAHSİNİ”, 1994, s.172.

²⁵⁸ Aleksandar Popoviç, **Balkanlarda İslam**, Türkçesi: Komisyon, İnsan Yayınları, İstanbul.2005, s.17.

Arnavutların Müslüman olma süreçleriyle ilgili kaynaklardaki bu çelişkilerin bizatihi kendileri, bu tür kaynakların tutarsızlıklarını ortaya koymaktadır. Bazı kaynaklar, Arnavutların büyük bir kısmının Müslüman olmalarından bahsederken, buna karşı çıkan diğer kaynakların, Arnavutlar arasında hiç Müslüman olmadığını iddia etmesi, bilimsel olmamakla beraber açık çelişkiyi gösterir. Arnavutların Müslüman olma süreçlerine katılmayan kaynakların, Müslüman olan Arnavut sayısını düşük göstermesi belki üzerinde düşünülecek iddia olarak değerlendirilebilecekken, çoğunluğu Müslüman olan halkın, tamamının Müslüman olmadığını iddia etmesi, bu haliyle bile kaynağın tarafsızlığını tartışmaya açmaktadır.

Bu bağlamda Osmanlı Devletinin, Balkanlarda hâkimiyetini sağladığı XV. yüzyılın sonlarında, az sayıda Müslüman nüfus varsa da Arnavutlar Hristiyan idi. Güney Arnavutların çoğu Ortodoks, Kuzey Arnavutların çoğu ise Katolikti. XVI. yüzyılda Arnavutlar arasında İslam'ın yayılmaya başlamasıyla da yoğun olarak Müslümanlaşma, XVII. yüzyılın ikinci yarısında gerçekleşmişti²⁵⁹. Yukarıda da ifade edildiği gibi ilk olarak şehirlerde yaşayan Arnavut halkı, İslamı kabul etmişti. Osmanlı idaresi yerleştiği andan itibaren din adamları gelmiş, Cami, Mescit, Medrese ve Tekkeler inşa edilmiş, devam eden yüzyıllarda da bu şekilde İslam dini köylerde de yayılma imkanı bulmuştu²⁶⁰.

Bugünkü Makedonya bölgesi XIV. yüzyılın sonlarında Osmanlı hakimiyetinin altına girmişti. Arnavut merkezleri olan Debre, Tetova, Kırçova ve Kumanova o vakitlerde vilayet veya nahiye merkezlerine dönüştürülmüştü. Ohri ve Üsküp ise, Paşa sancağı olarak belirlenmişti²⁶¹.

XIV. yüzyılın sonlarında da, antik Dardanya Devletinin başkenti Üsküp'te İslami müesseselerin inşa edilmesiyle, İslam dini de hızlı bir yayılmaya sürecine girmişti²⁶². İlerleyen süreç içerisinde de, XV. yüzyılın sonu ve XVI. yüzyılın başlarında Üsküp, Müslümanların merkezi haline gelecek sayıya ulaşmıştı²⁶³.

²⁵⁹ Falma Fshazi, II. Meşrutiyet ve Arnavutluk'taki Osmanlı Algısı: Arnavutlarla Osmanlının Düşman olduğu "O An". İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, No: 38, Mart 2008, s.166.

²⁶⁰ Duka, *Shekujt Osmanë në Hapsirën Shqiptare*, s.378.

²⁶¹ Duka, *Shekujt Osmanë në Hapsirën Shqiptare*, s.74.

²⁶² Muhamet Pirraku, "Roli i Islamit në Integrimin e Shqipërisë Etnike dhe të Kombit Shqiptar", s.75–101.

²⁶³ Ferit Duka, "Momente të Kalimit në Islam të Popullsisë Shqiptare në Shekullin XV – XVII", *Rreth Përhapjes së Islamit Ndër Shqiptarët*, haz: Muhidin Ahmeti, Shkodër: Aziz Mahmud Hudaji Vakfi, 1997, s.103–114.

Öte yandan, Osmanlı Devletinin, Makedonya'ya yerleştiği XV. yüzyılda bile, Makedonya'daki Arnavutların İslamı kabul oranı, çok yüksek değildi. Hatta 1450 yılında Tetova nahiyesinde 60 olan Müslüman hane sayısında, on sekiz sene sonra 1468'de 60 haneden 41 haneye inecek derecede azalma bile olmuştu. XV. yüzyılın sonunda Makedonya'daki Arnavut bölgelerinde, nispeten hızlı gelişirken, Elbasan, Vlor, Berat ve Gırokastr gibi yerlerde ise İslam'ın, çok az yayıldığı görülmektedir. Bu durumun böyle olmasında elbette Makedonya bölgesinin, daha erken Osmanlı hakimiyetine girmiş olması gibi bir etken vardır²⁶⁴.

Kosova'da İslam öncesi, Sırp Krallığı sonları ve Osmanlı Devletinin sonlarında Arnavutların durumuna demografik açıdan bakıldığında, birincisinde Arnavut toprakları daralmış halde iken, Osmanlı döneminde ise genişlemiş bir haldedir. Bu bağlamda Arnavutların çok az olduğu ve çoban olarak tanımlandığı, Çar Duşan zamanında dini kimlikleri hiç dikkate alınmazdı, hatta bu tür baskılar sebebiyle bir grup Arnavut Yunanistan'a kaçmış ve böylece de Kosova ve Makedonya bölgesindeki Arnavutların nüfusu da iyice düşmüştü²⁶⁵.

Sırp krallığı döneminde Arnavut bölgelerinin sömürgeleştirilmesi, toprakların daralmasının haricinde Arnavutların Latin kimliği de yok edilmeye çalışılmıştı. Katolik mezhebini tamamen yasaklayan Çar Duşan'ın, Latin Hristiyanlara dini ibadetlerinde ciddi kısıtlamaların getirildiği, etnik asimilasyon süreci 1196 yılında başlamıştı. Ortodoks mezhebini iç ve dış tartışmalardan korumak için, Bogomil, Latin mezhepleri müntesipleri sürgün veya yok edilmişti. Bununla birlikte²⁶⁶ bir Latin Papazının, herhangi bir Ortodoks'ı, Katolik'e dönüştürme çabasının ölümle cezalandırıldığı²⁶⁷ Arnavut topraklarında Duşan, Arnavutları, hem dini hem de etnik kimlik asimilasyonuna tabi tutmuştu²⁶⁸.

Bu şekilde Sırp asimilasyonu ile karşı karşıya kalınan XIV. yüzyılda, Osmanlı'nın Balkanlara gelişi Arnavutları, dini, kültürel ve etnik asimilasyondan ve sahip oldukları toprakları Slav sömürgeciliğinden kurtarmıştı. Ayrıca, Osmanlı'nın Arnavut bölgelerine

²⁶⁴ Duka, *Shekujt Osmanë në Hapsirën Shqiptare*, s.75-7.

²⁶⁵ Noel Malkolm, *KOSOVA një Histori e Shkurtër*, Koha Ditore, Tiranë, 2001, s.53.

²⁶⁶ Malkolm, *KOSOVA një Histori e Shkurtër*, s.53.

²⁶⁷ Sherif Delvina, *Tentativë e Pasuksesshme Dhune Fetare*, sempozyum, "Rreth Përhapjes së Islamit Ndër Shqiptarët", haz: Muhidin Ahmeti, Aziz Mahmud Hudaji Vakfı, Shkodër, 1997, s.43-65.

²⁶⁸ Malkolm, *KOSOVA një Histori e Shkurtër*, s.53.

geldiği sırada, Arnavutların önemli bir kısmı Sırp işgali altındaydı. Bu haliyle Osmanlıların Balkanlara geldikleri sırada bağımsız bir Arnavut Devleti veya Krallığı yoktu, fakat buna karşılık işgal altında bir Arnavut halkı vardı. Bu durumda Osmanlıların Balkanlara hiç gelmemesi ya da geç gelmesi halinde, Sırp larca, Arnavutlara uygulanan dini, kültürel, etnik asimilasyon süreci ve bu şekilde de Arnavut topraklarının Sırp larca işgali durumu devam edecekti. Bu yüzden 1389'dan sonra, Sırp lar eliyle, Arnavutların Slavlaşma süreci durmuş, Osmanlıların gelişiyle yaşanan özgür ortamın da verdiği rahatlıkla, yerli halkın büyük bir kısmı İslam dinini tercih etmişti²⁶⁹.

XVI–XVII. yüzyıllar arasında genel olarak yayılmaya başlayan İslamlaşma süreci, Osmanlıların Arnavut topraklarına girmeleriyle, Arnavutların Osmanlı düzenine uyum sürecini de kolaylaştırmıştı. Buna paralel olarak da Arnavutların Yunanlaştırılmaları veya Slavlaştırılmaları hareketlerine çok güçlü bir engel olmuş, Arnavutların Sırp larca veya Yunanlılarca asimile edilmelerini engellemekle onların, o dönemdeki kurtarıcıları olmuştu²⁷⁰. Müslümanların özellikle şehirlerde yayıldığı 1624 yılına ait bir raporda, tamamı Arnavut olan Prizren şehrinde 200 Katolik, 600 Ortodoks ve 12.000 Müslümanın varlığından bahsediliyordu²⁷¹.

Arnavutların İslam'a geçmesiyle de yeni bir tarih süreci açılmıştı²⁷². Böylece Osmanlı'nın Balkanlar'a gelmesiyle Balkan halkları, yeni bir kültür ve din ile tanışmış oluyordu. Yukarıda da ifade edildiği gibi Arnavutların İslam'la tanışması ve onu kabullenmesi zor olmamış, sadece köylerdeki Müslümanlaşma, şehirlerdeki Müslümanlaşmadan daha geç gerçekleşmişti²⁷³. İsmail Kadareye göre; Kiliseler hiç dokunmayan Osmanlıların, Balkanlardaki fiziki üstünlüğü sağlamasından sonra ruhi bir üstünlük de sağlanmıştı²⁷⁴. İskender Bey'in ölümünden sonra, Osmanlı yönetimine giren Arnavutların önemli bir kısmı Müslüman olsa da kendilerine has milli gelenek ve göreneklerini devam ettirebilmişlerdi²⁷⁵.

²⁶⁹ Peter F. Sugar, **Europa Juglindore nën sundimin osman 1354-1804**, Dituria, Tiranë: 2007, s.19.

²⁷⁰ Biçoku, s.23.

²⁷¹ Malcom, **KOSOVA një Histori e Shkurtër**, s.141.

²⁷² Rexhep Qosja, **İdeologjia e Shpërbërjes**, Tiranë: Toena, 2006, s.60.

²⁷³ İsmail Hasani, **Vetëdija Fetare dhe Kombëtare Tek Shqiptarët**, Universiteti I Prishtinës, Prishtinë, 2001, s.100.

²⁷⁴ Kadare, **Identiteti Evropian i Shqiptarëve**, Onufri, Tiranë, 2006, s.25.

²⁷⁵ Alpan, s.21.

İslam'ın kabul edilmesinden sonra XV. ve XVI. yüzyıllarda Arnavut şehirlerinde Cami, medrese gibi dini müesseseler kurulmuş²⁷⁶ Arnavutluk'un güneyinde Bektaşî tarikatı müntesipleri bulunurken, kuzey ve kuzeydoğu Arnavutluk'ta Sünnî Mezhebi yayılma imkanı bulmuştu. Kosova bölgesindeki halk sünnî mezhebine bağlıydı. Sünnî mezhebinin yayılma alanları olan merkezi şehirler Üsküp, Priştine, İşkodra ve Elbasan Türk asıllı yerleşim yerleri haline de gelmişti. Bundan sonra buralarda medrese ve din okulları açılmıştı²⁷⁷.

Arnavutluk'ta kendisine yayılma alanı bulan İslam, başta Berat ve İşkodra olmak üzere, XVI. yüzyılda şehirlerin % 50'sinde kendisine müntesip bulmuş, devamında, XVIII. yüzyılının ortalarında Arnavutluk'un köylerinde de halkın % 70'inin kabul ettiği bir yapıya ulaşmıştı²⁷⁸. Osmanlı Döneminde her şehirde, eğitimin Arapça ve Türkçe olduğu, Arnavutların eğitilmesine katkı sağlayan birçok Medrese vardı. İslam'ın gelişmesine paralel olarak da her şehirde cami, medrese, mescit veya tekke gibi mimari yapılar da hızla çoğalmıştı. Cami, medrese, mescit veya tekke gibi mimari yapıların arttığı Arnavut topraklarında Osmanlı idaresi aynı sayıda olmasa da diğer dinlere ait dini kurumların inşasına izin veriyor, maddi imkanları olmayanların dini kurumlarını da ya yeniden yapıyor ya da gerektiğinde tamir edilmelerine de mali katkılar sağlıyordu²⁷⁹. Osmanlıların, bu şekilde farklı dinlere de sağlamış olduğu hoşgörü anlayışı, İslam'ın daha hızlı yayılmasını sağlıyordu. 1620-1650 yıllar arasında, Arnavutluk'u çevreleyen Karadağ'ın Tivar bölgesinde, 30 yıl boyunca Hristiyanların sayısı azalırken, buna karşılık Müslümanların sayısı 300 bine çıkmıştı²⁸⁰.

Bu bağlamda Arnavutluk'un bazı şehirlerinde İslam'ın yayılması ivme kazanmış, XVIII. ve XIX. yüzyıllarda ise İslam Arnavutluk'un geneline yayılacak güce ulaşmıştı. Bu şekilde tüm Arnavut topraklarına yayılan İslam hukuku, Arnavutların hayatında derin izler bırakmıştı. Arnavutların Kosova ve Çameria bölgelerinde, Slav ve Greklerce asimile olmalarını engelleyen İslam, kurtarıcı rolüyle, Arnavut kültürü ve kimliğini muhafaza altına almıştı²⁸¹.

²⁷⁶ Malcom, **KOSOVA një Histori e Shkurtër**, s.139.

²⁷⁷ Nuray Bozbor, *Shqipëria dhe Nacionalizmi Shqiptar në Perandorinë Osmane*, Tiranë, 2002, s.64.

²⁷⁸ Duka, **Shekujt Osmanë në Hapsirën Shqiptare**, s.379.

²⁷⁹ Duka, **Shekujt Osmanë në Hapsirën Shqiptare**, s.394-5.

²⁸⁰ Basha, s.37.

²⁸¹ Pirraku, "Roli i Islamit në Integrimin e Shqipërisë Etnike dhe të Kombit Shqiptar", s.75–101.

2.1.1. Bazı Bilim Adamlarının Görüşleriyle Arnavutların Müslüman Olma Nedenleri

Bu sebeplerle, İslam dininin yayılma sürecine katkı sağlayan faktörlerin de sıralandığı bu kısımda İslam'ın, Arnavutlar arasında bu kadar hızlı yayılmasına dair görüşler ele alınacaktır. Bu konuda ilk olarak İslâmın kendi içinde tutarlı bir din olması bir sebep olarak söylenirken Barthold: “İslam'ın yayılmasının en önemli sebeplerinden birinin Arapça dilinin yalınlığı ve İslam dininin hoşgörüsü” olduğunu ifade ederken İspanya'ya rönesansın, kuzeyden barbar saldırılar ile değil Güneyden Müslüman Araplar eliyle geldiğini söyleyen İspanyol yazar Blasko İbanez ise, İslam kültürünün pozitif bir enerji yaydığına dikkat çekiyordu”²⁸².

İngiliz bilim adamı (1840) Tomas Karlajn “bugün yaşayan milyonlarca insanın kandırılmış halde İslamı kabul ettikleri düşünülüyorsa, bu son derece yanlış olacaktır. Çünkü İslam'ın ve yayılmasının gücü, temelinde İslam'ın temiz bir din olmasındandır” kanaatini aktarıyordu. M. N. Roi ise “Arapların başarılarının, iyi organizasyon, idari veya başka bir şeyden değil, İslam'ın yalınlığından ve tutarlılığından kaynaklandığına dikkat çekmekteydi”²⁸³.

Sami Fraşri'nin de “İslam'ın, askeri güçle değil, işgalsiz, kılıçsız ve askersiz bir şekilde kendiliğinden yayıldığını” öne sürüyordu²⁸⁴. Bir takım Arnavut bilim adamlarının, İslam'ın doğunun dini olduğunu söylerken, Hristiyanlığın kökeninin de doğuda olduğunu gözden kaçırdıklarını hatırlattıktan sonra, bu nedenle İslam dini ve kültürünün Arnavutlar için yabancı sayılamayacağının ²⁸⁵ unutulmaması gerektiğine dikkat çekiyorlardı.

Osmanlı döneminde insanın hayat şartlarını düzene koyan İslam bütün dinler arasında en toleranslı bir dindir diyen Voltaire²⁸⁶ Osmanlı döneminde İslam'ın yaşam şartlarının modelini düzenlediği gibi, önceden Balkanlarda görülmeyen, dinlerin arasındaki uyumu ve toleransı da sergilemiş olduğunu”²⁸⁷ öne sürüyordu. F. Engels ise “Osmanlı idaresi altında bulunan Hristiyan köylülerin durumu, Avrupa'daki köylülerin durumundan

²⁸² İbrahimi, *İslami në Trojet Iliro-Shqiptare Gjatë Shekujve*, s.224-5. Basha, s.20.

²⁸³ Basha, s.18-19.

²⁸⁴ Basha, s.68.

²⁸⁵ Morina, s.115–129.

²⁸⁶ İbrahimi, *İslami në Trojet Iliro-Shqiptare Gjatë Shekujve*, s.218.

²⁸⁷ Basha, s.27.

daha iyiydi”²⁸⁸ diyerek İslamdan beslenen Osmanlı İdaresindeki hoşgörüyü ortaya koymuş oluyordu.

İslam’a karşı yapılan eleştirilere Fransız tarih filozofu Gustav Le Bonn “Gerçekten Dünya, Arapların, dini hürriyetler konusunda diğer işgalcilerden daha geniş kalpli ve daha toleranslı olduğunu öne sürerek”²⁸⁹ karşı çıkıyordu. Tomas W. Arnold da “...hicri birinci yüzyılında galip olan Müslümanların toleranslarının unutulmaz örnekler içerdiğini söylüyordu”²⁹⁰.

Bunların dışında da birçok aydın, tarihçi, yazar gibi önde gelen kişilikler, İslâmın hoşgörülü yönüne vurgu yapmışlar, bu anlamda Tarihçi Robertson “gerçekten İslam’ın ve Müslümanların birleştirici, toleranslı ve diğer insanlara gösterdiği hoşgöründen dolayı hızla yayıldığına” Prens Charles “gösterdiği olağanüstü toleransla, Batı’da bu denli örneği olmayan, Yahudi ve Hristiyanlara dini vazifelerinde gösterdiği müsaadeye”²⁹¹ Ferit Duka “İslam’ın, baskı olmaksızın gönüllü olarak kabullenilmiş bir din olduğuna”²⁹² Vladislav Skariç “Hristiyanların gönüllü olarak dinlerini değiştirdiklerine”²⁹³ dikkat çekerek, İslâmın Balkanlarda ve Arnavutlar arasında gönüllü olarak yayıldığına dair değişik örnekleri ortaya koymuşlardı²⁹⁴. Bu açıklamalara ilaveten, yayılmasındaki bir diğer etken de İslâmın düzenli ve ahenkli bir yapıya sahip olmasıydı.

İslam’ın, zamanının en ahenkli, en seçkin bir sosyal ve siyasi sistemi olduğunu vurgulayan Najl bu yüzden, bu dinin ahenkli bir düzene sahip olduğundan dolayı bütün dünyaya yayılabildiğini ifade etmekteydi²⁹⁵. Georg Riveiran, İslam’ın, kardeşlik ve adalete önem verip, sosyal eşitsizlik ve ırki ayrıcalıklara karşı çıktığına²⁹⁶ Rizvanoll’in, Osmanlının ve İslam’ın, Balkanlarda hızla yayılmasına²⁹⁷ Muhamed Pirrakun, Arnavutların İslamı kabul etmelerinin ana sebebinin, İslam’ın gelişmiş ve ileri görüşlü

²⁸⁸ İbrahimi, *İslami në Trojet Iliro-Shqiptare Gjatë Shekujve*, s.226.

²⁸⁹ İbrahimi, *İslami në Trojet Iliro-Shqiptare Gjatë Shekujve*, s.226.

²⁹⁰ Basha, s.19.

²⁹¹ Basha, s.21-2.

²⁹² Basha, s.70.

²⁹³ Skender Rizaj, **Kosova gjatë shekujve XV, XVI dhe XVII**, s.424. Basha, s.70-1. Skënder Rizaj, “Islamizimi i Popullit Shqiptar”, **Rreth Përhapjes së Islamit Ndër Shqiptarët**, haz: Muhidin Ahmeti, Shkodër: Aziz Mahmud Hudaji Vakfi, 1997, s.131– 151.

²⁹⁴ İbrahimi, *İslami në Trojet Iliro-Shqiptare Gjatë Shekujve*, s.232.

²⁹⁵ İbrahimi, *İslami në Trojet Iliro-Shqiptare Gjatë Shekujve*, s.223. Basha, s.21.

²⁹⁶ Basha, s.20.

²⁹⁷ İbrahimi, *İslami në Trojet Iliro-Shqiptare Gjatë Shekujve*, s.227.

bir din olduğuna²⁹⁸ ve Garoudy gibi aydınlar, Müslüman Arapların, dağılmış feodal ve köleleşmiş Dünya'ya en yüksek sosyal ve ekonomik düzey getirmesine²⁹⁹ dikkat çekmişlerdi.

Venedik ve Ankona'ya göç eden Arnavutlardan geriye kalıp göç etmeyenlerin bir kısmı İslâmı kabul etmiş böylece de İslâm, Arnavutlar arasında diğer dinlere göre en dinamik bir şekilde yayılmış, buna paralel olarak da Osmanlı Döneminde İslâmı kabul eden Arnavutlar en yüksek mevkilere ulaşmıştı³⁰⁰. İslâmın, Arnavutların kendi rızalarıyla gönüllü olarak kabul edilmesi görüşünün tersine olarak kimi tarihçi ve bilim adamları, İslâmın, Arnavutlarca kılıç zoru, ekonomik zorluklar, Müslüman olanlara tanınan vergi muafiyeti gibi sebeplerle benimsendiğini iddia ediyorlardı.

Arnavutların, Hristiyanlıktan bir menfaat görmemeleri sebebiyle İslâmı seçerek kendilerini garantiye aldıkları, Balkanlardaki halkın İslâm'a geçmelerinde ekonomik etkenlerin daha fazla olduğu gibi nedenler ileri sürüyorlardı³⁰¹. Yine bu bağlamda, kimi Arnavutların İslâmı ilk kabul eden aristokrat kesiminin, kendi imtiyazlarını korumak için, asker sınıfına ve daha yüksek idari makamlara yükselebilmek için İslâmı kabul ettiklerini iddia ediliyordu. Öte yandan, Arnavutların Müslümanlaşmalarına bir sebep olarak da Slavlaşma ve Yunanlaşma korkuları gösteriliyor, bu kanaatlere göre Slavlaşmak ya da Yunanlaşmaktan korkan Arnavutların, kurtuluş için İslâmı tercih etmiş oldukları öne sürülüyordu³⁰².

Halbuki İslâmın, ekonomik sebepler, vergi (cizye) muafiyeti gibi nedenlerle kabul edildiği iddialarına karşılık, İslâmın zorla kabul ettirildiği iddiaları da tartışılan konular arasındaysa da bu iddialar bilimsel temelden yoksun kanaatlerdi. İslâmın Balkanlarda zorla kabul ettirildiği iddiaları doğru değildir hatta 1520 yılında Yavuz Sultan Selim'in bütün gayri müslimlerin İslâm'a dahil edilmesi fikrine o dönemde İslâm alimleri karşı çıkmışlar, zorla Müslümanlaştırmanın İslâmın kendisince de uygun olmadığını ifade

²⁹⁸ İbrahimi, *Islami në Trojet Iliro-Shqiptare Gjatë Shekujve*, s.231.

²⁹⁹ Basha, s.21.

³⁰⁰ Skender Riza, **Kosova gjatë shekujve XV, XVI dhe XVII**, s.422.

³⁰¹ Nuray Bozbor, *Shqipëria dhe Nacionalizmi Shqiptar në Perandorinë Osmane*, Tiranë: 2002, s.57.

³⁰² Skender Rizaj, "Bashkimi paqësor", **Revistë e përkohëshme edukativo-arsimore dhe kulturore**, Organ i Shoqatës Bashkimi, Prishtinë: nr. 4-5, gusht - shtator, 1992, (?).

etmişlerdi. Bu nedenle de Osmanlı Tarihinde zorla Müslümanlaştırma örneğine rastlanılmamıştır³⁰³.

Müslümanların diğer halklara “ya İslamı kabul edersin veya kılıçtan geçersin” sözü doğru değildir. Bu söz aslında “ya İslamı seçersin veya cizye ödersin” şeklindedir. Bu bağlamda Hristiyan yazarların Arnavutlara, İslamı zorla kabul ettirme şeklinde ifadeleri yanlış ve bilimsel temelden yoksundur³⁰⁴. Tam tersine bazı bölgelerde Hristiyan baskısından ve zor hayat şartlarından kaçan Hristiyan halkların Osmanlı topraklarına sığınarak, bu şekilde İslamı kabul ettiklerine dair birçok örnekler mevcuttur³⁰⁵.

Bu bağlamda İslâmın kılıçla yayıldığını düşünenler çelişkiye düşmektedirler³⁰⁶. Çünkü Katolik papazları, Türklerden değil, Yunanlılardan daha fazla zulüm gördüklerini³⁰⁷ bu zulümlerden halkın iyice yorulduğunu ve sıkıldığını hatırlatıyorlar bu sebeplerle de baskı altında İslam’laşmaktan ziyade, Hristiyan baskısı altında Hristiyanlıktan bıkararak İslâma geçtiklerini söylüyorlardı. Hatta bu açıdan Müslümanlığı kendileri için bir kurtuluş vesilesi sayan Arnavutlar, İslâmı kabul ederek, Slavlaşmak ve Grekleşmekten korunmuş oluyorlardı. Bu durumda İslâm, Arnavutlara bir baskı değil³⁰⁸, kimliklerinin yok olacağı Slavlaşmak ve Grekleşmekten kurtuluşu sağlamış oluyordu³⁰⁹.

İslâmın zorla yayıldığına katılmayanlar öte yandan, İslam devletçe, zorla yayılmış olsaydı, XIX. yüzyıla kadar bu miktarda Hristiyan, kilise ve manastır kalmayacaktı teziyle zorla din değiştirme fikirlerinin yanlış olduğuna dikkat çekiyorlardı”. Doğal olarak, eğer Osmanlı dilini ve dinini zorla benimsetmek isteseydi, altı asırlık süre içinde Balkanlarda belki de Müslüman olmayan ve Türkçe bilmeyen kalmayacaktı”³¹⁰ kanaati ileri sürülerek, Arnavutların İslam’a geçmesinin, Osmanlı baskılarından değil, burada eğer bir baskıdan söz edilecekse üzerlerinde hissettikleri Sırplasma ve Yunanlaşma baskılarından kaynaklandığını ilave ediyorlardı³¹¹.

³⁰³ Delvina, s.43–65.

³⁰⁴ Basha, s.69-71.

³⁰⁵ İbrahimi, *Kontaktet e para të Islamit me popujt ballkanikë në periudhën paraosmane*, s.65.

³⁰⁶ Basha, s.60.

³⁰⁷ Basha, s.65.

³⁰⁸ Mid’hat Frashëri, *Fati i Shqipërisë*, “Lumo Skëndo”, Tiranë, 1999, s.14.

³⁰⁹ Basha, s.70.

³¹⁰ Basha, s.71. Morina, s.115–129.

³¹¹ Pirraku, “Roli i Islamit në Integrimin e Shqipërisë Etnike dhe të Kombit Shqiptar”, s.75–101.

Öte yandan Grek ve Sırp kiliselerinden uzaklaşıp Arnavut kimliğini korumak için İslâmın Arnavutlarca kabullenilmesini felaket gören bir başka anlayış, Arnavutların Müslümanlaşmasını gerici bir kaza olarak görüyor ve bunun için eski dine ve kültüre dönülmesi gerektiğini iddia ediyordu. Yine bu bağlamda Osmanlı'nın, İslâmı kullanarak Arnavut kimliğini tahrip ettiği, zorla, kanla, ağır vergiler koyarak İslâmın kabullenilmesiyle, Hristiyanlığın unutturulduğu, İslâmın yerleştiği savunuluyordu.

Genel olarak Arnavutların İslam dinini seçmelerinin ana nedenleri geniş bir şekilde ele alındığında, Arnavutlar arasındaki İslam'laşma sürecinin hızlı ve devamlı bir şekilde gelişmesi ve öncelikle, bu süreci kolaylaştıran siyasi, sosyal, ekonomik, dini ve psikolojik faktörlerden kaynaklandığı görülmüyordu³¹². Bu süreç Osmanlı Devletinin Balkanlara yerleşmesiyle daha da hızlanmıştı.

Amaçlarından biri bu olmakla birlikte Devlet, savaşları, sadece İslâmı yayma amacı olarak düşünmüyordu³¹³. Bu bağlamda Balkanlarda yaşanan din değişiklikleri de iddia edilenlerin aksine, Osmanlı'nın baskısından ziyade, daha önceki bölümlerde de söylendiği gibi Balkanlar'ın kendi iç dinamiklerinden kaynaklanmaktaydı³¹⁴. Balkanlarda İslâm'ın yayılmasına, hız katan faktörler ise o sıralarda Balkanlarda yaşanan Hristiyan Slav ve Katolik idarecilerce oluşturulmuş din değiştirme, baskı ve zulüm ortamlarıydı³¹⁵.

İslâm'ın rolünün daha da arttığı XVI. yüzyılın ikinci yarısında Balkanlarda, Osmanlı idaresi altında yaşanan hoşgörü ortamıyla Balkan şehirleri birbiri peşi sıra İslâm dinini kabul etmişlerdi³¹⁶. Buna paralel olarak XVI. yüzyılın ikinci yarısında şehirlerde Arnavutların yarısı da böylelikle İslâmı kabul etmişlerdi. Devamında, XVII. yüzyılda Arnavut köyleri de İslâmı yoğun bir şekilde kabullenmişti³¹⁷. Bu süreçle XVII. yüzyılda köylerde bile İslam dini kahir ekseriyetçe kabullenilmişti³¹⁸.

İslâm'ın bu kadar hızlı yayılmasının ve geniş kitlelerce benimsenmesinin iki ana nedeni vardı: Birincisi; İslâmın yardımseverliği öne çıkaran yönü, hoşgörüyü temel alan bir

³¹² Rizaj, *Kosova gjatë shekujve XV, XVI dhe XVII*, s.420. Rizaj, "Islamizimi i Popullit Shqiptar", s.131–151.

³¹³ Robert Mantrani, *Historia e Perandorisë Osmane*, per: Asti Papa, Tiranë: Dituria, 2004, s.75.

³¹⁴ Fshazi, s.163.

³¹⁵ İbrahimi, *Kontaktet e para të Islamit me popujt ballkanikë në periudhën paraosmane*, s.29.

³¹⁶ Malcom, *KOSOVA një Histori e Shkurtër*, s.109.

³¹⁷ Rizaj, *Kosova gjatë shekujve XV, XVI dhe XVII*, s.420.

³¹⁸ Rizaj, "Islamizimi i Popullit Shqiptar", s.131–151.

yapısı olmasıydı. İkinci olarak ise Dervişler eliyle yayılan İslâm dininin, baskı içermeden tamamen kişisel tercihlere bırakılması üzerine, oluşan olumlu hava nedeniyle yayılma ivmesi yakalamasıydı. Oluşan bu olumlu hava ile geniş kitlelerce kabullenilme alanı bulan İslâm da, getirmiş olduğu müesseseleri ve ortaya koymuş olduğu ahenkli düzeni ile kendini daha da yaygınlaştırmış ve sağlamlaştırmıştı. Fakat Arnavutların gönüllü olarak İslâma girmelerini ortaya koymadan önce, İslâm öncesi Arnavut bölgelerindeki dini yaşantı ortamını aydınlatmakta fayda vardır³¹⁹.

İslâmın, Osmanlılarca zorla kabul ettirildiğini iddia eden bazı Arnavut yazarların, XII. - XIV. yüzyıllar arası dönemi hatırlamaları, o dönemde Sırp Krallığının Arnavut topraklarının yarısını elinde tuttuğunu unutmamaları gerekir³²⁰. Bu dönemde Grek, Sırp ve Latin kiliseleri, Albanofon topraklar üzerinde hakimiyet sağlamıştı ve bu kiliselerin Arnavut halkı üzerindeki baskıları, Arnavutları Hristiyanlık ve Ortodoksluktan iyice soğutmuş ve uzaklaştırmıştı³²¹. Balkanlar'da İslâm'ın yayılmasına diğer bir etken olarak Grek kilisesinin baskılarından kaçıp sığınılacak yer olarak İslâm'ın görülmesiydi. Hatta bu tür baskılarla Bogomiller de topluca İslâmı kabul etmişlerdi³²². Arnavutların da erken dönemlerde İslâmı kabul etmeleri, yine Yunan ve Sırp Ortodoks kiliselerinden bir kaçışı da sergilemiş oluyordu³²³.

Yine bu manada, XII. ve XV. yüzyıllar arasında Sırp hakimiyetinde bulunan Arnavut halkı yaşamış oldukları dini ve siyasi baskılar nedeniyle Slav isimlerini kullanmak zorunda kalmışlardı. Bu yüzden XV. yüzyılda Kırçova şehrinde yapılan sayımda, Sırp-Ortodoks baskılarının çok açık bir nişanesi olarak çok kişinin soyadlarının sonunda “iç ve oviç” ekleri bulunuyordu ve bunun gibi baskılar sonucunda Arnavut halkının patrikhaneye inancı kalmamıştı. Slav-Ortodoks camia içinde son derece önemli olan İpek Patrikhanesi Arnavut halkı nezdinde itibarını kaybetmişti. Çünkü Patrikhene, artık hükümdarın özel bir baskı aracı gibi çalışıyordu. Bu yüzden XVI. yüzyılın ikinci yarısında, Patrikhaneden bıkan Arnavut Kosova halkının % 65'i İslâmı kabul etmişti³²⁴.

³¹⁹ Morina, s.115–129.

³²⁰ İbrahimi, *İslami në Trojet Iliro-Shqiptare Gjatë Shekujve*, s.99.

³²¹ Pirraku, “Roli i Islamit në Integrimin e Shqipërisë Etnike dhe të Kombit Shqiptar”, s.75–101.

³²² Arnold, *Historia e Përhapjes së Islamit*, s.155.

³²³ Peter F. Sugar, *Europa Juglindore nën sundimin osman 1354-1804*, Dituria, Tiranë, 2007, s.57.

³²⁴ Rizaj, *Kosova, Arnavutların ve Türklerin Dünyası, Bugünü ve Yarını*, s.214.

XVI. yüzyılda Katolik Arnavutların bölünmesi, kimi Arnavutların Ortodokslaşması, Sırplaşması ve kimi Arnavutların İslam'laşması gibi neticeler doğurmuştu³²⁵.

Bu sebepler, Arnavutlarının neden Hristiyanlığı bırakıp İslamı toplu halde kabul etmelerini açıklayan etkenlerdi. Hatta daha önce Arnavutlar, Çar Duşanın (1336 – 1356) hakimiyeti altındayken de Latin sapkınlığı ve yanlış inançları bırakıp Ortodoks inancına dönmek zorunda kalmışlardı. O dönemde Latin sapkınlığını bırakmayanlar ölümle cezalandırılıp malvarlığına el konulurdu³²⁶. Buradan da anlaşılacağı üzere, Sırp hakimiyetine girmeden evvel, Arnavutlar Katolik mezhebine mensup idiler. Sırp hakimiyetine girer girmez özellikle Çar Duşan döneminde Arnavutların durumu iyice kötüleşmişti. Önemli miktarda Arnavut, zorla Ortodoks mezhebine geçirilmişti. Bunların çoğu, aslında Ortodoks mezhebine iman etmeyip, dışından kabul etmiş gibi davranmıştı. Sırp hakimiyeti altına zorla giren Arnavutlarda, bu despotik hakimiyeti, sebebiyle halk arasında siyasi, dini ve kültürel antagonist bir duygu bile doğmuştu³²⁷.

Osmanlının Balkanlara yerleşmesiyle ilk olarak Sırp feodal sınıfının hakimiyetine, engel bir yapı ortaya çıkmıştı. Çünkü Sırlar Arnavutlar üzerinde, Ortodoks kilisesiyle birlikte ortaklaşa bir baskı kurmuştu. Osmanlının gelişi de, Arnavutlara, Sırp Ortodoks kilisesinden kurtulma fırsatını vermişti. Bu yüzden de Arnavutlar İslamı daha kolay kabul etmişlerdi³²⁸. Esasında Arnavutluk'ta kurulan Osmanlı idaresi, İslam'laşmanın da rolüyle, Arnavutların kuvvetli Sırp ve Grek tesirinden kurtulmalarını ve kendi etnik yapılarının farkına varmalarını sağlamıştı. Katoliklik yoluyla Latinleşme, Ortodoksluk yoluyla da Grekleşme ve Slavlaşma sürecine giren Arnavutluk'ta asimilasyon böylece İslâmın kabul edilmesiyle önlenmişti. Ayrıca, İslâmın kabul edilmesiyle de eklemlenilen Osmanlı desteğiyle Arnavutlar, topraklarını iyice genişletmişlerdi³²⁹.

1219'dan sonra egemenliğini kazanan Sırp kilisesinin bu bağımsızlığı, kendi himayesi altındaki Arnavut halkını da kapsamıştı. Aslında Osmanlı hakimiyeti Sırp veya Yunan kilisesinin üzerinde hiç bir baskı uygulamamış, hatta Osmanlılar, Ortodoks kilisesine

³²⁵ Rizaj, *Kosova, Arnavutların ve Türklerin Dünü, Bugünü ve Yarını*, s.185.

³²⁶ İbrahimi, *İslami në Trojet Iliro-Shqiptare Gjatë Shekujve*, s.30.

³²⁷ Rizaj, "İslamizimi i Popullit Shqiptar", s.131–151.

³²⁸ Ferit Duka, "Momente të Kalimit në Islam të Popullsisë Shqiptare në Shekullin XV – XVII", sempozyum, "Rreth Përhapjes së Islamit Ndër Shqiptarët", haz: Muhidin Ahmeti, Aziz Mahmud Hudaji Vakfı, Shkodër, s.103–114.

³²⁹ Kemalettin Kuzucu, "Layihalar Işığında Bağımsızlık Sürecinde Arnavutluk'un Sosyal ve Siyasal Durumu (1860-1908)", *Türk Dünyası İncelemeler Dergisi*, XII/2, 2012, s.309-332.

karşı daha fazla hoşgörölü davranmıştı. Fatih'in Ortodoks kilisesine vermiş olduğu haklar, onu, adeta devlet içinde bir devlet konumuna yükseltmişti. Fakat zamanla, Ortodoks kilisesine sağlanan bu haklar, Ortodoksların, yönetimi altındaki halka, Hristiyanlığı baskı aracı olarak kullanacak bir özgüven vermişti³³⁰.

1453 yılında Fatih'in desteğıyle Gennadyos'un Patrik seçilmesi, İstanbul Patrikhanesinin, Balkanlardaki halklar üzerindeki etkilerini iyice artırmıştı³³¹. Bu haliyle, 1453'te Fatih'in fermanıyla Ortodoks kilisesine geniş otonomi verilmesi suretiyle, Ortodoks-Grek-Sırp kiliselerinin güçlenmesi Arnavutların gelecekte etnik, dini, siyasi sorunlarla karşılaşması anlamına geliyordu³³². Bu haliyle Arnavutların İslamı kabul etmeleri ilk bakışta, Grek ve Slav Ortodoks kiliselerine karşı gösterilmiş bir protesto olarak da değerlendirilebilirdi³³³.

Onlara yeni haklar tanınan Fatih'in fermanından sonra güçlenen Ortodoks Kiliselerinin, adeta devlet içinde devlet olacak kadar avantajlara sahip olması ve bu hakları baskı aracı olarak kullanmaya başlamaları, Arnavutların bu kiliseden vazgeçmeleri sonucunu doğurmuştu. Kendilerine ait bağımsız bir kilisesi olmayan, kendilerini asimile etmeye çalışan ya Sırp Ortodoks ya da Grek Ortodoks kilisesine bağlanmak zorunda olan Arnavutlar, onları asimile etmeyecek kurallar taşıyan İslam dinini büyük bir coşkunlukla üstelik kitleler halinde, çok kısa bir süre içerisinde tercih etmişlerdi³³⁴. Çünkü öteden beri Yunan ve Sırp kiliseleri Arnavutlar üzerindeki ezici politikalarını hiç bırakmamışlardı. Bu yüzden Arnavutların İslam'a geçmeleri, hatta bu haliyle bir bakıma, bu şekilde Grek ve Sırp Ortodoks kiliseleri boyunduruğundan kurtulmaları çok kolay olmuştu. Arnavutlar bu kiliselerin baskılarından bu şekilde kurtulmakla aslında Sırp-Grek egemenliklerinden de kurtulmuş ve kendilerine, anadilleri olan Arnavutçayı özgürce konuşabilme alanları açmış oluyordı³³⁵.

Öte yandan Osmanlı, egemenliği altındaki milletleri asimile etme politikasını uygulamadığı için, Osmanlı egemenliğindeki Arnavutlar kimliklerini unutmazken, Sırp-Grek Ortodoks kiliselerine bağlı kalan Arnavutlar, zamanla asimile olmuşlardı. Bu

³³⁰ Sugar, s.57.

³³¹ Delvina, s.43–65.

³³² Pirraku, "Shkaqet e Kalimit në Islam te Shqiptarët", s.25–35.

³³³ Pirraku, "Roli i Islamit në Integrimin e Shqipërisë Etnike dhe të Kombit Shqiptar", s.75–101.

³³⁴ Robert Mantrani, Historia e Perandorisë Osmane, per: Asti Papa, Dituria, Tiranë, 2004, s.93.

³³⁵ Pirraku, "Shkaqet e Kalimit në Islam te Shqiptarët", s.25–35.

durum da Arnavutların Müslüman olmalarının aslında, kendi kimliklerini garanti altına almalarının göstergesi haline gelmişti. Bu durumun daha iyi anlaşılması için de, Arnavutların, Osmanlı öncesi dini durumunun incelenmesi gerekmektedir. Böylece de Greko-Bizans ve Sırp-Nemanya hakimiyetlerinin Arnavutlara neler getirdiği ortaya konulmuş olacaktır³³⁶.

Arnavutlar arasında İslam'ın yayılmasına katkıda bulunan diğer bir faktör olarak da, Doğu Kilisesinin otoritesinin tamamen bitmesi söylenebilir. Bizans'ın uyguladığı despot yönetimden dolayı, ahlak ve din ile ilgili tartışmalar yasaklanmıştı. Diğer yandan ikonlara tapınılması, çok kişiyi dinden iyice soğutmuştu. Bu bağlamda, bir başka önemli bir tartışma da kutsal ruhun babadan oğluna geçmesi³³⁷, Arnavutluk'un İşkodra şehrindeki bir kilisede Mariya fotoğrafı bulunmasından dolayı birçok bölgeden gelen insanların hastalıktan, o an yaşadığı sıkıntılardan kurtulma, gibi sebeplerle bu fotoğraftan medet ummalarıydı³³⁸.

Bu gibi nedenlerden dolayı Arnavutlar arasında İslam'ın yayılması, sosyal, siyasi ve ekonomik faktörlerden başka Ortodoks Arnavutların, Slav - Grek dini ve etno kültüründen ayrılmak istemeleri sebep olarak söylenebilir. Çünkü Sırp ve Grek kiliseleri, Arnavutları asimile etmeye çalışan devletin iç hizmetindeydi. Diğer taraftan Katolik mezhebinin eksikleri olarak da, sayılan etkenlerin haricinde, Katoliklerin bilgili Papaz eksikliği de söz konusuydu³³⁹.

Arnavutların, Müslümanlığı tercih etmelerinde diğer önemli bir nokta Balkanlar'daki Papaz sayılarındaki eksiklikti. Var olanları da entelektüel birikimden uzak kendi iç dünyalarına kapanmışlardı. Bu yüzden bu kişilere güven azalmıştı. Bununla birlikte Yahudilerin İsa'yı reddetmeleri, Hristiyanlığın kutsal meşrutiyetini tartışmaya açmıştı. Hristiyanlık ve Yahudilik arasındaki bu tartışmalar da İslamı öne çıkarıyordu³⁴⁰.

Papaz ve halk arasındaki gerginliğin başlangıcı, papazların affedilmez hatalara düşmesi, düşük ahlaki seviyeleri, bu bağlamda, manastıra kadınlar getirip zevk ve sefaya

³³⁶ Pirraku, "Shkaqet e Kalimit në Islam te Shqiptarët", s.25–35.

³³⁷ Arnold, **Historia e Përhapjes së Islamit**, s.153-4.

³³⁸ Thomas W. Arnold, "Përhapja e Islamit në Shqipëri", **Rreth Përhapjes së Islamit Ndër Shqiptarët**, haz: Muhidin Ahmeti, Shkodër: Aziz Mahmud Hudaji Vakfı, 1997, s.5–24.

³³⁹ Rexha, s.67–74.

³⁴⁰ İbrahimi, **Kontaktet e para të Islamit me popujt ballkanikë në periudhën paraosmane**, s.23-5.

dalmalarıydı. Öte yandan, “Papazların, ibadetlerini zorla Grekçe yaptırmaları ve bunu kabul etmeyenlere işkence yapmaları”, Arnavutların Yunanlaştırılmaları sonucunu getiriyor bu da Arnavutları kiliseden uzaklaştırıyordu. Hatta İstanbul Patrikhanesi’nin “istediğin kadar Yunanlaştır” şeklinde parolaya dönen söylemi, halk arasında çok iyi biliniyordu. Bu nedenle de Arnavutlar arasında, İstanbul Patrikhanesi, Şeytanın Kilisesi diye anılır olmuştu³⁴¹.

Görüldüğü gibi Arnavutların İslam’a geçişlerinin sebepleri tek yönlü değil oldukça farklı sebepler içeriyordu. Buna rağmen Arnavut historiografyası, özellikle sosyalist dönem tarih yazımı Osmanlı için çizilen gerici, acımasız yobaz tanımlamalarıyla İslamiyete geçişin Osmanlı’nın zorla ve şiddetli baskısı sonucu olduğunu iddia etmekteydi. Halbuki Osmanlı için yapılan değerlendirmeler genel olarak bu şekilde iddia edilse de Arnavutların İslamiyete geçişinin Osmanlı baskısından ziyade Balkanlar ve Arnavutluk’taki sosyo-ekonomik şartların sonucu olduğu bilinen bir gerçektir³⁴².

Bu meyanda öncelikle, Arnavutların geniş çaplı din değişimini, her şeyden önce büyük ailelerin din değişiminin tetiklediği söylenebilir. Büyük toprak sahibi ailelerin Osmanlı yönetiminin parçası olma arzusu ve böylelikle hâkimiyetlerinin güçlü bir şekilde sürdürülmesini güvence almak için İslamiyeti tercih etmişlerdi. Bu ailelerin din değişimi, yüzlerce köylünün de din değişimini bir anlamda hızlandırmıştı³⁴³. Bu çerçevede İslamı ilk kabul edenler büyük Arnavut aileleri idi³⁴⁴.

Arnavutların arasına İslam’ın girmesiyle Osmanlılar bulundukları bölgelerin yöneticileri olan Arnavut prenslerini değiştirmemiş, aynı kişilerin yönetimlerinin devam etmelerine izin vermiş böylece de yerel idareleri merkeze bağlamış oluyordu³⁴⁵. Öte yandan fakir köylüler için Osmanlı İmparatorluğunda Müslüman olmak, iktisadi olarak daha avantajlı bir duruma sahip olmak anlamına geliyordu³⁴⁶.

XV. yüzyılda uygulamaya giren tımar sisteminin, Müslüman olmayı teşvik eden bir yönü de vardı. Fakat bu sadece teşvik eden bir yön idi, asla baskı içermiyordu³⁴⁷. Genç

³⁴¹ Delvina, s.43–65.

³⁴² Fshazi, s.166.

³⁴³ Fshazi, s.166.

³⁴⁴ Rexha, s.67–74.

³⁴⁵ Pirraku, “Shkaqet e Kalimit në Islam te Shqiptarët”, s.25–35.

³⁴⁶ Fshazi, s.167.

³⁴⁷ Duka, *Shekujt Osmanë në Hapsirën Shqiptare*, s.75.

Hristiyan çocuklarını düzenli aralıklarla toplayarak sarayda eğitmek esasına dayanan devşirme sistemi de Müslümanlığın yayılmasını sağlayan bir diğer etkendi. Geçmişte Hristiyan olmalarına ve Arnavut olmalarına bakılmaksızın bu gençlerin zamanla orduda, sarayda ve devletin yönetim mekanizmasında önemli görevlere yükselmeleri, Osmanlı'nın ırkçı bir anlayış gütmmediğini ve bir hoşgörü içerisinde olduğunu sergilemiş oluyordu. Ve bu anlayışlı durum da ahalinin geri kalanlarının İslâma bakışlarını yumuşatıyor ve onların Müslümanlaşmalarını hızlandırıyordu³⁴⁸.

Osmanlı'nın yüksek devlet memurluklarına dini geçmişlerine ve Arnavut ırkından olmalarına bakmaksızın Arnavutları getirmesine karşılık kimileri Arnavutların İslâmı kabul etmelerine neden olarak, vergi ödemekten kaçınması sebebine bağlaması, son derece yanlıştır. Bunun doğru olduğu düşünülecek olursa o zaman İslâmı sadece vergi ödeyecek durumda olan kişileri kabul etmeleri, yani vergi ödeyecek durumda olmayanları kabul etmemeleri gerekirdi. Halbuki tam tersi olmuş vergi ödeyecek durumda olanlardan daha çok vergi ödemeyecek durumda olanlar İslâmı kabul etmişlerdi.

Öte yandan bahse konu olan vergilerden Müslümanlar da muaf değildi. Sadece Cizye denilen vergiyi Müslümanlar, ödemekle yükümlü değildi. Yani, bir kişi Müslüman değilse Cizye, Müslüman ise de Öşür adı altında vergi ödemekle yükümlüydü. Müslüman olmak, kişiyi hiçbir şekilde vergi verme konumundan uzaklaştırmıyordu. İster Müslüman olsun ister başka bir dinden olsun, her Osmanlı tebaası her şartta vergi ödemekle sorumlu idi³⁴⁹. Bu nedenle Devlet, ekonomik şartlara dayanarak halkın dinini değiştirmemişti. Buna dayanak olarak söylenen XVII. yüzyılda vergilerin yükselmesi, Arnavutların Müslüman olmalarını zorlamak nedeniyle değil, Osmanlı'nın kendi iç ihtiyaçlarını karşılamak içindi³⁵⁰.

Hatta bu bağlamda, vergileri artıran bir Devlet, Arnavutların Müslüman olmalarını teşvik etmek yerine, onların Hristiyanlıkta kalmalarını teşvik etmesi gerekirdi. Çünkü iddia edildiği gibi, Arnavutlar İslâma geçerse, Osmanlı vergi kaybına uğrayacaktı. Bu

³⁴⁸ Popoviç, s.18.

³⁴⁹ Basha, s.62.

³⁵⁰ Malcom, **KOSOVA një Histori e Shkurtër**, s.112.

nedenle Arnavutların İslâma geçişlerini zorlamak bir yana, onların Müslüman olmalarıyla vergi kaybına uğramamak için, İslâma geçişlerini engellemeleri beklenirdi.

Vergi artırarak gelirlerini yükseltmek isteyen çıkarıcı bir devletin, vergi veren Hristiyanların, Müslüman oldukları takdirde vergi gelirlerinin azalmasına sebebiyet vermesini asla istememesi beklenir. Bu tür çıkarıcı devletlerin, halkının Hristiyan olmasına ya da Müslüman olmasına değil, kasasına girecek vergi gelirlerine odaklanmaları düşünülür³⁵¹. Başka bir vaka olarak da Arnavutlar, ahlaklı, onurlu ve eğitilmiş kişilerin, vergi gibi küçük hesapları götmeyen, Müslümanların özgürce yaşam serbesiyetlerini görerek Greklerin, Krallarına tabi olmak yerine vergilerini vermeyip İslamı kabul etmişlerdi. Aslına Osmanlı devletinin vergi muafiyetlerinden ziyade hoşgörü anlayışını temsil eden yapısı İslâma girişleri kolaylaştırmıştı³⁵². Vergi muafiyeti nedeniyle, ya da İslamı kabul eden kölelerinin özgürlüğe kavuşmaları gibi nedenlerle Arnavutların, dinlerini değiştirip Müslümanlığı tercih etmelerini iddia etmek, Arnavutları, çıkarları için dinlerini bile değiştirecek basitliğe itmek anlamına gelir ki, bu durum aslında Arnavut milletine bir bakıma hakaret içerir³⁵³.

Bütün bunların ötesinde her şeye rağmen Arnavutların din değişimini tetikleyen belki de en önemli etken, Arnavut etnik kimliğini koruma dürtüsü idi. Osmanlıda millet sistemi halkları din esasına göre ayırmaktaydı. Bu ayırım çerçevesinde Ortodoks Arnavutlar Ortodoks milleti, Katolik olanlar da ayrı bir Katolik milleti mensubu sayılacaktı. Katolik bir millete üye olmak Arnavut etnik kimliği açısından büyük bir tehlike arz etmiyorsa da Ortodoks millete üye olmak aralarında bir birliği ve kilisesi olmayan Arnavutların, Sırp veya Yunan millete dâhil olmasına yol açıyordu. Arnavutlar tarihleri boyunca birlik olma, dolayısıyla güçlü bir dini kurum yani kilise veya güçlü bir devlet kurma konusunda pek başarılı olamadılarsa da etnik kimliklerini ve özellikle dillerini koruma hususunda daima çok hassas davranmışlardı. Bu bağlamda Osmanlı yönetiminde Arnavutlar birlik oluşturmaya değil, Osmanlı devletinin yapısı içerisinde Müslümanlığı kabul ederek, kimliklerini korumayı tercih etmişlerdi³⁵⁴.

³⁵¹ Malcom, **KOSOVA një Histori e Shkurtër**, s.111.

³⁵² Arnold, **Historia e Përhapjes së Islamit**, s.163.

³⁵³ Arnold, **Historia e Përhapjes së Islamit**, s.168.

³⁵⁴ Fshazi, s.167.

Balkanlardaki Müslüman olmayan Arnavutların İslam’a geçmesi nedeniyle kimliklerini kaybetmekle etnik suçlanmaları bir yana³⁵⁵ İslam, Arnavut milletini, etnik kimliğini muhafaza ederek asimilasyondan kurtarmıştı, fakat İslâmın bu katkısına katılmayan bazı entelektüel Arnavutlar da “Arnavutlar eski dinlerine dönmeliler” diyerek, geçmişte Grek-Sırp Ortodoksların kendilerine yaşattıkları baskıyı unutmuş gözüküyorlardı³⁵⁶.

Osmanlı döneminde yayılmış, “İslam dininin amacı diğerlerini asimile etmesidir” şeklinde tartışılan teze karşı çıkan Hasan Kaleşi, Muhamed Pirraku, Skender Rizay gibi tarihçiler de İslâmı, Arnavutların arasına yayılmasıyla, Arnavutları hem Grek-Sırp baskısından hem de cahillikten kurtarıcı olarak görüyorlardı. Buna ilave olarak Abdi Baleta da, “Arnavutluk’ta İslâm faktörünün mevcut olmasını, Grek-Sırp asimilasyonundan kurtarıcı bir etken olarak” değerlendirmekteydi. Tarihçi ve etnolog olan Mark Tirtan ise “Arnavutların İslam’laşmasını zorla olmak yerine, aksine Hristiyanlığa karşı duydukları nefret ve boykottan kaynaklı olduğu” değerlendirmesini yapıyor, hatta İslâmın, asıl amaçlarının Arnavut kimliğini ve etniğini yok etmeye çalışan Sırp, Yunan ve Bulgar Ortodoksluğuna karşı bir siper olduğunu ifade ediyordu³⁵⁷.

Sırp Ortodoks kilisesinin zorlu dönüştürme sürecine başladığı bir zamanda, Arnavutlar İslam’a katılmakla etnik kimliklerini korumayı garanti altına almışlardı³⁵⁸. Bu çerçevede, ilk olarak komşu devletlerden gelecek şövenist tehlikelerden kurtulmuştu, aynı zamanda “Rum Millet’ten” “Osmanlı Millet’e” geçiş yapılmıştı. Aksi takdirde Arnavut halkı Rum Milleti içerisinde eriyerek milliyetsizleştirilecekti. Çünkü Rum Millet bir etnik kimliği tanımlarken Osmanlı Milleti ise bir etnik kimliği tanımlamıyor, sadece topluluk ismi kadar bir anlam taşıyordu³⁵⁹. Böylece İslam halkasına dahil olmakla birlikte Arnavutlar, milli kimliklerini de korumuş oluyorlardı³⁶⁰.

Bu nedenle, Selanik Üniversitesi Öğretim Üyesi Glavinas, Arnavutluk Müslümanlarının, Güney Arnavutluk’taki Katoliklerle birleşerek Arnavut

³⁵⁵ Pirraku, “Roli i Islamit në Integrimin e Shqipërisë Etnike dhe të Kombit Shqiptar”, s.75–101.

³⁵⁶ İbrahimi, *Islami në Trojet Iliro-Shqiptare Gjatë Shekujve*, s.63-4.

³⁵⁷ İbrahimi, *Islami në Trojet Iliro-Shqiptare Gjatë Shekujve*, s.117-8.

³⁵⁸ Mantrani, s.93.

³⁵⁹ Delvina, s.43–65.

³⁶⁰ Pirraku, “Shkaqet e Kalimit në Islam te Shqiptarët”, s.25–35.

milliyetçiliğinin temelini oluşturduğunu öne sürüyordu”³⁶¹. Bu açıdan Osmanlı Dönemi Balkanlar’daki Müslüman halkın başarı ve yükselişi bir de milliyetçi mit duygularını kurma dönemi olarak tanımlanıyor³⁶², İslam dininin, Arnavut milli kimliğini koruyan en önemli faktörlerinden biri olduğu³⁶³ Arnavutların milli duygularının İslam’la sönmediği, tam tersine, milli duyguların İslam’la daha da pekiştiği ifade ediliyordu³⁶⁴. Arnavut kimliği ve kültürünün yok olması bir yana, tam tersine, Arnavutların İslâm’a girmesiyle³⁶⁵, bu topraklardan daha sonra alim, öğretmen, diplomat, siyasetçi ve en önemlisi asker gibi birçok bürokratin yetişmesi sonucu, Arnavut kültürünün ne denli güçlendiği görülecekti³⁶⁶.

1878’de Berlin Kongresinden, Arnavutluk’un parçalanma kararlarından Osmanlı da memnun değildi. Çünkü Osmanlılar, Arnavut topraklarını parçalanmış halde bulmuş, bu toprakları bu haliyle bir araya getirerek Arnavut etniği ve kimliğini korumuşlardı³⁶⁷.

2.2. Osmanlı İdaresinde Arnavutların Yaşantısı

Osmanlı Balkanlarda bulunduğu beş asırlık dönemde Arnavut halkını da içine alan bir idare kurmuştu ve bu dönem çok uzun olmasına rağmen, Arnavut halkı asimile olmamıştı³⁶⁸. O kadar ki Osmanlının sınırları çok geniş olduğundan Arnavutlar, Arnavutluk’tan Türkiye’nin diğer ucuna kadar Osmanlı ordusuyla beraber hareket ederek Osmanlının sınırlarını beraber koruyabilmişlerdi. O vakitlerde Arnavutluk, Osmanlı sınırları içerisinde ve güvenli bir yapıdaydı ve Osmanlının bir parçası olarak uzak da olsa, etrafındaki sadece sömürgeci güçlerden korunaklı bir şekilde Osmanlı içinde kendi kimliğini devam ettirebilmişti³⁶⁹. Osmanlı ile içiçe kendine has kriterlerini korumuştur. Bu bağlamda Osmanlı döneminden bu yana, Arnavut besası (yemin)

³⁶¹ Delvina, s.43–65.

³⁶² Kulenović, s.62.

³⁶³ Morina, s.115–129.

³⁶⁴ Rizaj, “İslamizimi i Popullit Shqiptar”, s.131–151.

³⁶⁵ Ana Lalaj, “Roli i Islamit Për Forcimin e Unitetit Kombëtar Shqiptar në Dhjetëvjeçarin 1981-1991”, **Rreth Përhapjes së Islamit Ndër Shqiptarët**, haz: Muhidin Ahmeti, Shkodër: Aziz Mahmud Hudaji Vakfi, 1997, s.157-162.

³⁶⁶ Morina, s.115–129.

³⁶⁷ İbrahimi, *İslami në Trojet Ilir-Shqiptare Gjatë Shekujve*, s.119.

³⁶⁸ Frashëri, **Shqipërija Ç’ka Qenë, Ç’është e Çdo të Bëhetë?**, s.40.

³⁶⁹ Frashëri, **Shqipërija Ç’ka Qenë, Ç’është e Çdo të Bëhetë?**, s.70.

meşhurdur: Bir Arnavut'un sözünün arkasında durması şereftir veya erkeğin duruşudur³⁷⁰.

Sultan I. Murat Osmanlı ordusunun başındayken 1362'de ilk olarak Rumeli beylerbeyliğini kurmuştu³⁷¹. Osmanlı İdarî mekanizması eyaletten başlayarak sancak, kaza, nahiye ve köyler halinde teşkilatlanmıştı. İdarî yapı bakımından önce eyaletlere, eyaletler sancaklara, sancaklar kazalara, kazalar nahiye ve köylere bölünmüştü. Osmanlı Devleti'nin idari yapısı, kuruluş döneminde iki beylerbeylikten oluşuyordu. Bunlar Anadolu ve Rumeli beylerbeyliğiydi³⁷².

Hükmetmek, idare etmek anlamlarına gelen "Eyaletler" memleket yönetiminin temel birimi olan sancaklardan oluşmakta idi. Eyalet yönetiminin başında "beylerbeyi" bulunuyordu ve "Paşa Sancağı" denilen eyalet merkezinde oturmaktaydı. Beylerbeyi, bulunduğu bölgede umur-u siyasette Padişahın temsilcisi durumundaydı. XVI. Yüzyılda eyalet, özel durumu olan sancakları da ifade etmekteydi. Bu sırada beylerbeylik ise "Vilayet" terimi ile ifade ediliyordu. XVII. Yüzyıldan sonra eyalet ile vilayet arasında fark görülmemekteydi. Eyaletin başında vali bulunmakta idi. XIX. yüzyıldan sonra eyalet terimi tamamen terkedilmiş yerine vilayet kullanılmış, daha sonra vilayet de terkedilmişti³⁷³. Beylerbeyilik, daha sonra Eyalet haline gelmişti. 1590'dan sonra genişlikleri sınırlandırılan beylerbeylikler, o zamandan başlayarak "eyalet" diye adlandırılmış, Rumeli Eyaletlerinin başkenti Edirne ve Sofya'dan sonra Manastır olmuştu³⁷⁴.

Osmanlı döneminde Arnavut toprakları, Rumeli Eyaletinin sınırları içerisinde kalıyordu. Rumeli Eyaletine toplam 24 sancak bağlıydı³⁷⁵. Buna dair başka bir rivayete göre, 1490-91 tarihli cizye Defterinde Rumeli Eyaleti'nde 26 sancak bulunduğu söylenmekteydi³⁷⁶ ve Osmanlı'da eyaletin bir alt birimi olan sancaklar, idarî bakımdan devletin temel

³⁷⁰ Ymeri ALİ, **MİQËSIA SHQIPTARO – TURKE**, Tiranë: 1999, s.85.

³⁷¹ Naser Ramadani, Depërtimi Osman Në Maqedoni Dhe Zhvillimi i Arsimit Islâm gjatë shekujve 9-10 h. /XV-XVI, Mexhlii Shura B.İ.M, Shkup, 1998, s.52.

³⁷² Bahaeddin Yediyıldız, "Osmanlılar Döneminde Manastır", **Atatürk ve Manastır Sempozyumu**, 12-13 Ekim, Manastır Bitola, 1998, s.22.

³⁷³ Mucize (Sarı) Ünlü, Manastır Vilayeti'nin İdari ve Sosyal Yapısı (1873-1912), Samsun: **Ondokuz Mayıs Üniversitesi Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi**, 1996, s.8.

³⁷⁴ Halil İnalçık, **Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ, (1300-1600)**, Çev: Ruşen Sezer, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2003, s.108-9.

³⁷⁵ Makedonya, Harp Akademileri Basımevi, İstanbul, 1992, s.39.

³⁷⁶ Mehmet İnbaşı, "Balkanlar'da Osmanlı Hâkimiyeti ve İskan Siyaseti", **Türkler**, IX, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, 2002, s.161.

yapısını teşkil etmekteydiler. Sancaklar (liva) merkezden gönderilen sancakbeyleri tarafından idare edilmekteydi. Sancakbeyi, sancakta padişahın icra yetkisini temsil eden en büyük güç durumundaydı. Ayrıca Padişahların çocukları olan şehzadeler³⁷⁷ devlet idaresini öğrenmek maksadı ile sancaklara gönderilmekteydi. XVI. yüzyılın ikinci yarısında sancak idaresinde değişiklik olmuş, sancakbeylerinin yerini mutasarrıflar almıştı. Bundan sonra sancak yerine “mutasarrıflık” terimi kullanılmaya başlanmıştı. Bazen de bir kaç sancağın yönetimi ile gönderilen mutasarrıflar, bağlı sancaklara mütesellimler gönderirlerdi³⁷⁸.

Sancağın bir alt birimi olan kazaların idari yönetiminin başında kadı bulunmaktaydı. Kaza, bir iskân yeri değil, kadının bir salahiyet bölgesi olarak telakki edilirdi. Kadılar mıntıkalarındaki en önemli iskân yerinde oturduğundan, orası kadılık merkezi “kaza merkezi” kabul edilir, kaza da o iskân yerinin adıyla anılırdı. Son dönemlerde kadının yanında voyvodalar da mevcuttu ki bunlar kazanın idari ve mali görevlileri durumundaydılar. Osmanlı idare sisteminde kazalardan sonra gelen nahiye, coğrafi ve idari manada küçük veya büyük bir bölgeyi, bazen de geniş bir mıntıkayı ifade eden bir tabirdir. Nahiye, XV. yüzyılda bir sancağın belirli bir şehir, kasaba veya büyükçe bir iskân yeri ile çevresindeki bölgelerini ifade etmektedir. XVI. yüzyılda da bu tabir, bir sancağın idari bölümünü belirtmek için kullanılmıştı. Bundan sonra sancağın değil, kazanın alt birimi olarak yaygınlaşmış, yöre, memleket manasını da korumuştur³⁷⁹.

Bir kaç nahiyeden sancak, sancaklardan beylerbeylik ya da vilayet kurulurdu³⁸⁰. Her zaman esas idareci, nahiyeye ya da kaza Rumeli eyaletinin Paşa sancağına bağlıydı³⁸¹. Bu şekilde idari yapılanmasını belirlemiş olan Osmanlı toplumu iki ayrı sınıftan oluşuyordu: İlki hükümdar ve iktidarını devrettiği vezir ve valiler, ikincisi ise vergi

³⁷⁷ Padişah, çocuklarının gelecekteki hükümdar adayları olmaları dolayısıyla onbeş yaşına gelince, devletin önemli merkezlerinden bir sancağına gönderilerek burada devlet yönetimini tecrübe etmeleri ve zaman gelip tahta oturduklarında devlet yönetiminde zorlanmamaları düşünülürdü. Haldun Eroğlu, “Klasik Dönemi Osmanlı Şehzadelik Konumuna Dair Bazı Görüşler”, **Türkler**, c. IX, Ankara: Yeni Türkiye Yayınları, 2002, s.856.

³⁷⁸ Ünlü, s.9.

³⁷⁹ Ünlü, s.10.

³⁸⁰ Методија Соколовски, “Турски Извори Податоци Од XV И XVI Век За Градот Битола”, **Гласник, На Институтот За Национална Историја**, бр.1, Скопје: 1963, s.128.

³⁸¹ Александар Стојаноски, “Дали Постоел Битолскиот Санџак Во Првите Векови Од Турската Власт Во Македонија”, **Гласник, Институт За Национална Историја**, Скопје: 1965, s.121-2.

verenler, yani reâyâ idi. Aynı dönemde, “reâyâ ve ülke sultanındır”³⁸² kuralı geçerliydi.³⁸³

1506’da Osmanlı Devletinin, Durs şehrini ele geçirmesiyle birlikte, artık bütün Arnavut toprakları, Osmanlı’nın Rumeli eyaletine bağlanmış³⁸⁴, XIV. Yüzyılda Osmanlı idari sistem içerisinde Arnavutluk on sancağa ayrılmıştı: İşkodra, Ohri, Vlora, Yanya, Elbasan, Delvine, Üsküp, Dugacin, Vulçitırn, Prizren. Bu durum Balkan Yarımadasının büyük bir kısmının Arnavut bölgesi olduğunu gösteriyordu³⁸⁵.

1431 tarihli Defter-i Sancak-ı Arvanid’e göre Con Kastriot’in başında bulunduğu Arnavut Sancağı Osmanlı İmparatorluğu’nun Kruya’dan Yanin’a kadar uzanan bir idari parçasıydı³⁸⁶. Bu sancaklar, Vulçitırn (Priştine) Sancağı, Dukaqin (İpek) Sancağı, Prizren Sancağı ve Üsküp Sancağı idi. İsmi geçen sancakların idaresinde İilir-Arnavut kanunnameleri hakimdi. Arnavutların yaşadıkları bütün bu topraklar, Kosova Vilayeti, İşkodra Vilayeti, Manastır Vilayeti ve Yanya Vilayeti olmak üzere dört vilayet içerisinde toplanmış durumda idi. Bu durum XIX. Yüzyılda vuku bulan Balkan Savaşlarına (1912–1913) kadar sürmüştü³⁸⁷.

XVI. Yüzyılının başında da Arnavutların yer aldıkları sancaklar: İşkodra, Prizren, Vulçitırn, Dukacin, Üsküp, Elbasan, Manastır, Vlora, Delvine ve Yanya sancağıydı. Manastır, Üsküp ve Yanya sancaklarında Arnavut olmayan halklar da vardı³⁸⁸. Manastır ve Üsküp şehirleri bugünkü Makedonya sınırları içerisinde kalmıştı. Mezkur tarihten itibaren Albania yerine Kosova ismiyle anılan Balkanların bu kısmı, Osmanlı idari sistemi içerisinde dört muhtar sancağa ayrılarak idare olunurdu. Bu sancaklar, Vuçitırn (Priştine) Sancağı, Dukaqin (İpek) Sancağı, Prizren Sancağı ve Üsküp Sancağıydı³⁸⁹. Bu dört sancak bugünkü Kosova’nın içindeydi. Diğer kalan sancakların büyük çoğunluğu bugünkü Arnavutluk’un içerisinde kalmıştı.

³⁸² İnalçık, **Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ, (1300-1600)**, s.74-9.

³⁸³ Соколовски, s.142.

³⁸⁴ Duka, **Shekujt Osmanë në Hapsirën Shqiptare**, s.373.

³⁸⁵ Rizaj, **Kosova, Arnavutların ve Türklerin Dünü, Bugünü ve Yarını**, s.175.

³⁸⁶ Rizaj, **Kosova, Arnavutların ve Türklerin Dünü, Bugünü ve Yarını**, s.171.

³⁸⁷ Rizaj, **Kosova, Arnavutların ve Türklerin Dünü, Bugünü ve Yarını**, s.161.

³⁸⁸ Duka, **Shekujt Osmanë në Hapsirën Shqiptare**, s.373.

³⁸⁹ Rizaj, **Kosova, Arnavutların ve Türklerin Dünü, Bugünü ve Yarını**, s.161.

Osmanlı, Balkanlarda belli başlı bazı özel durumlar dışında geleneksel otoriteye müdahale etmemişti³⁹⁰. Arnavutluk, Osmanlı idaresindeyken her zaman yarı otokton bir hakimiyete sahipti. Bazı kabilelerinin adeta Osmanlı öncesi durumu, Osmanlı sonrasında bile korunabilmişti³⁹¹. Ancak Osmanlı, Arnavut halklarını daha geniş bir yapı içerisinde kendine bağlamıştı. Dahası Balkan kökenliler Osmanlı yönetiminin en üst kademelerinde yer alabilmekteydi. Balkan kökenlilerin Osmanlı yönetiminde yer aldığı rol göz önünde bulundurulursa Osmanlının aynı zamanda bir Balkan Devleti olduğu iddiası mantıklı da görünmekteydi. Dolayısıyla, Osmanlının bir Balkan Devleti olması, Balkanların Avrupa’da yer alması Osmanlıyı, bir Avrupalı Devlet konumuna çıkarmaktaydı. Balkanlardaki diğer ülkeler gibi Arnavutların da Osmanlı ile ilişkileri XIV. yüzyılda başlamaktaydı. XV. yüzyılın sonlarında da Osmanlı, Arnavutların yaşadığı topraklarda tam bir hakimiyet sağlamıştı. Bundan sonra Arnavutluk topraklarında, belli ailelerin geniş toprak sahibi olmasından dolayı iktisadi imkanlara sahip olmayan köylüler üzerinde etkili olduğu bir ilişki gelişmişti³⁹².

Osmanlı döneminden önce çiftlikten ve özel mülkten oluşan bir yapı varken Arnavutların Osmanlı hayatına çok çabuk uyum sağlamaları İslam’a geçmesiyle Arnavutların çoğu çiftlik sahibi olmuştu. Bu bağlamda Osmanlı İdari sürecine Arnavut asilzadeler de daha kolay adapte olmuşlardı. Osmanlıların bütün Arnavutları idare edebilmeleri doğal olarak çok zor olduğu için erken bir dönemde Arnavutluk’ta idare, Arnavut asilzadelerin ellerine geçmişti. Asilzade aileler Muzaka, Dukacin ve Zenebiş gibi aileler, Osmanlı idaresinde çok yüksek rütbelere yükselmişlerdi. Bu durum XIX. Yüzyıldaki reformlara kadar devam etmişti³⁹³.

Arnavut topraklarının, Osmanlı hakimiyetine girdikleri zaman, Tımar sistemi tatbikata konulmuştu. Bütün toprak mir-i arazi³⁹⁴ denilen devletin mülkü haline gelmişti. Bu mülkün sorumlusu da Sultandı. Tımar³⁹⁵ mülkün haricinde Has³⁹⁶ ve Zeamet³⁹⁷

³⁹⁰ Fshazi, s.163.

³⁹¹ Arnold, “Përhapja e Islamit në Shqipëri”, s.5–24.

³⁹² Fshazi, s.163-5.

³⁹³ Biçoku, s.55-6.

³⁹⁴ Çıplak mülkiyeti devlete ait olup tasarruf hakkı kullananlara devredilmiş arazi.

³⁹⁵ Yıllık geliri 3 000 akçe ile 20 000 akçe arasındaki topraklara denirdi. Savaşlarda yararlılık gösterenlere verildi. Tımarlı Sipahi’ler gelirlerinin bir kısmıyla atlı asker yetiştirirler bir kısmını da maaş olarak alırlardı. Tımar sistemiyle yetiştirilen askerler Osmanlı ordusunun önemli bir kısmını oluştururdu.

³⁹⁶ Yıllık geliri 100 000 akçeden fazla olan toprağa denirdi. Padişaha divan üyelerine beylerbeylerine şehzadelere ve sancak beylerine verildi.

ayrımları da vardı. Sultan bu tür toprağı yönetim sınıfına dağıtıyordu. Bununla ilgili XV. ve XVII. yüzyıllar arasında bazı Arnavut idarecilere böyle mülkler verildiğı bilinmektedir³⁹⁸.

Kristo Fraşirıye göre Osmanlı döneminin özel toprağı olan bu mülkü sahibi satabilir, miras olarak bırakabilir veya başka bir şekilde kullanabilirdi. Sadece bu mülk sınırlı bir toprak, ev, avludan ibaretti. XVI. yüzyılda Arnavutluk'ta ise özel mülk sadece değirmen, bağı, bahçe ve evden oluşurdu. Baştına ise devletin toprakları sayılır, köylü bunu kullanabilirdi, fakat satma ve satın alma hakkı yoktu. Sonraki dönemlerde Baştinayı sattığı zaman sipahiden izin alması gerekirdi. 1459'dan beri küçük Vllahiya bölgesinin kapsadığı Pind yaylası ve Tesalya bölgesi sayılarak bu topraklar Vllahlarının kendi topraklarıydı³⁹⁹.

Arnavut topraklarında Osmanlı döneminde toprak sahipliliğinin ana birimi Baştına⁴⁰⁰ ve çiftlikti⁴⁰¹. Bunların genişliği 70 dönümden başlar 150 dönüme kadar çıkardı. Çiftliği kullanacak durumdaysa tımar, zeamet ve has sahibinden tapusunu alması gerekirdi⁴⁰².

Arnavut halkı devlete ödediğı vergi haricinde has, zeamet ve tımar sahiplerine de ödemek zorunda olduğı vergi de vardı. Müslüman olmayanların devlete ödemek zorunda olduğı en önemli vergi cizye idi⁴⁰³. Bu vergi XVII. Yüzyılın doksanlarına kadar hane başına ödeniyordu. Bundan sonra hane değil, 18 yaş üzeri kişi başına olacak şekilde ödenmeye başlandı. Zaman içinde cizye miktarı, enflasyona paralel olarak 100 akçeden 300'e kadar çıkmıştı. Bunun haricinde "adet-i ağnam" olmak üzere hayvan vergisi vardı. Yüksek tepelerde yaşayan ve bu vergiden muaf tutulan kişileri, Osmanlı

³⁹⁷ Osmanlı İmparatorluğu toprak düzeninde yıllık geliri 20.00 akçeyle 100.000 akçe arasında olan topraklar ve bu topraklardan alınan vergidir. Eyalet merkezlerinde oturan üst düzey yöneticilere (hazine ve tımar defterdarına, sancaklardaki alay beylerine, kale dizdarlarına, divan kâtiplerine) verilirdi.

³⁹⁸ Duka, *Shekujt Osmanë në Hapsirën Shqiptare*, s.374-5.

³⁹⁹ Biçoku, s.50-1.

⁴⁰⁰ Osmanlı İmparatorluğu zamanında Balkanların bazı yerlerinde devlet arazisinden tapu ve miras suretiyle geçen tarla.

⁴⁰¹ Bir köylü hane için olan ve büyüklüğü 60 ile 150 dönüm arasında değişen bir çift öküzle sürülebilecek miktardaki arazi. Reaya çiftliği, hassa çiftlik, askeri vazifelere bağlı çiftlikler, büyük zirai mülk ve işletme çiftlikleri olmak üzere dört gruptu.

⁴⁰² Duka, *Shekujt Osmanë në Hapsirën Shqiptare*, s.375.

⁴⁰³ Osmanlı İmparatorluğu'nda müslüman olmayanlardan askeri hizmet karşılığı olarak alınan bir tür baş vergisi. krş. Haraç.

idarecileri serbest bırakmıştı. Bu tür kişiler, senede sadece bir defa ödeme yapıyorlardı⁴⁰⁴.

XVIII. yüzyılda Arnavut asilzade sınıfının, devletin vergilerini iltizam hakkını⁴⁰⁵ satın almasıyla yeni imtiyazlar kazanmış, bu yolla da ayrıca fiilen genişletmişlerdi. Bu süreç de Arnavutların hem ekonomik hem de siyasi konumlarını yükseltmişti⁴⁰⁶. Kristo Fraşiriye göre çiftlik iki yoldan kurulmuştu. -Sipahiler, köylülerden Baştınayı satın alıyor böylece de çiftliği genişliyordu. Bunu Baştına üzerinden yapıyordu. -Önceden bu çiftlikler asilzadelerin elindeydi⁴⁰⁷.

1500 tarihine kadar Rumeli’de pek çok Hristiyan tımar sahibi bulunmaktaydı⁴⁰⁸. XV. yüzyıldan XVI. yüzyıla kadar Osmanlı İmparatorluğu tımarlı sipahi sistemini çok iyi bir şekilde düzenlemişti⁴⁰⁹.

Osmanlı Bölgelerinde yaşayan Arnavutların çoğunluğu Müslüman olduğu ve ilerlemelerinin önünde herhangi bir engel bulunmadığı için pek çok Arnavut, Osmanlı İmparatorluğu içinde yüksek görevlere gelmeyi başarmıştı⁴¹⁰. XVII. ve XVIII. Yüzyılda Arnavut tücarları, Avrupa merkezleriyle ihracat ve ithalat yapıyordu. Başta (Raguza, Ankona, Triesta ve Venedik) olmak üzere dış ticaretin gelişmesine katkı sağlayan yerler, Ulçin, İşkodra, Lej, Durs, Vlora, Sayadha ve Preveze iskeleleriydi⁴¹¹.

Osmanlı devleti içinde yaşayan bir düzineyi aşkın etnik topluluklar, Müslüman ve Hristiyan olmak üzere iki esaslı kümeye ayrılmıştı. Müslüman topluluklar, Arnavutlar, Boşnaklar, Pomaklar, Çerkezler, Giritliler, Grebeneliler ve Türklerden, Hristiyan topluluklar ise Ortodoks Helenler, Bulgarlar, Sırlar, Makedonlar, Ulahlar, Romenler, Karadağlılar, Hırvatlardan oluşuyordu. Katolik Arnavutlar ise İtalyan sayılmıştı⁴¹².

XIX. yüzyılda Osmanlı idaresinde Arnavutluk kelimesi Coğrafi ve etnik anlamı olarak şu şekilde tanımlanırdı: Arnavutluk Rumeli’de bulunur. Arnavutluk’un sınırları: Batıda

⁴⁰⁴ Duka, *Shekujt Osmanë në Hapsirën Shqiptare*, s.375-6.

⁴⁰⁵ Devlete ait vergi gelirlerinin özel bir şahsa belirli bir süreliğine verilmesi, kiralınması. İltizam alan kişiye mültezim denir.

⁴⁰⁶ Duka, *Shekujt Osmanë në Hapsirën Shqiptare*, s.384.

⁴⁰⁷ Biçoku, s.53.

⁴⁰⁸ Halil İnalcık ve dğr., “Türkler ve Balkanlar”, *Balkanlar*, Ortadoğu ve Balkan İncelemeleri Vakfı, İstanbul, 1993, s.15.

⁴⁰⁹ Соколовски, s.142.

⁴¹⁰ Hugh Poulton, *Balkanlar Çatışan Azınlıklar, Çatışan Devletler*, İstanbul: Sarmal Yayınevi, 1991, s.71.

⁴¹¹ Duka, *Shekujt Osmanë në Hapsirën Shqiptare*, s.378.

⁴¹² Alpan, s.23.

Adriyatik Denizi, Güney Batıda Toronto Körfezi ve Yunan Denizi, Güneyde Narda Körfezi, Güney Doğuda Yunanistan ve Tesalya, Doğuda Vlahiya (Bulgaristan), Kuzeyde Sırbistan, Bosna ve Karadağ, Doğuda Pindus, Gramosa'dır. Şu şehirleri içine alır: Kesriye, Manastır, Prilep, Tetova, Priştine, Yanya, Leskovça ve Kurşunludur⁴¹³.

Fransız seyyah Bertrandon de la Brokier 1433 yılında ziyaret ettiği Kosova için şunları yazmıştı: "Kosova Arnavutluk'ta bulunuyor ve ahalisi Arnavut'tur"⁴¹⁴. Ünlü Türk seyyahı Evliya Çelebi 1661 - 1662 yıllarında Kosova Bölgesini ziyaret etmişti. Ona göre Kosova ahalisi Arnavut idi. Kosova şehri boyunca akan Lab Nehrinin kaynağı Arnavutluk'taydı. Kaynaklardan anlaşıldığına göre Kosova'nın ahalisi XV. - XX. Yüzyılın boyunca umumiyetle Arnavut ve Vlahlardan ibaret idi. Bu gerçeğe Bizans tarihçileri Leonik Halkokondil, Kritobul ve Mihail Dukas da işaret etmişti. Bunlara göre Kosova'nın nüfusu ve bu bölgenin yöneticileri (Nimanlılar, Nemanlılar XIX. y.y.dan itibaren) Stefan Nimani, Sava, Stefan Deçani, Duşan ve Lazar Oğulları; İilir, Tribal (Arnav, Tribal: tri-bal= üç dağın uçları halkı; Büyük Morava Deresi Halkı) gibi aileler, asli Arnavut aileleriydi⁴¹⁵.

Arnavutlar Osmanlı hakimiyeti altına girdikleri zaman, bütün Arnavut asilzadeleri, Arnavutların neredeyse tüm ileri gelenleri, İslam dinini kabul etmişlerdi. Osmanlı Devleti de İslâmı kabul edenlerin dostluğunu ve katkılarını çok iyi değerlendirmiş, Devletin en üst makamları onlara havale edilmişti. Bu meyanda, Sadrazamlık makamına ulaşmış Arnavut şahsiyetlerin sayısı 42'yi bulurken, bu sayı diğer üst düzey mevkilerde görev yapan kişilerle daha da yukarılara çıkıyordu⁴¹⁶. Arnavutların, devlet ile sorunları olsaydı, Osmanlıya devlet adamı, edebiyatçı, şair vs gibi önemli görevlerle desteklerde bulunmazlardı.

Arnavutların Osmanlıya karşı bu içtenliğine karşılık olarak da bunların çok yetenekli oldukları çok önemli devlet görevlerine atanmakta sorunla karşılaşmadıkları ve atandıkları makamları genel olarak sorunsuz idare ettikleri iyi bilinmektedir. Şemsettin Sami "Arnavutlar daima başkalarına hizmet etmişler, fakat kendileri için fazla

⁴¹³ Rizaj, *Kosova, Arnavutların ve Türklerin Dünü, Bugünü ve Yarını*, s.176.

⁴¹⁴ Rizaj, *Kosova, Arnavutların ve Türklerin Dünü, Bugünü ve Yarını*, s.171.

⁴¹⁵ Rizaj, *Kosova, Arnavutların ve Türklerin Dünü, Bugünü ve Yarını*, s.173-4.

⁴¹⁶ Sami Frashëri, *Personalitetet Shqiptare Në Kamus Al A'lam*, Vepra 9, pë: Mehdi Polisi, Shkup: Logos-A, 1994, s.31. İbrahim D. Hoxha, Turqit Dhe Shqiptarët, "HASAN TAHSİNİ" Tiranë, 1994, s.172-3.

uğraşmamışlardı”⁴¹⁷ diyordu. Ayrıca bu şahsiyetler Osmanlıya hizmet etmişlerdi⁴¹⁸. Sami Fraşërinin, örnek gösterdiği Mehmet Ali Paşa’nın Mısır için kurduğu büyük ordu son derece başarılı sonuçlar elde etmişti⁴¹⁹.

Arnavutluk dağlarında yaşayan insanların Rumeli’nin en savaşçı ve en yiğit kişileri olduğunu söyleyen Ahmet Cevdet Paşa “savaş zamanında süratlice seferber olup vatani ve milletini savunurlar. Bu topraklar iyi organize edildiği zaman, Arnavutluk’ta değil bütün Rumeli’de rahatlık sağlanır. Sultan’ın egemenliği altında iyi idare edilen bir Arnavutluk, yarın Anadolu’dan askeri konuda Osmanlı ordusuna bir ihtiyacı olmayacaktır. Çünkü kendilerini savunacak halde ve her bir anlaşmazlığı çözecek durumdadırlar” demektedir⁴²⁰. Osmanlı Devletine bu şekilde hizmet eden başta Arnavut devlet adamları ve önemli şahsiyetler kronolojik olarak sıralanmış şekilde tezin sonuna EK-1 olarak ilave edilmiştir.

2.3. Fransız Devriminin Balkanlardaki Etkileri ve Arnavutların Milliyetçilik Akımından Etkilenmeleri

Fransız İhtilalinin gündeme getirdiği özgürlük, eşitlik, kardeşlik, milliyetçilik gibi siyasal kavramlar tüm dünyayı etkilemiştir. İç ve dış nedenleri olan bu ihtilalin ortaya çıkmasına yol açan ilk adım, 5 Mayıs 1789’da Etats Gëneruax’nun toplanmasıdır. İç nedenler olarak, siyasal, toplumsal ekonomik sebeplerin haricinde, Monarşik sistemin varlığı da sıralanabilir. Fransız halkından krala ve hükümetine itaat edilmesi beklenen Monarşik sistemden halk artık memnun değildi ve halkın memnun kalmadığı siyasal iktidarın değişmesi hususunda büyük bir beklenti oluşmuştu.

Bilim adamları, Fransız sisteminin, İngiliz siyasal düzenine benzemesi gerektiğini ifade ederler. Tutuklamaların, işkencelerin son bulması, ölüm cezasının kaldırılması veya suça orantılı olması gerektiği vurgulanır. Yine aynı bakış açısıyla, “Kralın Tanrısal egemenliğinin son bulması, halkın egemenliğinin önündeki engellerin kaldırılması, tüm insanların eşit olması” gibi fikirler öne sürülür. Yine bu bağlamda Devletin görevi, yurttaşlara ekonomik özgürlükler sunmalıdır görüşlerine vurgu yapılır. Fransız ihtilali öncesi, Fransız toplumunda üç sınıf vardır; asiller, rahipler ve halk. Asiller, devletin

⁴¹⁷ Alpan, s.26.

⁴¹⁸ Frashëri, *Shqipërija Ç’ka Qenë, Ç’është e Çdotë Bëhetë?*,s.36.

⁴¹⁹ Frashëri, *Shqipërija Ç’ka Qenë, Ç’është e Çdotë Bëhetë?*,s.48.

⁴²⁰ İbrahim D. Hoxha, Turqit Dhe Shqiptarët, “HASAN TAHSİNİ” Tiranë, 1994, s.185.

bütün yüksek memuriyetleri ve ordudaki komuta kademelerini ele geçirmişlerdi. Rahipler, ülkede başta gelen imtiyazlı sınıf idi. Şehirlerdeki değerli birçok gayri menkulün yanında Fransa topraklarının % 6'ya yakın bir kısmı kilisenin malıydı. Kilise, tarım ürünleri üzerinden, öşüre benzer bir vergi toplama hakkına sahip idi. Birinci ve ikinci sınıfın dışında kalan bütün halk ayrıcalıksız unsurlardan oluşuyordu. Üçüncü sınıfın krala, ruhban sınıfına ve senyörlere karşı feodal yükümlükleri vardır.

Bu nedenle, Rönesans fikirlerini insan düşüncesine özgürlüğün egemen olması biçiminde tanımlamak mümkündür. Bütün bu gelişmeler, yaşanan adaletsizlikler bağlamında ortaya çıkan çarpık sistem ve bu sistemi uygulayan Rönesans, Reform ve monarşilere karşı çıkan özgürlük fikirleri, Fransa halkının bilincini artırmıştı. Bu ihtilal ile halk, yaşanan çarpık sistemde halkın lehine yapılacak reformlar istiyordu. Böylece, ihtilal fikirlerine göre, feodal düzen kaldırılacak siyasi, sosyal ve ekonomik eşitliğin sağlanması konusunda önemli adımlar atılmış olacaktı. Hukuki açıdan hür ve eşit doğan insanların aynı şekilde, hür ve eşit yaşamaları fikri sadece Fransa'yı değil tüm Avrupa'yı etkisi altına almış, Cumhuriyet, Anayasa, Halk Egemenliği, Demokrasi ve Ulusçuluk gibi siyasal değerlerin yayılmasına katkıda bulunmuştu⁴²¹.

1789'da Fransız İhtilali'nin dünyaya yaydığı milliyetçilik fikirleri, Osmanlı'yı olumsuz etkilemiş, Osmanlı Devleti'nde yaşayan birçok millet, milliyetçilik akımının etkisiyle, bağımsızlık isteğiyle, XIX. Yüzyıldan itibaren ayaklanmaya başlamıştı. Böylece Devlet, bir de bu etkiyle çözülme sürecine girmişti. Yüzyıllarca Osmanlı içinde din ve mezheplerini özgürce yaşayan gayrimüslim milletler başta Rusya olmak üzere, Avrupalı emperyalist (sömürgeci) devletlerin, kışkırtmalarıyla isyan etmeye başlamışlardı. Özellikle XIX. Yüzyıldan itibaren Çarlık Rusya'sı, gütmüş olduğu "Panslavizm" (bütün Slavları birleştirme) politikası⁴²², ile Slav milletinden olan Balkan uluslarını kendisine bağlamak için ayaklandırmıştı.

Bu şekilde Fransız İhtilali sonunda ortaya çıkan milliyetçilik akımları XIX. Yüzyılda Osmanlı ülkesinde derinden etkili olmuş, özellikle Balkanlarda bağımsızlık amaçlı isyanlar çıkmıştı. Bu isyanların başlamasında, milliyetçilik akımları, Rusların

⁴²¹ Yakut Kemal, "Fransız İhtilali", **Ünite 4**, (?), s.69–84.

⁴²² Jastin McCarthy, **Vdekje dhe Dëbim** (spastrimi etnik i myslimanëve osmanëve 1821-1922), Tiranë: Alsar, 2015, s.172.

Balkanlardaki halkları kışkırtmalarının yanı sıra, mahalli yöneticilerin halka karşı yanlış politika uygulamaları, bazı toprakların savaşlar sırasında el değiştirmesi ve Balkanlardaki bir kısım toprakların savaş alanı durumuna gelmesi, Merkezi otoritenin sarsılması gibi nedenler etkili olmuştu.

2.3.1. Balkanlardaki Milliyetçilik Hareketleri (Yunan, Sırp Akımları)

Yukarıda belirtilen sebeplerle Balkan Milliyetçiliği geç başlamış olsa da büyük ivme kazanmıştı. Balkanların kendine özgü atmosferinde, kan davası gibi bitmeyen tarihsel sorunlar, kimlik tartışmalarıyla ayrı bir fenomen oluşturmuştu. Bir bölgeyi birbirine düşman, küçük devletlere bölmek anlamında Balkanlaştırmak tanımlamasının yapıldığı süreçlerin sonucuydu⁴²³.

Balkanlarda, kimlik sorununu çözebilmek çok güçtür. Çünkü çözülmeye kalkışıldığında, bir diğerinin zararına olmayacak, çözüm neredeyse yoktur. Birinin kazanımı mutlaka diğerinin kaybı, anlamına gelebilecektir. Balkanların dünyaya gözünü açtıkları dönemler, Avrupa devletlerinin birbirleriyle azgın bir kudret, refah ve itibar yarışına girmeleri XIX. yüzyıla denk gelmiştir. Kimseden, özellikle de birbirlerinden ve Türklerden altta kalmak istemeyen Balkanlılar, bu atmosferin yoğun etkisi altına gireceklerdir. Zaten Balkan milliyetçiliğinin de özünde, on dokuzuncu yüzyıl Avrupa milliyetçilik akımlarının yerel ve kırsal bir psikolojiyle sahiplenilmiş şekli olduğu söylenebilir⁴²⁴.

Müslüman olmayanlar için bu ulusal kimlik iddialarının ispatı, yerli Slav, Müslümanların ya asimile ya da Osmanlı hegemonyasının bakiyesi olarak elimine edilmesi gereğini içeriyordu. Tarihsel perspektiften bakıldığında, Osmanlıların çok-uluslu, çok-dinli toplumsal mirası mahvedilmişti⁴²⁵.

Yunan İsyanı; Osmanlı Devleti içinde yaşayan unsurların en imtiyazlı olanları Rumlardı. Özellikle sanat, ticaret ve gemicilikle uğraşmışlardı. Ruslarla irtibat kurdukları zaman Rumların bağımsızlık şuuru da gelişmişti. 1768'de Rus donanmasının Mora sularına gelmesini fırsat bilen Rumlar, isyan hareketleri içine girmişlerdi. Ticaret

⁴²³ Gürbüz Bahadır, **Batı'dan Doğu'ya Uzanan Çizgide BALKANLAR ve TÜRKLER**, Çizgi Kitabevi, 2002. s.150.

⁴²⁴ Bahadır, s.151-2.

⁴²⁵ Bahadır, s.153.

yoluyla çok zenginleşen Rumların açtıkları okullarda ihtilâl fikirleri yayılmaya başlamıştı. Bu duruma gelinmesinde, Avrupalı aydınların ve Rum aydınların bağımsızlık için çalışmalar, etkili olmuştu. Avrupa aydınları Avrupa kültürünün temelinde “Antikite” denilen Yunan kültürünün olduğunu düşünüyorlardı. 1814 yılında isyanı çıkaran “Etniki Eteryia” Odesa’da kurulmuştu⁴²⁶.

Bu Cemiyetin amacı, İstanbul başkent olmak üzere Bizans İmparatorluğu’nu kurmaktır. Bu amaçla yaptıkları çalışmalarla, Mora Rumları ayaklanacak duruma getirilmişti. Ancak bu sırada Yanya valisi olan Tepedelenli Ali Paşa, Rumlara göz açtırmıyordu. Ancak daha sonra Tepedelenli’nin İstanbul’la arasının açılması ve isyan etmesi Rumların işine yaramıştı. Bu durum üzerine Yunanlılar, ilk defa Eflak’ta isyan etmişlerdi. İsyanın lideri Aleksandar İpsilanti isyanı Mora yerine Eflak’ta başlatmakla, Rusya’nın yardımını sağlamayı, Eflak-Boğdan halkını kazanmayı, böylece diğer Ortodoks toplumların da desteğini alarak Balkanlarda genel bir ayaklanma çıkarmayı amaçlamıştı. Fakat bu amaçlarla burada başlatılan isyana, uzun yıllardan beri burada Voyvodalık yapan Rumların baskısından dolayı onları sevmeyen Eflak halkı destek vermeyince İpsilanti başarılı olamamıştı⁴²⁷.

Fakat 1821 yılında, Osmanlı Devleti’nin Tepedelenli Ali Paşa ile meşgul olması, isyanın gelişmesine neden oldu. Avrupalıların, Rumlara para ve malzeme yardımı yapmaları, hatta ünlü İngiliz şairi Byron gibi bazı gönüllülerin Mora’ya gelerek savaşa katılmaları, Mora isyanının, bir türlü bastırılmamasına yol açmıştı. Bunun üzerine padişah II. Mahmut isyanı bastırmak amacıyla, Mısır valisi Mehmet Ali Paşadan yardım istemiş, isyan bastırıldığı takdirde Mehmet Ali Paşaya Mora ve Girit valilikleri vaat edilmişti. Mehmet Ali Paşa, oğlu İbrahim Paşa’yı 16 bin kişilik kuvvetli bir donanma ile Mora’ya göndermiş, 1827’de İbrahim Paşanın gelmesiyle de Mora isyanı bastırılmıştı.

Yunan isyanının bastırılması sonucu İngiltere ve Rusya, Avusturya’nın böyle bir teklife katılmaması üzerine aralarına Fransa’yı alarak, Mora ve Girit’te Mehmet Ali Paşa gibi güçlü bir valinin bulunması yerine zayıf bir Osmanlı egemenliği ya da küçük bir Yunan devletinin kurulması amacıyla, aralarında anlaşarak, bağımsız bir Yunan devletinin

⁴²⁶ Serap Toprak, 1821 Mora İsyanı, Tarihîn Peşinde – Uluslararası Tarih ve Sosyal Araştırmalar Dergisi, Yıl: 2011, Sayı: 6, s.318.

⁴²⁷ Toprak, s.320.

kurulmasına karar vermişlerdi. Bu amaçlarla İngiltere, Rusya ve Fransa aralarında bir anlaşma yaparak Yunanistan'ın bağımsızlığının tanınması amacıyla Osmanlı İmparatorluğu'na bir ultiatom vermişler, II. Mahmut'un bu teklifi reddetmesi üzerine müttefikler donanmalarını Mora sularına göndermişlerdi. Osmanlı ve Mısır donanmalarının bulunduğu Navarin limanını abluka altına alarak 1827'de tarihe Navarin Faciası adıyla geçen bu olay sonunda Osmanlı donanmasını tamamen yakmışlardı⁴²⁸.

Donanması haksız bir şekilde yakılan Osmanlı Devleti, Navarin Faciasını protesto etmiş, İngiltere, Fransa ve Rusya'dan savaş tazminatı talep etmişti. Üç devletin suçlamayı kabul etmemeleri üzerine ilişkiler kesilmiş, Fransızlar Mora'yı işgal etmişler, İngilizler, adadan ayrılmaya zorladıkları Mora'da bulunan Mısır kuvvetlerini İskenderiye'ye taşımışlardı. Ruslar ise Osmanlı Devleti'ne karşı, Osmanlı'nın hiç de hazır olmadığı bir zamanda savaş açmışlardı. Çünkü 1826'da Yeniçeri Ocağı kaldırılmış, Navarin'de Osmanlı donanması yakılmış, yapılan askeri ıslahatlar ise henüz sonuçlarını verememişti. Ruslar, bu durumdan yararlanarak önce Eflak ve Boğdan'ı işgal edip Tuna boylarına inmişler, öte yandan Doğu'da Kafkasya yönünde ilerleyen birlikler Kars ve Ardahan kalelerini almışlar, 1829'da yeniden saldırıya geçerek Erzurum'a kadar gelmişlerdi. Rumeli tarafında ilerleyen Rus ordusu ise Edirne'ye kadar ulaşmıştı. Bu tazyiklere daha fazla dayanamayan Osmanlı Devleti, Sonuçta 1829'da Ruslarla Edirne Antlaşmasını imzalamak zorunda kalmıştı⁴²⁹.

Bu anlaşma ile Yunanistan bağımsız olacak, Eflak, Boğdan ve Sırbistan'da özerk yönetim kurulacaktı. Böylece Osmanlı ülkesindeki milliyetçilik hareketleri ilk defa başarıya ulaşmıştı. Böylece de Milliyetçilik akımının etkisiyle Osmanlı İmparatorluğu'ndan ayrılarak ilk bağımsız devleti kuran Yunanlılar olmuşlardı. Öte yandan Yunanistan'a bağımsızlık verilmesiyle Mora'nın elden çıkması Mehmet Ali Paşa isyanına (Mısır meselesi) neden olmuştu⁴³⁰.

Sırp İsyanı; Fransız İhtilalinin etkisiyle, kendisine karşı bağımsızlık amaçlı yapılan milliyetçi bir diğer ayaklanma da Osmanlı'nın Sırp bölgesinde idi. Daha Fatih

⁴²⁸ Toprak, s.325.

⁴²⁹ Toprak, s.326.

⁴³⁰ Toprak, s.326-7.

zamanlarında Osmanlı topraklarına katılan Sırbistan halkına din ve mezhep özgürlüğü bütünüyle verilmişti ancak Fransız İhtilali fikirleri sonucu Osmanlı Devleti'nde milliyetçilik akımının etkisiyle ilk ayaklanan millet Sırlar olmuştu. Fransız İhtilali fikirlerinin etkilerinden başka, Sırların isyan etmelerinde Osmanlı-Avusturya-Rusya savaşları dolayısıyla Sırbistan topraklarının sık sık savaş alanı haline gelmesi, Rusya ve Avusturya'nın yaptığı propagandalar gibi sebepler etkili olmuştu. Sonunda da Sırlar, Kara Yorgi liderliğinde 4 Şubat 1804'te harekete geçerek Sırp isyanını başlatmışlardı⁴³¹.

Adeta bu isyan sebebiyle başlayan Osmanlı-Rus harbi (1806-1812) sırasında Ruslar, Sırlara askeri destek vermişler⁴³², savaşın sonunda 1812'de yapılan Bükreş Antlaşmasına da Sırlara imtiyazlar verilmesi şeklinde bir madde koydurtmuşlardı. Bundan yararlanan Kara Yorgi, daha da ileri giderek Sırların bağımsızlığını istemişti. Bunun üzerine Osmanlı Devleti Sırbistan'a müdahale ederek isyanı bastırmışsa da bir süre sonra Miloş Obronoviç isimli bir domuz tüccarı Sırların başına geçerek isyanı tekrar başlatmıştı. Fakat Osmanlı Devleti, Rusya'nın olaya karışmasını engellemek amacıyla Miloş'u Sırbistan prensi olarak tanıyarak, Osmanlı Devleti'ne bağlı Sırbistan prensliği kurulmasına razı olmuş ancak Rusya'nın müdahalesini de önlemişti. Bu durumda, yapılan anlaşma ile 1829'da Sırbistan, Osmanlı Devleti'ne bağlı, fakat iç işlerinde serbest hale gelmiş, 1878 yılında da bağımsızlığını elde etmişti⁴³³.

Osmanlı'nın Avrupa'da topraklarının bulunmasına tahammül edemeyen Avrupalılar, "Osmanlı'yı küçültmek ve zayıflatmak amaçlı hedeflerinin ilki Rumeli kıtasındaki Osmanlı topraklarını, Devlet-i Aliye'den ayırıp bu yerleri devlete büsbütün kaybettirmekti. Avrupa'nın bir diğer amacı olarak, Rumeli'de Müslümanların çoğunluk olmamasıydı. Bilindiği gibi, Rumeli kıtasında Arnavutluk'tan başka Ehl-i İslam'ın çoğunlukta olduğu başka bir yer yoktu. Bu yüzden Arnavut bölgeleri ve Arnavut kavmi, öteden beri Avrupa'nın dikkatini çekmekteydi. Bu sebeple Avrupa diplomatları,

⁴³¹ Erhan Afyoncu, **Sorularla Osmanlı İmparatorluğu I**, İstanbul: 2002, s.175.

⁴³² Afyoncu, s.175.

⁴³³ Selim Aslantaş, Sırp İsyanının Uluslararası Boyutu (1804-1813), Uluslararası İlişkiler, Cilt. 6, Sayı: 21, Bahar 2009, s.110-12.

Avrupa'daki İslam ahalisi aleyhinde başlangıç oluşturmak üzere, İslam aleminin Avrupa kıtasındaki temsilcisi bulunan bu kavmi ezmeyi amaçlamışlardı⁴³⁴.

Bu durumu sağlamak için acil olarak önemli Arnavut topraklarının bir kısmı bir taraftan Karadağ'a ve diğer kısımlarını Yunanistan'a vermekle Arnavut bölgelerini parçalamak istiyorlardı. Bunun yanı sıra da İşkodra, Manastır, Yanya, Preveze gibi Arnavutluk'un kilit noktaları olan bölgelerin de Karadağ, Bulgaristan ve Yunanistan'a verilmesi için Bab-ı Aliye notalar veriyorlar, bazen de askeri kuvvetler ile tehdit ederek bu amaca ulaşmaya çalışıyorlardı. Hatta Arnavutların, Osmanlı Devleti'ne olan sadakatlerine hâlel getirmek ve öte yandan Osmanlı Devleti'ni de Arnavutlara karşı kuvvet kullandırmaya kışkırtarak bölgeyi karıştırmaya çalışıyorlardı. Her ne kadar Batılılarca Osmanlı, bölgede kuvvet kullanma konusunda kışkırtılmaya çalışılsa da Osmanlı da bölgede kuvvet kullanma oyununa düşmemeye özen gösteriyordu⁴³⁵.

Çünkü kuvvet kullanıldığı takdirde toprakların taksimatı, Yunanistan, Bulgaristan, Sırbistan ve Karadağ'ın düşmanca düşüncelerini gerçekleştirebilecekleri bir surette olacaktı. Bu nedenle Arnavut halkı her ne surette olursa olsun Osmanlı'dan ayrıldıkları takdirde vatan ve namuslarıyla beraber mahvolacaklarını bilmekteydiler⁴³⁶.

Özellikle XIX. Yüzyılın ikinci yarısı itibariyle Balkan halkları için Avrupalı olmanın yolu İmparatorluktan ayrılıp ulus devlete sahip olmaktan geçiyordu. Aslında bu milletler tam Avrupalı kabul edilmiyorsa da en azından Osmanlı'daki pozisyonlarından daha Avrupalı olmayı umuyorlardı⁴³⁷. Halkın sürekli olmasa da toprak sahiplerinin keyfi uygulamaları çerçevesinde ezildiği, bu güçlü toprak sahiplerinin de zaman zaman Osmanlı hakimiyetini tehlikeye düşürecek veya yok sayacak kadar güçlendiği bir durumda herşeye rağmen tutunabilecek başka bir unsur olmadan Arnavutları, Balkanlarda ayakta tutan yegâne güç olan Osmanlı'ya saldırmak çok mantıklı bir girişim olmayacaktı. Fakat hala Osmanlı'yı metbu tanıyan Arnavutlar arasındaki, XIX. yüzyılda, Osmanlı itibar ve otoritesini sarsan iki önemli olay oldu. Bu olayların birincisi 1826 yılında Yeniçeri ocağının lağvedilmesi, ikincisi ise 1839 yılında ilan edilen Gülhane Hatt-ı Hümayunu idi. İlki özellikle halkı olumsuz etkilerken ikincisi büyük

⁴³⁴ BOA.YEE, Dosya No:14, Gömlek No:212, T:1297.Za.9, Adet:1/6. s.2.

⁴³⁵BOA.YEE, Dosya No:14, Gömlek No:212, T:1297.Za.9, Adet:1/6. s.3.

⁴³⁶BOA.YEE, Dosya No:14, Gömlek No:212, T:1297.Za.9, Adet:1/6. s.5.

⁴³⁷ Fshazi, s.164.

toprak sahiplerini öfkelenmiştir ve buna karşılık köylülerin veya şehir halkının durumunda bir iyileştirme sağlamamıştı. Bu şekilde merkezileşmeyi amaçlayan reformlar, büyük toprak sahiplerinin otoritesine ciddi bir şekilde meydan okuyordu⁴³⁸.

Yeniçeri Ocağı dağılınca, birçoğunun Arnavut kökenli ve Bektaşî tarikatı mensubu olmaları sebebiyle boşa çıkan Yeniçerilerin büyük kısmı, Balkanlara ve özellikle Arnavutluk'a geçti. Bektaşîlik ve Bektaşî tekkeleri bütün Arnavutluk'ta ancak özellikle güney Arnavutluk'ta yaygındı. Bektaşîliğin Arnavutlar arasında yaygın olmasının nedenleri ayrı bir araştırmanın konusu olabilecek kadar geniştir. Ancak bu tekkenin bu kadar yaygın olmasının en önemli sebebi olarak Bektaşîliğin dinler arası diyaloga, işbirliğine hatta geçişlere çok açık bir düşünce şekli olmasından dolayı olduğu söylenebilir⁴³⁹.

Bu aşamadan sonra, Halk arasına dağılan yeniçeriler halkı, Padişaha karşı sürekli kışkırtmaya başladılar. Bu kışkırtma merkezi otoriteyi kötülemekle kalmayıp yerel otoritelere karşı da ayaklanmaları teşvik ediyordu. Dolayısıyla yeniçeriler, halk arasında genel bir memnuniyetsizlik havasının ve bir düzensizlik ortamının oluşmasında önemli bir rol oynuyorlardı. Bektaşîlerin Osmanlı yönetimine karşı duydukları memnuniyetsizlik, Arnavut milliyetçileriyle yakınlaşmaya, bu bağlamda Yeniçerilerle Arnavut milliyetçiler arasında karşılıklı maddi ve manevi işbirliği ortamı oluşmaya başlamıştı⁴⁴⁰.

Ancak Osmanlı devletinin yabancı güçlere karşı zayıflığı, savaşlarda üst üste aldığı yenilgiler, bunların sonucunda Osmanlı'nın Rumeli topraklarıyla ilgili yapılan anlaşmalarda Arnavutluk topraklarının da parçalanma tehlikesiyle karşı karşıya kalması, zaten Nizam-ı Cedit ve Tanzimat'tan beri ciddi bir şekilde öfkelenmiş olan Arnavutları harekete geçirmişti. Bu hareketlenme değişik şekillerde yansımalarını göstermişti. Bu yansılardan ilki ve belki de Arnavutluk'un kaderini değiştirecek olanı Arnavut milli hareketinin doğuşuydu⁴⁴¹. Arnavutların Osmanlı Devleti'ne karşı tutumlarını ve sonraki yıllarda Osmanlı algısını belirleyecek ikinci yansıma ise Arnavutların Jön-Türk

⁴³⁸ Fshazi, s.167-68.

⁴³⁹ Fshazi, s.167.

⁴⁴⁰ Fshazi, s.168.

⁴⁴¹ Shukri Rahimi, Rilindja dhe Emancipimi Kombëtar, Privat, Shkup, 1971, s.11.

hareketine dâhil olmalarıydı. Arnavutların Jön-Türklerle işbirliği, karşılıklı etkileşimi bu sürecin can alıcı noktasını teşkil etmekteydi⁴⁴².

XIX. yüzyılın ikinci yarısında Arnavutlar arasında büyük toprak sahibi ailelerin, onların hakimiyeti altındaki köylülerin, küçük bir grup olan şehirlilerin ve bunların arasında olan zanaatkâr ve tüccarların yanı sıra fakir veya orta sınıf ailelerden gelen bir entelektüel grubun da yükseldiği görülmekteydi. Osmanlının en iyi okullarında veya Batı’da eğitim görmüş bu insanların milliyetçilik fikirlerinden etkilenmekle beraber Osmanlıya bağlılıkları da vardı. Jön-Türklerle dâhil olmaları Osmanlılık fikrine bağlı olmalarından ve Osmanlı’nın yanlış yönetildiği düşüncesinden ötürüydü. Bu gruba ait insanların bir kısmı özellikle XX. Yüzyılın başında Arnavutluk milliyetçiliğine de büyük katkıda bulunacaktı ancak uzun bir süre onların çoğu Arnavutluk’un bağımsızlığa hazır olmadığını, ancak yönetimin ve özellikle “II. Abdülhamit’in değişmesiyle” Arnavutluk’a belli bir özerklik verilip Osmanlı çatısı altında varlığını sürdürebileceğini düşünüyorlardı. İbrahim Temo hatıratında II. Abdülhamit’e tepkisini ortaya koyduktan sonra Jön-Türklerin iktidara gelişiyle hataların düzeleceğini, en önemlisi Arnavut topraklarının bir vilayet altında toplanıp özerklik verileceği inancını dile getiriyordu⁴⁴³.

Öte yandan bu dönemde İmparatorluğun kurtarılması için üç tane kavram ortaya atılmıştı. Bunlardan birincisi, Müslüman milletin birleşmesi anlamına gelen Panislamizm fikrini, Abdülhamit de şahsen desteklemişti. İkincisi, Abdülhamid’in karşı çıktığı milli bir devlet kurulması düşüncesi idi. Üçüncü olarak da Türk devletlerinin tek bir çatı altında toplanması ideali idi⁴⁴⁴.

Diğer yandan, bu genç eğitimli Arnavut milliyetçilerinin Avrupa ile sürekli temasta olmaları ve milliyetçilik ateşinden onların da paylar almalarına sebebiyet veriyordu. Arnavutların bağımsızlık için hazır olduğunu düşünmeleri şeklinde içlerinde barındırdıkları bu istek 1908 sonrasında İttihatçılarla girişecekleri büyük kavganın kıvılcımlarını barındırıyordu.

⁴⁴² Fshazi, s.169.

⁴⁴³ Fshazi, s.170.

⁴⁴⁴ Charles & Barbara Jelavich, **Themelimi i Shteteve Kombëtare të Ballkanit 1804 – 1920**, çev: Betim Muça, Tiranë: Dituria, 2004, s.197-8.

Arnavutluk'un tek bir vilayet altına toplanıp özerkliğinin söz konusu olamayacağı, Arnavutça okullarının açılması, Arnavut milliyetçiliğini güçlendireceği için yasak olmuştu. Arnavutluk'taki her türlü milliyetçi hareketinin şiddetle bastırılacağını, ve bu harekete destek veren herkesin Osmanlı devletinin düşmanı olacağını, yabancı devletlerle yapılacak anlaşmalarla Arnavut topraklarından taviz verilmeme garantisinin verilmeyeceğini açıkça belli etmişlerdi⁴⁴⁵. Böylece Arnavutlar, bu düşüncelere sahip ittihatçılardan da istediklerini bulamadılar.

2.3.2. Arnavut Milli Hareketi

XIX. Yüzyılının ilk yarısına kadar Arnavut-Yunan ilişkileri iyi sayılırdı ⁴⁴⁶. Yunanistan'da yaşayan Arnavutlar, Yunanistan'ın Osmanlı ellerinden çıkmasına yardımda bulunmuştu. O vakitte Yunanistan'da ikinci resmi dili Arnavutçaydı. Fakat bundan sonra Yunanistan bağımsızlığından sonra Arnavutlar Yunanlar arasında nefret oluşmaya başlamıştı. Arnavutların yüksek rütbelere alınmaları, ordudan, Yunan donanmasından azledilmeleri, Arnavutçaya karşı çok sert engellemeler başlaması, Ortodoks Arnavutlara Yunan oldukları propagandasına başlanması Arnavut ve Yunanlıların arasını bütünüyle bozmuş hatta ikinci dünya savaşı sonrasında, Çameria'daki Arnavut halkın göç ettirilmeye başlanması, Arnavut ve Yunan gerginliğini had safhalara çıkarmıştı. Yunan Arnavut ilişkilerini daha fazla tahrik eden bir diğer etken de Yunanlıların, Arnavutların Slav olduklarını iddia etmeleriydi⁴⁴⁷.

Halbuki Arnavutluk'un güneyindeki Ortodoks Arnavutlar Rum, kuzeydeki Katolik Arnavutlar ise İtalyan olarak tanımlanıyorlardı. Diğer taraftan Gayri Müslümler, Müslüman Arnavutlara "Türk" derlerdi⁴⁴⁸. Osmanlı döneminde üç dine mensup olan Arnavut halkından Müslüman olanları, daha imtiyazlı sınıftan oldukları düşünülürdü⁴⁴⁹. Müslüman olmayan Arnavut halkının amacı Osmanlı Devleti'nden ayrılmak iken, diğer taraftan, Berlin Kongresi öncesinde bütün Balkanlardaki Müslümanlar toplanarak Osmanlı Devleti'nden ayrılmak istemediklerini söylemişlerdi⁴⁵⁰.

⁴⁴⁵ Fshazi, s.173.

⁴⁴⁶ Ali Ymeri, *MÏQËSIA SHQIPTARO – TURKE, ELËTE*, Tiranë, 1999, s.53.

⁴⁴⁷ Ismail Kadare, *Poshtërimi në Ballkan*, Onufri, Tiranë, 2004, s.27.

⁴⁴⁸ Frashëri, *Shqipërija Ç'ka Qenë, Ç'është e Çdo të Bëhetë?* s.71.

⁴⁴⁹ Укшини Фејзула, *Учество на Албанскиот народ во револуционерните движења во втората половина на XIX до почеток на XX век односно домладотурската револуција*. Скопје: Интердисконт, s. 9.

⁴⁵⁰ Фејзула, s.14.

Fakat Balkan yarımadasının en eski sakini otokton uluslarından olan Arnavutların, genellikle %65 Müslüman olmaları bir de Osmanlı Devletine sadık kalmalarından dolayı komşularınca rahatsız edilmekteydi. Bu yüzden Rusya, İngiltere, Almanya ve İtalya'nın desteğiyle Arnavut toprakları Sırlara, Karadağlılara, Elenlere ve Bulgarlara hediye edilmeli diye düşünülüyordu⁴⁵¹. Berlin Kongresine taraf olan ülkelere karşı Osmanlı'nın çok fazla yaptırım gücü olamazdı. Balkanlar'dan gelen delegelere sorarak da sınır belirlenmesine izin verilmeyeceği açıkta⁴⁵².

Bir aylık çalışmasını tamamlayan Berlin Kongresi, alınan kararları uygulamak maksadıyla Balkanlarda Osmanlı Devleti ile Bulgaristan, Sırbistan, Karadağ ve Yunanistan arasında sınır tespit komisyonları kurdurmuştu. Sırp-Osmanlı ve Karadağ-Osmanlı sınırlarını tespit edecek olan bu komisyonları, Prizren Birliği reddetmişti. Özellikle İşkodralılar büyük reaksiyonlarda bulunmuşlardı. Temmuz 1878 ortasında ilhak aleyhinde büyük gösteriler yapılmıştı. Plava ve Gusiya'yı, Karadağ'a vermemek için Arnavutlar gönüllü asker olarak yazılmışlardı. Halk ise her çeşit para, malzeme ve besin yardımında bulunmuştu. Berlin kongresiyle Karadağ'a verilen Arnavut topraklarının, bir an evvel Karadağ'a teslim edilmesini istemişlerdi. Arnavutlar ise bir karış toprak vermeyecekleri cevabını vermişlerdi. Berlin Kongresi imzacısı devletler ise, Babıali'yi Arnavutlara karşı gerekli tedbirlerin alınması, Plava, Gusiya, Podgorica, Bar yörelerini Karadağ'a teslim edilmesi hususunda sıkıştırıyorlardı⁴⁵³.

XVII. yüzyılda Osmanlının gücünü kaybetmesi ve müteakip yüzyılda Sırp ve Yunanlıların milli istiklal mücadelelerini kazanmaları, İtalya, Yunanistan, Sırbistan, Rusya ve özellikle Avusturya-Macaristan'ın yayılma istekleri Arnavut milliyetçiliğine ışık tutmuştu⁴⁵⁴. Bu hareketlilik 1878'de Berlin Kongresinde Arnavut Milletinin Haklarını Savunmak için Arnavut Birliği veya bilinen adıyla Prizren Birliği olarak kendini göstermişti. Bu birlikle beraber aslında, Arnavutluk milliyetçiliği ideolojisi vücut bulmuştu⁴⁵⁵. Arnavut milli hareketinin diğer versiyonu, XVIII. yüzyılın başında hızlı bir şekilde ivme kazanan, Şkiptar adlı milli ismi ile başlamıştı. Bu isim din ayırımı yapmaksızın, Müslüman kitlenin tarafından da kullanılan, milli birlik isim haline

⁴⁵¹ Alpan, s.8.

⁴⁵² Фејзула, s.18.

⁴⁵³ Alpan, s.53-4.

⁴⁵⁴ Rahimi, s.11.

⁴⁵⁵ Popoviç, s.18.

gelmişti⁴⁵⁶. İngiliz bir yazar: “1808 ve 1810 yılları arasında Balkanlar’da gezerken, kime olursa olsun sorduğumda kimi Hristiyan öbürü Muhammedan derken, Arnavutlara sorduğumda ise onlar Arnavut derdi” şeklinde bir ifade ile Arnavutlardaki milli duyguların güçlü olduğuna vurgu yapıyordu⁴⁵⁷.

Aslında bu bir İngiliz tarafından yapılan yönlendirmeden başka bir şey değildi. İngiliz yazar, nasıl sonuç almak istiyorsa, o şekilde bir algı yönlendirmesi yapmış oluyordu. Soruyu soruş şekline göre cevap alırsınız. Bir millete ırkı soruluyorsa ırkı ile dini soruluyorsa dini ile ilgili cevap alınır. Irkı ve dini ile ilgili soruların her ikisine de ırkı ile ilgili cevap verildiğinin söylenmesinin aslında bir yönlendirme olduğu akıllara gelmektedir. Eğer öyle olsaydı bu tür ırk tartışmalarının aynısının Fransız ihtilalinden önce de yaşanması gerekirdi ki, bu hiçbir zaman gerçekleşmemişti. Bundan dolayı, İngiliz yazarın bu ifadelerinin aslında bir algı yönlendirmesi olduğu kanaati oldukça güçlüdür. Arnavut Milli hareketi ilk başta bir yardımlaşma ve iskan hareketiydi, çünkü Arnavutların Osmanlı idaresinde mevkileri iyiydi. XIX. yüzyılının başından 70’lere kadar olan dönemde Arnavutlar için yeni bir dönem başlamış, bu sefer bağımsızlık için milliyetçi harekât ortaya çıkmıştı⁴⁵⁸.

Ayastefanos Anlaşmasına ve Berlin Kongresine karşı, 21 Nisan 1878’de kurulup 1881 yılı sonuna kadar devam eden siyasal, askeri, ulusal, kültürel, idari, ekonomik yönlü ve yasal bir örgüt olan Prizren birliği kurulmuştu. Prizren birliği 10–25 Haziran 1878 tarihlerinde Prizren’de toplanan Arnavut eliti, Yunanlara, Sırlara, Karadağlara karşı silahlanarak, siyasi yollarla işgalden kurtuluş olamayacağını ve Sultan II. Abdülhamit’in büyük devletlere karşı güçsüz olduğunu fark edip yeni çözümler aramaya başlamışlardı⁴⁵⁹.

Büyük devletler Arnavutların çoğunun Müslüman olmasını Avrupa için iyi görmüyor ve bu yüzden Arnavutları üçe ayırıyordu. Ortodoks Arnavutları Rum - Grek, Katolik Arnavutları Latin - İtalyan ve geri kalan çoğunluğu Osmanlı – Türk diye tanımlıyordu. Bununla ilgili Berlin Kongresinde, Fransa Dışişleri Bakanı Wadington ile Abdül Fraşiri arasında şu ilginç diyalog geçiyordu: Wadington - “Acaba, Arnavutlar Preveze, Narda,

⁴⁵⁶ Biçoku, s.24.

⁴⁵⁷ Biçoku, s.25.

⁴⁵⁸ Biçoku, s.28-9.

⁴⁵⁹ Alpan, s.8.

Yanya, Vranja, Kurşumlu, Gusiya ve Plava'yı niçin istiyorlar, kendiler için mi yoksa Osmanlı devleti için mi ısrar edip kurtarmak istiyorlar"? Abdül Fraşiri ise "Elbette, Arnavutluk için istiyoruz. Zira biz yakında öz devletimize kavuşacağız, biz de diğer Balkan uluslar gibi otonom idare kuracağız". Wadington – O zaman ben de sizden yanayım, lütfen bana itimat ediniz⁴⁶⁰. Bu diyalogun bir açıdan da Arnavutların, Osmanlı Devletine bağlı olduklarının bir göstergesiydi. Bununla alakalı Nicolae Yorga şu şekilde der: "hiçbir komşu ve büyük devletten yardım görmeden, öz topraklarını fevkalade bir azim ve irade ile savunan tek millet Arnavutlardır"⁴⁶¹.

Bununla ilgili Yanya Millet Vekili Mustafa Efendinin konuşmasının bir kısmı şöyleydi: "biz yardım istedik Babıali sadece on tabur gönderdi, halbuki on tabur halkımızı koruyabilir mi? Düşmanlar birleşti, başlangıçta Drina'ya sonra Üsküp'e gidip, nihayet Selanik muhasarada kalacak. Artık bunun çaresine girilmeli. Nizamiye askeri yetişir ise biraz karşılık verir. Eğer yetişmezse sonuç vahim olur. Orada o kadar Arnavut var ki, silahlar yetmez. Kosova aslında Arnavutluk'un ruhudur"⁴⁶². Berlin Kongresinden sonra Arnavutlar iyice silaha sarılmış ve kendi öz topraklarını savunma kararını almıştı. Bunun üzerine Osmanlı Devleti de üzerindeki dış baskı nedeniyle bu durumu takip ediyordu. Bu sıralarda Debre'de Sadık Paşa tarafından Abdül Fraşiriye suikast düzenlenmiş, fakat başarılı olunamamıştı⁴⁶³.

Kuzeyde ise, İşkodra ittifakı Karadağ'a karşı mücadele ederken, güneyde Yanya Rumları Yunanistan'a ilhak için 1879'da İstanbul'daki büyük devletlerin elçiliklerine başvurmuşlardı. Güney Arnavutluk beyleri de buna muhalefet için aralarında anlaşmışlardı. Bunun üzerine, Yunanistan'a karşı çıkan Güney Arnavutluk Birliği kuzey ile birleşerek, Şubat 1879'da genel "Arnavutluk Birliğini" oluşturmuşlardı. Bu süreç içinde, Yunanlılara karşı Abdullah Hüsnü Bey'in çabaları sonuç vermiş ve yabancı sınır komisyonu Arnavut tezini kabul ederek, sınırı daha geriye almışlardı. Karadağ'a karşı mücadele veren kuzeydeki Arnavutlar da uzun süre Karadağ'a verilen yerleri savunmuşlardı⁴⁶⁴. Yukarıda da bahsedildiği gibi Arnavutluk Osmanlı'nın bir parçası ve Avrupa'nın içerisindeydi. Osmanlı düştüğü zaman doğal olarak Arnavutluk da

⁴⁶⁰ Alpan, s.10.

⁴⁶¹ Alpan, s.11.

⁴⁶² Alpan, s.36.

⁴⁶³ Фејзула, s.31.

⁴⁶⁴ Bilgin Çelik, **İttihatçılar ve Arnavutlar**, İstanbul: Buke Yay, 2004, s.71-72.

düşecekti. Sami Fraşiri bu sebeple son Osmanlı dönemini şu şekilde yorumluyordu: “Arnavutlar, Osmanlının en iyi dostudur böyleydi hep, fakat bugün Arnavutlar denize düşen ve yüzmeyi bilen kişilere benziyor, sadece kendini kurtarmak istemez yandaki dostunu kurtarmak da ister. Türkiye ise denize düşmüş, yüzmeyi de bilmiyor. Fakat yardım etmesine de müsaade etmez”⁴⁶⁵.

2.4. Osmanlının Son Yüzyılında Arnavut Elitinin Yaptığı Kimlik Tartışmaları

Siyasi süreçleri bu şekilde devam eden Arnavutların, Arnavut kimliği üzerine yapılan tartışmaların ana kaynağı Osmanlı’nın son dönemi ağırlıklıdır. Ayrıca, yurt dışında eğitim gören Arnavut kökenli şahıslar, yurt dışında aldıkları eğitimle kimlik tartışmalarını Osmanlı topraklarına taşımışlardı⁴⁶⁶. XVI. ve XVII. Yüzyıllar arasında Osmanlıya karşı, batılı devletler tarafından ayaklanmaya teşvik edilecek olan Arnavutlar, sadece Hristiyan Arnavutlar arasından değil de Müslüman Arnavutlardan da olacaktı. Bu bağlamda bilindiği üzere Müslüman Arnavutlar Osmanlı’ya muhalefet konusunda Katolik ve Ortodoks Arnavutlarla işbirliği yapmışlardı⁴⁶⁷.

XVI. ve XVII. yüzyıllar arasında Arnavut edebiyatıyla ilgilenen aydınlar Pyeter Budi, Frang Bardhi, Pal Hasi, Gjon Gazuli, Pyeter Bogdani, Andrea Bogdani, Lukı Bogdani ve Pyeter Mazreku gibi kişilerdi. Bu aydınların amacı yazılarını Arnavutluk’a gizli bir şekilde ulaştırmaktı. Çünkü Arnavut kimliği tartışmalarının yoğun yaşandığı o günlerde Arnavutça yazı ve matbaası yasaklanmıştı. Bu yasaklar sürecinde 1908 yılında bir komisyon oluşmuş ve Komisyon Fişta ve Mithat Fraşiri tarafından yürütülerek Latin alfabesini Arnavutların resmi alfabesidir diye ilan etmişlerdi. 1555 yılında Gjon Bozukurun ağırlıklı olarak Katolik dini törenlere dair ilk kitabı “Meşari” yayınlanmıştı. XVII. Yüzyılında İtalya’da eğitim gören Arnavut eliti, memleketine döner dönmez ilki 1632 yılında Kruya şehrinin Kurbin kasabasında olan Arnavut okullarını açmışlardı⁴⁶⁸.

Öte yandan Buşat ve Tepelena ailesi Arnavut Rönesansını başlatmak amacıyla Arnavut kimliği tartışmalarının temellerini atmışlardı. Bu şekilde filizlenen Arnavut akademisi ve sonradan ortaya çıkan dini hoşgörü tartışmaları, kimlik meselelerini beslemişti.

⁴⁶⁵ Frashëri, *Shqipërija Ç’ka Qenë, Ç’është e Çdo të Bëhet?* s.91-3.

⁴⁶⁶ Nathalie Clayer, *Në fillimet e nacionalizmit shqiptar*, (Lindja e një kombi me shumicë myslimane në Evropë) Për: Artan Puto, Botimet Përpjekja, Tiranë, 2009, s.22.

⁴⁶⁷ Biçoku, s.26.

⁴⁶⁸ Kadare, *Identiteti Evropian i Shqiptarëve*, s.23.

Buradaki asıl amaç farklı dinlerdeki Arnavutların arasında sağlanacak dini barışın Arnavut milli kimliğine faydası olacağı düşüncesi idi⁴⁶⁹. Bu tür hareketlerin verdiği cesaretlerle İşkodra Valisi Buşatlı Mehmet Paşa ve Yanya hükümdarı Tepedelenli Ali Paşa bağımsızlık hareketlerine bile başlamışlardı⁴⁷⁰.

İlerleyen vakitlerde XVIII. Yüzyılın sonlarında Arnavutluk'un dağlık kesimlerinde, Devletin vergi, cizye ve avarız fiyatlarını artırması üzerine, çoğu ekonomik amaçlı olan isyanlar da çıkmaya başlamıştı⁴⁷¹. Bu isyan hareketleri üzerine de Sultan, Arnavutluk üzerine düzenlenecek operasyonların başına Mehmet Reşit Paşa'yı tayin etmişti. Reşit Paşa görevi aldıktan sonra, isyanları bastırma amacıyla, 1830 yılında Manastır şehrinde güney Arnavutluk'tan beylerin de davet edilmiş olduğu toplantı tertip etmiş, fakat ikna çabaları sonunda isyandan vazgeçmeyeceklerini anladığı delegeleri kurşuna dizdirmişti⁴⁷². Hurşit Paşa da aynı yollara başvurarak isyan eden Tepedelenli Ali Paşayı yakalamış, hatta Padişah'tan getirdiğini iddia ettiği "Af Fermanı"nı kendine vermek bahanesiyle düzenlediği bir şölende 300'den fazla Arnavut isyancıyı ortadan kaldırmıştı⁴⁷³.

Öte yandan Genel olarak Balkan ulusları içinde Arnavut Ulusçuluğunun gelişmesi kendine özgü bir nitelik taşımaktaydı. Bu noktada İlginç olan, Arnavut aydınların Arnavutluk'a olduğu kadar, Osmanlıya yakınlığı idi. Türk dili ve edebiyatına büyük hizmeti olan ve ailenin bazı bireylerinden Arnavutluk'un siyasi bağımsızlık mücadelesinde de yer almış olan Şemseddin Sami (Fraşheri) ve ailesi buna açık bir örnektir⁴⁷⁴.

2.4.1. Arnavut Milli hareketinin Dört Safhası

İlk Safha; Arnavut milli hareketinde 1830'lardan 1878'lere kadar devam eden ilk safhadır. Bu zaman içerisinde Arnavut eliti Arnavutça okulların açılması gayreti içerisinde girmişlerdi. Bu bağlamda da ilk adımları atmak isteyen NaumVeqilharci⁴⁷⁵,

⁴⁶⁹ Pirraku, "Roli i Islamit në Integrimin e Shqipërisë Etnike dhe të Kombit Shqiptar", **Rreth Përhapjes së Islamit Ndër Shqiptarët**, s.75–101.

⁴⁷⁰ Alpan, s.26.

⁴⁷¹ Duka, **Shekujt Osmanë në Hapsirën Shqiptare**, s.384.

⁴⁷² Duka, **Shekujt Osmanë në Hapsirën Shqiptare**, s.393. Alpan, s.26.

⁴⁷³ Alpan, s.27.

⁴⁷⁴ İlber Ortaylı, "Balkanlarda Milliyetçilik, Tanzimat'tan Cumhuriyet'e", **Türkiye Ansiklopedisi**, C. IV, İstanbul: 1985. s.1031-?.

⁴⁷⁵ Fraşheri, **Shqipëria Ç'ka Qenë, Ç'është e Çdo të Bëhet?** s.71.

Filatlı Hoca Tahsin ve Kostandin Kristoforidhi, Arnavut dilinin fonetiğine pek uygun olmasa da Arnavut alfabe konusunda çok yoğun çalışmışlardı⁴⁷⁶. Bu kişilere ilave olarak, Kalabriya’da Yeronim De Rada, Thimi Mitko, Paško Vasayı da dahil etmek gerekir⁴⁷⁷. Yukarıda bahsedildiği gibi Osmanlının son dönemlerinde diasporada yaşayan Arnavut eliti, devleti, Balkanlarda görülen halk isyanları ile karşı karşıya bırakmıştı. Diasporada yaşayan Arnavut elitlerinden biri de Romanya’ya yerleşmiş olan Naum Veqilharci idi. Naum Veqilharci, Zef Yubaninin desteği ile 1825’te Arnavutça bir Alfabe hazırlamıştı. Daha sonra bu taslağı geliştirerek, Tanzimattan sonra, ilk defa 1844’de “Çok Kısa ve Kullanışlı Arnavutça Alfabe olarak yayılmıştı. Görüce bölgesinde (Güney Arnavutlukta) çok miktarda dağıtılan ve ilgi çeken bu eser, bir yıl sonra 22 Nisan 1845’de genişletilmiş olarak tekrar basılmıştı⁴⁷⁸.

Böylece 1839’da Tanzimatın⁴⁷⁹ ardından Arnavut eliti, Naum Veqilharci ve Zef Yubani gibi aydınların eliyle, Arnavutların kültürel bağımsızlığını başlatmış oluyordu⁴⁸⁰. Son derece dikkat çeken bu esere ilgi gösterildiği için telaşa kapılan Fener Patrikhanesi, bir yandan bu alfabeyi okutan Arnavut papazları aforoz ederken, öte yandan eseri toplatıp yaktırmış, okuyanları da tehdit etmişti. Buna rağmen Veqilharci çalışmalarına devam etmiş, 1850’de Romanya’da Arnavut Kültür Ocağı’nı kurmuş, fakat 1854 yılında, İdea Megali peşinde koşan Fener Patrikhanesinin adamları tarafından zehirletilmek suretiyle öldürülmüştü⁴⁸¹.

Bu sinsi propagandanın⁴⁸² yanısıra, Osmanlı ülkelerinde özellikle Yanya, Prizren, Manastır, Üsküp ve diğer Makedonya illerinde yaşayan Ortodoks Arnavutlar da Yunanca öğrenmek zorunda bırakılmıştı. Arnavutların ulusal bilinçleri çok eski tarihlere varmakla birlikte, onların siyasal anlamda muhtariyet girişimleri, Fener Patrikhanesinin, kendilerinin helenleştirilmeye başlandığı ve Arnavutça din, dil, alfabe, edebiyat, tarih, vs kitaplarının yasaklandığı XIX. Yüzyılın başlarında daha güçlü bir şekilde

⁴⁷⁶ Alpan, s.74.

⁴⁷⁷ Frashëri, *Shqipërija Ç’ka Qenë, Ç’është e Çdo të Bëhetë?* s.71.

⁴⁷⁸ Rahimi, s.11. Alpan, s.30-1.

⁴⁷⁹ Frashëri, *Shqipërija Ç’ka Qenë, Ç’është e Çdo të Bëhetë?* s.64. 1839 Tanzimatın ardından ve özellikle 1856 Hattı Humayun reformundan sonra, pek çok Osmanlı, Yunan ve Slav bilim, edebiyat ve kültür dernekleri kurulunca, Arnavutlar da biraz geç de olsa 1857 yılında bu işe giriştiler. Alpan, s.74-5.

⁴⁸⁰ Фејзула, s.7.

⁴⁸¹ Alpan, s.30-1.

⁴⁸² BOA, HR.SYS, 121/43.

görülmekteydi⁴⁸³. Fener Patrikhanesinin Arnavutlara karşı yaptığı propaganda Osmanlı Devletinin Arnavutça eğitim sistemine engel olmasını teşvik ediyordu⁴⁸⁴. Arnavutların arasında büyük bir yara açmış, hatta Ortodoks Arnavutların XIX. yüzyılda uyanması, onlara karşı cephe açılmasına sebebiyet vermişti⁴⁸⁵.

Bu bağlamda İncil'i Arnavutçaya çeviren ya da Arnavutça öğreten Arnavut papazlar patrikhanece hain ilan edilmiş ancak bununla da yetinilmeden, onları Bab-ı Aliye ihbar ederek Türklerle Arnavutların arasının açılmasına çalışılmıştı. Öte yandan İstanbul'da Tanzimat Fermanının öngördüğü reformalar ışığında, 1860 yılından itibaren İstanbul'da bilimsel, kültürel ve sosyal dernekler kurulmaya başlamıştı. Bu çalışmalar bağlamında Arnavutluk'ta doğmuş, yetişmiş ve Arnavutların sosyo-moral, ulusal gelenek ve göreneklerini iyice bilen Abdül, Naim ve Sami kardeşler, Filatlı Hoca Hasan Tahsin, Avlonyalı İsmail Kemal, Yanyalı Abidin Paşa Dino, İşkodralı Paşko Vasa, Elbasanlı Kostandin Kristoforidhi, Leskovikli Jano Vreto, Ergirili Koto Haxhi vs. İstanbul'da Jön Türklerin çalışmalarına paralel olarak Arnavut kültürü, tarihi, edebiyatı, dili, alfabesi ve folkloru üzerinde çalışıyorlardı⁴⁸⁶.

Bunlardan Abdül Fraşiri henüz 25 yaşındayken, Arnavutluk'u parçalayıp ilhak etmek isteyen ve Fener patrikhanesinden direktif alan Pan-Elenist ve Pan-İslavistlere karşı mücadeleye atılmış, o sıralarda Ulusal Arnavut Davasını savunan İtalya Arnavutlarından Jeronim De Rada, Arnavut asıllı Romanya Prensesi Helena Gjika, Mısır'da yaşayan Arnavut folklorcusu Thimi Mitko ile kültürel temaslarda bulunmuştu⁴⁸⁷, ayrıca 1871 yılından itibaren de İstanbul'da Arnavut Kültür Ocakları kurulmaya başlamıştı⁴⁸⁸. 1902'de Osmanlı Devleti, Arnavutça kitap basılması ve mektuplaşma sürecini yasaklamıştı. Fakat Arnavut elitinin önceden başlatmış oldukları çalışmaları yurtdışında devam etme kararı aldılar. Örneğin İtalya, Mısır, İstanbul, Romanya, Bulgaristan ve Amerika Birleşik Devletlerinde yaşayan Arnavutlar bu

⁴⁸³ Alpan, s.21-4.

⁴⁸⁴ Charles & Barbara Jelavich, s.210.

⁴⁸⁵ Rahimi, s.19.

⁴⁸⁶ Alpan, s.32-4.

⁴⁸⁷ Rahimi, s.14-17.

⁴⁸⁸ Alpan, s.15.

çalışmalara devam ederlerdi. Arnavut cemiyetleri, kitap, dergi, gazete yayınlayarak kendi öz kimliğini korumaya alıřıyordu⁴⁸⁹.

Bu sırada gerçekleşen Jöntürk devrimi, Arnavutlarca iyi karşılanmış, Arnavut liderlerin umutlarını uyandırmıştı. Bu liderlerin içinde Arnavutların önde gelen liderlerinden İsmail Kemali de bulunmaktaydı. Jöntürklerin planı ve stratejisi 1876 anayasasını tekrar uygulamaya koymaktı. Anayasanın yeniden uygulamaya konulması ile Arnavut liderler Arnavutça okulların da açılmasını bekliyorlardı⁴⁹⁰.

Öte yandan Arnavut aydınları, günden güne zayıfladığını düşündükleri ve bu nedenle kendi başlarının çaresine bakmak için 1877 yılının ilkbaharında Yanya’da toplanarak özerk bir Arnavut idaresi teklifini Bab-ı Ali’ye sunmuşlardı. Arnavutlarla meskûn bölgelerin, tek bir eyalet halinde Arnavutça bilen memur, okul, mahkeme, polis örgütleriyle yönetilen muhtar bir bölge haline getirilmesini istiyorlardı. Fakat Osmanlı, onların bu isteklerine sıcak bakmıyordu⁴⁹¹. Bu şekilde canlandırılmaya çalışılan Arnavut milli rönesansının ilk amacı, doğal olarak milli kùltürün doğuşunu canlandırmak, milli bir tarih bilinci ortaya koymaktı⁴⁹². Arnavut aydınları aslında, din adamları eliyle eğitim ve milli bilincin yerleşmesini öne ıkartırken⁴⁹³ Prizren birliği platformu dinin etkinliğini azaltmayı, farklı dinlere mensup Arnavutlar arasındaki din farklılığını önemsiz hale getirmeyi, dinin yerine Arnavutuluęu yerleştirmeyi amalıyordu⁴⁹⁴. Bu bağlamda Arnavut rönesanlarının en önemli amacı eğitim yoluyla milli kimliği bağımsızlařtırmaktı⁴⁹⁵.

Arnavut eliti, Arnavut kimliğinin daha sağlam temellere oturtulması amacıyla Arnavutça alfabe ile Arnavut dilinde eğitim veren okulların açılması, Arap alfabesinin yerine Latin alfabesi getirilmesi gibi hedeflerinde ısrarcı oldular. Bu da Manastır Kongresinde masaya yatırılmıřtı⁴⁹⁶. Artık Arnavut eliti, “vatan için ölünür” sloganları altında, Arnavutlar arasında milli özgür bir ideolojiyi güçlendirme yolunda ilerliyorlardı. Bu şekilde Manastır kongresinde de dile getirilen özgürlük ideolojisinin

⁴⁸⁹ Charles & Barbara Jelavich, s.210.

⁴⁹⁰ BOA, Y. EE, 69/29. Charles & Barbara Jelavich, s.211.

⁴⁹¹ Alpan, s.44.

⁴⁹² Misha Piro, **Duke kërkuar rrënjët ode Kthimi i shqiptarëve në histori**, Tiranë: Botimet Toena, 1997, s.37.

⁴⁹³ Hasani, s.41-2.

⁴⁹⁴ Hasani, s.109.

⁴⁹⁵ Hasani, s.161.

⁴⁹⁶ Hasani, s.162-3.

çift yönü vardı. Birinci yön olarak milli kimliği, dili, kültürü ve adetleri korumayı ve yaşatmayı teşvik etmek, ikinci yön olarak da farklı dinlerdeki Arnavutların tamamının içinde eritileceği ortak bir hedef belirlemektir⁴⁹⁷.

2.4.2. Arnavut Aydınların Kültürel Faaliyetleri

Arnavut kimliğini güçlendirmek adına, Şemsettin Sami Fraşiri'nin, Arnavutların örf ve adetlerini tanıtmak maksadıyla hazırladığı “Besa” yahut “Ahde Vefa” adlı piyes 1874’de temsil edilmiş ve büyük ilgiye seyredilen bu eser 1875’te kitap halinde basılmıştı⁴⁹⁸.

Yine bu bağlamda 1879 yılının başında, İstanbul’da, Arnavut Haklarının Savunma Komitesin’den bir komisyon, Şemsettin Sami Fraşiri’nin başkanlığında Alfabe işini ele almıştı. Bu komisyonda, daha önce Arnavutça alfabeler düzenlemiş olan Hoca Tahsin, Kostandin Kristoforidh ve Paşko Vasa görev almış ve komisyon, Şemsettin Sami’nin önerdiği 36 harfli Arnavut alfabesini kabul etmişti⁴⁹⁹. Aynı vakitlerde yine İstanbul’daki Arnavut Komitesi, latin harflerine dayanan İlk Arnavut Alfabesini hazırlamış ve uygulamaya koymuştu⁵⁰⁰.

Yine aynı amaçlarla 1878 yılında, İstanbul’da Şemsettin Sami’nin yönetiminde çıkan “Tercüman-ı Şark”, Basiret, Tercüman-ı Hakikat, vs. gibi gazeteler, Arnavutluk hakkında pek çok yazılar neşredilmişti⁵⁰¹. O zaman Lübnan’da vali bulunan İşkodralı Paşko Vasa 1879-1880⁵⁰² yıllarında “Moj Shqypni e mjera Shqypni” (Ey Arnavutluk, zavallı Arnavutluk) adlı, ünlü lirik destanını ve Arnavut davasını savunmak üzere hazırladığı “Arnavutluk ve Arnavutlar Üzerinde Gerçekler” adlı eserini Berlinde Almanca, Pariste Fransızca ve İstanbul’da Türkçe yayımlamıştı⁵⁰³. Arnavut milliyetçiliğini önemli ideologlarından Paşko Vasa ve Şemsettin Sâmî gibi aydınlar, bir yandan ulusçuluğu geliştirme hareketi içerisinde yer alırken, bir yandan da Osmanlı Devleti’nin muhtemel çöküşüne kadar Osmanlılarla mecburi bir birlik içinde olunmasını beyan etmişlerdi. Bu tutumun oluşmasında Hristiyan komşu devletlerden yönelen

⁴⁹⁷ Hasani, s.168-9.

⁴⁹⁸ Alpan, s.32.

⁴⁹⁹ Rahimi, s.21. Alpan, s.74.

⁵⁰⁰ Rahimi, s.23. Alpan, s.62.

⁵⁰¹ Alpan, s.76.

⁵⁰² BOA, Y.EE, 79/8.

⁵⁰³ Alpan, s.76.

tehditlere karşı müttefik kazanma amacı ve Arnavut pragmatist hedefinin rolü büyüktür⁵⁰⁴.

Arnavut kimliği ile ilgili çalışmalar yapan bir başka aydın olarak, Osmanlı belgelerinde “Fraşharlı Halid oğlu Abdullah Hüsnü” olarak da geçen Abdül Fraşır, Yanya’nın Fraşheri köyünde 1839’da doğmuştu. Bir süre ticaretle uğraştıktan sonra, Yanya’da devlet hizmetinde bulunmuş ve Mal Müdürü iken 1876’da Meşrutiyetin ilanıyla parlamentoya Yanya Milletvekili olarak girmişti. Abdullah Hüsnü Bey’in adı bazı kaynaklarda “Abdül Bey”, bazılarında “Abdül Fraşeri”, bazılarında ise “Fraşerli Abdül Bey”, “Abdullah Hüsnü” olarak geçmekteydi. Arnavutluk topraklarının, 93 (1877-1878) harbinin arefesinde Bulgarlar, Sırlar, Karadağlılar ve diğer Hristiyanlar arasında parsellendiğini gören Abdullah Hüsnü Fraşheri, 1877’de Yanya’da gizli bir toplantı yaparak, Arnavutluk toprakları Osmanlılarca korunamayacak olursa, otonom bir Arnavut idaresinin kurularak, Arnavutlarca savunulacağını ilan etmişti⁵⁰⁵. Bu anlamda her biri çok iyi eğitim almış olan bu üç Fraşiri kardeşler “ilerici” görüşleri ile dikkat çekmekteydiler ve Arnavutluk’un politik ve düşünsel tarihinde önemli rolleri olmuştu. Böylece kardeşlerin en büyüğü olan Abdullah Hüsnü Fraşeri, Arnavutluk’un özerkliğini savunan bir hareketin düşünsel lideri haline gelmişti⁵⁰⁶.

Abdullah Hüsnü Bey de bu gelişmeler doğrultusunda II. Abdülhamit’e hitaben yazdığı ve Osmanlı Arşiv kayıtlarına “*Arnavutluğa Dair Abdullah Hüsnü’nün Layihası* ” adıyla geçen altı sayfalık layihasını göndermişti. “Bende Kulları Abdullah Hüsnü” imza ve mühürlü olan layihanın tarihi 1 Teşrin-i evvel (9 Zilkade 1296-1297) yani 13 Ekim 1880’idi⁵⁰⁷. Abdullah Hüsnü’nün layihadaki görüşlerinin, üç ana konu üzerinde yoğunlaştığı görülmekteydi. Bunlardan birincisi, Avrupa devletleri hakkındaki görüş ve düşünceleri, İkincisi, özellikle Arnavutluk’taki eğitim-öğretim ve dil meselesi, üçüncü konu ise, Arnavutluk’un idari taksimatı ile ilgili fikirleriydi. Arnavutluk’un idari taksimatı köken itibarıyla aslında, Avrupalı devletlerce ilk olarak ortaya atılmıştı ve Avrupalılar, Arnavut topraklarının parçalanması şeklinde tanımlanacak bu düşüncelerini 2015’lerin yaşandığı bugünlere kadar hiç terk etmemişlerdi. Bunun için de batı, İslam

⁵⁰⁴ Kuzucu, s.309-332.

⁵⁰⁵ Alpan, s.15.

⁵⁰⁶ Çelik, s.54.

⁵⁰⁷ BOA, YEE, Dosya No:14, Gömlek No:212, T:1297.Za.9, Adet:1/6. s.1-2.

âlemine karşı her fırsatı kollayıp, Ehl-i İslam'ın mahkûmiyetini, mahvını sağlamak, Müslümanların aleyhindeki her türlü ittifaka olumlu bakmak gibi hususlarda her bulduğu fırsatı değerlendirmekteydi⁵⁰⁸.

Ancak Rumelinin batı tarafındaki çoğunluk nüfusun Müslüman olması, Hilafete ve İslamiyete sadık olup “*Devlet-i Aliye-i Osmaniye*”’den başka bir idare kabul etmeyerek büyük bir cesaretle, özellikle de Avrupa’ya karşı olan bu Müslüman Arnavutların, Batılıların emel ve maksatlarına engel olacaklarını, hatta fırsat buldukları her zamanda bu engelin hep var olacağını anladıklarında, Osmanlı Devleti’ne bağlı kalmaya devam eden bu kavmi Batılılar, ortadan kaldırmaya karar vermişlerdi. Bu sebeptendir ki, küçük bir kasabanın üzerine dahi altı büyük devlet donanmalarıyla hücum ederek, din ve devleti uğruna canlarını feda etmeye yeminli bir avuç Arnavut’a saldırmaya başlamışlardı⁵⁰⁹.

Abdullah Hüsnü Bey'e göre, “Avrupalılar, Arnavutluk bölgesini elde etmek amacıyla, yöre halkı arasında bu kavmin Hristiyan vilayetleri efradını, Müslümanların aleyhinde kullanarak Rum, Slav ve Latin lisanlarının neşri ve bu meyanda okullar kurup, Arnavutluk halkı arasında din, dil, milliyet ayrımını körükleyip ortalığı karıştıracaklardı” ki zaten öteden beri de bu gaye için uğraşmaktaydılar. Öte yandan çoğunlukla Osmanlı lisanına aşina olmayan Arnavutlar, mevcut olan birkaç okuldan dahi istifade edememişler, bazıları da ticari ve sosyal hayatlarını sürdürmek için, Hristiyan hemşehrileri gibi Rum, Slav veya diğer bir ecnebi dilini öğrenmişlerdi. Bundan dolayı da özellikle Yanya ve dolayları olmak üzere günden güne Rumca konuşulma süreci artmaya devam etmekteydi⁵¹⁰.

Bu şekilde gerek Müslüman, gerekse Hristiyan bütün Arnavutlar kendi dillerini ve bunun yanında devletin resmi dili olan Osmanlı lisanını tahsil etmeleri onların yararınaydı. Okullaşmanın yabancıların eline bırakılmadan, yabancı okulların ve öğretmenlerin eliyle yapılan eğitime son verilmesi, Arnavutluk’un bu yabancı eğitsel

⁵⁰⁸ BOA, YEE, Dosya No:14, Gömlek No:212, T:1297.Za.9, Adet:1/6. s.1-2.

⁵⁰⁹ BOA, YEE, Dosya No:14, Gömlek No:212, T:1297.Za.9, Adet:1/6. s.2.

⁵¹⁰ BOA, YEE, Dosya No:14, Gömlek No:212, T:1297.Za.9, Adet:1/6. s.3.

müdahaleden kurtarılması gerekmekteydi. Bu zamana kadar yapılmayan Batı tarzı okullara, bundan sonra da gerek yoktur diyen Arnavutlar da vardı⁵¹¹.

Yanya, Manastır, Kosova, İşkodra vilayetlerinden oluşan Arnavut bölgelerinin iki milyondan fazla olan nüfusunun, bir buçuk milyonu Müslüman, geri kalanı ise Hristiyan'dı. Ayrıca, Arnavutluk'u karıştıracak milletlerin, Arnavutluk'ta nüfuslarının artışının yollarının kesilmesi için de, bütün Arnavutluk'un bir vilayette toplanması ve "Arnavutluk Vilayeti" adı altında yeni bir vilayetin oluşturulması görüşleri ifade ediliyordu. Bu manada, bütün Arnavutluk tek bir idare altına alınır ise, genel gelirleri şimdikinin üç katı fazlaya çıkar bu yapıdan da son derece sadık ve cesur mükemmel bir ordu oluşabilirdi. Güçlü bir orduya sahip olunduğu takdirde de düşmanların amaçlarının önü kesilerek özellikle Slav ve Yunanlıların entrikalarına meydan verilmeden Rumeli'nin her köşesi ile Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki topraklarının tamamında sükunet sağlanabilirdi⁵¹².

Eğer Arnavutluk'un Osmanlı Devleti'ne bağlı olarak kalması isteniyor ise, bunu sağlamanın tek yolu ve çaresinin, yalnızca dört vilayetin bir vilayette toplanacak şekilde, etkili, idarece muktedir, güçlü bir idarecinin vali olarak atanmasıyla mümkün olacağı ifade ediliyordu⁵¹³. Görüldüğü gibi Abdullah Hüsnü Bey'in, Arnavut lisanı, Osmanlı eğitim öğretim sistemi, Avrupalı devletlerin Osmanlı devleti ve Arnavutluk toprakları üzerindeki emelleri, Arnavutluk'un idari yapısı, Osmanlı devlet memurları, Arnavutluk'un dini ve etnik yapısı ile ilgili görüşleri bu şekildeydi. Aslında bu fikirlerin birçoğu yeni fikirler değil ve bunlar birçok defalar çeşitli vesilelerle gündeme gelmişti. Fakat burada üzerinde durulması gereken önemli nokta, o sıralarda isyanlarla karıştırılmaya çalışıldığı için, Arnavutluk'a özel bir statü verilmeyip yalnızca Osmanlı Devletinin diğer vilayetleri gibi idare edilmesi gerektiğinin ifade edilmesi⁵¹⁴, Abdullah Hüsnü Bey'in layihasında bir ilk gibi görünüyordu.

Fakat sonuç itibarıyla Abdullah Hüsnü Bey'in istediği dört vilayetin birleştirilerek, bu toprakların tek parça büyük bir vilayet altında toplanması talebi, Osmanlı idarecilerini kaygılandırıyor. Çünkü bu zamana kadar kendinden kopan tüm toprak parçaları,

⁵¹¹ BOA, YEE, Dosya No:14, Gömlek No:212, T:1297.Za.9, Adet:1/6. s.3-4.

⁵¹² BOA, YEE, Dosya No:14, Gömlek No:212, T:1297.Za.9, Adet:1/6. s.4.

⁵¹³ BOA, YEE, Dosya No:14, Gömlek No:212, T:1297.Za.9, Adet:1/6. s.5.

⁵¹⁴ BOA, YEE, Dosya No:14, Gömlek No:212, T:1297.Za.9, Adet:1/6. s.6.

Yunanistan'ından Karadağ'a, Sırbistan'ından Romanya'sına tüm ulus devletler, tam da Abdullah Hüsni Bey'in tamamlanmasını istediği aşamalardan geçerek kopmuşlardı. Dört küçük Arnavut Eyaletinin, büyük ve tek parça bir Arnavut Vilayeti altında toplanması bir nevi geniş özerklik ve bir adım sonra bağımsızlık olacak şekilde bir süreci idarecilerin aklından bir türlü çıkarmıyordu. Bu da daha önce kopan ulus-devletlere bir örnek olarak Arnavut bölgelerin kopacağı daha sonra da, Osmanlı'ya tabi diğer milletlerin aynı yolu izleyerek bağımsız olmaya çalışacağı ve böylece de Osmanlı'nın giderek parçalanacağı sonucunun tabii olarak çıkmasına yol açıyordu. Bundan dolayı da Osmanlı idarecileri, Arnavut milliyetçilerinin özerklik taleplerine sıcak bakmıyordu.

İkinci safha; 1878'lerden 1881'lere kadar olan dönem ikinci safha olarak adlandırılır. Bu safha, ağırlıklı olarak Prizren Birliğinin etkinliklerini kapsar⁵¹⁵. Prizren Birliğinin kurulmasının ana sebeplerinin Ayastefanos Antlaşması ve Berlin Kongresi olduğu söylenebilir. Berlin Kongresinin Arnavut bölgeleriyle ilgili maddelerine karşı çıkan Arnavut elitlerinden Paşko Vasa, Yani Vreto, Sami Fraşiri, Ziya Priştina ve Yanya'nın milletvekili seçilen Abdül Fraşiri gibi aydınların hedefi Düveli Muazzamanın Arnavut topraklarına göz diken hedeflerine itiraz etme amaçlı merkezi bir cemiyet kurmaktı⁵¹⁶.

Yukarıda da değinildiği gibi, XIX. yüzyılda Osmanlı Devletinin gittikçe zayıflaması, diğer Balkan topraklarında bağımsız devletlerin kurulması ve Arnavut topraklarının parçalanma tehlikesiyle karşı karşıya kalması, Prizren Birliği (Prizren Ligası) ile doruğa ulaşan bir ulusçu hareketin başlamasına sebep olmuştur⁵¹⁷.

Bunlarla beraber Etnik Arnavut topraklarından bir kısmının yeni kurulan Bulgaristan'a, Sırbistan'a, Karadağ'a ve Yunanistan'a verilmesi sürecini gören Fraşırlı kardeşler Abdül ve Sami, Paşko Vasa, Yani Vreto gibi aydın Arnavutlar, İstanbul'da "Arnavut Haklarını Savunma Komitesini" kurdular⁵¹⁸. Gerçekten de Arnavut ulusçu liderler, Berlin Kongresi kararları karşısında Osmanlı İmparatorluğu'nun Batılı büyük devletlerin çıkarlarına göre oluşturulmuş, Avrupa güç dengesi içindeki hassas

⁵¹⁵ Frashëri, *Shqipërija Ç'ka Qenë, Ç'është e Çdo të Bëhetë?*, s.71.

⁵¹⁶ BOA. A. AMD, 76/27. Фејзула, s.12.

⁵¹⁷ Nuray Bozbora, *Osmanlı Yönetiminde Arnavutluk*, Arnavut Ulusçuluğunun Gelişimi, Ankara: 1995, s.194.

⁵¹⁸ Rahimi, 29. Alban, s.15.

konumunun farkına varmışlar, imparatorluğun parçalanmasından en fazla zarar görecektik kesimin Arnavutluk olduğunu düşünmüşlerdi⁵¹⁹.

Bu nedenle Arnavut milli birliğinin ortaya çıkma sebeplerinden biri de, yurtdışından gelen tehditlerdi⁵²⁰. Arnavutlarla meskûn bölgelerin, Arnavutların elinden alınarak Balkan devletleri arasında paylaştırılmasına tepki olarak doğan Prizren Birliği bir bakıma⁵²¹ 1876 yılından beri aralarında yaptıkları gizli pazarlıklarla, Arnavut topraklarını Güney Slavlarına ve Yunanlara vermek isteyen büyük devletlere yani Moskova, Berlin, Viyana, Londra, Paris, Roma ve İstanbul hükümetlerine karşı verilmiş bir mücadele şeklinde algılamak da mümkündür⁵²².

Arnavutlardan bu merkezlere karşı verilen bu mücadele yine bu başkentlerden desteklenen mücadele idi ve Osmanlı'dan kopmak, bu Arnavut bölgelerine huzur getirmemişti. Çünkü bu süreçte Osmanlı'dan kopan bu topraklar Sırbistan, Yunanistan, Karadağ, Makedonya, Arnavutluk olmak üzere 5 parçaya bölünmüştü. Bir başka açıdan bakılacak olursa, yine yukarıdaki başkentlerce beslenen süreçte Osmanlı'dan kopartılan Arnavut topraklarının, Arnavutluk hariç hiçbir, bu başkentlerce kendilerine sözler verilmesine rağmen bağımsızlığına kavuşamamıştı. Tek ve büyük bir Arnavut vilayeti tesis etme hevesiyle çıkılan yolculuk, tek başına bir devletin içinde yaşayan Arnavut halkını, 5 ayrı devletin vatandaşları olacak şekilde dağıtmış ve Arnavutluk hariç hiçbir Arnavut toprağı bağımsız olamamıştı⁵²³.

2.4.3. Prizren Birliği

30 Mayıs 1878'de Arnavut aydınları, Berlin Kongresi kararları bile daha belli olmadan üç gün önce, Kuzey Arnavutluk'un merkezi sayılan Prizren'de, 300 delegenin katıldığı Prizren Arnavut Birliği Kurultayını toplamışlardı⁵²⁴.

Bu durum, Prizren Arnavut Birliğinin Avrupalı Devletlerin, Berlin Kongresinde Arnavutların yaşadığı toprakların parçalanmasına itirazın doğduğu kanaatini şüpheli hale getirmektedir. Çünkü Prizren Birliği toplandığı gün, iddia edildiği gibi

⁵¹⁹ Bozbora, **Osmanlı Yönetiminde Arnavutluk**, s.194.

⁵²⁰ Charles & Barbara Jelavich, s.207.

⁵²¹ Kuzucu, s.309-332.

⁵²² Alpan, s.72.

⁵²³ Alpan, s.15.

⁵²⁴ Alpan, s.15.

Arnavutların yaşadığı toprakların 3 gün sonra toplanacak olan Berlin Kongresiyle parçalanıp parçalanmayacağı henüz belli değildir. Ya da alınacak kararlar önceden belli ise, Arnavut aydınlar hangi Avrupalı devletle, ne tür bir ilişkiye girip daha kongre toplanmadan, kongrede kararlaştırılacak maddeleri öğrenmiştir de Berlin Kongresinde alınacak kararlara itirazen 3 gün önceden Prizren Birliğini toplamışlardır. Bu noktalar açıklanması gereken konular olarak ortada durmaktadır.

Az önce de belirtildiği gibi, Berlin Kongresinden 3 gün önce, 1 Haziran 1878’de Prizren şehrinde Abdullah Hüsnü Fraşheri’nin konuşması ile başlayan Prizren Birliği Kongresinde hazırlanan 18 maddelik kararname ile hedefler ve faaliyetler belirtilmiştir. Prizren Birliği Kongresinde üzerinde durulan konular: Arnavutluk’un bir vilayet altında toplanması, diplomatik mücadeleye geçilmesi, bağımsızlık çalışmalarının hazırlanması şeklinde özetleniyordu⁵²⁵. Bu amaçla kurultayda, idari teşkilât, dış politika, içişleri, askerlik, maliye, vs gibi komisyonlar kurulmuştu⁵²⁶.

İlk etapta siyasi düşünce Osmanlı Devleti’ne bağlı kalarak Arnavutluk’un muhafazasının sağlanmasıydı. Abdullah Hüsnü Fraşheri’nin temsil ettiği Arnavut ulusçular Osmanlı İmparatorluğu’nun parçalanmasından en fazla zarar görecektik kesimlerin Arnavutlar olacağını anlamışlardı. Bu nedenle Arnavutların birliğini ve bütünlüğünü sağlamanın tek yolu Osmanlı İmparatorluğu sınırları dâhilinde kalmak, ancak bölgenin özerkliği için mücadele vermektir⁵²⁷. Gerek Rumeli’nin gerekse Arnavutluk’un geleceğini güvence altına almak üzere alınan kararlar, Arnavutluk’un bir vilayet olarak tek merkezden idare edilecek şekilde idari yapıya kavuşturulması, Başkentin Ohri olarak belirlenmesi hedeflenmişti⁵²⁸.

Bu amaçlarla 10 Haziran 1878 tarihinde Yanya, Manastır, İşkodra ve Kosova ilerinden 300 aşkın Müslüman, Ortodoks, Katolik delegelerin katılımıyla, Arnavut Haklarını Savunma Komitesi Prizren’de toplanmıştı. Kurultay, ilk toplantısını Sinan Paşa Camiinde yapmış ve daha sonra İki hafta süren genel kurul ve komisyon çalışmaları Medrese salonunda devam etmişti⁵²⁹.

⁵²⁵ Bozbora, **Osmanlı Yönetiminde Arnavutluk**, s.191–194.

⁵²⁶ Alpan, s.50.

⁵²⁷ Bozbora, **Osmanlı Yönetiminde Arnavutluk**, s.191–194.

⁵²⁸ Alpan, s.56.

⁵²⁹ Alpan, s.49.

Sonuç olarak Arnavut Haklarını Savunma Komitesi 30 Mayıs 1878 de yayımladığı bir demeçte: “Arnavut Haklarını, Avrupa diplomasisi ve dünya kamuoyu önünde savunmak üzere tüm güçlerini seferber edecektir. Biz samimi olarak bütün komşularımızla, Karadağ’la, Sırbistan’la, Yunanistan’la ve Bulgaristan’la dost ve barış içinde yaşamak istiyoruz. Biz komşularımızdan hiçbir şey beklemiyor ve talep etmiyoruz. Biz, ancak bize ait olan hakların korunması konusunda kararlıyız”⁵³⁰. Bu nedenle, Arnavutlara ait topraklar Arnavutlara verilmelidir⁵³¹ şeklinde bir bildiri yayınlanmıştı.

Bu şekilde bildiri yayınlayan kurultayın amacını Abdül Fraşari şöyle anlatıyordu: “kongremizin amacı, merhametsiz düşmanlarımızın topraklarımıza karşı beslediği iştah hızını kesmek ve Arnavut Besası üzerine yemin ederek, atalarımızdan ve dedelerimizden bize emanet edilen bu aziz yurdumuzu öz kanımızla savunmaktır. Prizren Birliği kurultayının kararlarından biri, bizi İslav, Avusturyalı ve Yunanlı yapmak isteyenlere karşı mücadelemizi sürdürmektir. Bizim Arnavut olmaktan başka bir arzumuz yoktur. Biz de, İslavlar ve Yunanlılar gibi kendi öz topraklarımızda özgür bağımsız ve güçlü bir devlet istiyoruz, bizden alınmak istenen ulusal varlığımızı ve topraklarımızı muhafaza etmek istiyoruz”. Bu süreçten sonra da Prizren Birliğine bağlı 33 merkezde şubeler açmıştır. Bu şubeler de Prizren, İpek, Yakova, Plava, Gusiya, Podgorica, Ülgin, Mitroviçe, Priştine, Firzovik, Gilan, Kaçanik, Kumanova, Üsküp, Kalkandelen, Gostivar, Debre, Luma, Mirdita, İşkodra, Elbasan, Ohri, Manastır, Starova, Korça, Berati, Fraşari, Konica, Ergiri, Filat, Yanya, Piramithya ve Preveze adlı yerlerdeydi⁵³².

7 Mayıs 1879 da Prizren’de 47 delegenin katıldığı toplantıda otonomi ve 19 Mayıs 1879 da toplantıda da siyasi-idari otonomi arzuları yenilenmiştir⁵³³. Bu hedeflerle toplanan Prizren birliğinin talepleri, İlyas Paşa’nın yönetiminde 1 Kasım 1878’de Debre’de yapmış olduğu toplantıda madde madde belirlenmişti. Buna göre:

- Dört Arnavut vilayetini (Yanya, Manastır, Kosova, İşkodra)⁵³⁴ oluşturan bölgeleri içine alacak şekilde bir vilayetin kurulması isteniyordu⁵³⁵. Merkezi bir Arnavut

⁵³⁰ Alpan, s.46.

⁵³¹ Фејзула, s.13.

⁵³² Alpan, s.50-2.

⁵³³ Alpan, s.57.

⁵³⁴ Alpan, s.46.

⁵³⁵ Charles & Barbara Jelavich, s.208.

Vilayetin kurulmasını isteyen Abdül Fraşeri öte yandan, tüm Arnavutluk'un Osmanlı Devleti idaresinde kalması hususunda diğer delegelerden söz almış buna karşılık bütün Arnavut topraklarının da Sultanın korumasında kalmasını istemişti⁵³⁶. Hatta Prizren İttihad Cemiyeti bu adımıyla, Babiali'den destek de görmüştü⁵³⁷. Çünkü bu zamana kadar Arnavutlar, Osmanlı Devletine büyük hizmetlerde bulunuyorlardı⁵³⁸.

-Resmi dil olarak⁵³⁹ Arnavutluk'ta bulunacak tüm memurlardan yerel dili bilmeleri isteniyordu⁵⁴⁰.

-Okullarda Arnavutçanın öğrenilmesi ve eğitimin geliştirilerek⁵⁴¹ yaygınlaştırılması Arnavutçanın eğitim dili olarak kullanılması isteniyordu⁵⁴². Vilayette elde edilen gelirlerin önemli bir kısmı eğitim⁵⁴³ ve bayındırlık işlerine harcanmak üzere vilayet merkezinde kalacaktı⁵⁴⁴.

-Arnavutların Ulusal özgürlük ve bağımsızlığını tehdit eden komşu uluslardan Karadağlılara, Sırlara, Bulgarlara, Yunanlara sessiz kalınmayacak bunlarla uygun yollarla mücadele edilecekti⁵⁴⁵. Prizren Birliğinin amacı Arnavut topraklarının korunması olduğu için her şehirde bir Arnavut ocağı kurulmuştu⁵⁴⁶. Bu kesimin görüşlerine göre Prizren Birliği yalnızca ülkeyi parçalanmaktan korumakla kalmayarak aynı zamanda Arnavutluk'un özerkliği için de mücadele edecekti. Özetle söylemek gerekirse, Fraşheri'nin temsil ettiği radikal ulusçu kesim Arnavutluk'un özerkliğinin bir an önce sağlanması gerektiği düşüncesini savunurken, Sultan yanlısı muhafazakâr kesimden üyeler de, daha ılımlı bir yaklaşımı tercih ederek, Osmanlı otoriteleri ile işbirliği içinde hareket etme eğilimine girmişlerdi⁵⁴⁷. Fakat Fraşheri'nin temsil ettiği ulusçu kesim, başlangıçta, muhafazakâr nitelikli olan cemiyete kendilerini kabul ettirmişler ve 27 Kasım 1878'de Arnavutluk'un özerklik taleplerini Bab-ı Aliye iletmişlerse de Babiâli buna pek de sıcak bakmamıştı. Bunda üç neden belirleyici rol

⁵³⁶ Фејзула, s.15.

⁵³⁷ Kuzucu, s.309-332.

⁵³⁸ Charles & Barbara Jelavich, s.207.

⁵³⁹ Alpan, s.46.

⁵⁴⁰ Bozbora, **Osmanlı Yönetiminde Arnavutluk**, s.196.

⁵⁴¹ Alpan, s.46.

⁵⁴² Bozbora, **Osmanlı Yönetiminde Arnavutluk**, s.196.

⁵⁴³ Alpan, s.46.

⁵⁴⁴ Çelik, s.65. Noel Malcolm, *Kosova, Balkanları Anlamak İçin*, İstanbul: 1999, s.275.

⁵⁴⁵ Alpan, s.72. Kuzucu, s.309-332.

⁵⁴⁶ Charles & Barbara Jelavich, s.207-8.

⁵⁴⁷ Bozbora, **Osmanlı Yönetiminde Arnavutluk**, s.191-194.

oynamıştı. Arnavutluk'a verilecek özerklik, Suriye, Irak gibi diğer Müslüman unsurlara kötü örnek olabilirdi⁵⁴⁸.

-Arnavutluk'ta reform yapacak bir meclis kurulacak⁵⁴⁹ bu meclis askerlik hizmetini Arnavut vilayet topraklarıyla sınırlandıracaktı⁵⁵⁰ Bab-ı Aliye bu tür isteklerde bulunan Arnavut aydınları XIX. Yüzyılın sonuna doğru artık sadece kültürel faaliyetlerle yetinmek niyetinde olmadıklarını göstermeye başlamışlar, kurdukları gizli-açık komiteler ve cemiyetler aracılığı ile Arnavutluk için özerklik, hatta bağımsızlık elde etme çabasına girmişler, yurt dışında da Arnavut ulusal varlığını tanıtmaya başlamışlardı. Bu haliyle kültürel amaçlı görülen birçok faaliyetin içeriği aynı zamanda siyasi nitelikler de taşımaktaydı⁵⁵¹. Görüldüğü gibi bu aşamalarla, her ne kadar kültürel temelli talepler ileri sürülse de Arnavut bölgeleri, bağımsızlığa doğru gidiyordu.

Yukarıdaki istekler, Birlik Başkanı Debreli İlyas Paşa başkanlığında, dokuz kişilik bir heyetle Ocak 1879'da Padişah'a iletildiğinde Sultan Abdülhamid bu isteklere, olumlu cevap vermemiş, ama karşı da çıkmamıştı⁵⁵². Ancak Sultanın sessiz kalması, bütün Arnavutların ayaklanmasına yetmişti. Arnavutlar, bu yeni durum karşısında, Abdül Fraşiri, Mehmet Ali Vrioni gibi aydınların önderliğinde Nisan-Haziran 1879 aylarında, Berlin, Londra, Paris, Viyana ve Roma'ya giderek Arnavutların ulusal ve demokratik davaları için destek arayışına çıkmışlardı⁵⁵³.

Bu şekilde muhatap buldukları devlet ve hükümet liderleri ile konuşmalar yapmışlar, Arnavut davasını kısmen anlatmaya muvaffak olmuşlardı ancak öte yandan Rus ve Fener Patrikhaneleri ile anlaşma sağlayamamışlardı. Osmanlı idaresini bu şekilde Avrupa başkentlerine şikayet eden Arnavut heyeti, aynı başkentlerden yardım için kapılarına gittikleri de Avrupalı devletlerin baskılarına direnemeyen Osmanlı'yı suçlu görüyorlardı. Halbuki, Plava ve Gusinye'yi vermeye mecburen razı olarak diğer Arnavut topraklarını kurtarmaya çalışan Osmanlı yine, bu kez, diğer Arnavut topraklarını muhafaza etmeye çalışıyordu.

⁵⁴⁸ Çelik, s.71.

⁵⁴⁹ Alpan, s.46.

⁵⁵⁰ Çelik, s.65. Malcolm, *Kosova, Balkanları Anlamak İçin*, s.275.

⁵⁵¹ Çelik, s.203.

⁵⁵² Alpan, s.56-57.

⁵⁵³ Alpan, s.15.

Bununla ilgili Arnavutlar, 12 Ekim 1879'da İstanbul'da toplanan Büyükelçiler Konferansında, Babıali'yi sıkıştırarak Plava ve Gusinye'nin Karadağ'a verilmesini sağlayan Avrupalılar büyük bir haksızlık yaparak yerine Osmanlı'yı suçluyorlardı. Halbuki Plava ve Gusinye'yi savaş tehdidiyle, zorla Osmanlı'dan alıp Karadağ'a veren, Osmanlı İdaresini şikayet ettikleri Avrupalı devletler idi⁵⁵⁴. Prizren Birliğinin faal üyelerinden Gusiyalı Mehmet Ali Paşa daha da ileri giderek: "Kimin toprağını kime hediye ediyorlar bu efendiler, sıkıysa Karadağlılar gelsinler alsınlar! Madem ki, Osmanlı Devleti boyun eğdi ben de Babıali elbiselerini çıkarıp Arnavut elbiselerini giyiyorum. Artık öz vatanımı kurtaracağım" diyerek buraları Osmanlı'dan zorla alan Avrupalı Devletleri değil, Avrupalı Devletlerin baskılarına direnemeyen Osmanlı'yı suçlu görüyorlardı⁵⁵⁵.

XIX. Yüzyılın sonlarına doğru Karadağlılara verilen yerlerin, işgaline Karadağlılar girişince 12 bin kişiden müteşekkil bir ordu oluşturulmuş ve bu ordu Karadağ üzerine yürümüştü. Avrupa basın-yayın organlarının yakından izleyip dile getirdiği ve Arnavutların Karadağlılara karşı elde ettiği bu zaferler Balkan Slavları ve Helenlerini telaşa düşürmüştü. Bu zaferler üzerine de böylece büyük devletler marifetiyle Babıali üzerinde baskılar yoğunlaşmaya başlamıştı⁵⁵⁶. Babıali üzerine yoğunlaşan baskılar da Arnavutlar arasında yeni bir tepkinin doğmasına yol açmış, bütün Katolik, Ortodoks ve Müslüman Arnavutların birleşerek ortak bir savunmaya geçmelerine sebebiyet vermişti. Bu gelişmeler üzerine Arnavutlar, İşkodra'da olağanüstü bir kongre toplayarak Arnavutluk'un özerk bir vilayet haline getirilmesini bir memorandum ile Sultan'a iletmiş, hemen peşinden de 17 Nisan 1880'de İşkodra'da bir gösteri yaparak, Sultan'la olan ilişkilerini kestiklerini duyurmaya karar vermişlerdi⁵⁵⁷.

Bu arada silaha sarılan Arnavutlar, altı bin gönüllü askeri, onlardan almak istedikleri, Ulçin'i korumak üzere mevzilenmişler⁵⁵⁸, Ulçin ve Bar'ı korumaya karar vermişlerdi. Zamanında Arnavut heyetlerin Osmanlı'yı şikayet ettikleri, kendilerinden medet

⁵⁵⁴ BOA. Y. EE, 79/8

⁵⁵⁵ Alpan, s.61-2.

⁵⁵⁶ Alpan, s.64.

⁵⁵⁷ Bozbora, **Osmanlı Yönetiminde Arnavutluk**, s.200. Alpan, s.63-64.

⁵⁵⁸ BOA. Y. EE, 79/8

umdukları Büyük devletler de Bar ve Ulçin'in teslimi için 30 Ekim 1880'e kadar Osmanlı idaresine yeni bir süre vermişlerdi⁵⁵⁹.

2.4.4. Arnavut Talepleri Karşısında Osmanlı'nın Tutumu

Bu şekilde çabalarla Arnavutların devlet kurma yöndeki taleplerine öte yandan Slavlar da karşı çıkmaya başlamışlardı. Çünkü Patrikhane, Arnavutluk'un özerkliğinin Arnavutların Yunanlaştırılması davasına zarar vereceği endişesini taşımaktaydı. Aslında Arnavut ulusçuluğu, sadece Slav milliyetçiliğine veya Osmanlının İslamcılığına karşı değil, Patrikhane'nin ve Yunanistan'ın Ortodoks - Hellen anlayışına da bir tepki olarak ortaya çıkmıştı⁵⁶⁰. Bunu fark eden Fener patrikhanesi bu duruma razı olmayıp, Babıaliye akla hayale gelmeyen ihbarlarda bulunmaya, Padişah da bir yandan Berlin Kongresinin ve diğer yandan Fener Patrikhanesinin etkisinde kalarak Prizren'e karşı sert tedbirler almaya başlamıştı⁵⁶¹.

Prizren Birliğinin bağımsız bir Devlet olma sürecinde ilerlemesi üzerine⁵⁶² Sultan Abdülhamit, Serasker Derviş Paşayı emrine verdiği orduyla Ulçin üzerine göndermişti. Şehir ve kale Ulçinli Mehmet Beçi ve Mehmet Gaşi komutasında 3000 Arnavut tarafından muhafaza ediliyordu. İsa Sokoli de bin kişilik kuvvetle yardıma koştuyorsa da, Derviş Paşa'nın düzenli Osmanlı askerleri karşısında dayanamayan Arnavutlar çok çetin geçen üç günlük kanlı savaştan sonra 26 Kasım 1881 tarihinde Ulçin'i kaybetmişlerdi⁵⁶³.

Bu savaşın sonunda, büyük devletlerle imzaladığı anlaşma gereği Ulçin'i onlara teslim eden Abdülhamit daha sonra, 1881 yılında Serasker Lofçalı Derviş Paşa'yı Prizren Birliği'nin üzerine sevk etmişti. Bu yolla da Arnavut Birliği dağıtıldıktan sonra Karadağlıların istedikleri Bar, Ulçin ve diğer yöreler Padişahın eliyle Karadağlılara teslim edilmişti⁵⁶⁴. Bu hengamede Sırp da istedikleri yerleri almışlar, Yunanlar da, güney Arnavutluk'un Arta körfez ile Tesalyayı işgal etmişlerdi. Sıkı yönetim ilan eden Derviş Paşa, Prizren Birliğinin ileri gelenlerini yakalayıp divan-ı harbe teslim etmiş,

⁵⁵⁹ Çelik, s.71.

⁵⁶⁰ Çelik, s.71.

⁵⁶¹ Alpan, s.62.

⁵⁶² Charles & Barbara Jelavich, s.208.

⁵⁶³ Alpan, s.66.

⁵⁶⁴ BOA. Y. EE, 79/8. Kuzucu, s.309-332.

bunun sonunda da dört bin kişinin mahkum olduğu, üç bin kişinin de Anadolu'ya ve diğerk uzak yerlere sürgün edildiği iddia edilmişti⁵⁶⁵.

Derviş Paşa daha sonra, 15 Nisan 1881 de Firzovik'te Debreli İlyas Paşa, Gusiyalı Mehmet Ali Paşayı teslim almış sükunetin tamamıyla sağlanamadığı Prizren'e, 21 Nisan 1881 sabahı girdiğinde büyük bir dirençle karşılaşmıştı. Bu direnç iki gün ve iki gece devam etmiş, çarpışmalarda 1800 Osmanlı askeri ve 800 Arnavut askeri şehit düşmüştü. Tarih boyunca Arabistanda, Bingazide, Kafkasyada, Karpatlarda Viyanada, Kırım'da, Mora'da ve en son Filibede yanyana savaşan Türk ve Arnavut erleri ne yazık ki, Prizren'de birbirlerine karşı savaşmışlardı⁵⁶⁶.

93 Harbi sonrası imzalanan Berlin kongresinde Büyük Devletlerin istediğı yerlerin Abdülhamit tarafından verilmesi, Abdülhamit'in bir yanlışı olarak değerlendirilmemelidir. Çünkü, hem bu yerlerin verilmesi sözünü güle oynaya veren hem de Berlin Kongresini doğuran savaş olan 93 Harbini başlatan Abdülhamit değildir. Daha fazla Osmanlı-Arnavut-Balkan topraklarının elden çıkmaması için bu toprakların verilmesi Abdülhamit'in tercihi değil, kaybedilen 93 Harbi sonrası imzalanan Berlin Kongresi anlaşması gereğidir. Yoksa hangi devlet, kendi toprağını bir mecburiyet olmaksızın, kendi rızasıyla başka bir devlete verebilir⁵⁶⁷.

Bu noktada bu toprakların, buralarda bir Arnavut Eyaleti kurularak özerkliğini ve bu bölgelerin kendilerine verilmesini isteyen Arnavut milislerce korunabileceğı düşüncesi de çok ihtimal dahilinde gözükmemektedir. Çünkü, 1912 yılında Balkanlardan tümüyle çekilmek zorunda kalan Osmanlı'dan sonra, Arnavut milisler güçleri yetmediğı için Arnavutlarla meskûn yerleri, Sırlar, Yunanlılar, Karadağlılar karşısında koruyamamışlar, kaybetmişlerdi. Balkanlarda bazı Arnavut topraklarının verilmesi konusunda suçlanacak taraf Osmanlı değil, Arnavut aydınların, başkentlerine kadar yanlarına gidip onları ziyaret ettikleri, kendilerinden medet umdukları büyük devletlerdi. Çünkü, bazı Arnavut topraklarının verilmesi hususunda Osmanlı'yı, yine Arnavut aydınların kendilerinden yardım istedikleri büyük devletler zorlamışlardı.

⁵⁶⁵ Alpan, s.16.

⁵⁶⁶ Alpan, s.70-1. Charles & Barbara Jelavich, s.208.

⁵⁶⁷ Alpan, s.21.

Üçüncü Safha; 1881'lerden 1908'lere kadar olan kısım da Arnavut Birliğinin üçüncü safhasıdır⁵⁶⁸. Bu safhada da XIX. Yüzyılın ikinci çeyreğinde başlayan Arnavut kültür, yayın, edebiyat ve sanatsal faaliyetleri görülmektedir⁵⁶⁹. Bu zaman içerisinde Arnavutça milli laik okullar açılmıştır⁵⁷⁰.

Öte yandan, Prizren Birliğinin ortadan kaldırılmasıyla Arnavut sorunu çözülmemiştir. Gün geçtikçe güçlü devletler arasında fikir değişimi oluyor ve buna göre Arnavutların kendi topraklarında istedikleri pazarlıkları yapıyorlardı. Bu pazarlığı gören Katolik, Ortodoks ve Müslüman Arnavutlar birleşmişler⁵⁷¹ “besa anmışlar” ve kendi öz topraklarını savunmaya koyulmuşlardır. Bu birliğin biyatı “Besa-Bes⁵⁷² veya Arnavut Birliği” almıştı. Sırp kaynaklara göre bu birliğin başlangıcı 1893 yılıdır. Bu hareket Hacı Zekanın, Avusturya-Macaristan ile yaptığı diplomatik çalışmalarla beraber başlamıştır. Başkanlığını Hacı Zeka'nın yaptığı, Priştine'deki Arnavut meclisi⁵⁷³ 1897 yılından itibaren Arnavutluk ayaklanmalarını başlatır. Kosova ayaklanması üzerine İpek'te yeni bir Arnavutluk birliği kurulmaya başlar ikinci toplantısını İpek'teki Hamam Camiinde yapan birliğin bu toplantısında, toplantıya katılanlar –Besa Bes- yemini etmişlerdi⁵⁷⁴.

Sırp kaynaklara göre Molla Zekanın Arnavut birliğini güçlendirmesinden Osmanlı Devletinin haberi olmuştu. Hacı Zeka “Besa Bes” Arnavut Birliğin önderiydi. Büyük alim, ayrıca büyük bir diplomasiye sahip idi. II. Sultan Abdülhamit'in bütün soru işaretlerini silmeye başarmıştı. Sadece bağımsız bir Arnavutlukla bütün sorunu çözüleceğini kanatını sunmuştu. Hatta Osmanlı Devletine yönelen Panslavizm propagandalarını ortaya sunmuştu⁵⁷⁵. Hacı Zekanın hedefi, sadece Arnavutluk'un parçalanmaması değil, aynı zamanda Osmanlı Devletinin dağılmamasıydı. 1878'de Arnavutluk'un 24458 km kare toprağı Sırbistan'a, Karadağ'a ve Yunanistan'a verildiği

⁵⁶⁸ Frashëri, *Shqipëria Ç'ka Qenë, Ç'është e Çdo të Bëhetë?* s.71.

⁵⁶⁹ Alpan, s.80.

⁵⁷⁰ Frashëri, *Shqipëria Ç'ka Qenë, Ç'është e Çdo të Bëhetë?* s.71.

⁵⁷¹ Rahimi, s.19.

⁵⁷² Alpan, s.63.

⁵⁷³ Muhamet Pirraku, *Lidhja Shqiptare “BESA – BESËN”*në burimet serbe 1893-1902, Prishtinë: 1996, s.10-11.

⁵⁷⁴ Pirraku, *Lidhja Shqiptare “BESA – BESËN”*,s.28. Alpan, s.78.

⁵⁷⁵ Pirraku, *Lidhja Shqiptare “BESA – BESËN”*,s.51.

bu durumda Hacı Zekanın amacı, Osmanlı Devletinin Arnavutların yanında bulunması böylece de komşu işgalcilerin Arnavutluk topraklarından kovulması idi⁵⁷⁶.

Bu amaçlarla İpek'te yapılacak toplantı için 23 ve 26 Ocak 1899 tarihlerinde Arnavut delegeler bütün Kosova, Manastır ve İşkodra'dan gelerek yaklaşık 500 kişinin katılımıyla toplantı gerçekleştirdiler⁵⁷⁷. Sami Fraşiriye göre bu toplantıda 23 Haziran 1899 yılında 500 delegenin katılımıyla İpek meclisi kurulmuştu. 6 gün boyunca çalışmalarını sürdüren bu meclis, sonuç olarak Arnavut İpek Birliği veya Besa Bes şeklinde kendini duyurmuştu⁵⁷⁸.

İpek Arnavut birliği, o sıralarda İpek Hamam Camiinde ilk toplantısını yaparken orada bulunan Sırbistan elçisi, Arnavutların arasında (Türkofil, Autonomofil ve Austrofil) şeklinde üç akımın var olduğunu bildiriyordu. Bunların sonuncusu pek bir varlık gösterememişti⁵⁷⁹. Öte yandan İpek Arnavut Birliği çalışmalarını sürdürürken İşkodra Valisi, Arnavut siyasi mahkumları serbest bırakmış, Üsküp Valisi ise Osmanlı Devletinin emriyle Hacı Zeka, Rıza Bey ve Bayram Curi'yi koruma altında almıştı hatta bu adımlardan sonra Sırp Devleti, Arnavut İpek birliğini, Avrupa'ya karşı bir Arnavut–Osmanlı organizasyonu olarak yansıtmaya bile çalışmıştı. İpek Arnavut Birliğinin gizli çalışmalarından kimsenin haberi yokken, 29 Ocak 1899 yılında esnafların önderi bütün dükkanların kapatılarak, Büyük Camiye gidilmesi ve orada toplu dua edilmesi emrini verdi. Emredildiği gibi dualar edildi, ne olduğu hakkında çoğu kişinin fikirleri olmadığı kararlar hakkında silahlar atıldı ve kutlamalar yapıldı⁵⁸⁰.

Bundan sonra da “Besa Bes” Arnavut Birliği bir diğer toplantısını 1899 yılında, İpek Arnavut birliğinde alınan kararların aynısının alındığı Prizren'de yapmıştı⁵⁸¹. Bu toplantıdan sonra da 1899 yılında Priştine'deki Sırbistan Konsolosluğu, Yugoslavya Başbakanına İpek Birliği ile ilgili bütün ayrıntıları aktarmıştı. Bir tür bağımsızlık hareketine kalkışacak olan Arnavutlar, ellerindeki silahların toplanmasını istemiyorlardı⁵⁸². Sırların Adem Zaymi adlı suikastçıya öldürtmek istedikleri Mula

⁵⁷⁶ Pirraku, *Lidhja Shqiptare “BESA – BESËN”*, s.18.

⁵⁷⁷ Pirraku, *Lidhja Shqiptare “BESA – BESËN”*, s.26.

⁵⁷⁸ Frashëri, *Shqipëria Ç'ka Qenë, Ç'është e Çdo të Bëhetë?* s.71.

⁵⁷⁹ Pirraku, *Lidhja Shqiptare “BESA – BESËN”*, s.28.

⁵⁸⁰ Pirraku, *Lidhja Shqiptare “BESA – BESËN”*, s.32-3.

⁵⁸¹ Clayer, s.538.

⁵⁸² Pirraku, *Lidhja Shqiptare “BESA – BESËN”*, s.40-3.

Zeka, bağımsızlık isteklerinden vazgeçmiyordu ancak Osmanlı da bundan memnun değildi⁵⁸³.

Fakat öte yandan Osmanlı Devletinin içinde bağımsız bir Arnavut idaresinin var olması istendiğine dair bir görüş de vardı. Nazım Paşanın, Yanya Valisi Ali Rıza Paşaya “Osmanlı Devletine bağlı bağımsız bir Arnavut idaresini kurmak istiyoruz” dediği Ali Rıza Paşa tarafından da İsmail Kemale, Arnavutluk bağımsızlığının ve bayrağının kabul edildiğini bildirdiği, hatta böylece de Osmanlının, diğer Avrupa güçlerinin eline Arnavutluk’u bırakmak istemediği rivayeti de ediliyordu⁵⁸⁴.

Fakat her ne kadar bu iddialar edilse de bu da kalıcı bir çözüm değildi. Çünkü Balkanlardaki Arnavut toprakları üzerinde Sırların, Yunanlıların, Karadağlıların, Avusturya’nın işgal hesapları vardı ve Osmanlı ile Arnavutların birlikte savunarak koruyamayacağı yerleri, kendilerine özerklik verilmesiyle tek başına kalacak olan Arnavutlar nasıl koruyabileceklerdi ki sonuç olarak da aynısı olmuştu. Bağımsız olma hevesleriyle ve Avrupa başkentlerinin de destekleriyle Osmanlı’dan kopan Arnavut toprakları, büyük hayallerle bekledikleri bağımsızlık yerine Yunan, Sırp, Karadağlıların işgallerine maruz kalmışlardı.

Bu gelişmelerden başka Kasım 1905’te Manastır’da bir Türk ortaokulunun müdür yardımcısı Boya Topoli tarafından her ne olursa olsun Arnavutluk’un kimliği ve sınırlarını korumak gerektiğini amaçlayan bir gizli Arnavut cemiyeti kurulmuştu⁵⁸⁵. Böylece Prizren Birliğiyle başlayan Arnavut kimlik savunmaları ve Arnavutluk bağımsızlığına kadar yarım yüzyılı kapsayan bir sürece kadar uzamıştı⁵⁸⁶.

Dördüncü Safha; 1908’lerden 1912’ye kadar süren bölüm de dördüncü safha olarak adlandırılır. Yani Jöntürklerle başlayan bu süreç Arnavutluk bağımsızlığıyla sona erer⁵⁸⁷. Aslında 1908’den sonra kaosun devam ettiği Arnavutlar topraklarını korumak adına Sırlara, Karadağlılara ve Yunanlılara karşı mücadele verilirken diğer yandan merkezi hükümetle de mücadele edilmişti. Bu nedenle Savaş halinin hakim olduğu

⁵⁸³ Pirraku, **Lidhja Shqiptare “BESA – BESËN”**, s.59.

⁵⁸⁴ Hoxha, s.175-6.

⁵⁸⁵ Фејзула, s.64.

⁵⁸⁶ Фејзула, s.72-3.

⁵⁸⁷ Frashëri, **Shqipëria Ç’ka Qenë, Ç’është e Çdo të Bëhetë?**,s.71.

Arnavutluk'ta halk perişandı. Jön-Türkler bu durumun sorumlusu olarak görülürken Sultan kurtarıcı olarak algılanmaya başlanmıştı⁵⁸⁸.

Arnavutlara sorulacak olursa durumu çıkmaza sokan ve sonu hızlandıran Jön-Türklerin Türk milliyetçiliği idi. Jön-Tüklere göre ise de Arnavutlar vatanına ihanet etmişler, çok kritik bir anda beklenmemiş bir şekilde Devleti arkadan vurmuşlardı. Bu tarz karşılıklı ithamların olduğu bir durumda haklı tarafı bulmak ne mantıklı bir çaba ne de mümkündür. İki taraf hem haklı hem haksızdı. Jön-Türklerin otoriter ve baskıcı tavırları, sadece Arnavutlar için değil Türk olmayan diğer Osmanlı tebaası için de sıkıntı kaynağıydı. Sarıldıkları milliyetçilik ateşi Osmanlı'nın sonunu hızlandırmış, İmparatorluktan ayrılan birçok grupta da Türklerle ilgili olumsuz izlenimler bırakmıştı. Dahası Arnavutluk'ta 1908'in mirası olarak, Osmanlı'nın Arnavutlara düşman olduğu düşüncesi de eklenmişti. Aslında baskıcı, gaddar ve Arnavutlara düşman olduğu işaret edilen Osmanlı İmparatorluğu değil Jön-Türklerdi. Ancak bu ithamdan Osmanlı Devleti de nasibini almış oluyordu. Doğrusu XIX. yüzyıl, Osmanlı hükümeti ile Arnavutlar arasında gerginliklerin başladığı dönemdi ancak Arnavutlar bu dönemde dahi Osmanlıyla yakın bir ilişki içerisindeydiler. Esas ayrılığın başladığı ve büyük düşmanlıkların olduğu dönem 1908 itibarıyla başlayan Jön-Türk dönemi idi⁵⁸⁹.

Başlangıçta Arnavutlar, II. Abdülhamide karşı çıkan Jöntürklerin yanında yer almışlardı. Fakat çok geçmeden Arnavutlarla Jöntürklerin arası açılmıştı ve Jöntüklere karşı ilk hareket de Necip Draga, Mithat Fraşiri ve Bajram Curi tarafından gerçekleştirilmişti. Bunlar, otokton bir Arnavutluk istiyorlardı⁵⁹⁰. Öte yandan 14-22 Kasım 1908 yılında Manastır'da Başkimi kulübünün insiyatifiyle toplanan Alfabe Kongresi⁵⁹¹, 2-8 Eylül 1909 yılında Elbasan'da faaliyetini devam ettirmiş bu kongrenin sonunda da Elbasan'da Arnavutça eğitim verecek bir yüksek okulun açılmasına karar verilmişti. Korça şehrinde "Pırparimi" adlı okul derneği kurulmuştu. Bütün bu gelişmelerden sonra da 28 Kasım 1912'de Arnavutluk bağımsızlığını ilan etmişti⁵⁹².

⁵⁸⁸ Fshazi, s.174.

⁵⁸⁹ Fshazi, s.175-6. Clayer, s.552.

⁵⁹⁰ Clayer, s.623.

⁵⁹¹ Clayer, s.557.

⁵⁹² Frashëri, *Shqipëria Ç'ka Qenë, Ç'është e Çdo të Bëhet?*, s.71. Clayer, s.558.

Fakat Jöntürklerin iktidara gelmesiyle, Arnavutlara verilen sözler unutulmuştu. Jöntürklerin iktidara gelmesinden hiç bir Arnavut memnun değildi. 1910'da Kosova'daki bazı şehirlerde bulunan Osmanlı kışlalarına karşı Arnavut halkınca isyanlar başlatılmıştı. Jöntürlere karşı oluşan bu hava ile Arnavutlar, kendi aralarındaki kan davalarını bırakıp Jöntürk idaresine karşı seferberliğe hazırlanmışlardı. Bu psikoloji ile oluşan Arnavut ordusu iki cepheye ayrılmış, İdriz Sferinin komuta ettiği ordu, Kaçanik boğazını, ikinci ordu ise, İsa Boletin ve Hasan Budakova önderliğinde bulunan Carralev boğazını koruyordu fakat Osmanlı Ordusu çok büyük olduğu için Arnavutlar geri çekilmek zorunda kalmışlardı.

Osmanlı Ordusu karşısında tutunamayan Arnavutlar bu kez 23 Haziran 1911'de yeniden isyan ederek Greç'te, "Kırmızı Kitab" adıyla İsmail Kemali ve Luigj Gurakuqi gibi aydınlarca 12 maddeden oluşan bir memorandum hazırlamışlardı⁵⁹³. Burada, Arnavut kimliğinin tanınması, Arnavut vilayetlerinin birleşmesi ve bu vilayetlerin yerinden yani Arnavut bölgesinden idare edilmesi, özerk Arnavut mali ve idari yönetimlerin ihdas edilmesi, Adliye organlarını kurması, Jandarma ve Polis ekiplerini kurması, İdari dairelerde, Adliyede ve Milli mecliste Arnavutça konuşulması ve tüm bunlar için Sultan tarafından seçilecek bir gözlemcinin olması isteniyordu ki, bu talepler tam bağımsızlık talepleri idi. Halbuki, Osmanlı döneminde, her türlü kültürel idari ve demografik üstünlük Arnavutlarda idi ve bu vilayetlerde etnik, dini, sosyal ve milli hiçbir ayırım yapılmıyordu.

⁵⁹³ Clayer, s.634.

BÖLÜM 3. OSMANLI SONRASI DÖNEMDE ARNAVUT KİMLİĞİ

3.1. Osmanlı Devleti'nin Balkanlardan Çekilmesi

Bilindiği gibi XIX. yüzyıl, Osmanlı Devleti'nin en zayıf olduğu dönemdir. XVII. yüzyıl sonunda Osmanlı'nın Avrupa'ya doğru ilerleyişi durmuş, 1699 Karlofça Antlaşması ile de ilk toprak kayıpları da verilmeye başlanmıştı⁵⁹⁴. Bu şekilde öncelikle toprak kayıpları üzerinden, Osmanlı Devletinin çöküşünü hızlandıran bir kaç nedene yer vermekte fayda vardır:

- Fransız ihtilali ile ortaya çıkan milliyetçilik akımlarından Osmanlı Devleti bünyesinde bulunan uluslar etkilenecek, bağımsızlık için başkaldırmışlardır⁵⁹⁵. Fransız İhtilalinin sonucu olan milliyetçilik düşüncesinden kaynağını alan bu akım, başlangıçta felsefi ve edebi bir karakter taşımakta iken sonradan siyasi bir olay haline gelmiştir⁵⁹⁶. Fransız ihtilali ile ortaya çıkan Nasyonalizm ve Liberalizm akımlarından Balkan milletleri de oldukça etkilenecektir⁵⁹⁷.
- 1872'de kurulmuş olan ve Avusturya, Rusya ve Almanya'dan müteşekkil olan “Üç İmparatorlar Liginin” milliyetçi isyanlar sırasında sürdürdüğü faaliyetler de Osmanlının dağılmasında etkili olmuştu. Bu devletler, doğu sorununda birlikte hareket edeceklerine dair karar alarak⁵⁹⁸ Bosna-Hersek üzerinde, Osmanlı Devleti'nden birtakım ayrıcalıklar istediler. Ancak, Osmanlı hükümeti Avusturya, Rusya ve Almanya'nın Bosna-Hersek'i bahane ederek iç işlerine karışacaklarını anlayınca, 2 Ekim 1875'te Bosna-Hersek'e yeni ayrıcalıklar vermişti. Bundan sonra da 31 Ocak 1876'da Babiâli'ye sunulan bir nota üzerine Osmanlı Devleti bu üç devletin taleplerinin çoğunu kabul ettiğini bildirmiş olsa da bir süredir ayaklanmış olan isyancılar, Rusya, Karadağ ve Sırp kışkırtmalarıyla bunları kabul etmeyerek daha fazla hak istemeyi sürdürmüşlerdi. Bu anlamda Osmanlı'nın attığı adım hiçbir işe yaramamış ve bu sürecin sonunda da Balkan sorununda Avusturya'nın yerine inisiyatif Rusya'nın

⁵⁹⁴ Kemal H. Karpat, “Balkanlar”, *İslâm Ansiklopedisi*, C. V, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1992, s.29.

⁵⁹⁵ Karpat, s.29.

⁵⁹⁶ Akdes Nimet Kurat, *Rusya Tarihi: başlangıcından 1917'ye kadar*, Ankara: Türk Tarih Kurumu, 1948, s.343.

⁵⁹⁷ Fahir Armaoğlu, *20.Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995)*, Ankara: Timaş Yayınları, 2014, s.43.

⁵⁹⁸ Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih*, İstanbul: Dev yayınları, 1995, s.322.

eline geçmişti⁵⁹⁹. Böylelikle gelecekte Balkan Savaşlarını teşvik eden güçlü devletlerden biri de Rusya olacaktı⁶⁰⁰.

- XIX. yüzyıla gelindiğinde, aslında Balkan halklarını kendi çıkarları için kullanan Rusya, Osmanlı Devleti için bir tehdit, Balkan halkları içinde bir umut kaynağı görünümüne bürünmüştü⁶⁰¹. Artık Osmanlı Devleti'nin çöküşü belirginleşmiş, yüzyılın emperyalist devletleri Rusya ve İngiltere arasında Osmanlı topraklarını paylaşma kavgası öne çıkmaya başlamıştı. Rusya, Balkanlardaki milletleri silahlandırarak isyana teşvik etmek ve Slavları kışkırtarak Panslavizm akımını yaymakla, Balkanlara daha fazla nüfuz etmek amacını gerçekleştirmeye çalışıyordu. Panslavizm akımı, XIX. Yüzyılın başlarında ortaya çıkmış olup, tüm Slavları bir çatı altında birleştirmeyi amaçlıyordu⁶⁰². Bu akım ile Rusya, tüm Slavları tek bir yapı içinde toplayarak geniş topraklarda söz sahibi olma planları içerisindeydi⁶⁰³. Bu yüzden Ruslar, zayıf anını her gördüğünde Osmanlı Devletine savaş açmış, onun aleyhine Balkan halklarını isyana kışkırtarak, devleti zayıflatmaya çalışmıştı⁶⁰⁴.

Her Balkan devletinin kendi bağımsız alanını oluşturmak istediği ve Balkanların çok karışık bir etnik yelpazeye sahip olduğu bu durumda Fransız İhtilali, Balkan Hristiyanlarının Osmanlı Devleti'nden ayrılma çabalarını hızlandırıcı fonksiyon icra etmiş, Rusya'nın Panslavizm hareketini kuvvetlendirmiş ve büyük devletlerin bu toplumlara bağımsızlık adına her türlü yardımı yapmasına imkân sağlamıştı⁶⁰⁵.

Edirne'nin Ruslar tarafından alınması üzerine 31 Ocak 1878 tarihinde imzalanan Edirne Mütarekesi ile Osmanlı-Rus savaşı sona ermiş, barış görüşmelerine Yeşilköy'de (Ayestafanos) devam edilmişti. 3 Mart 1878'de imzalanan Ayestefanos Antlaşması'na göre; Osmanlı Devleti; Karadağ, Sırbistan ve Romanya'nın bağımsızlığını ve topraklarını genişletmesini kabul ediyor, Bulgaristan'ın, Tuna'dan Ege Denizine,

⁵⁹⁹ Uçarol, s.323.

⁶⁰⁰ McCarthy, s.171.

⁶⁰¹ Charles & Barbara Jelavich, s.159.

⁶⁰² Kurat, s.343.

⁶⁰³ Armaoğlu, **20.Yüzyıl Siyasi Tarihi**, s.43.

⁶⁰⁴ Turhan Şahin, Öncesiyle ve Sonrasıyla 93 Harbi, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara: 1988, s.37.

⁶⁰⁵ Uçarol, s.321.

Karadeniz’den Arnavutluk’a kadar olan alanı kapsayacak şekilde, Osmanlı Devleti’ne bağlı bir prenslik haline dönüştürülmesine razı oluyordu⁶⁰⁶.

Rusların Balkanlara ve bu bölgeler üzerinden Akdeniz’e inme konusunda ciddi mesafe kat ettiğini gören başta İngiltere olmak üzere büyük devletlerin Ayastefanos anlaşmasına itiraz etmesi nedeniyle Rusya bu irade karşısında direnememiş ve Ayastefanos anlaşmasının değişmesine razı olmak zorunda kalmıştı. Ayastefanos anlaşmasının değiştirilmesinde büyük pay Sultan II. Abdülhamit’e aitti. Çünkü II. Abdülhamit, İngiltere’yi, Rusya’nın Akdeniz’e çok fazla sokulduğu konusunda ikna ederek, Ayastefanos anlaşmasının iptalini sağlamıştı. Bu amaçla Ayastefanos anlaşmasının maddelerini gözden geçirmek için toplanan Berlin Kongresinde de birçok değişiklik yapılmış ancak, Osmanlı Devleti’nden ayrılan Balkan uluslarının bağımsızlıkları da tescil edilmişti. Ayrıca bu kongrede İngiltere’nin Kıbrıs’a, Avusturya-Macaristan’ın da Bosna-Hersek’e yerleşmeleri kabul edilmişti⁶⁰⁷.

Berlin anlaşmasının 25. maddesine göre, Bosna-Hersek eyaletleri Avusturya tarafından asker bulundurulmak suretiyle yönetilecek, fakat hukuki açıdan Osmanlı Devleti’ne bağlı kalacaktı⁶⁰⁸. Öte yandan Ayastefanos anlaşması yerine geçecek Berlin Kongresi süresince her büyük devlet, anlaşma metninde kendi çıkarları doğrultusunda değişiklikler yaptırmaya çalışıyorlardı. Bu nedenle de Osmanlı Devleti, kendi üzerindeki pazarlıkların tartışıldığı bir kongrede yalnız kalmıştı. Tartışmalı bir ayın sonunda 13 Temmuz 1878’de imzalanan Berlin Antlaşmasının içerdiği maddeler bir nevi büyük devletlerin çıkarlarına uygun hazırlanmıştı. Osmanlı Devleti’nin 1868’de Girit’e uyguladığı özerklik genişletilerek, büyük devletlere bu konuda bilgi verilmiş, Yunanistan’a bir miktar toprak terk edilmiş, Bosna-Hersek Avusturya kontrolüne bırakılmış, Karadağ’ın sınırları yeniden çizilerek, bu bölgeye bağımsızlık verilmişti. Sırbistan da bağımsızlık elde etmiş ve sınırları Niş’e (dâhil) kadar uzatılmıştı⁶⁰⁹.

1877–1878 Osmanlı-Rus savaşı sonunda Balkanların büyük bir kısmı, (Makedonya ve Trakya hariç) Osmanlı idaresinden çıkmıştı⁶¹⁰. Fakat Berlin Kongresi kararlarındaki tüm

⁶⁰⁶ Afyoncu, s.143-4.

⁶⁰⁷ Uçarol, s.321.

⁶⁰⁸ Enver Ziya Karal, **Osmanlı Tarihi**, (II. Mesrutiyet ve I.Dünya Savaşı 1908–1918) Cilt-IX, Ankara: Türk Tarihi Kurumu, 1996, s.213–214.

⁶⁰⁹ Afyoncu, s.144.

⁶¹⁰ Karpat, s.30.

bu olumsuzluklara rağmen Osmanlı Devleti, Ayastefanos anlaşmasında kaybettiği toprakların üçte ikisini tekrar geri kazanmıştı. Diğer bir unsur olarak, XIX. yüzyılın ilk yarısında yapılan Osmanlı-Rus harpleri ve aynı devirde çıkan Sırp isyanları, Karadağlıları Osmanlı İmparatorluğuna karşı harekete geçmeye ve Osmanlılara her türlü yönden güçlükler çıkarmaya sevk etmişti. Ruslar ve Sırlar Babıâli ile olan savaşları kazandıkça, Karadağ egemen bir prenslikmiş gibi hareket ediyor ⁶¹¹, Osmanlı'dan bir takım taleplerde bulunuyordu. Bu çerçevede Karadağ, istiklalinin diplomatik usuller dairesinde tanınmasını, hudutlarının Bosna-Hersek ve Arnavutluk taraflarında genişletilmesini, Karadağ ve Osmanlı arasındaki hududun Karadağ ile Avusturya arasındaki hudut gibi tespit edilmesini, Antivari şehrinin Karadağ'a bırakılmasını istiyordu⁶¹².

Aradan bir 30 yıl kadar zaman geçtikten sonra da Osmanlı'daki 31 Mart isyanını fırsat bilen Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, Ekim 1908'de Bosna-Hersek'i topraklarına kattığını ilan etmesi üzerine, Avusturya'dan İmparatorluğa giren mallara karşı halk tarafından ülke genelinde bir boykot kampanyası başlatılmıştı⁶¹³. Öte yandan Prens Ferdinand da 5 Ekim 1908'de Avusturya'nın Bosna Hersek'i topraklarına katmasından bir gün önce Tırnava'da Bulgaristan'ın bağımsızlığını ilan ederek Çar unvanını almıştı ⁶¹⁴. 19 Nisan 1909'da da iki devletİstanbul'da bir araya gelerek protokol imzalamışlar ve neticede Osmanlı Devleti Bulgaristan'ı resmen tanımıştı. İstanbul Protokolü ile Bulgaristan, Osmanlı Devleti'nden tam manası ile kopmuş ve Türk-Bulgar ilişkileri farklı bir boyuta taşınmıştı. Bulgaristan'ın bağımsızlığının tanınması ile Osmanlı Devleti'nin Avrupa topraklarındaki son muhtar eyaleti de elden çıkmış bulunuyordu⁶¹⁵. Bu aşamada yaklaşan bir tehlike olarak Balkan savaşının nedenlerinden en önemlisi sayılabilecek olan Makedonya sorunu, 1878'de Berlin kongresi ile doğmuş yeni bir savaşın en önemli sebeplerinden biri haline de gelmişti⁶¹⁶.

Etnik ve sosyal olarak Makedonya oldukça karışık bir durumdaydı. Kosova, Selanik ve Manastır vilayetleri Makedonya'yı oluşturan üç büyük vilayet olup buralarda yaşayanlar

⁶¹¹ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi (Islahat Fermanı Devri 1856-1861)*, Cilt-VI. Ankara: Türk Tarihi Kurumu, 1988, s.71.

⁶¹² Uçarol, s.324.

⁶¹³ Karal, *Osmanlı Tarihi*, C. IX, s.222.

⁶¹⁴ Karal, *Osmanlı Tarihi*, C. IX, s.228.

⁶¹⁵ Karal, *Osmanlı Tarihi*, C. IX, s.231.

⁶¹⁶ Karal, *Osmanlı Tarihi*, C. IX, s.249.

arasında belirli bir çoğunluğu oluşturan hâkim zümre yoktu. Halk, Türk, Sırp, Bulgar, Arnavut, Yahudi, Rum, Ulah gibi birçok ırktan meydana geliyordu ancak toprakların büyük kısmı Türk ve Arnavutların elinde bulunmaktaydı. Buna karşılık Osmanlı hükümeti ise, anayasa ilkeleri çerçevesinde bir tasarı ile Makedonya’da bir millet meydana getirmeyi amaçlıyordu. Bu millet de “Osmanlı Milleti” olacak ve Türkçe resmi dil olarak kullanılacaktı. Osmanlı’nın bu şekilde burada kurmaya çalıştığı düzenin bozulması için Bulgar ve Sırp çeteleri de her türlü yola başvuruyorlardı.

Bu bağlamda Balkan devletleri de, 1912’de, İtalyan-Türk bunalımı esnasında, Osmanlı’nın Balkanlardan kovulması ve geri kalan toprakların da kendi aralarında paylaşılmasını öngören bir antlaşma imzalamışlardı⁶¹⁷. Bu ittifak anlaşması sonucu ortaya çıkan I. Balkan Savaşı, Doğu Rumeli (Doğu ve Batı Trakya) ve Batı Rumeli (Makedonya, Arnavutluk) olmak üzere iki harekât alanında gerçekleşmişti. Doğuda Bulgarlara karşı savaşan Abdullah Paşa komutasındaki ordu, Batı’da Makedonya’da Sırlara karşı savaşan Ali Rıza Paşa komutasındaki ordu bulunmaktaydı. Osmanlı Devleti, güç dengesinin aleyhine olduğu bir anda savaşa girmişti. Müttefiklerin asker sayısı 510.000 iken, Osmanlı Devleti’nin Trakya, Makedonya ve Arnavutluk’taki tüm kuvvetlerinin sayısı 250.000 idi. Diğer yandan asker ve subay eksikliği nedeniyle ordu sağlıksız bir yapıda olup Balkan Devletlerine nispetle elverişli değildi⁶¹⁸.

Balkan savaşı esnasında da Sırların saldırısına uğrayan Arnavutluk, 28 Kasım 1912’de bağımsızlığını ilan etmişti. Böylece, Yanya Yunanlıların, İşkodra Karadağ’ın, Edirne de Bulgarların eline geçmiş, Osmanlı Devleti her iki cephede de yenilmişti⁶¹⁹. Bu konu ile ilgili daha detay bilgiler ileride ayrıca verilecektir.

Bu şekilde gelişen I. Balkan savaşı sonunda Osmanlı Devleti’nden, alınan toprak parçaları Balkan devletlerince istenildiği gibi paylaşılamamış, bu da Balkan ittifakının, kendi aralarında bir düşmanlığa dönüşmesine yol açmıştı. En büyük toprak parçası Bulgaristan’a kalmış ve savaştan en karlı çıkan devlet yine Bulgaristan olmuştu. Ayrıca

⁶¹⁷ Paul Dumont ve François Georjean, **Bir İmparatorluğun Ölümü (1908–1923)**, Çev: Server Tanilli, İstanbul: 1997, s. 255.

⁶¹⁸ Dumont & Georjean, s.257.

⁶¹⁹ Şahin, s.31.

Arnavutluk bölgesi içinde de bir paylaşım sorunu oluşmuştu. Bu sorunu ise Büyük devletler, bağımsız bir Arnavutluk'un kurulmasıyla çözmüşlerdi⁶²⁰.

Bağımsız bir Arnavutluk'un kurulması ise Avusturya için sevinç verici bir olay iken, Sırlar için üzüntü verici idi. Çünkü Sırların amacı Arnavutluk'tan Adriyatik'e açılmak idi. Avusturya ise bunu tehlike olarak gördüğünden Sırları bu konuda engellemişti. İtalya'nın da gözü Arnavutluk'ta olmakla birlikte Yunanistan'ın burayı ele geçirmesinden de korkmaktaydı. Bu da Avusturya ve İtalya'yı birbirine yakınlaştırmış, aralarında Arnavutluk konusunda bir anlaşma yapılmasını sağlamıştı. Makedonya'yı paylaşıp Bulgaristan'a küçük bir pay bıraktıkları bu antlaşmada ise, Arnavutluk da nüfuz bölgelerine ayrılmıştı⁶²¹.

Birinci Balkan savaşına itirazen ortaya çıkan ve Bulgaristan'a yönelik başlatılan II. Balkan savaşı neticesinde 10 Ağustos 1913'te de Bükreş Barışı yapılmış ve böylece, Romanya, Yunanistan ve Sırbistan'ın kazanmış oldukları topraklar ile yeni sınırlar belirlenmişti. Osmanlı Devleti'yle Bulgarlar arasında 29 Eylül 1913'te İstanbul Antlaşması imzalanmış, buna göre de, Edirne, Dimetoka ve Kırklareli Osmanlı Devleti'nde kalacak, sınır ise Meriç ırmağı boyunca saptanacaktı. Adalar sorunundan dolayı Yunanistan ile antlaşma gecikse de 14 Kasım 1913'te Atina'da imzalanmıştı. Adalar konusu ise büyük devletlerce 14 Şubat 1914'te kararlaştırılmıştı. Buna göre de Gökçeada ve Bozcaada Osmanlı Devleti'ne verilecek, diğer adalar ise Yunanistan'a bırakılacaktı. 13 Mart 1914'te Sırbistan ile Osmanlı Devleti arasındaki antlaşma İstanbul'da yapılmış, ortak sınır olmadığından Makedonya Türkleri için hukuki haklar tespit edilmişti. Bu savaşlar ve antlaşmalarla da Osmanlı Devleti Balkan savaşlarıyla birlikte Avrupa'daki topraklarının % 83'ünü kaybetmişti⁶²².

Balkan savaşlarının etkileri bununla sınırlı kalmayıp yoğun göçlere neden olmuştu. 93 Harbi sırasında (1877-1878) ve sonrasında Anadolu'ya doğru önu alınamaz bir göç başlamıştı⁶²³. Osmanlı Devleti özellikle 1876–1879 yıllarında büyük bir göç dalgasıyla karşı karşıya kalmıştı. Bunlar göz önünde bulundurulduğunda, özellikle Balkan Savaşı

⁶²⁰ Fahri Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789–1914)*, Ankara: Timaş Yayınları, 2013, s.683.

⁶²¹ Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789–1914)*, s.683.

⁶²² Osmanlının çekilmesi ile beraber çok sayıda kişi kendilerini Türk olarak tanıtmışlardır. Bunların tek amacı göçmen anlaşmalarından yararlanarak Türkiye'ye göç edebilmektir. Poulton, s.73, Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789–1914)*, s.689.

⁶²³ Şahin, s.138.

ve 93 Harbi sonucu, Balkanlardan yüz binlerce kişi Osmanlı Devleti'ne doğru göçe zorlanmıştı⁶²⁴. Bundan sonra sadece hudutları itibariyle değil, insan unsuru açısından da suni olan bu devletler, zaman içerisinde Arnavutlar, Vlahlar, Boşnaklar ve Türkleri şiddetli ve gayri meşru metotlarla asimile etmeye başlamışlardı. Rus, Bulgar, Sırp ve Karadağ orduları tarafından ağır saldırılarla üç milyondan fazla Müslüman Balkan ahalisi (Arnavut, Boşnak, Türk, Çerkez, Tatar) katledilmiş veya Osmanlının Avrupa, Asya ve Afrika'daki bölgelerine göçe mecbur bırakılmıştı⁶²⁵.

3.1.1. Arnavut Coğrafyasının Parçalanması

Arnavut toprakları ilhak olmadan evvel, Arnavut Haklarını Savunma Merkez Komitesi kurucularından olan Fraşırlı Abdullah Hüsni Bey, Basiret Gazetesinde, 21 Nisan 1878'de yayınlanan bir makalesinde de özetle şunları söylüyordu, "Arnavutluk'un gerçek sınırı kuzeyde Dalmaçya, Karadağ, Bosna, Sırbistan'da başlar ve Vronya, Köprülü, Pirlepe, Manastır ve Kastorya'yı içine alır. Güneyde ise, Kostur, Kesriye'den hareketle Ambrakya bölgesine kadar uzanır. İyon ve Adriatik denizleri de iç bu sınırlar içinde yaşayan ve iki milyonu bulan kıtada güçlü ve büyük bir Arnavut ulusu vardır". Daha farklı bir ifadeyle Osmanlı döneminde Arnavutlar, Kosova, İşkodra, Yanya ve Manastır vilayetlerinde yaşıyorlardı. İlk üçünde halk çoğunluk olarak Arnavut idi. Manastır da ise nüfus durumu karışık idi. Arnavutların üçte ikisi Müslüman ve üçte biri Hristiyanı, fakat hepsi ulusal örf, adet ve dillerini muhafaza ediyorlardı⁶²⁶.

Kosova Vilayetinin merkezi önce Priştine iken (1877-1880) daha sonra sonrada Üsküp'e taşınmış (1880-1912) idi. Balkanların çok geniş topraklarını içerisinde bulunduran Kosova Vilayeti o zamanlarda, bugünkü Makedonya'nın yarısını, Sırbistan'ın bir kısmı ve Karadağ'ın üçte birini kapsıyordu⁶²⁷. Sami Fraşiri, "Arnavutluk neydi, nedir, ne olacak" adlı kitabında Arnavutluk'un geçmişini anlatmaktadır. Ona göre, Milletler arasında şu kural geçerliydi: "büyük balık küçüğünü yer, düşman derini soyar, dost ise senin giysini alır". Şemsettin Sami de Osmanlının son döneminden

⁶²⁴ Uçarol, s.321.

⁶²⁵ Rizaj, *Kosova, Arnavutların ve Türklerin Dünü, Bugünü ve Yarını*, s.164.

⁶²⁶ Alpan, s.45.

⁶²⁷ Rizaj, *Kosova, Arnavutların ve Türklerin Dünü, Bugünü ve Yarını*, s.162.

bahsederken, Osmanlıya bağlı her milletin kendi derdine düşmesini gerekçe göstererek, Arnavutların da bunu yapmaları gerektiğini söylüyordu⁶²⁸.

Şemsettin Sami, “Arnavutların tek amacının, Arnavutluk’un parçalanmaması, kendi öz kimliği ve dilinin korunması, dış entrikalara karşı hassas olunması” olduğunu söylüyordu. Sami devamla, “bu entrikaların ilki dil olduğunu, Arnavutçasız, Arnavutluk olamayacağını, Arnavutça bilmeden de Arnavut olunamayacağını, alfabesiz Arnavutça diye bir dilin olamayacağını, okul olmadan dil öğrenilemeyeceğini” savunuyordu. Sami ayrıca, “Katolik olan Arnavutların kendi kiliselerindeki Papazların Arnavut olması, Yunan, Bulgar ve Sırp olmaması, Hz. İsa ne Yunan ne de Slav olmadığını da ekleyerek İncilin Arnavutça olması gerektiğini” öne sürüyordu⁶²⁹.

Tüm bu beklentileri karşılamak için, Osmanlı’dan ayrılmanın tek amaç gösterilmesine rağmen Arnavutlar Osmanlı’dan ayrılmış fakat başta Arnavut topraklarının parçalanmaması şeklinde ortaya konulan hedefler olmak üzere, Arnavut ideallerinin bir çoğu gerçekleşememiş, Arnavut toprakları, Sırbistan, Karadağ, Yunanistan, Kosova, Makedonya, Arnavutluk olmak üzere 5 devlet arasında paylaşılacak derecede parçalanmıştı.

Fraşiri’nin endişesi ise, komşu ülkelerdendi. Berlin Kongresinin kararıyla haksız bir şekilde Ulçin Karadağ’a verilmiş, buradaki halkın iradesi umursanmamıştı. Aslında bu noktada bu kararı protesto ederek sesini yükselten⁶³⁰ Sami Fraşirinin, Ulçin’i Arnavut halkının iradesini umursamadan, Karadağ’a terk eden anlayışın Osmanlı değil, Avrupa olduğuna da dikkat çekmesi gerekmektedir. İşte bu yüzden de Abdülhamit, Arnavutlara verilecek otonominin Rumeli’nin elden çıkması, Osmanlı Devletinin yıkılması gibi sonuçların yanı sıra, Arnavut topraklarının parçalanmasına sebep olacağı kaygısını da çekiyordu ve bu yüzden Arnavut otonomisine karşı çıkıyordu⁶³¹. Karşı tarafta olan Bulgaristan, Yunanistan ve Sırbistan ise Balkan toprakları Müslümanlardan temizlensin, diye bir heves içindeydiler⁶³².

⁶²⁸ Frashëri, *Shqipërija Ç’ka Qenë, Ç’është e Çdo të Bëhetë?*, s.12.

⁶²⁹ Frashëri, *Shqipërija Ç’ka Qenë, Ç’është e Çdo të Bëhetë?*, s.105-6.

⁶³⁰ Frashëri, *Shqipërija Ç’ka Qenë, Ç’është e Çdo të Bëhetë?*, s.28.

⁶³¹ Alpan, s.64.

⁶³² McCarthy, s.171.

Abdi Baleta, Ami Bue'nin 1840'larda yazmış olduğu eserinde geçen cümleyi; “Arnavutlar, Sırbistan ve Yunanistan arasında güçlü ve bağımsız bir devlet kurabilirler, fakat etraftaki komşu devletlerin büyümek istedikleri için Arnavut vatanseverlerinin amaçları boşa gider” diye aktarırken⁶³³ doğal olarak dış entrikalarda tüm güçlü devletlerin çıkarları olduğuna vurgu yapmış oluyordu⁶³⁴.

Balkan toplumlarının milli uyanışında aktif rol oynayan Avrupa devletlerinin tahrikleri ve yer altı faaliyetleri de çok etkili olmuştu. Cemiyet-i İttihadiyye'nin beyannamesinde, Arnavutluk'un son derece mümbit ova kesimleriyle sahilinin her türlü gelişmeye müsait olmasına rağmen potansiyelin değerlendirilemediği; bölgenin önemini idrak eden komşu devletlerin Arnavutluk'u ele geçirmek için birtakım faaliyetler içerisine girdikleri belirtiliyordu⁶³⁵. 1854 Kırım Savaşından ve 1856'da yapılan Paris Anlaşmasından bu yana Osmanlı Devleti'nin Rumeli'deki toprakları, adeta kadastroya tabi tutulmuş ve (Slavlara, Helenlere ve Romenlere) verilmek istenmişti. Bunun yanı sıra, Avusturya–Macaristan ve Rusya İmparatorluklarının temsilcileri 8 Temmuz 1876 tarihinde Raihshtat ve Boemi'de gizlice buluşup Balkan yarımadasını paylaşmış bunu gören Arnavutlar, Babıali'ye uyarıda bulunmuşlardı⁶³⁶. Diğer bir önemli propaganda olarak Avusturya ve İtalya, İşkodra'da açmış oldukları okullara Hristiyan çocukları çekebilmeye çalışıyordu⁶³⁷. Bunun haricinde Avusturya, bölgeye Yezuit papazları da göndermişti⁶³⁸.

Benzer bir örnek de 1907 yılında Ohri'de askeri düzenlemelerle ilgili heyet içerisinde görev yapan bir İtalyan subay, kendisinin Arnavut olduğunu ileri sürerek ve Arnavutça konuşarak, bölgedeki Bulgarları ve özellikle Müslüman Arnavutları devlete karşı tahrik eden ve İtalya'yı öven konuşmalar yapıyordu. Balkan savaşları sırasında Avusturya'nın İşkodra konsolosu, papazlar aracılığıyla Katolik Malisörleri hükümete karşı kullanmıştı. Örneğin Osmanlı ve Avusturya postalarının aynı anda kullandıkları ortak güzergâhları olan posta yolunu 1912 yılının Ağustos ayında kesen Malisör çetesi, Osmanlı postasını soyup görevlileri öldürdüğü halde, Avusturya postasına dokunmamıştı ki bu örnek de

⁶³³ Abdi Baleta, “Brejtësit e Identitetit Shqiptar”, *Shenja* Nr: 66, Shkup: Tetor 2016, s.12–15.

⁶³⁴ Kuzucu, s.309-332.

⁶³⁵ Kuzucu, s.309-332.

⁶³⁶ Alpan, s.44.

⁶³⁷ BOA. MKT. MHM, 679/5

⁶³⁸ Kuzucu, s.309-332.

Müslüman Osmanlı'nın Batılı Hristiyan Devletlerce nasıl hedefe konulduğunun açık bir göstergesiydi⁶³⁹.

Almanya, Slav veya Rusya İmparatorluğunun bölgede güçlenmeye başladığını görünce, Osmanlının parçalanmasını istemekten vazgeçmişti. Fakat buna karşılık Arnavutları da, ulusal bir toplum olarak kabul etmek istemeyen Almanya, 1877'de Avusturya ve İtalyanlara, Arnavutluk'u parçalamalarını önermişti⁶⁴⁰. 24-25 Mart 1880 yılında İşkodra'da, bir Arnavut önderinin düzenlediği toplantı, bir Rus gazetesince, Arnavutlar bağımsızlığını ilan etti diyerek duyurulmuştu. Gazete haberinde, "bir Arnavut askeri Türk bayrağını indirip, yerine Arnavut bayrağı çekti" şeklinde yalan bir bilgiye de yer vermişti⁶⁴¹.

Arnavut bölgesinin parçalanmasına yol açan diğer bir etken ise Yunan, Bulgar ve Sırp'ların yeni planlarıydı. Bu planlarla, Balkanlarda hep kan dökülmüş ve dökülmeye de devam ediyordu⁶⁴². Kosova'da Sırp'ların, Arnavutlara karşı gerçekleştirdiği baskılardan dolayı birçok Arnavut yok olmuş bir grup ise göç etmişti⁶⁴³.

Osmanlı Devleti bu durum karşısında Arnavut bölgelerde karışıklığı gidermek için önce, Besa-Besi Arnavut Birliğinin önderi Hacı Zeka'yı İstanbul'a davet etmişti⁶⁴⁴. Hacı Zeka'nın İstanbul'a gönderilmesi karışıklığın bitmesini sağlayamamış başta onun kardeşi Osman olmak üzere, Hacı Zeka'nın arkadaşları bölgede karışıklığı devam ettirmişlerdi. Çünkü bunlar, Sırp'ların Kosova Vilayetine karşı planlarını ve entrikalarını çok iyi bilmekteydiler. Zaten bir süre sonra Osmanlı, 1896'da Hacı Zeka'yı serbest bırakmıştı ki bu adım da Osmanlı'nın Arnavut halklarının haklarına nasıl yaklaştığının bir göstergesiydi⁶⁴⁵. 1896'da İpek Birliği'nin üyesi olan Hacı Zeka, Arnavut topraklarının ilhakına karşı, İstanbul'daki Arnavut asıllı aileleri bir arada toplamak için bir süre İstanbul'da kalmıştı⁶⁴⁶.

⁶³⁹ BOA. HR. SYS, 151/96. Kuzuzcu, s.309-332.

⁶⁴⁰ Alpan, s.43.

⁶⁴¹ Фејзула, s.29.

⁶⁴² Фејзула, s.63.

⁶⁴³ Poulton, s.89.

⁶⁴⁴ Pirraku, *Lidhja Shqiptare "BESA – BESËN"*, s.12.

⁶⁴⁵ Pirraku, *Lidhja Shqiptare "BESA – BESËN"*, s.13.

⁶⁴⁶ Clayer, s.539.

Öte yandan Sırp hükümeti, Arnavutların birleşme harekâtını yakından takip etmekteydi. 1897 yılında Osmanlı–Yunan Kreta çatışması başlamak üzereyken, Osmanlılar Kosova Vilayetini seferber etmeye çalıştılar. Fakat Kosova Vilayeti henüz hazır değildi. Gerçekten Sırbistan, Kosova Vilayetine girmek istiyordu. Kreta’nın kopmasıyla beraber Avrupa, Sırbistan, Karadağ ve Yunanistan’ın isteklerini elde etmeye başlamış, ilk olarak Arnavut Bağımsız harekâtına karşı çıkmıştı. Bunu yapabilmek için ilk olarak Sultandan, Arnavutların silahsızlandırılmasını istemişlerdi. 1899’da Arnavut önderleri de yaptıkları toplantı sonucunda, Arnavutların silahı bırakmayacaklarını, bunu Osmanlı Devleti istese bile ona karşı da savaşacaklarını bildirdiler. Sırbistan Konsolosluğunun bildirdiğine göre 11 Ocak 1899 yılında Vali, Priştine Müftüsünü Üsküp’e çağırarak, Sultanın silah bırakma mesajının iletilmesini istemişti. Sultan, silah bırakılmadığı takdirde, Avrupa baskılarından dolayı yeni yöntem kullanacağı haberini gönderiyordu⁶⁴⁷.

Bu arada yine Sırbistan, 29 Ocak 1899’da İpek Büyük Camiinde, konuşulduğu iddia edilen Arnavutların kararları olarak, Mayıs ayına kadar Arnavutlar arasında var olan intikamın alınmayacağı fakat Arnavut olmadığı halde Arnavut kılığına giren ve halk arasında zulm yapanların bir an önce bulunmaları talimatlarının verildiği yeni bilgilere ulaştığını öne sürüyordu. Arnavut kılığına giren kişiler ise Sırlardı ve bunlar sürekli halka zulmediyorlardı⁶⁴⁸. Simiçin casusu, Hacı Zeka’nın toplantıya katılanlara bir garanti verdiğini öğrenebilmiş, buna göre eğer Arnavutlar ve Sırlar arasında bir çatışma olursa Sultanın silah göndereceğini duyabilmişti. Bu silah trenle üç gün içinde Ferizay, Priştine, Vuştriya ve Mitroviçe’ye ulaşacaktı. 30 Ocak 1899 yılında Sırlar, İpek Birliğinin amacını öğrenir öğrenmez doğrudan baskıya başladılar. Bu yüzden 31 Ocak 1899 yılında Sultan, İpek Arnavut Birliğinin toplanmasına mücadele etmedi⁶⁴⁹.

Besa-Besı Arnavut Birliğinin önderi Hacı Zeka’nın, Sırlar ve Arnavutlar arasında çıkacak bir çatışmada Sultanın Arnavutlara silah vereceğini bildirmesi aslında bambaşka bir şeyi ortaya koyuyordu. Bu habere göre, Arnavutların silahlarının Sultan tarafından toplanması bir yana, bölgede Arnavutların ellerinde var olan silahlara ilaveten, Arnavutlara yeni silahlar verileceği bilgisi, aslında Sultanın, Arnavutların bölgede daha güçlü olmasını istediğinin bir göstergesiydi.

⁶⁴⁷ Pirraku, *Lidhja Shqiptare “BESA – BESËN”* s.15-21.

⁶⁴⁸ Pirraku, *Lidhja Shqiptare “BESA – BESËN”* s.34.

⁶⁴⁹ Pirraku, *Lidhja Shqiptare “BESA – BESËN”* s.35.

Ayrıca, Besa-Besı Arnavut Birliğinin önderi Hacı Zeka'nın Arnavutlara, Sultan tarafından silah dağıtılacağı bilgisini vermesi, Sultan ile Besa-Besı Arnavut Birliğinin önderi Hacı Zeka arasında bir ilişkinin de göstergesiydi. Buna göre de daha önce bir süreliğine İstanbul'a yollanan Hacı Zeka'nın, İstanbul'da kaldığı süre içinde Sultanla irtibat kurduğu ve ondan, yukarıda haberini verdiği Arnavutlara silah gönderme desteğini almış olduğu anlaşılmaktaydı. Bu durumda da Sultan II. Abdülhamit, Arnavutların karşısında değil, onlara silah desteği sağlamakla yanında olduğunu göstermiş oluyordu⁶⁵⁰. 1899'da İpek Birliği (Besa-Besı) resmiyet kazanmıştı ki bu birlik Prizren Birliği'ne benzetiliyordu⁶⁵¹. İpek Birliği'nin fikiriyat bakımından Müslüman bir karaktere sahip olduğu, birlik üyelerinin Sultana sadık olduklarını söylemekteydiler⁶⁵².

Bu gelişmeye karşılık Sırp, Hacı Zeka'nın partisi ve Mahmut Begolinin partisi arasında bir ihtilaf oluşturmaya çalışıyordu. Mahmut Begoli ise "Sırbistanın dostudur. Simiç daha sonra Sırbistan Başbakanına Arnavutların ne istediklerini, kendilerinin de bilmediklerini haber vermişti" şeklinde entrikalar yapmaktan geri durmuyorlardı⁶⁵³. Öte yandan, 6 Ocak 1899 yılında Sırp Glas gazetesinde "Osmanlı Devleti Kretayı kaybettiği için Arnavutları onurlandırmak üzere böyle Arnavut meclisi kurmuştu"⁶⁵⁴ şeklinde bir bilgiyi ortaya atmıştı.

Sırp Glas gazetesinde sürekli yanlış haberler veriliyordu. Osmanlı Devleti de bununla ilgili Sadettin Paşayı Kosova'ya göndererek Arnavut halkına yapılan zulümlerini yakından takip etmekteydi. Sadettin Paşa da bölgeye gider gitmez, bütün haberlerin yalan olduğunu anlamış, hatta Arnavut halkının zulüm gördüğünü öğrenmişti⁶⁵⁵. Bu arada bir başka Sırp propagandası olarak, Balkan yarımadasında Osmanlı Devleti'nin, İslam dininin muhafazası için Arnavutları kullandığı, bu propaganda ile de Hristiyanlığa karşı yeni bir düşmanlık oluşturması hedefleniyor, bu propagandalarla da Sırp, Balkan Müslümanlığına karşı savaşmaları sağlanmak isteniyordu⁶⁵⁶.

⁶⁵⁰ Pirraku, *Lidhja Shqiptare "BESA – BESËN"* s.56.

⁶⁵¹ Clayer, s.538.

⁶⁵² Clayer, s.540.

⁶⁵³ Pirraku, *Lidhja Shqiptare "BESA – BESËN"* s.56.

⁶⁵⁴ Pirraku, *Lidhja Shqiptare "BESA – BESËN"* s.43.

⁶⁵⁵ Pirraku, *Lidhja Shqiptare "BESA – BESËN"* s.46.

⁶⁵⁶ Pirraku, *Lidhja Shqiptare "BESA – BESËN"* s.48.

Yunanistan, Büyük İdeasını yani Balkanlardaki Romanya, Bulgaristan topraklarının çok önemli kısımlarını, kendi hakimiyeti altına almak için, Ortodoks Arnavutların beynini yıkamak amacıyla “siz Müslüman Arnavutlarla aynı millet değilsiniz” şeklinde propagandaya girişmişti. Hatta buna ulaşmak için Yunanistan, Arnavutların kullandıkları dili unutturarak, Ortodoks mezhebinin dili Yunanca olacak şekilde yaygınlaştırmaya bile çalışmıştı. Fener Patrikhanesinin Arnavutça okullar açılmasına izin vermiyordu. Oysa “Megali İdhea” yayıncısı Fener Patrikhanesinin çabası ile Arnavutlarla meskün, Avlonya, Ergiri ve Berat yörelerinde, 1878’de 163 Helen okulu açılmıştı⁶⁵⁷ İstanbuldaki Fener Patrikhanesi, tamamen Yunanistan’ın anti Arnavut mekanizmasının merkezi olmuştu⁶⁵⁸.

Diğer taraftan Avrupa, Müslüman Arnavutların yaşadığı bölgeleri, başta Güney Arnavutluk olmak üzere Yunanistan’a vermeyi planlıyordu⁶⁵⁹. Böylece Yunanistan, Vlahlar’ı asimile ettiği gibi, Arnavutlar’a da aynı kaderi yaşatmak istiyordu. Fakat bu tehdit karşısında erken davranan Arnavutlar öte yandan, senelerce beraber yaşayıp aynı kaderi paylaştıkları Vlahlar’a karşı dostça davranmışlardı Bu yüzden de Romanya, Arnavutların bağımsızlık harekâtına çok destek vermişti ve Arnavutların, Yunanistan’dan ayrılmasını savunmuştu⁶⁶⁰. Buna karşılık Yunanistan’ın yaptığını Bulgaristan ve Sırbistan da yapmış, sınırları içerisinde yaşayan Arnavutların dilini unutmaya çalışmışlardı⁶⁶¹.

Yukarıda da anlatılmaya çalışıldığı gibi, peş peşe yapılan anlaşmaların sonucunda yine kaybeden Osmanlı Devleti olmuştu. 1877-78 Osmanlı–Rus savaşının ardından Balkanlardaki ülkeler bağımsızlık planları yapıyorlardı. Bu yüzden Rusların üstünlük sağlaması Karadağ’a, Sırbistan’a ve Yunanistan’a bir mesaj anlamına geliyordu. Bu mesajlar da Karadağ’a ve Sırbistan’a, Arnavut bölgesine girerek, bu toprakları eline geçirme cesareti veriyordu⁶⁶².

⁶⁵⁷ Alpan, s.75.

⁶⁵⁸ BOA. HR. SYS, 121/43.

⁶⁵⁹ Frashëri, *Shqipërija Ç’ka Qenë, Ç’është e Çdo të Bëhetë?*, s.72-3.

⁶⁶⁰ Frashëri, *Shqipërija Ç’ka Qenë, Ç’është e Çdo të Bëhetë?*, s.79.

⁶⁶¹ Frashëri, *Shqipërija Ç’ka Qenë, Ç’është e Çdo të Bëhetë?*, s.74-5.

⁶⁶² Фејзула, s.10.

3.1.2. Karadağlılar, Bulgarlar, Sırlar ve Yunanlar Tarafından İlhak Edilen Arnavut Toprakları

Berlin Kongresi yaklaştığı sıralarda Karadağ, bazı bölgeleri ele geçirmek istiyordu. Fakat Karadağ'ın bu hazırlıkları karşısında Arnavutlar da boş durmuyorlar, kendi topraklarını savunma hazırlıkları yapıyorlardı⁶⁶³. Berlin Kongresine katılan Rusya ise, Arnavutluğu adeta bir yedek ülke gibi sayıyor, Balkanlardaki ülkelerin taleplerinin karşılanabilmesi için sürekli bu toprakları kullanıyordu. Sonuç olarak da Berlin Kongresinde alınan kararlara göre Osmanlı Devletinin Arnavutları barındıran bölgelerinin alınması ve bu bölgelerin Karadağ'a, Sırbistan'a ve Yunanistan'a verilmesi hedefleniyordu. Büyük Devletlerin bu hazırlıkları karşısında ise Arnavutlar da savunma hazırlıklarına devam ediyordu. Bu amaçla da 1879 yılında Gusinye bölgesinde 9 bin kişi toplanarak silaha sarılmıştı⁶⁶⁴.

Bu şekilde silaha sarılan Arnavutlar, topraklarını Karadağlılara vermeyeceklerini göstermiş oluyorlardı. Arnavut askerlerinin başında Ali Paşa vardı. Hatta 1880'lerde Arnavutlar, Osmanlı ordusuna bile karşı savaşıacak derecede kadar ciddiydiler. Büyük Devletler ise Sırp Prensi Nikola'nın ve Karadağın şikayetleri üzerine, 16 Haziran 1880 de, Berlinde toplanmışlar, İstanbul Hükümetini sıkıştırmaya başlamışlardı. Bu sefer Plava ve Gusinye ve diğer yöreler yerine Ülçin ve Bar körfezinin verilmesini istiyorlardı. Bir müdet sonra İstanbul'da toplanan konferans dağıldıktan sonra, büyük devletler, özellikle Avusturya-Macaristan ve İngiltere, Babıali'yi sıkıştırarak ya Hoti ile Gruda'nın ya da Ülçin limanının teslim edilmesini, 23 Ağustos 1880 tarihine kadar cevap verilmesini istemişlerdi. Babıali ise bu baskılar karşısında Ülçini teslim etmeye mecbur kalmıştı⁶⁶⁵.

Büyük devletleri arkasına alarak büyüyen Karadağ, Arnavutlarla meskün ve Osmanlının Kosova vilayetine ait⁶⁶⁶ olan Plava, Gusiya, Vermoş, Tuzi, Kelmend, Triepş, Gruda, Hoti, Adriyatik kıyı Bar ve Ülçine kadar bölgeleri eline geçirmiş, sınırını İşkodra gölü ile Boyana ırmağına kadar uzatmıştı⁶⁶⁷. Karadağ'a verilen bu bölgeler sebebiyle Arnavutlar, Osmanlı Devletinden çok, Osmanlı'ya baskı yaptıracak olan büyük

⁶⁶³ Фејзула, s.13.

⁶⁶⁴ Фејзула, s.19-21.

⁶⁶⁵ Alpan, s.64-5.

⁶⁶⁶ Rizaj, **Kosova, Arnavutların ve Türklerin Dünü, Bugünü ve Yarını**, s.163.

⁶⁶⁷ Alpan, s.40.

devletlerin desteklediği komşu ülkelerden korkuyorlardı⁶⁶⁸. Çünkü kendileri bu Arnavut topraklarını tek başına alacak güçte değillerdi. Onlar, ancak büyük devletleri kışkırttıkları takdirde bu toprakları ellerine geçirebilirlerdi, Arnavutlar da bu durumdan çekiniyorlardı.

Bulgarlar; 3 Mart 1878 tarihinde imzalanan Ayastefanos Barış Antlaşmasına göre Bulgaristan'a birçok bölge bırakılmıştı. Bu durumda Bulgaristan, Babıaliye bağlı bir Prenslik olacak, sınırları ise, Tuna'dan Ege'ye ve Karadeniz'den Drin ırmağına kadar uzanacaktı. Bu bölgeler içinde, Arnavutlarla meskun Kumanova, Preşeva, Üsküp, Kalkandelen, Debre, Reka, Voskopoya, Pogradec, Opari, Bilişt ve Korça'ya ait topraklar Bulgarlara verilmiş olacaktı⁶⁶⁹. 1878 yılında oluşturulan Büyük Bulgaristan, doğu Arnavutluk bölgesini kapsıyordu ancak bu anlaşma iptal edilerek yerini Berlin Antlaşmasına bırakmıştı⁶⁷⁰.

Sırlar; 1878 yılında Osmanlı topraklarından koparılan Kosova Vilayetinin Niş ve Pirot (Şehir Köy) sancakları, İvranya Kazası yeni kurulan Sırbistan Devletine bırakıldı⁶⁷¹. Bağımsızlığına kavuşan Sırbistan da Kosova'nın kuzey kesimlerinden Niş, Vranja, Kurşunlu, Leskovaç ve Prekuplye gibi yerleri almıştı⁶⁷². Fakat Ayastafanos ve Berlin Antlaşmasından sonra, Arnavutlardan kopardığı topraklarla yetinmeyen Sırbistan, 1879'da Kosova'yı tehdit ediyor ve "Stara Sırbiya'yı" (eski Sırbistan) diriltmeye çalışıyordu. Sırbistan prensi Milan, yayımladığı bir emirnamede "Ne kadar fazla Arnavutu, yurdunu terke yani göçe zorlayabilirseniz o kadar büyük hizmet edersiniz" diyordu⁶⁷³.

Yunanlar; 1844'te Yunanistan Başbakanı Koleti, ilan ettiği "Megali İdea" ile Büyük Yunanistanı kurmayı amaçlıyordu. Eğer bu ideal gerçekleşirse, Arnavutluk'un güneyinde bulunan bütün topraklar Yunanistan'ın içinde kalacaktı⁶⁷⁴. 1844'teki bir diğer hedef ise, Sırp dış işleri bakanı İliya Garaşanine ait Megali İdea benzeri "Naçertaniya Projesi" idi. Bununla, onlara göre küçük olan Sırp Knezliği,

⁶⁶⁸ Charles & Barbara Jelavich, s.207.

⁶⁶⁹ Alpan, s.40.

⁶⁷⁰ Charles & Barbara Jelavich, s.207.

⁶⁷¹ Rizaj, **Kosova, Arnavutların ve Türklerin Dünü, Bugünü ve Yarını**, s.163.

⁶⁷² Alpan, s.40.

⁶⁷³ Alpan, s.61.

⁶⁷⁴ Kuzucu, s.309-332.

Arnavutluk'un kuzey bölgesinin de dahil edilmesi suretiyle, daha da büyütölmek isteniyordu. 18 Haziran 1878 yılında Berlin Kongresine başvuran Yunanistan ise Epir denilen Güney Arnavutlukta, Arnavutlarla meskün Yanya ilinin kendilerine verilmesini istemişti⁶⁷⁵. Yunanların bu talepleri üzerine Padişaha sunulan 1879 tarihli bir layihada, yeni durumun Arnavutluk için bir felaket olacağı ileri sürölmüştü. Zira bu düzenlemeyle bir kısım Müslöman Arnavutlar Yunanistan ve Bulgaristan sınırları içerisinde kalacak ve oralarda azınlık durumuna düşeceklerdi⁶⁷⁶.

Avrupa'nın XIX. yüzyılının ortalarına kadar Arnavut kimliğini tanıımması Arnavutlarda, Berlin Kongresinde başlayıp, 1919'da Versay Kongresi'nde Arnavut topraklarının tamamen parçalanmasına uzanacak derin bir yaranın açılmasına sebep olmuştu⁶⁷⁷. Sıkıntılar içinde bulunan Osmanlı Devletinin bu zaafının Sırbistan, Yunanistan, Bulgaristan ve Karadağ tarafından Balkan savaşında kullanılmasıyla, Osmanlıya ait, Arnavut toprakları işgal edilmiş oldu. Bu savaşın sonunda Sırp ordusu, Kosova'yı alıp orta Arnavutluğa yöneldi, Karadağ ordusu, kuzey kısımları alıp İşkodra'yı, Yunan ordusu Yanya'yı kuşattı ve Çameriya'yı aldı. Bütün bunlar olurken Londra Büyökelçiler Konferansı (1912-1913) Arnavut ve Türk Varlığına daha büyük bir haksızlık yapmış, Arnavut halkının yarıdan fazlası Arnavutluk Devletinin hudutları dışında, Sırbistan, Karadağ ve Yunanistan Devletinin idaresi altında yaşamaya mecbur bırakılmıştı⁶⁷⁸.

Arnavutluk'un parçalanması sürecine Berlin Kongresinde başlanmıştı. Fransa, İngiltere ve İtalya, Arnavutluk'u komşuları arasında paylaşmışlardı. Yani Arnavut topraklarını Fransa Karadağ'a, İngiltere Sırbistan'a ve İtalya ise Yunanistan'a olacak şekilde dağıtmıştı. Bu bağlamda Arnavutluk, tarih boyunca olduğu gibi Avrupa'dan sürekli tehlike ve zarar görmüştü. Öbür taraftan Türkiye, Arnavutluk'un gördüğü zararları ve acıları en azından hafifletiyordu. Balkanlardan Arnavutların sürgün edildiği zaman kapıları açan yine Türkiye olmuştu⁶⁷⁹. Bununla alakalı, Preng Bib Doda, Osmanlı Döneminde Asya bölgesinde görev yapmış, çok yetenekli çok dil bilen ve Türklüğü

⁶⁷⁵ Alpan, s.43.

⁶⁷⁶ Kuzucu, s.309-332.

⁶⁷⁷ Qosja, *İdeologjia e Shpërbërjes*, s.60.

⁶⁷⁸ Rizaj, *Kosova, Arnavutların ve Türklerin Dünü, Bugünü ve Yarını*, s.164.

⁶⁷⁹ Hoxha, s.176-7.

seven bir insandı⁶⁸⁰. Osmanlı sonrasında bile kafasında kırmızı sarık ve general üniformasını giymişti. Bunu neden giydiği sorulduğunda “bunu giymezssem Mirdita bölgesinde bize kimse kulak asmaz” diye cevap vererek önemine dikkat çekmeye çalışmıştı⁶⁸¹.

3.1.3. Bağımsız Arnavutluk’un Kurulması (1912)

II. Abdülhamit dönemindeki şartlara göre Arnavutların, dört Arnavut vilayetinin birleşmesini, milli bir idare kurulmasını, bölge masraflarının kontrol edilmesini, Arnavutça’nın resmi dil olmasını ve halkın serbest silah taşımalarını istemesi, bağımsız Arnavutluk’un ilk sinyalleri olarak değerlendirilmekte idi⁶⁸².

1878 Berlin Kongresi’nde, Rus Çarlığı’nın Ayastefanos (Yeşilköy) Antlaşması ile Osmanlı Devleti’nden aldığı birkaç liman da dahil olmak üzere, Arnavutluk’un bazı bölgelerinin Karadağ’a verilmesi kararlaştırılmıştı. Kararlara karşı çıkan Arnavutlar, Osmanlıların da desteğiyle Prizren’de bir ulusal birlik oluşturmuşlardı. 10 Haziran 1878 tarihinde başlayan kongre sonucu oluşturulan “Prizren Birliği” Arnavutluk’un tek vilayet altında toplanması, diplomatik mücadeleye geçilmesi, bağımsızlık statüsünün hazırlanması konularında çalışma alanları belirlemişlerdi. Fakat öte yandan Avrupa Devletlerinin gönderdiği donanma, Arnavutların bağımsızlık için savaştıklarını görerek tutum değiştiren Osmanlıların da desteğiyle, söz konusu limanları Arnavutların elinden alarak Prizren Birliğini dağıtmışsa da bağımsızlık hareketi başka örgütler tarafından yürütülmüş ve II. Meşrutiyet sonrası yeniden güç kazanmıştı⁶⁸³.

Daha sonraları, 1905 yılı sonlarından itibaren Arnavutlar arasında yeniden canlanmaya başlayan ulusçu faaliyetler, büyük bir hızla gelişmiş. 1907 ortalarında kuzeyli ve güneyli Arnavutlar arasında ortak bir hareket başlatma çabaları, yabancı devletlerin dikkatini çekecek boyutlara ulaşmıştı. Bu ulusçu faaliyetler üzerine İstanbul yönetimi de, harekete katılan çok sayıda Arnavut’u tutuklamış veya sürgüne göndermişti. Bu gelişmelere paralel olarak, 3 Temmuz 1908 tarihinde Resneli Niyazi’nin, emrindeki çok sayıda taraftarı ile birlikte dağa çıkmasının ardından Arnavutluk’ta gelişen olaylar,

⁶⁸⁰ BOA. Y. EE, 79/8.

⁶⁸¹ Dritan Egro, “Pavarësia e Shqipërisë, një Moment i Rëndësishëm në Tranzicionin e Elitës Shqiptare”, (Ed. Maringlen Verli), *Pavarësia e Shqipërisë dhe Sfidat e Shtetit Shqiptar Gjatë Shek. XX*, Tiranë: Instituti i Historisë Universiteti i Tiranës, 2008, s.151.

⁶⁸² Charles & Barbara Jelavich, s.212.

⁶⁸³ Syrja Bej Vlora, *Shqipëria Pasosmane 1912-1920*, Logos-A, Shkup, 2015. s.89.

İstanbul'da İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni Meşrutiyet'in ilanına götürecek hızlı bir sürece sokmuş, ayaklanan Arnavutların başlattığı isyan hareketi, II. Meşrutiyetin ilanını kolaylaştıran gelişmeler olarak İttihat ve Terakki Cemiyeti tarafından amaca uygun bir biçimde değerlendirilmişti⁶⁸⁴.

1909'da Manastır'da toplanan Ulusal Kongre, tam bağımsızlık yolunda ilk adımı atarak, Osmanlı Devleti içinde İşkodra, Kosova, Manastır ve Yanya'yı içine alacak şekilde özerk bir Arnavutluk isteğinde bulunmuş ve bir ulusal birlik komitesi seçmiştir. Bu isteğe karşı çıkan İttihat ve Terakki yönetimi ise, Balkanlarda meydana gelen gelişmelerden etkilenecek uzlaşma yollarını aramıştı. Milli hareketin ilk başarıları 1909'da Elbasan'da Arnavutça eğitim veren okul açılmasıyla sonuçlanmış, aynı zamanda Elbasan lehçesi, tosk ve geg lehçesini birbirine bağlayan bir köprü sayılmıştı. Erken dönemde açılan okullar ise, daha sonra Arnavutça okuma yazmayı geliştirme merkezine dönüşmüştü⁶⁸⁵.

Mart 1911 yılında da Arnavutça latin alfabesinin kabul edilmesiyle Arnavutça eğitim veren okullar da açılmıştı⁶⁸⁶. Milli hareketin amacı bütün Arnavut bölgelerinin tek bir sınırın içinde bulunmasını temin etmektir. Fakat XIX. yüzyılın başından sonuna kadar bu milli hareket Arnavut bölgesinin dağılmaması için uğraşmıştır. Sami Fraşriye göre bu milli hareket yeni doğmuş olmakla birlikte kökleri çok derinleşmiş ve kendi öz topraklarından kopmaz hale gelmiştir⁶⁸⁷. 1912'den önce Arnavutlar, asla bağımsız bir devlet istememişler, aksine, Osmanlının yıkılmasından sonra Arnavut topraklarının, komşu ülkelere paylaştırılmasından endişe duymuşlardı⁶⁸⁸. O sıralarda Balkan yarımadasındaki Slav-Ortodokslar ve Yunan-Ortodoksların, Osmanlı Devletinin parçalanmasıyla Arnavut ulusuna zarar vereceğinden endişe ediliyordu⁶⁸⁹.

Bir Arnavut ulusal devletinin kurulması için duyulan istek, komşu uluslardaki kadar güçlü değildi⁶⁹⁰. Arnavutlar da 28 Kasım 1912 tarihinden önceki süreçte, vatan dışında

⁶⁸⁴ Clayer, s.552.

⁶⁸⁵ Biçoku, s.28.

⁶⁸⁶ Charles & Barbara Jelavich, s.211.

⁶⁸⁷ Biçoku, s.29.

⁶⁸⁸ Charles & Barbara Jelavich, s.206.

⁶⁸⁹ Raymond Poincare, **Lufta e parë dhe e dytë Ballkanike si dhe Konferenca e Londrës (1912 – 1913)**, Shkup: Logos-A, 2006, s.16.

⁶⁹⁰ Poulton, s.71.

kültür ocakları ve dernekler vasıtasıyla dergi ve 25 kadar gazete yayımlıyordu⁶⁹¹. Burada önemli bir nokta Jöntürk devriminin uzun sürmemiş olmasıydı. Jöntürklerin, Bulgaristan'ı ve Bosna Hersek'i kaybetmesiyle tavırları köklü bir şekilde değişti. Jöntürkler bu kayıplar üzerine, yeni bir milli idare oturtmaya çalıştılar. Bu çerçevede yeni açılan Arnavutça eğitim, dernekler, gazeteler vb. faaliyetleri yasaklamaya başladılar⁶⁹².

Genç entelektüel Arnavut milletvekilleri o döneme dek Jön Türklerle birlikte olmalarına rağmen, hükümetin Arap alfabesinin lehine propaganda yapmaya başlamasıyla, Arnavut nüfusunun çıkarlarına karşı olmamak için İttihat ve Terakki siyasetinden ayrıldılar⁶⁹³. Latin alfabesine karşı propaganda yapan İttihatçılar, gerginliğin çıkmasının müsebbibleriydi. 1911'de Necip Draga ve Mit'hat Fraşiri, İttihat ve Terakki siyasetine karşı çıkarak onlardan ayrılan ilk isimlerdi. O dönemde Osmanlı Meclisi'nde Arnavut milletvekillerinin sayısı takriben 27 idi⁶⁹⁴.

Genel anlamda Arnavut isyanı da Jöntüklerin bu tutumları üzerine alevlendi. Fakat Arnavut ulusal hareketinin içerisindeki anlaşmazlıklar da Arnavut bağımsızlığının ertelenmesine yol açtı⁶⁹⁵. O sıralarda Hasan Priştina, Necip Draga, Bayram Curi, Sali Gjuka tarafından hazırlanmış olan bildiride: "Arnavutların silaha sarılmaları, Osmanlı Devleti'ni kurtarmak için değil, kendi topraklarını kurtarmak ve kaderini belirlemek içindir" yazılmıştı⁶⁹⁶.

9 Şubat 1912'de İşkodra bölgesinde toplanan Arnavut kabile önderleri, büyükelçiliklere yazı yazarak Osmanlı Devletinin, kendilerine vermiş olduğu sözleri tutmadığı şeklinde ikazda bulunmuşlardı. Bu hareket neticesinde, Kosova'nın bütün şehirlerinde protestolar gelişti. Peç'te başlayan kanlı gerginlik, diğer şehirlerde de devam etti⁶⁹⁷. Karışık durumdan dolayı, isyan bir ulusal uyanışı yansıtmıştı. Avusturya ve İtalya ise bütün bu gelişmeleri yakından takip ediyorlardı. Hatta bu aşamada İtalyan'larca, Avusturya'nın

⁶⁹¹ Alpan, s.77. Clayer, s.552.

⁶⁹² Charles & Barbara Jelavich, s.211.

⁶⁹³ Clayer, s.618.

⁶⁹⁴ Clayer, s.623.

⁶⁹⁵ Kristaq Prifti, "Shpallja e Pavarësisë së Shqipërisë dhe Çështja e një Shteti të Njësuar Kombëtar", (Ed. Maringlen Verli), **Pavarësia e Shqipërisë dhe Sfidat e Shtetit Shqiptar Gjatë Shek. XX**, Tiranë: Instituti i Historisë Universiteti i Tiranës, 2008, s.20.

⁶⁹⁶ Clayer, s.620.

⁶⁹⁷ BOA. MV. 227/178.

Arnavutlara silah dağıttığı ifade ediliyordu⁶⁹⁸. Halbuki 1912’de Osmanlı Devletine savaş açan yine İtalya olmuştu. Osmanlı Devletinin zayıflamasından, başta Arnavutluk konusunda yararlanmaya çalışan ülkelerin başında kuşkusuz İtalya geliyordu⁶⁹⁹.

Osmanlı’nın zayıf anını yakalama fırsatını kaçırmak istemeyen Balkan müttefikleri, kendi aralarında çok çelişkili olmalarına rağmen Osmanlı’ya karşı anlaşmaya varmışlar⁷⁰⁰ bu anlaşmayla da Balkanlardaki müttefik kuvvetler daha üstün duruma gelmişlerdi. Balkan ittifakını destekleyen ve kuran Rusya idi ve Sırp yanlısı olduğu için Arnavutların bağımsızlık harekâtını ve kazançlarını istemiyordu⁷⁰¹ Fakat asıl sabotaj yapan ve Balkan ittifakına karşı çıkan Avusturya-Macaristan idi. Avusturya, Hristiyanlığı yayma asıl amacıyla hastaneler, okullar, kiliseler, Alman harfleriyle basılmış Arnavutça kitaplar vs gibi sağladığı desteklerle, Arnavutluk’a diğerlerine nazaran çok daha fazla ilgi gösteriyordu⁷⁰².

Bu bağlamda Balkan ittifakı sadece Osmanlı Devletine karşı değil, Arnavut devlet oluşumuna da karşıydı. Sırlar, Arnavutların bilinçsiz olduklarını söyleyerek topraklarını parçalamak istiyordu. 1912 başlarında Balkan ittifakı sürekli Osmanlı’ya karşı kışkırtma yapıyor, Karadağ’nın dağlı katolik Arnavutlarını Osmanlı’ya karşı savaşa teşvik ediyordu⁷⁰³. Osmanlı Devletinin bu dönemde ayakta kalabilmek için getirmiş olduğu sıkıyönetim, dağlı katolik Arnavutların Karadağ ile yakınlaşmalarını sağlamıştı. Bu savaşa “beraber gireceğiz ve eşit olacağız” diyen Karadağ’la, dağlı Katolik Arnavutlar Arnavut bayrağını tanıyacak diye anlaşma yapmışlardı. Fakat Karadağ Kralı Nikola, dağlı katolik Arnavutlara verdiği sözü tutmamış, bu toprakları işgal ettiğinde sadece Karadağ’ın bayrağını göndere çekmişti⁷⁰⁴.

Öte yandan Karadağ’ın amacı İşkodra bölgesini almak idi. Fakat Avusturya buna müsaade etmiyordu⁷⁰⁵. Avusturya ile Karadağ çatışırken Karadağ Kralı Nikolanın amacı İşkodra şehrini almak, Avusturya’nın amacı ise kendisine bağlı büyük bir Arnavutluk

⁶⁹⁸ BOA. Y.MTV. 296/176.

⁶⁹⁹ Poincare, s.91.

⁷⁰⁰ Historia e Popullit Shqiptar, **Vëllimi II**, Tiranë: Akademia e Shkencave e Shqipërisë Instituti i Historisë, Botimet Toena, 2002, s.501.

⁷⁰¹ Frashëri, **Shqipërija Ç’ka Qenë, Ç’është e Çdo të Bëhetë?**, s.78.

⁷⁰² Poincare, s.91.

⁷⁰³ Historia e Popullit Shqiptar, **Vëllimi II**, s.501-2.

⁷⁰⁴ Historia e Popullit Shqiptar, **Vëllimi II**, s.505.

⁷⁰⁵ Oliver Jens Schmitt, **KOSOVA Histori e Shkurtër e Një Treve Qendrore Ballkanike**, Prishtinë: Koha, 2012, s.140.

kurmak idi. İki ülkenin arasında geçen pazarlığa göre, İşkodra Arnavutluk’a, İşkodra çevresi ise Karadağ’a verilecekti. Bunun benzeri bir pazarlık, İşkodra için Karadağ Kralı Nikola ile Yeni Pazar sancağı ve Kotor limanını gören Lovcen ormanı hususunda yapılmıştı. Avusturya bu hedefleri güden Karadağ üzerinde baskı yapıyordu. Londra’daki Rus büyükelçisi ise Sazanov bu baskıya karşı çıkarak İşkodra’nın Arnavutluk’a, fakat çevresi göllerle çevrili Peç şehrini kapsayan bölgenin de Karadağ’a verilmesi taraftarıydı⁷⁰⁶. Böylelikle Avusturya bir yanda Arnavutluk’un sınırlarını genişletmeye çalışırken, Rusya ise daraltma gayreti içerisindeydi.

Kandırılmış Arnavutlar bir yandan Osmanlı devletinden haklarını aramaktayken, diğer yandan da komşu ülkelerin yapacakları işgallerden korunmak zorundaydılar. Bu arada 1901’de Avusturya ile İtalya arasında, Arnavutluk’un sınırlarının korunmasını ele alan gizli bir anlaşma imzalanmıştı. Bu anlaşmanın satır aralarında gizlenen mana aslında “Osmanlı Devleti çatısı altında tesis edilecek bir Arnavutluk dokunulmazlığı” idi. Anlaşmada, “eğer Osmanlı bayrağı indirilecekse, bizim Arnavutluk’un bağımsızlığını garantilememiz gerekir. Hiç bir dış güç Arnavutluk topraklarına giremez”, şeklinde bir madde geçiyordu⁷⁰⁷. Nathalie Clayer’in ifadesinde, Avusturya-Macaristan ve İtalya’nın, Arnavutlara bir Prenslik verilmesi konusuna sıcak baktıkları belirtilmekteydi. Arnavutluk Prenslığı, Slavların ve Yunanlıların Adriyatik’e geçmesine engel olacaktı⁷⁰⁸.

O dönemde Osmanlı Devleti zorluklar içerisindeydi. Hem Adriyatik kıyıları hem de Marmara kıyılarını savunmakta zorlanıyordu. Osmanlı Devleti yıpranmış haldeyken, Sırbistan ve Bulgaristan Edirne’nin doğu kalelerini, Yunanistan, Yanya bölgesini işgal etmişti⁷⁰⁹.

Bu arada da Mayıs 1912 yılında Cakova dağlarında Osmanlılar ve Arnavutlar arasında silahlı çatışmalar başlamış bu çatışmalar daha sonra, Kosova’nın bütün şehirlerine yayılmıştı. 21 Mayıs 1912’de Cakova-Yunik kasabasında Hasan Priştina’nın önderliğinde kurulan Yunik meclisinin programı da Arnavut idaresinin kurulması, Arnavutça’nın resmi dil olarak tanınması, Arnavut bayrağının göndere çekilmesi ve bu isteklerin uygulanmasına güçlü ülkelerden garanti alınması gibi istekleri kapsamaktaydı.

⁷⁰⁶ Poincare, s.434-5.

⁷⁰⁷ Poincare, s.303.

⁷⁰⁸ Clayer, s.634.

⁷⁰⁹ Poincare, s.475.

Öte yandan Mayıs ve Haziran itibariyle, başında Hasan Priştina, Bayram Curi, İsa Boletini, İdriz Seferi, İslam Spahiu gibi liderlerin bulunduğu isyan, bütün Kosova bölgesini kapsamaya başlamıştı.

Bu yüzden 12 Temmuz 1912’de Jöntürk hükümeti istifa etmiş, 8 Ağustos 1912’de Arnavut isyancılarının yayılmasından dolayı Osmanlı hükümeti büyük bir tehlike ile karşı karşıya iken, bu yüzden de Hasan Priştinanın hazırladığı memorandumu kabul etmek zorunda kalmıştı. Bu memorandumda, Hasan Priştina razı olduğu bazı tavizler sonucu, Arnavutluk ve Arnavut isminin geçmemesi, İşkodra vilayetinin, Kosova, Yanya ve Manastır vilayetlerinden ayrı kalması gibi bazı eksiklikler vardı⁷¹⁰. Eylül 1912’de İsmail Kemal, Osmanlı İdarecileri ile yaptığı görüşmelerin sonucunda Arnavutluk’un otokton birim olarak tanınmasını istemişti⁷¹¹.

Bundan sonra da 8 Ekim 1912’de Karadağ’ın, 17-18 Ekim de Sırbistan, Bulgaristan ve Yunanistan, Osmanlı’ya savaş açmasıyla Balkan Savaşı patlak vermişti. Bu hengamede de dünyanın gözünün önünde Karadağ, Sırbistan, Bulgaristan ve Yunanistan Osmanlı’ya karşı savaşıyor adı altında, bir yandan da Arnavut topraklarını ilhak ediyorlardı. Bunu yapabilmek için de Karadağ, Sırbistan, Bulgaristan ve Yunanistan, Arnavutları Balkan ittifakına almamışlardı. Çünkü Arnavutları, kendileriyle eşit olarak kabul etmemişler ve Arnavut topraklarını paylaşmak üzere aralarında anlaşma yapmışlardı⁷¹².

15 Ekimde 1912’de 286 bin kişiyi bulan Sırp ordusu, biri Niş-Manastır üzerinden Elbasan’a, ikincisi yine Niş-Manastır üzerinden Selanik’e, Üçüncüsü de Kurşunlu üzerinden Prizren ve Durs’a olacak şekilde üç taraftan saldırıya geçmişti. Bu saldırılar karşısında Jöntürk idaresi çok zayıf kalmış Arnavut topraklarına sahip çıkamamış, Arnavut bölgelerine yönelen ittifak ordusuna karşı Arnavut halkı karşı çıkmış fakat silah yetersizliğinden dolayı çok kişi hayatını kaybetmişti⁷¹³. Disiplinsiz olan ittifak ordusunun eline düşen kadın, çocuk ve yaşlı insanlar öldürülmüştü⁷¹⁴.

⁷¹⁰ Historia e Popullit Shqiptar, **Vëllimi II**, s.503.

⁷¹¹ Prifti, s.21.

⁷¹² Historia e Popullit Shqiptar, **Vëllimi II**, s.503.

⁷¹³ Historia e Popullit Shqiptar, **Vëllimi II**, s.505.

⁷¹⁴ McCarthy, s.172.

Savaşın geçtiği bölgelerden biri olan Merdar'da çok çetin mücadeleler olmuş, Sırp ordusu çok ağır kayıplar vermişti. Sırlara karşı Arnavut güçlerinin başında, Raşk ve Poduyev sınırında İsa Boletini, Priştine çevresinde Hasan Priştina, Cakova, Plav ve Gusinye bölgelerinde Bayram Curi gibi liderler bulunmaktaydı. Bütün bu mücadelelerde en çetin savaş Kumanova - Üsküp arasındaki bölgede olmuştu, dört Balkan Devletinin İttifakıyla oluşan ordunun sayısı 126 bin kişiye ulaşırken, Türk ordusu ise ancak 50 bin kişiyi buluyordu ki bunların arasında binlerce Arnavut vardı. Fakat bu mücadelede 24 Ekimde Sırp ordusu galip gelmiş ve batıya doğru yürüşünü devam ettirmişti ⁷¹⁵. 1912/13 yıllarında batı komisyonu tarafından kanıtlanmış Kumanova vakasında 5 bin Müslüman Arnavut öldürülmüştü⁷¹⁶.

Bu şekilde çetin mücadelelerle devam eden Balkan savaşı Arnavutlar arasında, bir yanda Osmanlı'ya karşı bağımsızlık mücadelesi devam ederken öte yandan komşu devlet saldırılarından korunma mecburiyeti gibi zor bir durumun oluşmasına sebebiyet vermişti. Balkan Harbi patlak verdiği sırada Arnavutlar için ya Greko-Slavların idaresinde yaşamak, ya da yarım yüzyıldan beri gerçekleştirmeye çalıştıkları bağımsızlıkla artık kendi güçlerine dayanarak ana vatan topraklarını savunmaya devam etmek gibi iki yol kalmıştı. Arnavutlar, bu ikinci yolu daha kutsal ve haklı bulmuşlar ve 10 Haziran 1878 de başlayan hareketle bağımsızlığa doğru yönelmişlerdi⁷¹⁷.

Müttefiklerin amacı, Osmanlının yerine geçip Arnavut kimliğini yok etmektir. Sofya'da çıkan "Arnavut özgürlüğü" adlı gazete "silaha sarılalım, vatan sınırlarımızı koruyalım, otokton bir Arnavutluk için savaşalım" çağrısı yapıyordu. Buna karşılık ABD'deki Arnavut lobileri Osmanlının, Arnavutlara ne kadar düşman görünürse bile bazı hakları tanıdığını, fakat Balkan ittifak koalisyonunun amacının ise bu toprakları tamamen yok etmek istediğini söylerken ABD'deki Arnavut önderlerinin düşüncesi, Balkan savaşında Arnavutların Osmanlı'ya yardım etmesi durumunda uluslararası arenada Arnavut toprakları bir Türk toprağı zannedileceği şeklindeydi. Aksi takdirde ise Osmanlı'nın yıkılması halinde onlar da yok olacaktı.

⁷¹⁵ Historia e Popullit Shqiptar, **Vëllimi II**, s.506.

⁷¹⁶ McCarthy, s.173.

⁷¹⁷ Alpan, s.79.

Bu psikolojik ortamda, Osmanlı Devleti Müttefik kuvvetleriyle çatışmaların içerisindeyken Arnavutlar ortada kaldılar. Arnavutların, “kurtarma komitesi” ve “siyah kurtarma örgütü” 14 Ekim 1912’de Üsküp’te bir toplantı yaparak Arnavut topraklarının savunulması gerektiği kararını aldılar. Bu esnada Arnavutluk’un Osmanlı Devletinden ayrılma talebi, “Kurtarma siyah derneği”nin Kosova temsilcileri tarafından gelmişti⁷¹⁸. Bu toplantıya katılanların arasında Sali Gjuka, Necip Draga, Bedri Peyani, Mithat Fraşiri ve bunun öncesinden başlatan Hasan Priştina ve Bayram Curi de vardı⁷¹⁹. Kurtarma siyah derneğin ve diğer derneklerin amacı Türkiye’nin Balkanlardaki yönetimini güçlendirmek değil, bağımsız Arnavutluk’a sahip çıkmak⁷²⁰ Batılı Devletlerin dikkatini çekmekti⁷²¹. Bu haliyle o zamanki Arnavut liderler desteği yanlış yerlerde aramış oluyorlardı.

Dört Balkan Devletinin saldırdığı zor durumda Osmanlı Devletini dört yandan gelen ateş arasında yalnız bırakan Arnavutlar, Arnavut topraklarını Sırbistan, Karadağ, Bulgaristan, Yunanistan’a peşkeş çeken Batılı Devletlerden destek geleceğini umuyordu. Halbuki Arnavut topraklarını bu dört Balkan Devlete hedef gösteren, onları teşvik eden, onlara askeri yardım dahil her türlü desteği sağlayan, seslerini duyurmak istedikleri Batılı Devletlerdi. Zaten sonuçta da öyle olacak, Balkan Savaşlarından sonra, bu dört Balkan Devleti güçlenerek, toprak kazanarak çıkacak, Arnavutlar ise kendilerine sadece Arnavutluk’un verildiği ve Osmanlı Döneminde tek parça olan Arnavut topraklarının altı devlete bölünmesi gibi bir sonuca razı olmak zorunda kalacaktı. Bu sonuçla da, Osmanlı Egemenliğinden kurtulalım derken, Sırbistan, Karadağ, Yunanistan gibi Devletlerin egemenlikleri altına itilmiş olacaktı⁷²².

1912 baharında Üsküp’te Arnavut isyancıları yürüyüş yapmışlardı. O zaman Balkan güçleri saldırmamış olsaydı, bugün başkenti Üsküp⁷²³ merkezli Osmanlı Devleti’nin himayesi altında yeni bir Arnavutluk kurulması noktasına kadar gelmişti. Daha sonra da 28 Kasım 1912’de Arnavutluk’un bağımsızlığı en kötü ihtimallerinden en iyi alternatif

⁷¹⁸ Prifti, s.21.

⁷¹⁹ Historia e Popullit Shqiptar, **Vëllimi II**, s.504.

⁷²⁰ Prifti, s.22.

⁷²¹ Historia e Popullit Shqiptar, **Vëllimi II**, s.505.

⁷²² Oliver Jens Schmitt, *Shqiptarët, Një histori midis Lindjes dhe Perëndimit*, Tiranë: K & B, 2012, s.168.

⁷²³ Clayer, s.620.

olarak seçilmişti⁷²⁴. 1912’de Osmanlı Devleti’nin Kosova bölgesinden hızlı çekilmesi, çoğunluğu Müslüman olan Kosovalı Arnavutların durumu için uygun değildi. Çünkü Arnavut halkı organize edilmemiş ve savaş malzemesi de az kalmıştı. Bu vaziyetle yetim sayılan Arnavut halkı, Sırp ve Karadağlı düzenli ordusuna dirençli olamayacağını bilincindeydi. Diğer taraftan 1912 yılının sonlarında Sırp ordusu, Arnavut bölgesinde gittikçe ilerliyordu⁷²⁵. Ortodoks olan Arnavutlar, Sırbistan’ın yanında yer almış yani Sırbistan’ın gelişile iyi bir gelecekleri olacağını düşünmüşlerdi. Fakat gerçek, düşündüklerinden çok uzaktaydı⁷²⁶.

Halbuki Müslüman Arnavutlara, dinlerini unutturup milliyetlerini öne çıkartan anlayış, konu Ortodoks Arnavutlar olunca yerini Hristiyanlığa, Ortodoksluğu bırakıyordu. Müslüman Arnavutlara ısrarla etnik kökenleri vurgulanırken, Ortodoks Arnavutlara bu vurgu yapılmıyor, hatta Ortodoks olmaları üzerinden tarihi can düşmanları Sırplarla ortak hareket içine girmeleri bile teşvik edilebiliyordu. Burada Batılı Devletlerin açık taraf tutuşu net bir şekilde görülebiliyordu. Müslüman Arnavutlara sıra geldiğinde onların dini olan İslâm, onların etnik kökenleri öne çıkarılarak geri plana itilirken, sıra Ortodoks Arnavutlara geldiğinde ise, onların etnik kökeni öne çıkartılacakken bu kez, ezeli düşmanları Sırp olmasına rağmen Ortodoksluğun öne çıkarılması çelişkisi sergilenebiliyordu. Tabiki sonuçta Müslüman da olsa Ortodoks da olsa kaybeden, zulme maruz kalan yine Arnavutlar oluyordu.

Dört Balkan Devletinden müteşekkil İttifak ordusu, Arnavut topraklarının çoğunu alarak, güneyde Şkumbin ovasına, yani Durs-Kavay-Peqin-Elbasan-Pogrades-Ustruga çizgisine kadar ulaşmıştı. Epir-Tesalya’da Yunan ordusu, Osmanlı ordusunu yenmiş, Selanik, Yanya, Sazan’ın Müslüman Arnavut halkını tamamen sürgün etmişti. Hatta Sırp, Karadağ ve Yunan ittifakı bu sürgünleri de, Balkanları barbar ve yabani kabilelerden kurtardık şeklinde propagandalarla, Arnavutların destek umduğu Batılı Devletlere karşı savunmaya kalkmışlardı⁷²⁷.

Bu propagandalarla ve neredeyse 110 senedir bugün bile hala devam eden “Arnavutları yok edelim” şeklinde sloganlarla, Arnavut halkların üzerine saldırdılar. Farklı dillerde

⁷²⁴ Schmitt, *Shqiptarët, Një histori midis Lindjes dhe Perëndimit*, s.168.

⁷²⁵ Schmitt, **KOSOVA Histori e Shkurtër e Një Treve Qendrore Ballkanike**, s.137.

⁷²⁶ Schmitt, **KOSOVA Histori e Shkurtër e Një Treve Qendrore Ballkanike**, s.141.

⁷²⁷ Historia e Popullit Shqiptar, **Vëllimi II**, s.505.

“iyi Arnavut ölü Arnavuttur” şeklinde söylemlerle Arnavutlara duymuş oldukları kini gizleme lüzumu bile hissetmediler. Halbuki bu nefretin nereden kaynaklandığını anlamak çok güç değildi. Çünkü Arnavutlar, Sırlara karşı katliam türü zulümler hiç yapmamışlardı. Öte yandan Sırların Kuzey Arnavutluk topraklarında ilerlemesinden Avusturya-Macaristan İmparatorluğu, Yunanistan’ın, Avlonya dahil güney Arnavutluk’u ilhak etmesinden de İtalya rahatsız olmuştu⁷²⁸.

1912 yılının sonlarında Sırp saldırılarından dolayı 20–25 bin sivil Arnavut öldürülmüştü⁷²⁹. Arnavutların evleri yakılmış, yakalanan Arnavut önderleri hemen öldürülmüş, Arnavut halkının büyük çoğunluğu sürgüne zorlanmıştı⁷³⁰. Sırp verilerine göre 20 bin, Arnavut verilerine göre ise 120 bin, Avusturya-Macaristan verilerine göre Arnavut mültecilerinin sayısı 70 bine ulaşmıştı⁷³¹. Kosova ve Batı Makedonya, Sırbistan ve Karadağ tarafından işgal edilmiş iken rüşvet yiyen kişiler tarafından idare ediliyordu. Bunlar, Sırp olmayan halk üzerinde zulüm, baskı ve terör yapmıştı⁷³². Güney Arnavutluk’ta Yunanlılar tarafından işgal edilmiş, bunlar da Sırlar kadar insafsız değildiler⁷³³.

İngiltere konsoloslğunun raporunda, Arnavutluk’un iç ve dış sınırlarında insanlık yok olmaktan ziyade sürgün, işkence, katliam, bir de herşeyini kaybeden insanların sayısı çoktu. Manastır bölgesinde köylerin %80’i sürgüne zorlanıyor, kalanı yok ediliyordu. Manastır Vilayeti’nin Kırçova ve Kruşeva bölgelerindeki köylerde soygun yapılarak halk göçe zorlanmıştı. Bu köyler genelde Müslüman Arnavutlardan oluşan yerleşim yerleriydi⁷³⁴. Bu sıralarda Doyran bölgesinde de 59 kişi öldürülmüştü. Priştine bölgesinde ise 5 bin Müslüman Arnavut öldürülmüştü. Sırp katliamından hem Kosova bölgesi⁷³⁵ hem de Manastır Vilayeti kurtulamamıştı. 1913’te soygundan ve arazi yakmalarından dolayı ekilecek tohum da kalmamıştı. Bu yüzden Arnavut Vilayetlerinde açlıktan ölen insanların sayısı artmıştı⁷³⁶.

⁷²⁸ Schmitt, **KOSOVA Histori e Shkurtër e Një Treve Qendrore Ballkanike**, s.138.

⁷²⁹ Historia e Popullit Shqiptar, **Vëllimi II**, s.507. Schmitt, **KOSOVA Histori e Shkurtër e Një Treve Qendrore Ballkanike**, s. 137.

⁷³⁰ Historia e Popullit Shqiptar, **Vëllimi II**, s.507.

⁷³¹ Schmitt, **KOSOVA Histori e Shkurtër e Një Treve Qendrore Ballkanike**, s.137.

⁷³² Schmitt, **KOSOVA Histori e Shkurtër e Një Treve Qendrore Ballkanike**, s.142.

⁷³³ McCarthy, s.181.

⁷³⁴ McCarthy, s.182-3.

⁷³⁵ McCarthy, s.173.

⁷³⁶ McCarthy, s.185.

Bulgar kralının amacı ise din değıştirme zorunluğu getirmek idi. Bu süreçte Müslümanlar, ölüm veya din değıştirme seçenekleri arasında bırakılmıştı. Bir kısmı önceden İslamı kabul etmiş Slav dilini kullanan Pomaklar ise sözde Hristiyanlığı kabul etmişlerdi. Öte yandan işkencenin ötesinde örtülü kadınların hedefe konulmasını, hazmedemeyen erkekler ailelerini de alarak hemen göç etmişlerdi⁷³⁷. 1913 yılının sonlarında katliam ve sürgünlerle Müslümanların nüfusu bariz bir şekilde azaltılıyor, böylece Balkan yarımadasında yoğun olan Müslümanlar, azınlık haline getiriliyordu⁷³⁸.

Balkan Savaşında Osmanlı'yı yalnız bırakma pahasına, Osmanlı'dan kurtulup bağımsız olma amacıyla çıkılan yol, sonunda Arnavutlara Sırp, Yunan, Karadağ hegemonya ve baskılarını getirmişti. Ekim 1912'de yakalanan Arnavut önderleri Hasan Priştina, Necip Draga, İdriz Seferi, Sait Hoca ve Kosum Seferi 16 Mayıs 1913 yılına kadar tutuklu kalmıştı⁷³⁹.

Bağımsızlığın ilk adımlarını atan İsmail Kemali⁷⁴⁰ ve Luigj Gurakuçi, gelecekte Arnavut topraklarının önemli kısımlarını işgal edecek olan Avusturya-Macaristan-İtalya'nın desteğini alabilmek için İstanbul'dan Bükreş'e gitmişler, 5 Kasım 1912'de Bükreş'teki Arnavut gruplarla bir toplantı düzenleyerek genel milli meclisi toplantıya çağırılmışlardı⁷⁴¹. Bu toplantıdan da, iç yönetim komitesinin kurulması, Avrupa'ya gidecek olan ve orada Arnavut haklarını savunacak bir heyetin oluşturulması, bir de Bükreş'te bir grup belirlenerek bu grup vasıtasıyla, hem iç hem de dış gelişmelerin izlenmesi şeklinde bir karar alındı⁷⁴².

Bundan sonra İsmail Kemal Viyana'ya giderek İngiltere ve İtalya elçiliği ile görüşme yapmıştı. İngiltere elçisi Barhtold, Viyana'nın Osmanlı idaresinde otokton bir Arnavutluk istediğini bildirmişti. Bu konuda diğer güçlerin de hemfikir olduğunu, Arnavutların da bu kanaatte olduğunu belirtmişse de fakat Arnavutlar, Osmanlı ordusunun yıkıldığını ve Arnavut topraklarına Sırp, Karadağ, ve Yunan güçlerinin girdiklerini bildirerek bu şartlarda Arnavut sorununun tek çözümünün bağımsızlık olduğunu öne sürüyorlardı. Daha sonra da 19 Kasım 1912'de Triest'e gelen Arnavut

⁷³⁷ McCarthy, s.186-7.

⁷³⁸ McCarthy, s.195.

⁷³⁹ Historia e Popullit Shqiptar, **Vëllimi II**, s.508.

⁷⁴⁰ BOA. DH.SAID. d, 26/471.

⁷⁴¹ Prifti, s.22.

⁷⁴² Historia e Popullit Shqiptar, **Vëllimi II**, s.508.

delegeleri başta olmak üzere İsmail Kemal, “Arnavutluk’a varır varmaz bağımsızlığı ilan edeceğiz” şeklinde karara varmışlardı⁷⁴³.

Sırp ordusunun, Arnavut bölgesinde gitikçe ilerlemesinin de verdiği kaygıyla, 26 Kasım Arnavut önderlerinin talimatı ile Arnavut silahlı güçleri organize edilmişti. 25 Kasım Elbasan, bir gün sonra Durs ve Tirana, 27 Kasımda Kavay, Peqin ve Luşnye gibi bölgeler bağımsızlıklarını ilan etmişlerdi. 28 Kasım 1912’de saat ikide Vlora meclisi açılmıştı. Hızlı bir şekilde gelişen bu olayların ana amacı, Sırp işgaline karşı bir vaziyet almaktı. Bu meclise birçok delegenin katılması bekleniyordu, fakat hızlı gelişen olaylar sebebiyle katılım ancak 37 kişiyi bulabilmiş, sonraki günlerde delegelerin sayısı 63’e çıkmıştı⁷⁴⁴. Bir diğer rivayete göre ise, 28 Kasım 1912’de Vlora (Avlonya) şehrinde 83 delegeden oluşan bir grup Arnavutluk’un bağımsızlığını ilan etmişti⁷⁴⁵. Vlora toplantısının önemi, farklı illerden temsilcilerin gelmesi ve bu toplantının ulusal dinamikle yeni bir devletin embriyonlarını doğurmasıydı⁷⁴⁶.

Buraya toplanan delegeler, bütün Arnavut bölgesini temsil ediyordu. Hasan Priştina, Necip Draga, İdriz Seferi ve Sait Hoca gibi liderler Belgrad hapishanesinde mahkum oldukları, bazıları da yol şartlarının elverişsizliğinden dolayı kongreye gelemediler. Bayram Curi ise yoldaki savaş engellerinden dolayı yetişememişti. Başkanın önerisi diğer delegeler tarafından oybirliğiyle kabul edilmişti. Arnavutluk’un bağımsızlığını ilan eden tarihi belgeyi imzalamışlardı⁷⁴⁷.

28 Kasım 1912’de saat ikide Vlora merkezinde milli bayrağın göndere çekilmesi ile⁷⁴⁸ Arnavut bölgesi bütünlüğünü kazanmıştı. Kuzeyde Dugaçin ovasından güneyde Çameriya’ya, batıda Adriatik ve İyon kıyılarından başlayarak doğuda Kosova ovasını kapsayıp Tetova, Üsküp, Kumanova ve Preşevo ovasına kadar uzanan bölge devletin sınırları olarak belirlenmişti. Arnavutluk hükümetinin başında İsmail Kemali bulunuyordu ve bütün Arnavut nüfusunun temsilcisi olarak uluslararası düzeyde bilinmekteydi. Arnavut topraklarından bir kısmı, Balkan komşuları Sırp, Karadağ ve

⁷⁴³ Historia e Popullit Shqiptar, **Vëllimi II**, s.509. Prifti, s.22.

⁷⁴⁴ Prifti, s.24.

⁷⁴⁵ Prifti, s.19.

⁷⁴⁶ Clayer, s.635.

⁷⁴⁷ Historia e Popullit Shqiptar, **Vëllimi II**, s.510-1.

⁷⁴⁸ Kadare, *Identiteti Evropian i Shqiptarëve*, s.24.

Yunanlılar tarafından işgal edilmiş⁷⁴⁹ olsa bile bu hükümet, bütün Arnavutları temsil ediyordu. Böylece Vlora meclisinin, bağımsız Arnavutluk devletinin temelini atmasıyla Prizren hareketinin özerklik beyanıyla başlayan süreç, Vlora meclisinin bağımsızlık ilanı ile sonuca ulaşmış oluyordu. 28 Kasım 1912’de Osmanlı çekildiği sırada, büyük devletlerin amacı statükonun korunmasıyken Balkan ülkeleri, Arnavut bölgesini dağıtmak istiyor, bu plana karşı çıkan Avusturya-Macaristan-İtalya ise Sultan idaresinde bağımsız bir Arnavutluk tesis edilmesini istiyordu⁷⁵⁰.

4 Aralık 1912 yılında Arnavut milli meclisi öte yandan, yüksek devlet idari dairelerini kurmayı ihmal etmemiş, İsmail Kemali Başbakan olarak seçerken Nikol Kaçori’yi de Başbakan yardımcısı olarak belirlemişti⁷⁵¹. 18 üyeden müteşekkil İhtiyarlar Meclisi kurulmuştu. Bu meclisin başkanı olarak Debre müftüsü Vehbi Efendi Dibra, başkan yardımcısı olarak da Eqrem Bey Vlora seçilmişti⁷⁵². Meclis Başkanlığının başına Vehbi Dibra getirilmişti ki bu makam iktidarı kontrol etme ve iktidara danışmanlık hizmetleri verme konumundaydı. Bunun haricinde Mehmet Paş Deralla savunma Bakanlığına, Hasan Priştina da Tarım ve Ziraat Bakanlığına seçilmişti⁷⁵³.

Bölge ayrıca, vilayetlere, kazalara ve belediyelere ayrılmış, geçici iktidar, gönüllülerden oluşan yeni güvenlik birimleri oluşturulmuştu. Delegeler, Müslüman ve Hristiyan’lardan oluşuyordu. Daha sonra İsmail Kemal, Cumhurbaşkanı olmuş⁷⁵⁴ Müslüman ve Hristiyan’lardan müteşekkil Bakanlar kurulu tesis edilmişti⁷⁵⁵. Cumhurbaşkanı İsmail Kemal, seçilmesinin ardından yaptığı konuşmasında; “Arnavutluk’un tek kurtuluş yolu, Türkiye’den ayrılmak idi bizde bunu seçtik” şeklinde açıklama yapmıştı. Bu anlamda 28 Kasım 1912 yılı Arnavutlar için bir dönüş noktası sayılmaktaydı.

Balkan devletlerinin sınırlarının çizildiği Londra Elçiler Konferansında Arnavutluk, sınırları belirlenmeyen devlet olarak dışarda bırakılmış, fakat bu konferansın asıl amacı özellikle Arnavutluk’un geleceğinin belirlenmesi idi. Bu problemi çözmek isteyen

⁷⁴⁹ Prifti, s.24.

⁷⁵⁰ Historia e Popullit Shqiptar, **Vëllimi II**, s.512-514.

⁷⁵¹ Prifti, s.23.

⁷⁵² Vlora, *Shqipëria Pasosmane 1912-1920*, s.142.

⁷⁵³ Historia e Popullit Shqiptar, **Vëllimi III**, Tiranë: Akademia e Shkencave e Shqipërisë Instituti i Historisë, Botimet Toena, 2007, s.18. Prifti, s.24.

⁷⁵⁴ Historia e Popullit Shqiptar, **Vëllimi III**, s.17.

⁷⁵⁵ Charles & Barbara Jelavich, s.212. Kadare, *Identiteti Evropian i Shqiptarëve*, s.24.

Avusturya-Macaristan ve İtalya, Balkanlardaki Panslavizm'e engel olmak amacıyla da bağımsız veya otokton bir Arnavutluk'un kurulmasını istemişlerdi. Arnavutluk'un bağımsızlığı ne kadar önemliyse Arnavutların devlet kurma yeteneği de o kadar önemliydi. Çünkü komşu ülkeler, Arnavutluk'un nabzını ölçmekle meşgullerdi⁷⁵⁶. Sırbistan, Adriyatik kıyılarına çıkmak istiyordu. Fakat Avusturya-Macaristan ve İtalya, Sırbistan'ın Adriyatik'e çıkmamasında kararlıydı⁷⁵⁷.

Bu şekilde bağımsızlığını ilan eden Arnavut ulusal uyanışının, pek çok bakımdan Osmanlı İmparatorluğu çökerken ortaya çıkan Sırp ve Yunan iddialarına karşı bir tepki olduğu söylenmekteydi. Arnavutlar örgütlenmeselerdi, bölgesel çıkarlarını tamamen kaybedebilir, bu yüzden de Arnavutların yaşadığı bölgeler kuzeyde Sırbistan ve güneyde Yunanistan arasında bölünebilirdi. Osmanlının zayıflaması ve Sırbistanın yayılması karşısında büyük endişe duyan Avusturya - Macaristan'ın teşvikleri ile modern Arnavut devletinin kurulduğunu söyleyebilmek mümkündür⁷⁵⁸.

Arnavut milli hareketinin, Arnavutluk'un bütünü korumamasının sebebini izah ederken Paško Vasa; Arnavutların çoğunun Müslüman olmalarından dolayı uluslararası destekten yoksun olduğunu, Avrupa'nın Arnavutlara merhamet etmediğini, bunun neticesi olarak da en zengin bilinen doğu bölgesi ve Arnavutluk'u besleyen bölgenin, Arnavutluk'un sınırları dışında kaldığını açıklar. Bunun sonucunda da Arnavutluk'un dışında kalan Arnavut bölgesi ve halkı, Arnavut kimliğini yok etmek isteyen Atina ve Belgrad'ın katı idaresiyle karşı karşıya kalmıştı ve bu durum ikinci dünya savaşından sonra da bu şekilde devam etmişti⁷⁵⁹. Balkan ülkeleri, Arnavut halkının çoğu Müslüman olduğu için, bu halkı hem Avrupa'dan hem de Rusya'dan uzak, Türklere yakın göstererek⁷⁶⁰ bu şekilde de Arnavut hareketinin gelişimine engel olmaya çalışmışlardı.

Mart 1913'te, Katolik mezhebinden Ortodoks mezhebine geçirme teşebbüsü ve Cakova çevresinde 15 tane caminin yakılması sebebiyle Avusturya-Macaristan elçiliğine ihbar edilmiş olması gibi bahanelerle, Cakova'nın Luigi Palı adıyla bilinen Arnavut papazının 50 kişiyle beraber, Karadağ güçleri tarafından öldürülmesi Arnavut elitlerinin akıllarını

⁷⁵⁶ Egro, s.145.

⁷⁵⁷ Charles & Barbara Jelavich, s.203. Clayer, s.634.

⁷⁵⁸ Poulton, s.72.

⁷⁵⁹ Biçoku, s.31. Rizaj, **Kosova, Arnavutların ve Türklerin Dünyü, Bugünü ve Yarını**, s.165.

⁷⁶⁰ Historia e Popullit Shqiptar, **Vëllimi III**, s.34.

başına getirmişti. Çünkü düne kadar, Sırlarla Osmanlı'ya karşı, omuz omuza savaşan Arnavutlar, Sırlar tarafından sırtlarından vurulmuşlardı. Aniden bir mutsuzluk duyulmuş ve halk hemen protesto etmişti. Protestocuların başında Hasan Prishtina, Bayram Curi, İsa Boletini vardı. Bu olay karşısında titiz bir şekilde organize olan Arnavutlar, Sırp ordusunun Ohri, Struga ve Gostivar'dan çekilmesini sağlamış, bu protestolar Kosova bölgesine yayılarak protestocuların sayıları 40 000 kişiye çıkmıştı⁷⁶¹.

Arnavut sorununun daha iyi anlaşılabilmesi için iki sorunun cevaplandırılması gerekmektedir. Bunlar, Arnavutluk'un kimler tarafından kurulduğu ve kimler tarafından yıkıldığıdır. Arnavutluk, güçlerin mitolojisi ve siyasi diplomasiden meydana gelen bir ülkedir. Bu siyasi mitolojiyi destekleyenler hem dış güçler hem de Arnavutluk'taki iç siyasi parti mensuplarıdır. Bu manipülasyon o kadar yüksektir ki bazı dergilerde "bu vatanda idareyi kuran Avrupa'dır" diye kabul edilmiştir. Prens Vidin'in gidişini de buna bağlayarak Arnavutları yönetecek kadar şuurlu olmadığı söylenmiştir. Bu siyasi bunalımda halkın kafası iyice karışmış ve herkes suçunu başka bir hedefe yöneltmiştir. Bunalım öyle bir seviye gelmişti ki entelektüel kesim bile birbiriyle anlaşamıyordu⁷⁶².

Arnavutluk'taki gazetelere göre; Milli harekâtın söylemleri "Arnavutluk'u, mezarın başına getiren Esat Paşa'nın yönetimi ve feodal reaksiyonudur". Arnavutluk'un düşmesi iç siyasetle alakalıdır. Fakat Fan Noli'ye göre sadece iç sorunlar değil, bu noktada Avrupa'nın da suçu vardır. Bir başka görüşe göre de Arnavutluk'un bağımsızlığını yıkan Epir'deki Yunan, Şiyak'taki Türk, Sırp ve Çiflikgar isyanıdır. Bunun haricinde de maddi sıkıntılardır⁷⁶³. Sali Nivisa'ya göre köylülerin üzerine suç atılması yanlıştır. Ona göre; Arnavutluk'un yıkılmasına sebep olanlar Paşalar ve beylerdir. Bu iddiaya göre Arnavutluk'un bağımsızlığı ilan edilir edilmez, paşalar ve beyler yıkma sürecini başlatmışlardı. Bu sürecin ön planlarında Esat Paşa yer almıştı⁷⁶⁴. Hafız İbrahim Daliu da köylüler üzerindeki suçlamaların yanlış olduğunu söylemişti. Daliu'ye göre Arnavutluk'un yıkılmasına sebep olan Esat tayfası, fazla grekofil olan Zografos, Jakovit, Germanosit, Spiromilos ve Türk milliyetçisi olan Musa Kazım'dı⁷⁶⁵. Dönemin

⁷⁶¹ Gazmend Shpuza "Pavarësia e Shqipërisë në Vërbullën e Ngjarjeve të Viteve 1913-1915", (Ed. Maringlen Verli), **Pavarësia e Shqipërisë dhe Sfidat e Shtetit Shqiptar Gjatë Shek. XX**, Tiranë: Instituti i Historisë Universiteti i Tiranës, 2008, s.206.

⁷⁶² Shpuza, s.206-8.

⁷⁶³ Shpuza, s.209-11.

⁷⁶⁴ Shpuza, s.212-13.

⁷⁶⁵ Shpuza, s.214-15.

müftüsü olan Musa Kazım'ın bir fetvası şöyle idi: "Latin harfleri dini hükümlerle çelişiyor, bu yüzden latin harflerini kullananlar kâfirdir"⁷⁶⁶.

Bağımsızlığın ardından komşu ülkelerin emelleri toprak kopartmak idi. Londra Elçilik Konferansı devam ederken İsmail Kemal, katılımcılara Arnavutların bütün taleplerini yazılı olarak sunmuştu⁷⁶⁷. Fakat güçlü devletler, devlet yapısı olmayan Müslüman grupların taleplerini dikkate almıyordu bu nedenle de Avrupalı diplomatlara sunulan talepler boşa çıkmıştı⁷⁶⁸.

30 Mayıs 1913 tarihinde yapılan Londra Konferansı⁷⁶⁹ incelediğinde Londra Elçilik Konferansından çıkan sonuçlara göre Arnavutluk'un sınırları sabit çizilmiş, ne yazık ki bu konferansta Arnavutluk, kendi toprak bütünlüğünü koruyamamıştı. Büyük bir kısmı Arnavutluk'tan ayrı kalmıştı. Bu kararı veren iki güçlü grup vardı⁷⁷⁰. Bir yanda Almanya, Avusturya-Macaristan ve İtalya (Triple-Alliance) şeklinde bilinen üçlü koalisyon, diğer yandan İngiltere, Fransa ve Rusya (Triple-Entente) olarak bilinen Antanta grubu vardı⁷⁷¹. Antanta ve üçlü koalisyonun arasında geçen diyalogların sonucunda Sırbistan'ın Adriatik kıyılarından geri çekilmesi, Karadağ'ın İşkodra'yı geri iade etmesi gerekiyordu. Yunanistan'ın, İtalya'nın elinde bulunan bazı adaları geri almasına sıcak bakılıyor fakat Yunanistan bu amacına ulaşamıyordu. Bulgaristan İstanbul yoluna giderken bile geri dönmek zorunda kalmıştı⁷⁷². Rus temsilcisi Sazanov, Karadağ'ın İşkodra'yı işgal etmesi durumunda, Rusların, İşkodra'nın Arnavutluk'a verilmesinden yana olduğu, şeklinde Alman büyükelçiye söz vermişti⁷⁷³.

Bundan sonra Balkanlardaki durum daha fazla ağırlaşmıştı. Arnavutlar, sürekli protesto içindeydi. Osmanlı Devleti Arnavutluk üzerindeki bütün haklarından vazgeçmek zorunda kalmıştı. Arnavutluk, Yunanistan sınırının da Londra Konferansı ile oluşturulan uluslararası komisyon tarafından belirlenmesinden sonra, Avrupa Devletleri 29

⁷⁶⁶ Vlora, *Shqipëria Pasosmane 1912-1920*, s.110.

⁷⁶⁷ Prifti, s.25.

⁷⁶⁸ Schmitt, **KOSOVA Histori e Shkurtër e Një Treve Qendrore Ballkanike**, s.139.

⁷⁶⁹ Çatışmanın Avrupa'nın tümünü içine alacak bir savaşa dönüşmesini önlemek isteyen İngilizlerin çağrısıyla, Londra'da Balkan ülkelerinin de katılımı ile 1913 yılında toplanan konferans Arnavutluk'un bağımsızlığını tanımak zorunda kalmıştır. Arnavutların çoğunluğunun yaşadığı Kosova bölgesi Sırbistan'a bırakılmış ve Arnavutluk'un ilk hükümet başkanı İsmail Kemal Vlora olmuştur.

⁷⁷⁰ Agim Shehu & Pal Nikolli, **Historia e hartografisë shqiptare**, Soros, Tiranë: 2001, s.196.

⁷⁷¹ Poincare, s.15.

⁷⁷² Poincare, s.488.

⁷⁷³ Poincare, s.484.

Temmuz 1913 tarihinde Arnavutluk'un tarafsız, egemen ve büyük güçlerin garantisi altında bir bağımsız Prenslik olarak kalmasına karar vermişlerdi⁷⁷⁴. Arnavutluk'un siyasi kaderi artık Avrupa'nın ve dış güçlülerin eline kalmıştı⁷⁷⁵.

Halbuki 1913 yılının sonbaharında Arnavut bölgelerinde, isyancılara Türk kaçağı adı verdikleri ikinci etnik temizlik başlamış oldu. İsyancıların amacı, zulme, sürgüne ve baskılara karşı yapılan bir başkaldırı idi⁷⁷⁶. Aynı yılda Karadağ, Osmanlı Devletinden ayrıldıktan sonra bir proje düzenlemiş, Dukacin ovasındaki Arnavut Müslümanları zorla Ortodokslaştırılmaya çalışılmıştı⁷⁷⁷.

31 Temmuz 1913'te Londra Elçi Konferansında Fransa ve Rusya Sırp'ların yanlarında durup Arnavut topraklarının bütünlüğünü parçalamışlardı⁷⁷⁸. O kadar ki bu parçalanmayı, Luigi Gurkuqi; "onlar şehirleri, Debre'yi, Cakova'yı alıp dağları bırakmışlar, öyle ki biz, kafasız bir bedene benziyoruz" şeklindeki sözlerle eleştirmişti⁷⁷⁹.

Bu konuya ilgi gösteren üç devlet Avusturya-Macaristan, İtalya ve Rusya idi. Birinci ve ikinciler otokton ve bağımsız bir Arnavutluk istiyordu. Bununla da Avusturya'nın amacı, Slavizmin Adriyatik kıyılarına çıkmasına engel olmaktı⁷⁸⁰. Bu nedenle de Avusturya delegesi "Arnavutları topraklarından ayrılmak zorunda bırakmak olmaz deyince", Rusya ve Avusturya delegeleri arasında bir gerginlik yaşanmıştı. Bu meyanda Avusturya delegelerinin hedefi, İşkodra'nın Arnavutlara verilmemesi durumunda, Londra Konferansını terk etmektir⁷⁸¹.

30 Mayıs 1913 yılında Arnavutların milli iradesine bakılmaksızın⁷⁸² Arnavutluk'tan Kosova⁷⁸³ Preşevo ovası, Batı Makedonya ve Malisiya bölgesi Sırp'ların ve Karadağlıların elinde bırakılmış, aynı zamanda Arnavutluk'un güneyinde Yanya

⁷⁷⁴ Shehu & Nikolli, s.196.

⁷⁷⁵ Vlora, *Shqipëria Pasosmane 1912-1920*, s.160.

⁷⁷⁶ Schmitt, **KOSOVA Histori e Shkurtër e Një Treve Qendrore Ballkanike**, s.138.

⁷⁷⁷ Krasniqi, s.16-20.

⁷⁷⁸ Schmitt, *Shqiptarët, Një histori midis Lindjes dhe Perëndimit*, s.168.

⁷⁷⁹ Schmitt, *Shqiptarët, Një histori midis Lindjes dhe Perëndimit*, s.169.

⁷⁸⁰ Historia e Popullit Shqiptar, **Vëllimi III**, s.19. Schmitt, **KOSOVA Histori e Shkurtër e Një Treve Qendrore Ballkanike**, s.138.

⁷⁸¹ Historia e Popullit Shqiptar, **Vëllimi III**, s.22-23.

⁷⁸² Historia e Popullit Shqiptar, **Vëllimi III**, s.24.

⁷⁸³ Günümüzde bile Sırbistan, Kosova üzerinde ne tarihi ne etnik ne de hukuki bir arguman sunabilir. Hristiyan müesseseleri üzerindeki iddaları bile gerçek dışıdır. Çünkü bu müesseseler Arnavut tarzında yapılmıştı. Prifti, s.28.

vilayetinde bulunan Çameria Yunanistan'a kalmıştı ⁷⁸⁴ . 1913'te Londra Elçi konferansında böylece Arnavut topraklarına ağır bir darbe vurulmuş, Arnavutça konuşan halkın çoğunluğu, Arnavutluk'un dışında yaşamak mecburiyetinde bırakılmıştı ⁷⁸⁵.

Diğer bir ifadeyle, Arnavutların % 60'ı Arnavutluk topraklarının sınırları dışında kalmıştı. Yaklaşık bir milyon ikiyüzbin kişi anavatandan uzaklaştırılmıştı ⁷⁸⁶. 11 Ağustos 1913 yılında Londra Konferansı kararıyla Çameriya'nın büyük kısmı Yunanistan'a verildiğinde, Çameriya'da 50 bin müslüman ve 14 bin ortodoks Arnavut yaşamaktaydı. Yunan Devleti, baskıları sonucu Arnavutların çoğu çaresizlikten Müslümanlığı bırakıp Ortodoks mezhebine geçmiş, birçok kişi vatanını bırakıp göç etmişti. Kalanların arasına, Müslüman olanlar Türktür, Arnavut olmaz diye büyük bir fitne de sokulmuştu.

Korça ve Girokastır bölgesi, Arnavutluk sınırı içinde kalmıştı ⁷⁸⁷. Yani Londradaki Elçiler Konferansından sonra Arnavutluk'un ancak yarısı Arnavutların kontrolüne bırakılmıştı. Bu yüzden de Vlor meclisi, Londra Elçiler Konferansının kararlarını redetmişti. Çünkü bu kararlar, Arnavut milli iradesiyle ters düşmüştü. 29 Temmuz 1913'te Konferansın son kararlarıyla otokton, egemen bir Arnavut devletinin kabul edilmesiyle, Arnavutlar dar sınırlar içerisine hapsedilmiş oluyordu. Berlin Kongresinde ele alınmış ve çözülmemiş Arnavut sorunu yeniden Londra Elçi Konferansında ele alınmış fakat yine Arnavutların aleyhinde gelişmişti ⁷⁸⁸.

Bu nedenle, Arnavut ulusal sorunu Haziran 1913'te Londra Elçi Konferansından sonra başlar, çünkü bu tarih, Arnavut topraklarının yarısının, Arnavutlardan koparıldığı tarihtir ⁷⁸⁹. Sadece Avusturya, Türkiye'ye bağlı özerk bir Arnavutluk'un olmasını istiyordu ⁷⁹⁰. Bu kararı Arnavutlar tek başına almamışlardı. Çünkü büyük güçler Türkiye'nin, Arnavutluk işlerine karışmasına karşıydı ⁷⁹¹. Arnavut sınırlarını kendileri

⁷⁸⁴ Historia e Popullit Shqiptar, **Vëllimi III**, s.21.

⁷⁸⁵ Schmitt, **KOSOVA Histori e Shkurtër e Një Treve Qendrore Ballkanike**, s.140.

⁷⁸⁶ Prifti, s.26.

⁷⁸⁷ Historia e Popullit Shqiptar, **Vëllimi III**, s.36

⁷⁸⁸ Prifti, s.27-28.

⁷⁸⁹ Xhelal Gjeçovi, "Çështja Kombëtare Shqiptare në Vitet e Luftës së Dytë Botërore", (Ed. Maringlen Verli), **Pavarësia e Shqipërisë dhe Sfidat e Shtetit Shqiptar Gjatë Shek. XX**, Tiranë: Instituti i Historisë Universiteti i Tiranës, 2008, s.326.

⁷⁹⁰ Historia e Popullit Shqiptar, **Vëllimi III**, s.20.

⁷⁹¹ Haziran 1913 yılında Osmanlı güçleri Arnavutluk bölgesinden çekilmek zorunda kalmıştı. Bundan sonra Balkanlardaki müttefik kuvvetler, Arnavut halkı üzerinde yapacakları katliam için adeta serbest kalmışlardı. Yunanistan ve Sırbistan kendi bağımsızlığını kazanmakla beraber Arnavutluğun özgürlüğünü de sınırlandırmışlardı.

çizmek istiyordu⁷⁹². Bu şartlar altında Arnavutluk bağımsızlığını ilan ettiği zaman yüzölçümü, 52 bin km kareyi kapsarken, Londra Konferansında Arnavutlara ancak, yüzölçümü 28 bin km karelik bir devlet uygun görülmüştü. Osmanlı'ya dahil olduğu zamanlarda, tek parça halde yaşayan ve daha geniş yüzölçümüne sahip olan Arnavutlara, kendilerinden yardım istedikleri Avrupalı devletler, onları altı ayrı devlete olacak şekilde parçalıyorlar ve sadece 28 bin km karelik bağımsız bir devlete sahip olmalarına izin veriyorlardı⁷⁹³.

Hatta Londra Konferansı sonrasında bile Sırbistan ve Karadağ'ın gözü, son derece küçültülmüş Kuzey Arnavutluk topraklarındaydı. Karadağ Kralı Nikola İşkodra'yı ele geçirmeyi hedefliyor, buna ulaşabilmek için de Esat Toptani Paşa ile görüşüyordu. Esat Paşa ise, Kral Nikola ile yaptığı gizli bir anlaşma yoluyla İşkodra Karadağ'a veriliyordu⁷⁹⁴. 21 Nisan 1913'te Esad Paşa, General Vukoviç ve Palaviçin ile birlikte İşkodra şehri hakkında bir görüşme yapmışlardı. Bu görüşmenin sonucunda İşkodra'nın Karadağ Prensi Danilo'sa bırakılmasına karar verilmişti⁷⁹⁵.

Esat Paşa'nın bu entrikalarına karşı çıkan, İşkodra'daki Osmanlı ordusunun komutanı Hasan Rıza Paşa, Londra Konferansı kararıyla, Arnavutluk'a bırakılan İşkodra'yı vermek niyetinde değildi⁷⁹⁶. Esat Paşa ise Hasan Rıza Paşa engelini aşabilmek için Hasan Rıza Paşayı öldürtmüştü⁷⁹⁷, bundan sonra da 22 Nisan 1913 yılında, İşkodra'yı Kral Nikola'ya teslim edip Arnavutlara en büyük ihaneti yapmıştı. Bu olaydan sonra da Vlora Meclisince, İsmail Kemal'in de dediği gibi bu ihanet "Arnavutluk bağımsızlığına yapılmış en büyük suikast" olarak tanımlanmıştı⁷⁹⁸. Süreya Vlora'nın, "İsmail Kemal Esad Paşa'ya çok geniş siyasi alan bırakmıştır, ona göre Esad Paşa vatan hainidir" şeklinde açıklamaları vardı⁷⁹⁹.

Bundan sonra da Birinci Dünya Savaşı'nın başladığı ve tam bir kargaşanın hâkim olduğu dönemde, savaşıyan tarafların işgaline uğramış ve tarafsız kalacağını ilan etmiş

Arnavutların yorgun hallerini fırsat bilip Yunan ve Sırp Ortodoks müesseseleri asimile planlarını uygulamak için yabancı dilde dini dergiler basmaya başlamışlardı. Biçoku, s.30.

⁷⁹² Historia e PopullitShqiptar, **Vëllimi III**, s.27.

⁷⁹³ Historia e PopullitShqiptar, **Vëllimi III**, s.30.

⁷⁹⁴ Poincare, s.488.

⁷⁹⁵ Vlora, *Shqipëria Pasosmane 1912-1920*, s.153.

⁷⁹⁶ Historia e PopullitShqiptar, **Vëllimi III**, s.36.

⁷⁹⁷ Vlora, *Shqipëria Pasosmane 1912-1920*, s.150.

⁷⁹⁸ Historia e PopullitShqiptar, **Vëllimi III**, s.36-7.

⁷⁹⁹ Vlora, *Shqipëria Pasosmane 1912-1920*, s.174.

olmasına rağmen ülke bir savaş alanı haline gelmişti. Bu süreç içerisinde Balkan ovası kaynıyor, nereden ve kimden nasıl bir saldırı geleceğini kimse tahmin edemiyordu. Bu karışık ortamda Yunanistan, Selanik'in kuzey tarafına 50 km kayarak Kavala limanına geçmiş ve aynı zamanda, Epir denilen bölgeyi yani Yanya'yı ilhak etmişti⁸⁰⁰.

İsmail Kemal siyasi durumu sakinleştirmek için İçişleri Bakanlığı'nı Esad Paşa'ya önermiş, uzun bir görüşmenin ardından Esad Paşa İçişleri Bakanlığı'nı kabul etmişti⁸⁰¹. Esad Paşa İçişleri Bakanlığına geldikten sonra da, sürekli İsmail Kemal'in adresine ultimatom gönderip yeni isteklerde de bulunmaya devam etmişti. İsteklerinin yerine getirilmemesi durumunda "orta Arnavutluk" adında yeni bir iktidar kuracağı tehdidini yapıyordu. İsmail Kemal Bey ise, onun isteklerini reddetmişti⁸⁰². 12 Ekimde 1913'te Esat (Toptani) Paşa, Orta Arnavutlukta Muhtar bir yönetim kurmuş, bunun başına da kendisi geçmiş⁸⁰³ daha sonra da 25 bin askerle Kuzey Arnavutluk'a geçerek kendini Arnavutluk Prensi ilan etmişti⁸⁰⁴. Bunun üzerine büyük güçler, bir Uluslararası Denetim Komisyonu kurup Arnavutluk yönetimini kontrol etmeye, kuzey ve güney sınırını çizmeye karar verdiler. Bu ikinci görev de, büyük güçlerin aralarında bir anlaşmazlık çıkmasına sebebiyet vermişti⁸⁰⁵.

Sınır çizimi sırasında Güney kısmında Yunanistan büyük bir baskı kurarak, oradaki halka "Yunanistan'a bağlı olmak istiyoruz" şeklinde ısrarda bulunmalarını sağlıyordu. Fakat Avusturya-Macaristan ve İtalya bütün bu baskılara rağmen hiç taviz vermeyip Yunanistan'ın güney Arnavutluk'tan çekilmesi kararını vermişler, Londra Konferansında çizilen sınırların sabit olmasını istemişlerdi⁸⁰⁶. Öte yandan, Kuzeydoğu sınırında da aynı sorun yaşanıyordu. Belgrad, Arnavut saldırılarını gerekçe öne sürerek kendi işgalini meşrulaştırmaya çalışıyordu. Fakat bu aldatıcı politika Viyana için yeterince inandırıcı değildi. Bu yüzden 26 Ekim 1913'te Sırbistan'ın kuzey Arnavutluk'tan çekilmesine karar verdiler. Bu komisyonun, Arnavutluk'taki iktidarı gölgede bırakıncasına, Vlora Meclisi ve Duris Muhtar idaresini yerel yönetim sayıp,

⁸⁰⁰ BOA. EUM. 1. Şb. 14/7_3. Charles & Barbara Jelavich, s.204.

⁸⁰¹ Vlora, *Shqipëria Pasosmane 1912-1920*, s.171.

⁸⁰² Vlora, *Shqipëria Pasosmane 1912-1920*, s.172.

⁸⁰³ Historia e Popullit Shqiptar, **Vëllimi III**, s.49.

⁸⁰⁴ Poincare, s.488. Vlora, *Shqipëria Pasosmane 1912-1920*, s.174.

⁸⁰⁵ Historia e Popullit Shqiptar, **Vëllimi III**, s.51.

⁸⁰⁶ BOA. EUM. 1. Şb. 14/7-1,3,5.

buraları da Uluslararası Komisyonun kontrolüne bırakması, Vlora yöneticilerini isyan ettirmişti⁸⁰⁷.

Uluslararası Komisyona karşı duran Türkiye, Bulgaristan ve Vlora yönetimi bir koalisyon kurma çabasına giriştiler. Arnavutların organizasyonunu yöneten Bekir Grebeneya idi ve İstanbul, Romanya ve Bulgaristan'da çok aktif bir propaganda yapmıştı. Bunun dışında Yunanlara ve Sırlara karşı savaşıacak gönüllüler ordusu hazırlanmıştı. Bu gizli koalisyonun amacı, Arnavutluk'un başına Müslüman bir Prens gelmesininin sağlanmasıydı⁸⁰⁸. Arnavutluk'un, bağımsız olmasından Avrupa devletleri memnun olmamışlar, onların Balkanlardaki destekçileri olan küçük devletleri kışkırtarak Arnavutlara sürekli zarar vermişlerdi. Fakat buna karşılık her zaman, Arnavutluk'un yanında duran Osmanlı Devleti olmuş, en zor durumdayken bile Arnavutluk'u yalnız bırakmamıştı. Hatta bundan dolayıdır ki 1913 yılından sonra Arnavutların büyük bir kısmı kendi vatanları bırakıp Türkiye'ye göç etmişlerdi⁸⁰⁹.

Bütün bu siyasi kargaşanın içinde bulunan ve yabancı entrikaları fark eden İsmail Kemal, 22 Ocak 1914 yılında istifasını vermiş bu da Batılıların desteklediği Esat Paşa'nın önünü açmıştı⁸¹⁰. Şubatın ortalarında Denetim Komisyonunun, Yunanistan'ın Güney Arnavutluk'tan çekilmesini ihtar etmesiyle Yunan ordusu Korça şehrinden çekilmişse de bir kaç şehir Yunanistan'ın egemenliğinde kalmıştı. O zaman Arnavutluk idaresi İşkodra, Elbasan, Debre, Durs, Berat, Korçı ve Girokastır olacak şekilde yedi ile ayrılıyordu. 21 Şubat 1914 yılında, Uluslararası Komisyonu tarafından kurulan ve başında Esat Paşa'nın bulunduğu 14 kişilik bir delegasyon, Arnavutluk'un başına Prens olarak Alman kökenli olan Vilhelm Vid'i⁸¹¹ büyük güçlerin de onayını alarak aday göstermişlerdi⁸¹².

İsmail Kemal istifasını verirken bütün yetkileri, Prens Vid gelene kadar Uluslararası Denetim Komisyonuna bırakmıştı. Prens Vid de, 7 Mart 1914'te Arnavutluk'a gelerek büyük güçler ve Balkanlardaki devletler tarafından tanınmıştı. Arnavutlukta hiç Protestan olmamasına rağmen kendisi Protestan bir Alman olan Prens Vid'in en büyük

⁸⁰⁷ Historia e Popullit Shqiptar, **Vëllimi III**, s.52-54.

⁸⁰⁸ Historia e Popullit Shqiptar, **Vëllimi III**, s.56.

⁸⁰⁹ Hoxha, s.180-1.

⁸¹⁰ Historia e Popullit Shqiptar, **Vëllimi III**, s.56.

⁸¹¹ Historia e Popullit Shqiptar, **Vëllimi III**, s.58-60.

⁸¹² Schmitt, *Shqiptarët, Një histori midis Lindjes dhe Perëndimit*, s.169.

destekçisi Avusturya idi. Bu da Avrupa'nın ne denli taraflı olduğunun göstergesi idi. Hiçbir Protestan'ın olmadığı Arnavutluk'a Protestan bir yönetici atayarak Arnavutları değil kendi çıkarlarını gütmüş olduğunu ortaya koymuş oluyordu. Avrupa Devletlerinin, İsmail Kemal Vlora'nın yerine yeni Arnavutluk Devleti'nin başına getirdikleri Avusturyalı Prens Wilhelm Von Vid'in ülkeye gelmesinden sonra, meclisin başkanlığına Turhan Paşa getirilmişve onun 1913'te kurduğu yeni hükümet ülkede otoriteyi tesis etmek için işe koyulmuştu⁸¹³.

Avrupa'nın bu hoşgörüsüz, baskıcı, dayatmacı tutumundan sonra Arnavut halkı, ilki merkeze Viyana'yı alan ve Arnavutluk'un geleceğini Prens Vid'de gören grup diğeri ise başında Esat Paşa bulunduğu ve merkezine İtalya'dan alacağı destekle hareket etmeyi planlayan grup olmak üzere ikiye bölündü. Bu tartışmalar arasında, 10 Nisan 1914'te Prens Vid'in inisiyatifle Arnavutluk'un yasal yapısı çizilerek, Arnavutluk, anayasalı egemen bir Krallık halini almıştı. Arnavutluk'un bu statüsüne, Londra Konferansında karar verilmişti⁸¹⁴. Yani, özgür olmak için Osmanlı'dan kopan Arnavutluk, bu özgürlük savaşının en büyük lideri ne İsmail Kemal'e kalmış ne de Arnavutluk Batılı devletlerin hegemonyasından kurtulabilmişti. Anayasası bile Londra Konferansında, başına Prens Vid'in geçirildiği büyük güçlerin kararlarıyla belirlenmişti⁸¹⁵.

Avrupa önce İsmail Kemal ve arkadaşlarını, bağımsız, milli bir Arnavutluk için Osmanlı'ya karşı isyana teşvik etmiş sonra İsmail Kemal ve arkadaşları bunu elde edince de, ortaya çıkan bağımsız, milli devleti onların elinden almış, Arnavutların yaşadıkları toprakları altı devlete olacak şekilde dağıtmış böylece de Arnavutluk'u da son derece küçültmüştü. Bunun devamında hareketin lideri İsmail Kemal'i saf dışı etmiş, Arnavutluk devletinin çoğunluğu Müslüman ve çok azı Hristiyan Ortodoks ve Katolik olan halkın başına, içinde bir tane bile karşılığı olmayan Protestan Vid'i Prens olarak getirmiş, bununla da kalmayarak bağımsız, milli Arnavutluk'un anayasasını da kendi hazırlamıştı.

⁸¹³ Vlora, *Shqipëria Pasosmane 1912-1920*, s.201.

⁸¹⁴ Historia e Popullit Shqiptar, **Vëllimi III**, s.59.

⁸¹⁵ Vlora, *Shqipëria Pasosmane 1912-1920*, s.190.

Hâlbuki Osmanlı döneminde, Arnavutların başlarına gelen yöneticiler hem onların dininden yani Müslüman hem de onların milletinden yani Arnavutlardan seçiliyordu. Böylece büyük güçler, özgürlük vaatleriyle Osmanlı'dan koparttıkları, anayasasını bile kendisi yapacak derecede kendilerine bağlı bir Arnavutluk tesis etmişlerdi. Bu şekilde kurup başına Vid'in Prens olarak geçirdikleri dönemde Arnavutluk'un ekonomik durumu vahim idi. Mesela Arnavutluk'un hiç bir demir yolu yoktu. Osmanlı'dan isyan ettirerek kopartıncaya kadar yardım edeceklerine dair sözler veren büyük güçler, Prens Vid'le Arnavutluk'u kendilerine bağladıktan sonra verdikleri sözleri hiç dikkate almadılar. Daha önemlisi Vid'in gelmiş olması bile Yunanları rahat ettirmemişti. 2 Mart 1914 yılında Girokastır şehrinde bir kongre düzenleyip Epir bölgesinde egemenliklerini ilan ettiler. Epir, Girokastır, Himar, Sarandı, Delvin ve Pırmeti bölgelerini kapsamaktaydı. Bununla ilgili halk rahatsız olmuş ve sesini yükseltmişti. Fakat Yunan silahlı kuvvetleri herşeyi yakıp yok ettiler⁸¹⁶.

1914 yılında Orta Arnavutluk'ta, arkasında Esat (Toptani) Paşanın ve Jöntürklerle işbirliği yapan kişilerin bulunduğu, büyük bir isyan çıkmıştı. Aslında bu isyan anti ulusal bir karakterli, yeni bağımsızlığını kazanmış olan Arnavutluk'a karşı yönelmişti. Bu isyanın arkasında, Esat Toptani'nin olduğu herkesçe biliniyordu⁸¹⁷. İddialara göre isyanın hedefleri; Prens Vid'in iktidardan indirilmesi, Arnavutluk'un Türkiye ile birleşmesi, Arnavutluk'ta bir Türk prensin seçilmesi, Türk bayrağı getirilmesi, Türkçe'nin kullanılması gibi adımlar olduğu söylene de bunlar doğru değildi.

Çünkü Esat Toptani Osmanlı taraftarı olmak bir yana, II. Abdülhamit'in tahttan indirilme fermanını onay veren 4 kişilik heyetin içine girecek kadar öne çıkmış ve Osmanlı'ya isyan etmiş bir jöntürk idi. Dolayısıyla Esat Paşa'dan sonra onun yerine geçen Mustafa Ndroqi'nin "bizim amacımız yeniden Osmanlıyı ilan etmek ve Osmanlı İmparatorluğuna bağlanmaktı" ifadeleri de doğru değildi. Çünkü bu isyancıların her ikisi de Osmanlı'ya yakın olmak bir yana Osmanlı muhalifi kişiler idi. Böylece büyük güçler, içişlerini karıştırdıkları Arnavutları, aynı zamanda bu şekilde ithamlarla da birbirlerine düşürüyorlardı⁸¹⁸.

⁸¹⁶ Historia e Popullit Shqiptar, **Vëllimi III**, s.61.

⁸¹⁷ Historia e Popullit Shqiptar, **Vëllimi III**, s.64.

⁸¹⁸ Historia e Popullit Shqiptar, **Vëllimi III**, s.65.

Prens Vid'in yardımına Preng Bib Doda, Aziz Paş Vrioni ve Ahmet Zogu gibi silahlı guruplar koşa da, durum değişmemişti. Prens Vid ve Turhan Paşa iktidarını bırakıp Arnavutluk'tan ayrılmışlardı. Prens Vid ve Turhan Paşa, 1914'te Mart ve Ekim ayları arasında iktidarda kalabilmişti. Bundan sonra bütün sorumluklar, Uluslararası Denetim Komisyonuna bırakılmış oldu⁸¹⁹. Prens Vid'in gitmesiyle, isyanın birinci safhası da bitmiş olacaktı. Böylece büyük güçler çıkartmış oldukları bir entrika ile Prens Vid'i göndermişler, Arnavutluk'un kontrolünü tekrar ellerine geçirmişlerdi. Ancak ortaya attıkları iddia ile de Arnavutluk'taki iç karışıklığın sorumluluğunu da güya Osmanlı yanlısı gibi nitelendirmişlerdi ki aslında Osmanlı'ya asi olmuş bir Jöntürk olan Esat Paşa üzerinden de Osmanlı'ya yüklemeye çalışmışlardı. Aslında bu isyanın en büyük sorumluluğu Yunan yanlısı gibi hareket eden Prens Vid'de olması gerekiyordu. Böylece bir taşla iki kuş vurmuşlardı. Arnavutluk'ta kontrolü yeniden ellerine geçirdiler ve "Osmanlı sizin içişlerinizi karıştırıyor" iddialarıyla da Arnavutların arasına Osmanlı düşmanlığını daha güçlü bir şekilde sokmaya çalışmışlardı⁸²⁰.

Vid'e isyan edilmesinin nedenlerinden biri kuzey Epir'de Yunanların ayrılıkçı harekâtını teşvik etmesiydi. Bu isyanın doğmasına sebep olarak bunlardan başka, Vid'in İslam üzerine yapmış olduğu operasyonlar, bu bağlamda, medrese ve mektepleri kapatmaya çalışması, "Arnavut'un dini Arnavutçadır" şeklinde bir sloganla, Müslüman halkı İslam kimliğinden ayırma amaçlı, Arnavut milliyetçiliğini Hıristiyanlaştırma faaliyetleriydi⁸²¹.

Bu dönemde kendi etnik kimliğini belirtmeyen ve Üsküp şehrinde kurulan "Cemiyet" adıyla Müslüman partisi kurulmuştu. Bu partinin başında Arnavut vatansever olan Necip ve Ferhat Draga bulunuyordu. Siyasi faaliyetlerini 1919 - 1925 yılları arasında göstermişti⁸²². Partinin amacı, Yugoslavya krallığının meclisinde olmak ve kendi milletin isteklerini aramaktı. O vakitlerde Kralık, Agrar reform ile Müslümanlarının malvarlığına el koymuştu. "Cemiyet" buna karşı çıkmış ve mecliste sesini yükselmişti⁸²³.

⁸¹⁹ Vlora, *Shqipëria Pasosmane 1912-1920*, s.324.

⁸²⁰ Historia e Popullit Shqiptar, **Vëllimi III**, s.67.

⁸²¹ Schmitt, *Shqiptarët, Një histori midis Lindjes dhe Perëndimit*, s.169.

⁸²² Zeqirija Ibrahim, "Shqiptari i Përjashtuar dhe i Diskriminuar", **Shenja**, Nr: 66, Shkup, Tetor 2016, s.40-43.

⁸²³ Besnik Emiri, **E Kaluara Tani**, Shkup: Shoqata e Historianëve, 2016, s.114-116.

3.2. Komünist Dönem Öncesi Kimlik Tartışmaları

Paris Barış Kongresinde alınan karar doğrultusunda ABD, Fransa ve İtalya, Arnavutluk'un bağımsızlığını tanımışlardı. Bunlar içerisinde bağımsız Arnavutluk fikrine sadece İtalya sevinmişti. Çünkü İtalya, “bu yeni devletin danışmaya ve idari yardıma ihtiyacı var” söylemiyle Arnavutluk üzerinde hakimiyet sağlamıştı⁸²⁴ ve bu durum İtalya'nın Adriyatik'teki gücünü artırıyordu⁸²⁵. İtalya'nın bu politikasına müttefikleri olan Fransa, İngiltere ve ABD'den hiçbir tepki de gelmemişti ve bu tepkisizlik yeni bir sorunu gündeme getirmişti. Çünkü İtalya bu politikası sayesinde Vlora bölgesini hakimiyeti altına almıştı. Böylelikle Vlora üzerinden Otronto kanalını kontrol etmişti. Diğer taraftan Yunanistan da Girokastır üzerinden Korfuz kanalına hâkimdi⁸²⁶.

Bundan sonra Arnavutlar kendi vatanını kurtarmak için İtalya'ya sürekli telgraf gönderiyordu ki 12 Ekim 1918'de Arnavutluk'tan İtalya'ya gelen telgraflar, İtalya tarafından dikkate alınmıştı. İtalya, Arnavutluk'un bölgesel sınırlarını koruması için her türlü desteği garantilemişti. Sonra Roma'ya, Lozan'dan Turhan Paşa'yı çağırmıştı, Montro'dan Doktor Turtulli de çağırılmıştı. Bundan sonra Durrs geçici hükümeti kurulma kararı alınmıştı. Durrs Hükümeti, İtalya'nın otoritesiyle kurulmuştu. 24 Şubat 1919'da Paris'te Turhan Paşa tarafından hazırlanmış ve imzalanmış bir memorandum söz konusuydu. Bu memorandumla ulusal haklar garanti altına alınmıştı. İtalyan askeri komutanlığı, halkın elinde olan silahları topladıktan sonra sivilleri tutuklamaya başlamıştı. 28 Kasım'da halkının gayretleriyle yükselen ulusal bayrak İtalya hükümeti tarafından kaçırılarak yasaklanmıştı. O vakitlerde Arnavutlar, böyle yaşamaktansa vatan için ölmeyi tercih etmişlerdi⁸²⁷.

Yunanistan ile İtalya arasındaki Adriyatik üzerinde hakimiyet mücadelesinin doğması ABD, Fransa ve İngiltere'nin tekrar bir araya gelmesine neden oldu. 9 Aralık 1919'de yapılan toplantıda ABD'nin görüşleri ağır basmıştı. Toplantıda alınan kararlara göre İtalya'nın Vlora üzerindeki hâkimiyeti tanınmış, Sırbistan'ın ticari konularda Arnavutluk üzerinden geçişine izin verilmiş, Arnavutluk'un güneyini ilgilendirilen

⁸²⁴ Historia e Popullit Shqiptar, **Vëllimi III**, s.132.

⁸²⁵ Schmitt, *Shqiptarët, Një histori midis Lindjes dhe Perëndimit*, s.171.

⁸²⁶ Historia e Popullit Shqiptar, **Vëllimi III**, s.133.

⁸²⁷ Vlora, *Shqipëria Pasosmane 1912-1920*, s.330-332.

sorunlar ise netleştirilmeden bırakılmıştı. Yunanistan da bu durumdan yararlanarak Girokastır, Tepelen ve Kurveleş bölgelerini sahiplenmişti. Yugoslav delegelerine göre bu kararlar büyük devletlerin Adriyatik üzerindeki gücünü ve emellerini ortaya koyuyordu⁸²⁸. Alınan kararlar ne İtalya'yı ne de Sırbistan'ı memnun etmişti.

Bundan sonra İtalya da, Arnavutluk devletinin varlığını hesaba katmıyor, kendi çıkarlarına göre Arnavutluk sorununu çözmeye çalışıyordu⁸²⁹. Daha sonra İngiltere ve Fransa 13 Ocak 1920'de ABD'nin dahil olmadığı bir toplantı gerçekleştirdiler. Bu toplantıyla Kuzey Arnavutluk'un İşkodra'yla birlikte Yugoslavya'ya, Korça ve Girokastır bölgesinin Yunanistan'a, Vlora bölgesinin ise İtalya'ya verilmesini kararlaştırdılar. Geride kalan topraklar ise Arnavutluk'a ait olacaktı⁸³⁰.

ABD, Arnavutların lehine olan bu kararlara itiraz etti. İtiraz noktası parçalanma sürecinin Arnavut Milli Harekâtını güçlendireceği endişesiydi⁸³¹. Arnavutlar bu anlaşmaya karşılık Barış Konferansında kendi isteklerini ileri sürdüler. Buna göre Yugoslavya'nın kuzey kısımlarında Arnavutlar'ın transit ticaretine müsaade edilecek, Korça ve Girokastır'da Ortodoksların egemenliği tanınacak, Vlora bölgesinde İtalya'nın bir askeri üs yapmasına müsaade edilecekti. Ancak Arnavutların bu önerileri dikkate alınmadı⁸³². Görüldüğü gibi oluşturulan Arnavutluk devleti hakkında adeta sadece Arnavutlar söz sahibi olamıyordu. Büyük güçler istedikleri gibi bu devlet hakkında karar alabiliyorlardı.

Böylece Eylül 1919'da Hasan Priştina, Eşref Fraşeri ve Abdyl Ypi bir kongre düzenlemesi gereğine kanaat getirmişlerdi. Kongrenin düzenleneceği yer olarak da Luşnya şehri seçilmişti. Toplantıya Ahmet Zogu, Akif Paşa Elbasani ve Abdi Bey Toptani gibi en yetkili kişiler de çağırılmıştı⁸³³.

Taleplerinin görmezlikten gelinmesi üzerine Arnavutlar 21 Ocak 1920'de Luşnya Milli Kongresini düzenlediler. Ancak Kongreye katılım ulaşım güçlüğü yüzünden yüksek bir seviyede değildi. Bu yüzden kongre tarihi ileri bir tarihe ertelendi. Nihayet Kongre 28–

⁸²⁸ Historia e Popullit Shqiptar, **Vëllimi III**, s.134.

⁸²⁹ Vlora, Shqipëria Pasosmane 1912-1920, s.337.

⁸³⁰ Historia e Popullit Shqiptar, **Vëllimi III**, s.134.

⁸³¹ Historia e Popullit Shqiptar, **Vëllimi III**, s.149.

⁸³² Historia e Popullit Shqiptar, **Vëllimi III**, s.135.

⁸³³ Vlora, Shqipëria Pasosmane 1912-1920, s.343.

31 Ocak 1920 tarihleri arasında gerçekleştirildi. Kongreye Akif Paşa Elbasani başkanlık etti. Başkan yardımcısı Sotir Peci idi. Arnavutluk'un çeşitli bölgelerinden gelenlerle kongreye katılanların sayısı 50'yi geçmişti. Kongrede Arnavutların toprakları için son damla kanlarına kadar mücadele edeceklerine dair karar alındı. Bu kongrede, Arnavut Milli Danıştayını kurulum yasama organı oluşturulmuş 27 Mart 1920'de ise Parlamento çalışmalarına başlamıştı⁸³⁴. Bu şekilde tertip edilen Luşnya Kongresinin kararları şunlardı:

- Paris Konferansının kararları red edilmiş, yeni bir iktidar kurulmuştu, başına da Suleyman Delvina seçilmiş⁸³⁵, yardımcısı olarak da Eşref Fraşiri belirlenmişti. İçişleri Bakanlığına Mehmet Konica, Dış İşleri Bakanlığına Ahmet Zogu, Eğitim Bakanlığına Sotir Peci, Adalet Bakanlığına Hoca Kadriu ve Maliye Bakanlığına Ndoc Çoba seçilmişti. Bu yeni yönetim en büyük başarısını İtalya'ya karşı kazandı. 13 Mart 1920'de İçişleri Bakanı Ahmet Zogu ve Adalet Bakanı Hoca Kadria önderliğinde Arnavut kuvvetleri Tiran'a girdiler⁸³⁶.

Arnavut yönetimini, bu aşamada dikkate alan ABD olmuştu. Mart 1920'de Girokastır şehrinde basılan "Drita" gazetesindeki yazıda "bizim için bütün kapılar kapalıdır, bütün dış kapıları çaldık hiç kimseden ses çıkmadı", "Bu yüzden derdimizin dermanı sadece bizdedir" diye yazılmıştı⁸³⁷. Nisan ayında İtalya hükümeti, Arnavut Ulusal Konseyine bir ultimatoma vererek iki ay içerisinde hükümetin düşürülmesini istemişti. Arnavut yönetimi zor durumla karşı karşıya kaldı. Bu yüzden başkent 9 Mayıs 1920'de Tirana'dan orta Arnavutluk'a taşındı. Böylece, İtalya'nın yardımıyla Esat Paşa'nın isteği yerine getirilmişti⁸³⁸.

Bu süreçte milletvekili olan Sejfi Vllamasi görüşmek için Belgrad'a gönderilmişti. Onun yaptığı görüşmelerde Belgrad'ın Arnavutluk sorunu hakkında düşünceleri ortaya çıkmıştı. Belgrad, 1913'te Londra Konferansında çizilmiş olan Arnavut sınırlarını daha anlamlı görmüştü. Diğer yandan İtalya egemenliğinde bir Arnavutluk'u tercih etmiyordu. Çünkü İtalya gibi büyük bir gücü kendi sınırlarında görmek istemiyordu.

⁸³⁴ Historia e Popullit Shqiptar, **Vëllimi III**, s.145-6.

⁸³⁵ Vlora, Shqipëria Pasosmane 1912-1920, s.350.

⁸³⁶ Historia e Popullit Shqiptar, **Vëllimi III**, s.147-8.

⁸³⁷ Historia e Popullit Shqiptar, **Vëllimi III**, s.150.

⁸³⁸ Vlora, Shqipëria Pasosmane 1912-1920, s.351.

Arnavutlar İtalya ile görüşmelerin sonuçsuz kalması üzerine İtalya'ya karşı silahlı mücadele kararı aldılar. Bu doğrultuda Tepelen şehrinin geri alınması için uğraş verdiler. Fakat başarıya ulaşamadı. Daha sonra İtalya egemenliğindeki Vlora'da bir isyan planlandı. Diğer taraftan Arnavut diplomatlar İtalya ile tekrar masaya oturmak için Roma'ya gitmişlerdi. Fakat bu görüşmelerden de olumlu sonuç çıkmadı⁸³⁹. 5-10 Haziran 1920 tarihleri arasında silahlı çatışmalar tekrar başladı. Arnavutlar Vlora şehrinde büyük başarılarla imza atmıştı. Hareketin başında Bayram Curi bulunmaktaydı⁸⁴⁰.

Esad Paşa Arnavutluk varlığı üzerinde birçok oyun oynamış, birçok insanın hayatını karartmıştı. Arnavut yetkililerin kafalarında Esad Paşa'nın, İtalya'nın yardımıyla iktidara getirilmesi durumunda kimsenin sözünü dinlemeyeceğine dair kaygılar vardı. Aralarında gerçekleştirdikleri uzun bir görüşme sonucunda Esad Paşa'nın ortadan kaldırılmasına karar verildi. Hükümet, Avni Rüstem'in Esad Paşa'yı öldürmesini emretmişti. Avni Rustemi diplomatik bir pasaportla Paris'e gönderildi⁸⁴¹. Esad Paşa anti ulusal çalışmalarından dolayı 13 Haziran 1920'de Paris'te Avni Rustemi tarafından öldürülmüş bu olayla birlikte Esad Paşa'nın hareketi son bulmuştu⁸⁴².

Bu olaylar üzerine İtalya, Arnavutların ciddiyetinin farkına vardı ve anlaşma yolunu seçti. Yapılan anlaşma ile İtalya, Arnavutluk'un bağımsızlığını kabul etmeyi vaad etmiş, bu suretle görüşmeler başlamıştı. İtalyan hükümeti, Vlora şehrinden askerlerini geri çekmeyi kabul etmiş, fakat Vlora'da bir askeri üssün yapılmasına müsaade edilmesini istemişti. 10 - 11 Haziran 1920'de iki taraf kendi taleplerini masaya yatırmış, yine de bir sonuca ulaşamamıştı⁸⁴³. Bundan sonra 23 Temmuz 1920'de Arnavut Milli Savunma güçleri İtalyan askerlerine büyük bir darbe indirmişti. Bu gelişme üzerine Roma, Vlora savaşını bir şekilde sonlandırmak istedi. 2 Ağustos 1920'de Arnavutluk ve İtalya, Tirana Protokolü'nü imzaladılar. Artık Roma, Sazan Adası elinde kalmak koşuluyla Arnavutluk'un Vlora üzerindeki egemenliğini kabul etmişti. Ayrıca bu protokol gizli tutulacaktı. Protokolü Arnavutların temsilcisi olarak Suleyman Delvina, İtalya'nın

⁸³⁹ Historia e Popullit Shqiptar, **Vëllimi III**, s.153-156.

⁸⁴⁰ Historia e Popullit Shqiptar, **Vëllimi III**, s.160.

⁸⁴¹ Vlora, Shqipëria Pasosmane 1912-1920, s.352-6.

⁸⁴² Historia e Popullit Shqiptar, **Vëllimi III**, s.160.

⁸⁴³ Historia e Popullit Shqiptar, **Vëllimi III**, s.164.

temsilcisi olarak Gaetano Manzoni imzaladı⁸⁴⁴. Hem Tirana Protokolü hem de Vlora Savaşı Arnavutların uluslararası siyasette seslerini duyurmasını sağlarken, Arnavutların siyasi kimliklerinin gelişimine de büyük bir katkı sağladı⁸⁴⁵. Bundan sonra uluslararası büyük güçler Arnavutların lehine kararlar almaya başladılar.

Ancak bütün bu başarılar işgali sonlandırmadı. İtalyanlar Vlora'yı henüz boşaltmamışlardı ve Sırlar da bundan cesaret alarak geri çekilmeyi reddetmişlerdi. Halbuki Arnavutlar, Sırların geri çekilmesini istiyordu. Bu yüzden savaş Vlora'dan Peşkopi'ye sıçramıştı⁸⁴⁶. 13 Ağustos 1920'de Debre'de savaşın planları yapılırken Arnavut diplomatlar da Sırların bölgedeki iddialarının asılsız olduğu yönünde çalışıyorlardı. Benzer bir savaş harekâtı Eylül 1920'de Kosova için tasarlanmıştı. Bunu Arnavut Milli Harekatı (Kaçak Harekâtı) organize ediyordu. Bu harekâtın başında entelektüel elitler, Hoca Kadria, Hasan Priştina, Bayram Curi ve Bedri Peyaniden oluşan grup bulunuyordu. Bunlar yurtdışından gelen silahların Arnavutluk üzerinden geçmesi için çabaladılar. Ancak Tirana yönetimi Sırların baskısı üzerine silah geçişini engelledi. Buna karşılık Sırlar kendi isteklerinden vazgeçemediler⁸⁴⁷.

Sırlar 1919'de Dugacin ovasında toplanan yaklaşık 10 bin kişilik grubun protestolarını dikkate almamışlardı. Aynı dönemde yakalanan 2000 Arnavut sivili katletmişlerdi. Bazı köyleri yakıp çoğunu zorla göç ettirmişlerdi. Kaçak Harekâtı 1928 yılına kadar faaliyetlerini sürdürdü. Bu dönemde uluslararası sahada söz sahibi olan İngiltere, Arnavutluk'u Birleşmiş Milletlere dahil etme sözü vermiş, ancak bir de ön şart koşmuştu. Buna göre Arnavut yönetimi Anglo-Persian gazyağı şirketinin Arnavutluk'ta gazyağı üretimine izin verecekti. İktidarın başında bulunan İlyas Vrioni, Londra'nın bu ön şartını kabul etti. Böylelikle Arnavutluk 17 Aralık 1920'de Birleşmiş Milletlere girmiş oldu⁸⁴⁸.

Arnavut yönetimi Birleşmiş Milletlere dahil olur olmaz, Arnavutluk'un Elçilik Konferansında çizilen sınırlarını geri istedi. Birleşmiş Milletler, Arnavutluk'un talebini dikkate alarak incelemeye koydu⁸⁴⁹. Birleşmiş Milletlerden çıkan kararlardan birisi

⁸⁴⁴ Arben Puto, **Shqipëria Politike 1912-1939**, Botimet Toena, Tiranë, 2009, s.273.

⁸⁴⁵ Historia e Popullit Shqiptar, **Vëllimi III**, s.165.

⁸⁴⁶ Historia e Popullit Shqiptar, **Vëllimi III**, s.167.

⁸⁴⁷ Historia e Popullit Shqiptar, **Vëllimi III**, s.169-70.

⁸⁴⁸ Historia e Popullit Shqiptar, **Vëllimi III**, s.171.

⁸⁴⁹ Puto, **Shqipëria Politike 1912-1939**, s.292.

Arnavutluk'un bütünlüğünü koruyamaması durumunda İtalya'nın Arnavutluk'a yardım etmesi yönünde idi. İtalya yabancı güçleri Arnavutluk'tan çıkarma yetkisine sahipti, ancak kendi kuvvetlerini ülkede konuşlandırmaması gerekiyordu. Arnavutluk bağımsız olacaktı, buna karşılık büyük bir gücün himayesine girecekti. 9 Kasım 1921'de Elçiler tekrar bir araya geldiler⁸⁵⁰ ve az da olsa bir miktar toprak Arnavutluk'tan koparılmıştı. Görüldüğü gibi Arnavutluk'a bağımsızlık çok görülüyor, ancak İtalya'nın himayesinde bir bağımsızlık veriliyordu⁸⁵¹. Osmanlı'dan kopartılan Arnavutluk nerelere kadar savrulmuştu. Alınan kararlar mecliste protesto edildi. Parlamento'da "maalesef dış diplomasinin soğuk bıçağı derin etimizi kesiyor" şeklinde cümleler yükseldi. Hemen ardından Yugoslavya'nın Arnavut topraklarından çekilmesi için Birleşmiş Milletlere başvuruldu. Bunun üzerine 1922'de Yugoslavya Arnavutluk'tan çekilmek zorunda kaldı⁸⁵².

1921'de yeni kurulan Arnavut partilerinin bir çatı altında toplanması için çalışmalar başlatıldı. Oluşturulan Kutsal Birlik'e bağımsız vekiller de katılmıştı. Bayram Curi, Kazim Koculi ve Avni Rustemi Kutsal Birlik'in önde gelen isimleriydi. Bunların tavsiyelerine göre yeni iktidar kurulmuştu. İktidarın başına Pandeli Evangjeli getirilmişti. Pandeli Evangjeli, gruba danışmadan ordunun başına Ahmet Zogu'yu tayin etmişti. Bu karar pek çok kişiyi memnun etmedi ve kendisine karşı tepkiler gelmeye başladı. Pandeli Evangjeli gelen tepkilere dayanamadı ve istifa etti. 7 Aralık 1921'de yerine Hasan Priştina geldi. Ancak yeni iktidar da çok fazla dayanamadı ve 4 gün sonra Priştina da istifa etti⁸⁵³.

Bu kargaşa ortamının sona ermesi için iktidar Cafer Üpi'ye verildi. İçişleri bakanı ise Ahmet Zogu olmuştu⁸⁵⁴. Yeni iktidarın karşısında kısa zamanda bir muhalefet oluştu. Muhalefetin başını Bayram Curi, Hamit Toptani, Mustafa Kruya, Aqif Paşa, Hasan Priştina ve İsuf Elezi çekiyordu. Bunlar, Ahmet Zogu'yu Sırp yanlısı olarak değerlendiriyorlardı. Gruplar arası anlaşmazlığı İngiliz bakan H. Aires giderdi. Ona göre muhalefet İtalya tarafından destekleniyordu ve bu durum Arnavut milliyetçiliğine

⁸⁵⁰ Kristo Frashëri, *Si e Shiti Zogu Shën Naumin*, Përgaditur nga Shteti Web, (?) s.8-10.

⁸⁵¹ Puto, Shqipëria Politike 1912-1939, s.299.

⁸⁵² Historia e Popullit Shqiptar, **Vëllimi III**, s.172-5.

⁸⁵³ Historia e Popullit Shqiptar, **Vëllimi III**, s.181-2.

⁸⁵⁴ Historia e Popullit Shqiptar, **Vëllimi III**, s.183.

darbe vuruyordu. Diğer taraftan Halk Partisi güçlenmiş ve partinin önde gelen ismi Ahmed Zogu 2 Aralık 1922’de Başbakan seçilmişti⁸⁵⁵.

Ahmet Zogu ilk önce eğitim sistemini laikleştirdi. Eğitim kurumlarını camilerden ve kiliselerden ayırdı. Böylelikle Arnavutlar arasında din esaslı ayrımcılığı sonlandıracaktı. Bununla birlikte 1921-23 yılları arasında Arnavutluk’taki okulların çoğunu bir Katolik olan Gjergj Fišta idare etmişti⁸⁵⁶. Müslümanların çoğunlukta olduğu Arnavutluk’ta laiklik adı altında İslâm dini ile Devlet kurumlarının arasına mesafe konulurken, Arnavutluk’taki okulların çoğunluğunun başına Katolik birinin getirilmesi manidardı. Bu durumda laiklik uygulamasına gidilirken, laiklik adı altında asıl amaç Arnavutların İslâm ile arasına mesafe koymaya dönüşüyordu. Arnavutluk’taki bu tür laiklik uygulamasıyla İslâmın alanı daraltılırken, okulların çoğunun başına Katolik birinin getirilmesiyle Katolikliğin de önü açılmış oluyordu.

Diğer taraftan Şubat 1923’te Arnavutluk Başmüftüsü Vehbi Dibra’nın dini kurum ve yapılar üzerindeki ağırlığı arttırılarak⁸⁵⁷ İslâm ve Hristiyanlık arasında eşitlik kurulmuş gibi gösteriliyordu ancak bu durum gayet normaldi. Çünkü 29 Mart 1914 tarihli istatistikler, Arnavutluk’un %70’inin Müslüman, %20’sinin Ortodoks ve %10’unun Katolik’i olduğunu göstermekteydi⁸⁵⁸.

3.2.1. Ahmet Zogu Döneminde Arnavutların Durumu

Ahmet Zogu 1926-1939 yılları arasında iktidarda kaldı. Onun uzun süreli yönetimi Yugoslavya’nın desteği ile olmuş, Kosova’da kendisine muhalefet edenleri öldürtmüştü⁸⁵⁹. Ahmet Zogu’ya 23 Şubat 1924’te Mat ovasında Bekir Valter tarafından bir suikast düzenlenmiş fakat Zogu, bundan yaralı olarak kurtulmuştu⁸⁶⁰. Ahmet Zogu, iktidarı ele geçirebilmek için Yugoslavya’dan destek alıyordu⁸⁶¹. Zogu’ya muhalif olanlar Zogu’nun faaliyetlerini siyasi alanla sınırlı olarak değerlendirmiyorlardı. Onlara

⁸⁵⁵ Historia e Popullit Shqiptar, **Vëllimi III**, s.185-6.

⁸⁵⁶ Historia e Popullit Shqiptar, **Vëllimi III**, s.190.

⁸⁵⁷ Historia e Popullit Shqiptar, **Vëllimi III**, s.193.

⁸⁵⁸ Charles & Barbara Jelavich, s.206.

⁸⁵⁹ Schmitt, **KOSOVA Histori e Shkurtër e Një Treve Qendrore Ballkanike**, s.150.

⁸⁶⁰ Fatmira Rama, “Probleme të Pavarësisë dhe të Konolidimit të Shtetit Shqiptar në Debatin Politik në Emigracionin Shqiptar (1925-1939)”, (Ed. Maringlen Verli) **Pavarësia e Shqipërisë dhe Sfidat e Shtetit Shqiptar Gjatë Shek. XX**, Tiranë: Instituti i Historisë Universiteti i Tiranës, 2008, s.305.

⁸⁶¹ Schmitt, *Shqiptarët, Një histori midis Lindjes dhe Perëndimit*, s.171-2.

göre Zogu Yugoslavya'dan destek alıyordu ve yaptığı bir istila idi. Onun bu tutumu Arnavutluk'un bağımsızlığına büyük bir zarar veriyordu⁸⁶².

Yugoslavya'nın desteği ile Zogu seçimleri kazanmıştı ve iktidara gelince Kosovalı Arnavut önderlerinden Hasan Priştina ve Bayram Curi'nin muhalefeti ile karşı karşıya kalmıştı. Bunlar Zogu'ya karşı bir direniş başlattılar. Fakat başarı sağlayamadılar⁸⁶³. 1924'te yapılan genel isyan daha başarılıydı. Bu isyanda Ortodoks başpiskoposu Fan Noli iktidara getirilmek istenmişti⁸⁶⁴. Nihayetinde de 17 Ocak 1924 yılı seçimlerinde Fan Noli'nin reformcu partisi kazanmıştı⁸⁶⁵. İktidarda tam güçlenmeden evvel, 20 Nisan 1924'te Tirana'nın tam ortasında Avni Rustemi'nin öldürülmesi üzerine Ahmet Zogu, Arnavutluk'tan kaçmış, muhalifettekiler iktidarı ele geçirmiş ve yönetime Fan Noli getirilmişti. Kısa bir süre sonra Eylül 1924 yılında Noli'ye karşı protesto düzenlenmişti⁸⁶⁶. Öncesinden kalan problemlerle karşılaşan Noli'nin, Karadağ, Yunanistan ve Yugoslavya ile sorunları çözülmüş değildi. Özellikle Yugoslavya ile münasebetlerde, Ohri'deki Aziz Naum Manastırı ve Velipoy'daki Vermoş yaylalarının kaderi belli değildi. Aynı zamanda, Yunanistan tarafından Biliş'te 14 Arnavut köyüne el konulmuştu⁸⁶⁷. Fan Noli'nin hükümeti, Sırbistan ve Yunanistana karşı sınır konusunda sıfır toleranslıydı⁸⁶⁸.

İkilem içerisinde olan Ahmet Zogu ve ekibi 1924'te Haziran ayında Yugoslavya'ya göç etmişti. 14 Ağustos 1924'te Belgrad'ta Ahmet Zogu ve Nikola Paşiç bir anlaşma imzaladılar. Anlaşma 16 madde içermekteydi. Bu maddelerden çoğu Yugoslavya lehine idi. 10. Maddesi'ne göre Ahmet Zogu, Aziz Naum Manastırı'ndan ve Vermoş yaylalarından vazgeçip Yugoslavya'ya teslim edecek, bunun karşılığında Yugoslavya Başbakanı Nikolla Paşiç de maddi ve siyasi konularda destek sağlayacaktı, yani Fan Noli'nin reformcu hükümetinin devrilmesine yardım edecekti. Fakat anlaşma, Zogu'nun zaferine dek gizli kalması şartıyla imzalanmıştı. Bu anlaşmanın gizli olması, Zogu'nun bu kara lekeden temizlenmesi anlamına gelmemekteydi. Anlaşmanın 12. Maddesi'ne

⁸⁶² Rama, s.305.

⁸⁶³ Schmitt, **KOSOVA Histori e Shkurtër e Një Treve Qendrore Ballkanike**, s.151. Schmitt, *Shqiptarët, Një histori midis Lindjes dhe Perëndimit*, s.172.

⁸⁶⁴ Schmitt, **KOSOVA Histori e Shkurtër e Një Treve Qendrore Ballkanike**, s.151.

⁸⁶⁵ Kristo, *Si e Shiti Zogu Shën Naumin*, s.9.

⁸⁶⁶ Rama, s.305.

⁸⁶⁷ Kristo, *Si e Shiti Zogu Shën Naumin*, s.9.

⁸⁶⁸ Kristo, *Si e Shiti Zogu Shën Naumin*, s.13.

göre ise, Arnavutluk hükümeti Arnavutluk'un dışındaki Arnavutlarla ilgilenmeyecekti⁸⁶⁹.

Fan Noli'nin iktidarı uzun sürmemiştir. Noli istifasını verir vermez yurt dışına kaçmış, Aralık 1924'te yapılan seçimlerde ise seçimi tekrar Ahmet Zogu kazanmıştı. Zogu iktidara gelir gelmez Kosova bölgesindeki muhaliflerini takip etmeye başlamıştı⁸⁷⁰.

Fan Noli iktidarının düşmesi ve Ahmet Zogu iktidarının başa geçmesi milli derneklerinin yaşayıp yaşamayacağını da tartışmaya açmıştı⁸⁷¹. Ahmet Zogu ülkeye döner dönmez İlyas Vrion'in grup arkadaşlarını göreve getirmişti. Fakat bütün askeri güçlerinin başında Ahmet Zogu duracaktı⁸⁷². Esasında Zogu'nun temel düşüncesi, muhalefeti sistematik bir şekilde yok etmek idi. Onun düşüncesinden haberdar olan Bayram Curi⁸⁷³ 29 Mart 1925'te Dragobi boğazında polislerin eline düşmektense intihar etmeyi tercih etmişti ki bu isim onun muhalifleri arasında yer alıyordu⁸⁷⁴. Hasan Priştina ise uzun zaman İtalya ile işbirliği yapmıştı. Fakat 1933'te Selanik'te suikast düzenlenerek ⁸⁷⁵ 14 Austos'ta genç İbrahim Kelo (25 yaşlarında) tarafından öldürülmüştü⁸⁷⁶.

Bundan sonra Noli'nin yandaşları tutuklanıp birçoğu öldürülmüştü. Mesela 2 Mart 1925'te İtalya'nın Bari şehrinde Luigi Gurakuqi öldürülecekti. Bunun yanı sıra ABD'deki "Vatra" derneğinin mensuplarının birçoğu dernekten atılmışlardı. Atılanlar, Fan Noli'nin sempatanlarıydı. Bu süreçte yurtdışındaki dernekler sessiz kalmış, Zogu'ya karşı olmalarına rağmen buna herhangi bir tepki gösterememişler, sadece Diasporadaki milli faaliyetleri gizli ve düzenli bir şekilde yürütmüşlerdi⁸⁷⁷.

Bu dernekler, Arnavut halkı üzerindeki baskı ve sürgünleri haber yaptıkları için Zogu, derneklerin faaliyetlerini yakından takip etmişti⁸⁷⁸. Bu süreçte Faik Konica'nın tespitleri önemliydi. O, Arnavutluk'un büyük devletler tarafından tanınmadığını belirtiyordu.

⁸⁶⁹ Kristo, *Si e Shiti Zogu Shën Naumin*, s.14-15.

⁸⁷⁰ Schmitt, **KOSOVA Histori e Shkurtër e Një Treve Qendrore Ballkanike**, s.152.

⁸⁷¹ Rama, s.300.

⁸⁷² Rama, s.301.

⁸⁷³ Schmitt, *Shqiptarët, Një histori midis Lindjes dhe Perëndimit*, s.172.

⁸⁷⁴ Schmitt, **KOSOVA Histori e Shkurtër e Një Treve Qendrore Ballkanike**, s.152. Rama, s.302.

⁸⁷⁵ Schmitt, *Shqiptarët, Një histori midis Lindjes dhe Perëndimit*, s.172. Schmitt, **KOSOVA Histori e Shkurtër e Një Treve Qendrore Ballkanike**, s.152

⁸⁷⁶ Emini, s.93-4.

⁸⁷⁷ Rama, s.302-3.

⁸⁷⁸ Rama, s.309.

Bunu, büyük devletlerin Arnavutluk'un sınırlarının büyük devletlerce garanti altına alınmaması sebebiyle olduğunu iddia ediyordu. Üstelik Arnavutluk'la ilgili mevzularda Arnavutluk'un komşularının çıkarları ön planda tutulmaktaydı. Onun bu düşüncelerini Fan Noli de paylaşmıştı. Kısacası bağımsız bir ülkenin dokunulmazlığı bulunurken, ancak Arnavutluk bu kaidenin dışında bırakılmıştı. Büyük güçlerin isteği Arnavutluk'un Fas ya da Afganistan gibi bir konumda bulunmasıydı ve bunlara göre Arnavut milliyetçiliği Arnavutluk'un gelişmesinin önünde en büyük engeldi⁸⁷⁹.

27 Kasım 1926'da Tiran'da Birinci Pakt'ın imzalanması, yurtdışındaki dernekleri endişelendirmişti. Çünkü bu pakta göre ülke siyasi buhrana girerse İtalya'nın ülkeye müdahalesi kabul ediliyordu. Gelişmeler yurtdışındaki dernekleri iki gruba ayırmıştı⁸⁸⁰. Birinci grup İtalya-Almanya bloğunu desteklerken ikinci grup antifaşist bloğun tarafında yer almıştı⁸⁸¹. İkinci grup, İtalya-Almanya koalisyonunu bir tehlike olarak değerlendirmişti ve onlara göre bu İtalya-Almanya Arnavutluk'u bir mezarlığa dönüştüreceklerdi⁸⁸².

Birinci Pakt'ta yer alan bazı maddeler Arnavutluk'un Luşnya Kongresinde kazanmış olduğu bazı hakları ortadan kaldırmıştı. Arnavutluk'ta komşu ülkelerin etkisi giderek artmış ve Arnavutlar Birleşmiş Milletlere ve Paris Elçi Konferansına bu etkiyi bildirmişlerdi. Bu konuda etkin olanlar Arnavutluk'ta iktidarı ele geçirmeyi ve idarecilerinin Avrupa tarafından tayin edilmesini istiyorlardı⁸⁸³. Ahmet Zogu'nun takip ettiği siyaset büyük güçlerin politikalarına uygun olduğundan bu devletler Zogu'yu "Arnavutluk'un parlayan yıldızı" olarak ilan etmişlerdi⁸⁸⁴.

Ahmet Zogu, komşu ülkelerdeki otoriter yapılara bakarak kendi otoritesini kutsallaştıracak bir söylev belirledi. Buna göre vatani kurtaran Zogu idi. O İskender'in yeğeni idi ve çok yaşamalıydı⁸⁸⁵. 1928'de kendisini Arnavutların Kralı olarak ilan etti. Bir süre sonra Zogu Yugoslavya'ya karşı sert bir politika benimseyip İtalya yanlısı bir eğilim içerisine girdi⁸⁸⁶. Fakat bu siyasi dönüşümü pahalıya ödedi. İtalya Adriyatik ve

⁸⁷⁹ Rama, s.305.

⁸⁸⁰ Rama, s.306.

⁸⁸¹ Rama, s.310.

⁸⁸² Rama, s.306.

⁸⁸³ Rama, s.311-312.

⁸⁸⁴ Rama, s.307.

⁸⁸⁵ Schmitt, *Shqiptarët, Një histori midis Lindjes dhe Perëndimit*, s.178.

⁸⁸⁶ Schmitt, *Shqiptarët, Një histori midis Lindjes dhe Perëndimit*, s.172.

Akdeniz üzerinde hakimiyet sağlamak istiyordu. Bu açıdan Arnavutluk, İtalya'nın stratejik planının bir parçası idi. Zogu da bu planın bir parçası olmaya hazır görünüyordu. 27 Kasım 1926'da iki taraf arasında "Savunma ve Dostluk Ahitnamesi" imzalandı. 22 Kasım 1927'de bu anlaşma "Savunma İttifak Ahitnamesi" adı altında yenilendi. Bu iki anlaşma Arnavutluk'u, İtalya'nın içinde özerk bir ülke haline getirmişti.

1928 ve 1929 yılları arasında Ahmet Zogu, dini toplulukları kontrol altında tutmak için yeni bir politika benimsedi⁸⁸⁷. Kral Zogu, Arnavutların eski geleneklerinde erkeğin eğilmesinin yasak olduğu tezinden yola çıkarak namazların sadece ayakta kılınmasını ileri sürmüş ve bu konuda Diyanet üzerinde baskı kurmuş⁸⁸⁸ hatta onu destekleyen aydınlar da çıkmıştı. Bunlardan Mithat Fraşiri, namaz ibadetini ve secdeyi Osmanlı adeti gibi tanımlayarak Arnavutların Osmanlı kültüründen uzak durmasını öne sürmüştü ki namaz ve secde Osmanlı adeti değil, İslâm dininin 5 şartından biriydi⁸⁸⁹.

Zogu'nun bir başka uygulaması din adamlarının siyasetle uğraşmalarına yasak getirmesiydi. Daha sonra da 1933'te özel eğitim veren okullar kapatılmıştı ki bu adım Ortodoks ve Katolik okullarına büyük bir darbe indirmişti. Katolikler, milli duyguları yüksek olduğundan bu kısıtlamadan en fazla etkilenen kesim olmuştu. Bunun üzerine de "Arnavutluk'un Kuzeyde Katolikler, ortada Sünniler ve Güneyde Ortodokslar olacak şekilde üç kantona ayrılması" şeklinde teklifler öne çıkmaya başlamıştı⁸⁹⁰.

1930-1943 yılları arasında Arnavutların kimlik tartışmaları devam etmişti. 1934-1935 yılları arasında Arnavutluk'taki Türkiye elçisi olan Yakup Kadri bu durumu şöyle anlatmaktaydı: "Avrupa'nın burnunun dibinde yeni bir Arnavutluk var, bunun iç siyaseti baskıya dayalı". Bu dönemde halkın Türkiye'ye bakışı ılımlıdır: Buna göre Arnavut halkı, Türkiye'nin kısa sürede büyük yol kat etmesine imrenerek kendilerinin de aynı yolu almalarını ve Türkiye ile sınır komşusu olmayı istemekteydiler. Bunlar Arnavutların Yakup Kadri'ye söyledikleri idi. Türk elçisi, Arnavutların kendi kimliklerini unutacak kadar İtalya'yı sevdiklerini ifade ediyordu⁸⁹¹.

⁸⁸⁷ Schmitt, *Shqiptarët, Një histori midis Lindjes dhe Perëndimit*, s.175.

⁸⁸⁸ Kadare, *Identiteti Evropian i Shqiptarëve*, s.35.

⁸⁸⁹ Schmitt, *Shqiptarët, Një histori midis Lindjes dhe Perëndimit*, s.175.

⁸⁹⁰ Schmitt, *Shqiptarët, Një histori midis Lindjes dhe Perëndimit*, s.176.

⁸⁹¹ Egro, s.146-148.

Tüm bunlara karşın, Ahmet Zogu'nun dış siyasetini başarılı bulanlar da vardı. Bunlara göre Zogu İtalyan işgaline karşı başarılı bir siyasi mücadele vermişti⁸⁹². İtalyanlar 30'lu yılların sonlarında Arnavutluk'taki siyasi buhranı iyi değerlendirdiler. İtalyanlar, özellikle Kosova'daki propaganda için büyük bir yatırım yapmışlardı. Kosova yolların kesişme noktasında idi ve İtalya, Yugoslavya'ya yürümek için burasını elde tutmak zorundaydı. İtalyan Ordusu da bu amaçla, idare ve ekonominin stratejik noktalarını ele geçirmiş ve 7 Nisan 1939'da askeri saldırı başlatmış, Arnavutluk'un İtalya tarafından işgal edilmesiyle birlikte Zogu yurt dışına kaçmıştı⁸⁹³. Arnavutluk'un diğer kısımları olan Kosova, Çameria⁸⁹⁴ ve Batı Makedonya ise çok önceden Sırp'ların ve Yunanlıların eline geçmişti⁸⁹⁵. Genelde bakıldığında Kral Zogu'nun iktidara gelmesi bir sürü probleme sebebiyet vermişti. O, iktidarı ele geçirmek için çok kan dökmüş, bu baskıcı rejimin uzun süre hüküm sürmesi Arnavut kimliğinin gelişimine engel olmuştu. Öte yandan Zogu'nun iktidarı bazı değerlerin yükselmesine de engel teşkil etmişti. Nihayetinde Ahmet Zogu, Yugoslavya baskısından Arnavutluk sınırlarını koruyabilmiş ancak Arnavut ulusunun birleşmesi ideali gerçekleşememişti⁸⁹⁶. Ahmet Zogu'nun herşeye rağmen Arnavutluk'a yaptığı ve takdir edilmesi gereken bir husus, 25 Ocak 1925'te Arnavutluk Cumhuriyeti'ni ilân etmiş olmasıydı⁸⁹⁷.

3.2.2. İkinci Dünya Savaşında (1941 – 1945) Arnavutların Kimlik Mücadeleleri

İkinci Dünya Savaşı başladığında Arnavutların sorunları devam ediyordu. Bunlardan ilki İtalya'nın işgali idi. İtalya 7 Nisan 1939'da Arnavutluk'u işgal etmişti⁸⁹⁸. İşgalin iki nedeni vardı. Birincisi Zogu iktidarının devrilmesi idi. İtalya, saldırmadan evvel ultimatoma vermiş, fakat Zogu bu ultimatoları dikkate almamıştı. 8 Nisan 1939'da Roma iktidarı, Yunanlıların Zogu'nun yurtdışındaki faaliyetlerini sınırlandırmasına yönelik isteklerine cevap verdi. Diğer taraftan Zogu, kukla gibi kalmak istemediğini ve sonuna kadar özgürlüğü için savaşacağını ilan etmişti. İtalya'nın işgali Arnavutluk'un

⁸⁹² Muharrem Dezhgiu, "Pavarësia e Shqipërisë Përballë Sfidave Gjatë Luftës së Dytë Botërore" (Ed. Maringlen Verli), **Pavarësia e Shqipërisë dhe Sfidat e Shtetit Shqiptar Gjatë Shek. XX**, Tiranë: Instituti i Historisë Universiteti i Tiranës, 2008, s.315.

⁸⁹³ Schmitt, **KOSOVA Histori e Shkurtër e Një Treve Qendrore Ballkanike**, s.152. Schmitt, *Shqiptarët, Një histori midis Lindjes dhe Perëndimit*, s.172.

⁸⁹⁴ Krasniqi, s.16–20.

⁸⁹⁵ Gjeçovi, s.328.

⁸⁹⁶ Halil Matoshi, "Kosova: Ndërtim (i vështir) i një Kombi", **Shenja** Nr: 66, Shkup, Tetor, 2016, s.21–24.

⁸⁹⁷ Kristo, *Si e Shiti Zogu Shën Naumin*, s.16.

⁸⁹⁸ Puto, *Shqipëria Politike 1912-1939*, s.635.

gelişim sürecini bitirmişti. Diğer Avrupa devletleri İtalya'nın işgalini Avrupa barışından yana görmüşler ve bu şekilde değerlendirmişlerdi⁸⁹⁹.

28 Ekim 1940'ta İtalya, Arnavutluk üzerinden Yunanistan'a saldırmış, fakat Mussolini hedefine ulaşamamıştı. İtalyan askerleri, Yunanistan'da yenildiler. Bu hareket Yunan askerinin Kuzey Epir'e girmelerine yol açmış⁹⁰⁰ Musolini başarılı olmadığı için prestij kaybetmiş, üstelik 1941'de Arnavutlara daha fazla otonomi vermek zorunda kalmıştı⁹⁰¹. Ahmet Zogu'ya muhalefet edenler ise İtalyanlarla işbirliği yapmışlar, İtalya'nın Yunanistan'a saldırdığı sırada İtalyanlarla birlikte hareket etmişlerdi. Dolayısıyla da bunlar Arnavutların milli hareketine karşı bir tavır sergilemişlerdi. Diğer taraftan 1941'de Hitler ve İtalya'nın Yugoslavya ve Yunanistan'a saldırımları, Arnavut topraklarında bütünlük sağlanmasına da neden oldu⁹⁰². Bu uzun işgal süreci, Arnavutların milli duygularını ve bilincini canlandırdı. Arnavutlar bu süreçte önemli kararlar aldılar.

Sosyalistlere göre İtalya ve Almanya ile işbirliği yapılması, sadece Nazilere yaramıştı. Nazilerin safına giren grup ise Arnavut probleminin ancak bu yolla çözülebileceğini ve Arnavutların toprak bütünlüğünün sağlanabileceğini düşünüyorlardı. Genel olarak bakıldığında işgal Arnavutların durumunu iyileştirmişti. Anadilde eğitim serbest bırakılmış, resmi dairelerde Arnavutça'nın kullanımına özgürlük getirilmişti. Ayrıca bütün Arnavut toprakları birleşmişti⁹⁰³. Ana dilde eğitime Arnavutlar ancak bu tarihte ulaşabilmişlerdi. Bununla birlikte Nazi Almanya'sı tarafından birleştirilen Arnavutluk toprakları, daha sonra oluşturulan dört üniteli Federatif Yugoslavya içinde paylaştırılmış, böylece de büyük ve tek Arnavutluk rüyası çok geçmeden yine son bulmuştu. Bu rüyayı sonlandıran, Arnavut milliyetçilerin sürekli peşlerinde takıldığı yine Batılı devletlerdi. Arnavut toprakları Sırbistan, Karadağ ve Makedonya arasında paylaşıldı⁹⁰⁴. Görüldüğü gibi 1912'de Osmanlı'dan ayrılan Arnavutluk bir türlü kendi başına, müstakil bir devlet olamamış, sürekli müdahaleler, işgaller, parçalanmalar, başka devletlere terk edilmeler görmüştü. Ortaya çıkan yeni durumdan sosyalist,

⁸⁹⁹ Dezhgiu, s.316-318.

⁹⁰⁰ Schmitt, *Shqiptarët, Një histori midis Lindjes dhe Perëndimit*, s.180.

⁹⁰¹ Schmitt, **KOSOVA Histori e Shkurtër e Një Treve Qendrore Ballkanike**, s.167.

⁹⁰² Gjeçovi, s.328.

⁹⁰³ Schmitt, **KOSOVA Histori e Shkurtër e Një Treve Qendrore Ballkanike**, s.167. Gjeçovi, s.328-9.

⁹⁰⁴ Rizaj, **Kosova, Arnavutların ve Türklerin Düny, Bugünü ve Yarını**, s.165.

milliyetçi ve zogist Arnavutlar memnun kalmamıştı. Bunlar işgalcilere karşı savaşıma fikrindeydiler⁹⁰⁵.

Nazilere karşı savaşıma fikrinin iki farklı temeli bulunuyordu. Bu temelin ilkinde olanlar, Arnavutluk'un etnik sınırlarını korumak için savaşıma gerekli görüyordu. İkinci grupta olanlar ise Arnavut etnik sınırlarını birleştirmek adına yapılmasını istiyordu. Görüldüğü gibi Arnavutlar arasında fikir birliği yoktu⁹⁰⁶.

1941'de Alman ordusu, Yugoslavya'yı dağıtmıştı. Almanlardan sonra gelen İtalya ve Bulgaristan ise Sırp yönetimini tamamen yok etmişti. İki dünya savaşının arasındaki dönemde Sırp yöneticiler Arnavutluk'a göz dikmişlerdi ve bu topraklarda Arnavutların yaşamalarını istemiyorlardı⁹⁰⁷. Savaş sona erdiğinde Arnavut toprakları paylaşıldı. Kosova'nın doğusu ve Makedonya bölgesi Bulgaristan'a verilmişti. Kosova'nın büyük kısmı Arnavutluk Krallığına bırakılmıştı. Kosova'nın kuzeyi yani Mitroviçe bölgesi Almanların elinde kalmıştı. Almanya'ya göre Arnavutlar, Alman saflarında dururlarsa "büyük etnik Arnavutluk'u" gerçekleştirilebilirdi ve bu konuda onlara teminat vermişlerdi. Fakat Kosova'daki Arnavutlar kimseye güvenmiyordu. Kosova halkı için Almanların gelişi, sadece yönetimin değişmesine neden olmuştu. Bunun dışında olumlu bir gelişme yoktu. 1941–1943 yılları arasındaki boşluk, karanlık bir süreçti⁹⁰⁸.

17 Aralık 1942'de İngiltere bağımsız bir Arnavutluk'tan bahsetti ancak bu devlet için bir toprak bütünlüğü öngörmedi⁹⁰⁹. İngiltere, bir başka demecinde ise Sırp ve Yunan devletlerini komşu olarak görmüş arnavutları yok saymıştı. Mustafa Kruja İngiltere'nin bu tutumunu Sırp ve Yunanlılar için Arnavutluk'tan toprak kopartılacağına yormuş ve Arnavutları bu konuda uyarmıştı. Bu süreçte Arnavutluk'a komşu ülkelerden hiç yardım gelmemişti. Zaten komşu ülkelerin amacı Arnavutluk'u yıkmaktı⁹¹⁰. Arnavutluk'un Epir bölgesi, Yunanlıların göz diktiği bir yerdi. Yunanistan burayı ele geçirmek için 1940'larda Arnavutluk'a saldırdı ve tehlikeli bir devlet olduğunu yansıtmaya çalıştı⁹¹¹.

⁹⁰⁵ Gjeçovi, s.330.

⁹⁰⁶ Schmitt, *Shqiptarët, Një histori midis Lindjes dhe Perëndimit*, s.180.

⁹⁰⁷ Schmitt, **KOSOVA Histori e Shkurtër e Një Treve Qendrore Ballkanike**, s.163-4.

⁹⁰⁸ Schmitt, **KOSOVA Histori e Shkurtër e Një Treve Qendrore Ballkanike**, s.165-7.

⁹⁰⁹ Dezhgiu, s.319.

⁹¹⁰ Dezhgiu, s.320.

⁹¹¹ Dezhgiu, s.321.

Bu dönemde Arnavutluk üzerindeki baskılar ve ülke içinde yabancıların propagandaları yoğunluk kazanmıştı. Bu yüzden muhalefet sadece işgalcilere karşı savaşmak değil aynı zamanda iktidarı da değiştirmek için harekete geçti⁹¹². Arnavutluk çok sayıda ulusal gelişmeyle karşı karşıya kaldığında, Musine Kokalari 1943'te Arnavutluk Sosyal Demokrat Partisi'ni kurdu⁹¹³.

1943'te muhalefet içeride anlaşma yolunu seçmiş ve Mukeye Anlaşmasını imzalamıştı. Anlaşmadan sonra işgalcilere karşı harekete geçilecekti. Ancak Arnavut Komünist Partisi bunu kabul etmemişti. Bu sıkıntılı durumdan çıkabilmek için 24 Mayıs 1944'te bütün Arnavut siyasi partileri Arnavutluk'un bağımsızlığı için bir araya gelerek Permet Kongresini düzenlediler⁹¹⁴.

Permet Kongresinin kararlarından biri de Ahmet Zogu'nun ülkeye girişinin yasaklanması idi. Bir diğer önemli gelişme ise Arnavut Komünist Partisi'nin kongrede galip gelmesi ve tek partili bir yönetime doğru gidilmesi idi. Bu yönetim diğer partilere karşı despot ve diktatör bir yönetim sergilemişti. Bu siyasi partinin desteği, Yugoslavya komünist partisinden geliyordu. Arnavut Komünist Partisi ile Yugoslavya Komünist Partisinin arasındaki işbirliği Arnavutluk'u başka bir sıkıntıya sürüklemişti. Bu sıkıntı Arnavutluk'un bağımsızlığını yitirmesi ve Yugoslavya Federasyonuna bağlanması ihtimali idi⁹¹⁵. Genel olarak bakıldığında İtalyanlar Arnavutluk'un Balkan ittifakına dahil olmasına müsaade etmeyecekti. Burada söz konusu olan Kosova ve diğer Arnavut topraklarının Yugoslavya'ya bırakılması idi. Bu dönemde bağımsız Arnavut kimliğinden bahsetmek çok güçtü.

Komşu ülkeler, Arnavutluk'taki İtalyan ve Alman işgalini tanıımıyordu. Hatta Kosova ve Çameria'nın Arnavutluk sınırına dahil edilmesini bile tanıımıyorlardı. Bu kez Arnavutluk ve Arnavut milli iradesi, İtalya-Almanya koalisyonu ile Balkan koalisyonu arasında kalmıştı. Bu yüzden 1942'de İngiltere, ABD ve Sovyetler Birliği bir araya gelerek nazifaşist işgalini tanımamak suretiyle Arnavutluk'un 1913'te Londra Elçi Konferansında belirlenen sınırlarına döndürülmesi gerektiğini söylemişlerdi⁹¹⁶. Az önce

⁹¹² Dezhgiu, s.322.

⁹¹³ Wagner, s.9.

⁹¹⁴ Dezhgiu, s.323.

⁹¹⁵ Dezhgiu, s.325.

⁹¹⁶ Gjeçovi, s.331.

belirtildiği gibi İngiltere bağımsız bir Arnavutluk'tan yanaydı, ancak bu Arnavutluk'un sınırları Londra Konferansında belirlendiği şekilde olmalı idi. Bu karar ise ancak Yugoslavya ve Yunanistan'ı memnun ederdi. Böylece Epir, Kosova ve Batı Makedonya bölgesi, artık bir hayal olcaktı. Bu bölgeler 1913'te Yunanlılar ve Sırlar tarafından işgal edilmişti⁹¹⁷.

Arnavutluk'un komşularına geri dönülecek olursa Sırp-Hırvat-Sloven Krallığı'nın amacı, Arnavutluk topraklarının ele geçirilmesi idi. Bu amaç doğrultusunda sınıra göçmenler yerleştirildi. Bunlar Ulçin, Tuz, Plav, Gusi, Dugacin Ovası ve Polog Ovasında geçerek Struga ve Manastır'a kadar olan verimli sahaya iskan edildiler. Temel amaçları buralardaki Arnavut kimliğini yok etmektir. Diğer taraftan bu uygulama İliya Garaşaninin "Naçertanya" isimli projesinde öne sürdüğü saf bir Sırp milli devletinin kuruluşu için gerekliydi. 1926'da yaşanan uyuşmazlıkta yaklaşık 40.000 Ortodoks Slav köylüsü (çoğu Sırp ve Karadağlı) Kosova'ya yerleştirilmişti. Bu durum yarım milyondan fazla Arnavut'un göç etmesine neden olmuştu⁹¹⁸.

Geç de olsa Birleşmiş Milletler duruma müdahale etmiş, Slavların göçüne yasak getirmişti. Sırların milli amaçları arasında bu topraklardaki Arnavutların buradan çıkarılıp yerlerine Sırların iskan edilmesi vardı. 1930'lu yıllarda Belgrad yönetimi, Arnavutların göç ettirilmesine dair bir manifesto hazırladılar⁹¹⁹. Hasan Priştina Arnavutlara uygulanan bu zorunlu göçü ve zulmü Birleşmiş Milletlere bir yazı ile bildirdi.

Sırlar, Vuk Stefanoviç Karaciçin "bir Sırp nerede yaşarsa orası Sırbistandır" söylevini düstur edinmişlerdi. Arnavutlar, Yugoslavya içinde en nefret edilen topluluk olmuş, fişlenmeye de başlanmıştı. Bütün bunlara rağmen Arnavutlar gururlu bir şekilde direnç gösteriyorlar, Arnavutlarla sembolleşen, "Plisi" adı verilen şapkalarını takmadan dışarı çıkmayarak kendilerini geri tutmuyorlar, kaval ve çift telli müzik aletleri gibi kimliklerinin parçası haline gelen bu enstrümanlarla sıkıntılarını dile getiriyorlardı⁹²⁰.

⁹¹⁷ Gjeçovi, s.332.

⁹¹⁸ Poulton, s.72.

⁹¹⁹ Schmitt, **KOSOVA Histori e Shkurtër e Një Treve Qendrore Ballkanike**, s.161.

⁹²⁰ Rexhep Qosja, *Realiteti i Shpërfillur*, Tiranë: Toena, 2006, s.59.

Sırpların göç ettirilmesi işinde İvo Andrić ve Vasa Çubrilović ön planda idi. Bu ikisinden hangisinin planı daha uygunsa o plan yürürlüğe konulacaktı. 1937’de Vasa Çubrilović’in düşüncesi olan “Arnavut göçü” planı ivme kazanmıştı. Çünkü Yugoslavya’nın içinde Arnavut nüfusu bir üçgenin içine kısıp kalmıştı. Batı Makedonya, Kosova ve Karadağ’daki Arnavutların doğum oranı da yükselmişti. Bu üçgen, Sırpların gelişimine bir engel oluşturuyordu. Bu yüzden, Arnavutların nüfus artışını engellemek için şiddete başvuruldu. Çubrilović’e göre Arnavutların bölgeden tahliyesi bir dünya savaşına sebep olmayacağına göre bu plan tereddüt etmeden uygulanabilirdi⁹²¹.

Kültürel açıdan eritmeye çalışılan Arnavutlar bu kez nüfus artışlarını engellemek yoluyla da demoğrafik açıdan da durdurmaya çalışılıyordu. Tahliyenin yapılması için bir kaç öneri ortaya atıldı. Buna göre, para ile din adamlarını kazanıp, bunlara zorunlu göç benimsetilecek, Türk asıllı olanların Türklüğü ön plana çıkartılacak, göç için polisler şiddete teşvik edilecek, Arnavutlar için sert cezalar uygulanacak, Arnavutlar devlet memurluğundan çıkarılacak, Arnavutların bahçe duvarları yıktırılacak gibi şiddet içeren yollara başvurulacaktı. Duvarların yıkılması, Arnavutların aile yapısına dokunmakla eş anlamlı idi. Çubrilović’e göre bu projeyle Arnavut üçgeni adı verilen bölge, Sırp kontrolüne geçecekti⁹²².

1938’de Yugoslavya, Türk azınlığını kullanarak Türkiye ile “Yugoslav-Türk anlaşmasını” (Stoyadinović - Atatürk), imzalamış, bu anlaşmaya dayanarak Türkiye, Balkanlardan Türkiye’ye göç edecek olan Müslüman halkı kabul edilecektir. Bu göçü başardılar ve göçmenlerin çoğu Arnavut idi⁹²³. Türkiye 1939 ve 1944 yılları arasında 40 bin Müslüman aileyi Türkiye’ye almayı kabul etmişti. Bu doğrultuda Arnavutluk ve Bulgaristan’dan Türkiye’ye göç edenlerin sayısı yaklaşık 90 binden 150 bine çıkmıştı⁹²⁴. Aslında Müslüman kimliği altında belirtilenler Arnavutlardı ve böylelikle Arnavut kimliği gizlenmeye ve bu yolla da Balkanlar Müslümanlardan arındırılmaya çalışılmıştı⁹²⁵.

⁹²¹ Schmitt, **KOSOVA Histori e Shkurtër e Një Treve Qendrore Ballkanike**, s.161.

⁹²² Schmitt, **KOSOVA Histori e Shkurtër e Një Treve Qendrore Ballkanike**, s.162.

⁹²³ Krasniqi, s.16–20.

⁹²⁴ Schmitt, **KOSOVA Histori e Shkurtër e Një Treve Qendrore Ballkanike**, s.158.

⁹²⁵ Schmitt, *Shqiptarët, Një histori midis Lindjes dhe Perëndimit*, s.173.

Buna benzer ama bir o kadar farklı bir durum da Yunanistan'da ortaya çıkmıştı. Burada göçü önlemek için Müslüman kimliği yerine Türk kimliğini ön plana çıkarmışlardı⁹²⁶. Bazı kaynaklar 1939'dan sonra Yugoslavya'dan göç eden Müslümanların sayısını 4 yüz bin olarak veriyordu ki bunların çoğunluğunu Arnavutlar oluşturmaktaydı. Bu göçten Türkiye'nin de bazı çıkarları vardı. Göçmenler Türkiye'deki boş arazilere yerleştirilmişti. Yugoslav yönetimi göçü kontrol etmek için 150 jandarma istasyonu kurmuş, Arnavutların pasaport çıkarma süreçlerini hızlandırmıştı. Bununla birlikte Çubriloviç'in projesi sadece kağıt üzerinde kalmıştı. Esasında 1919 – 1941 yılları arasında Kosova'dan Türkiye'ye göç daha yoğun ve bu tarihler arasında göç eden Arnavut sayısı 240 bin civarındaydı⁹²⁷.

Burada değinilmesi gereken bir başka konu da Yurt dışından çıkan Arnavut aydınlarının Arnavut kimliğine katkı sağlamalarını önlemek için öldürülmeleri idi. Mesela, 1929'da Ştjefan Gjeçovin öldürülenlerden biriydi. 1931'de ise Hırvatistan'da yaşayan ve dünyaca tanınmış Arnavut tarihçisi Milan Şuflayide Gjeçovi'nin ile aynı akıbeti paylaşmıştı⁹²⁸.

Esasında Sırp'ların Kosova bölgesini Sırplaştırma projesi 1919'da başlamıştı ve 1938'e kadar bu proje ile 60 bin Sırp bölgeye yerleştirilmişti. Böylelikle 1919'da %24 olan bölgedeki Sırp nüfus oranı 1938'de %38'e çıkmıştı⁹²⁹. 1941'de Kosova'daki Sırp'lar, Kosova'yı kendi ülkeleri olarak görüyorlardı. Fakat Sırp'ların gözünde bölgedeki Arnavutların nüfusunda artış vardı. Bunu önlemek için de Türkiye'nin dış politikasından yararlandılar⁹³⁰.

8 Kasım 1941'de Arnavutluk'ta Komünist Partisi kuruldu. Enver Hoca Partinin sekreteri seçildi⁹³¹. Parti, Merkez Komite'nin üzerine inşa edilmişti ve Yugoslav Komünist Partisinin etkisindeydi. Ancak Arnavut kimliğine sahipti. Arnavut Komünist Partisi kurulur kurulmaz önemli bir sınavla karşı karşıya kalınmıştı. Eğer Yugoslav komünistlere tabi olunursa büyük Arnavutluk projesinden vazgeçmek zorunda kalınacak, bu durumda da halkın gözünde hain konumuna düşülecekti. Öte yandan

⁹²⁶ Schmitt, *Shqiptarët, Një histori midis Lindjes dhe Perëndimit*, s.174.

⁹²⁷ Schmitt, **KOSOVA Histori e Shkurtër e Një Treve Qendrore Ballkanike**, s.162.

⁹²⁸ Schmitt, **KOSOVA Histori e Shkurtër e Një Treve Qendrore Ballkanike**, s.163.

⁹²⁹ Schmitt, *Shqiptarët, Një histori midis Lindjes dhe Perëndimit*, s.173.

⁹³⁰ Schmitt, **KOSOVA Histori e Shkurtër e Një Treve Qendrore Ballkanike**, s.157.

⁹³¹ Alina Wagner, *Musine Kokalari dhe Social-Demokracia në Shqipëri*, Friedrich Ebert, Tiranë 2016, s.10.

Arnavutluk'un bütünlüğü korumaya kalkılırsa da karşılığın Yugoslavya dikilecekti. Bu birliğe karşı Mithat Fraşiri önderliğinde 10 Eylül 1942'de Tiran'da "Milli Ulusal Cephe" (fronti nacionalçlirimtar) kurulmuştu. Cephenin diğer adı Ballistler idi⁹³². Bunların amacı Arnavutları tek çatı altında toplamaktı⁹³³. Ardından komünist siyasetinin ihanetlerini fark eden gençler "Balli Kombitar" veya Ballistler olarak organize olmaya başladılar. Bu insanlar hem millet adına hem de kendileri adına sorumluluk alabilecek iradeli ve onurlu insanlardı. Aynı zamanda demokrat ve vatansever kişilerden müteşekkil bir oluşumdu⁹³⁴. Bu örgütün faaliyetleri, Komünist rejimin başlamasına kadar devam etti.

1942 - 1943 yılları arasında Yugoslavya AVNOY adıyla iki toplantı gerçekleştirmişti. AVNOY toplantısından çıkan yeni Yugoslavya Federasyonu, sadece Arnavutları milli bir kimlik olarak tanımayıp, Balkan yarımadasındaki diğer ulusların hepsi olarak tanıdı⁹³⁵. Arnavutlar savaşın sonunda etnik sınırlarının tanınmasını istiyorsa silaha sarılıp Nazilere karşı savaşmalı ve Yugoslavya'ya katılmalı idi. Bu bir açıdan da Sosyalist Yugoslavya'nın Nazilere karşı genel bir çağrısı idi. Bu çağrıya yanıt veren komünistler ve milliyetçiler, Ocak 1944'te Kosova ve diğer Arnavut bölgelerini, Arnavutluk'a bağlamayı planlamışlardı⁹³⁶. Milli Ulusal Cephe kısa sürede başarıya ulaşmıştı.

1943 Eylül'ünde Yugoslav Komünist Partisi'nin baskısı üzerine Arnavut Komünist Partisi politikasını değiştirmek zorunda kaldı. Bu durum aynı yılın sonlarında Arnavut komünist Partisi ile Milli Ulusal Cepheyi karşı karşıya getirmişti. Komünistler Tito ile dost kalmış ve Kosova'daki iddialarından vazgeçmişlerdi. Bu, onların üzerinde bir leke olarak kalmıştı⁹³⁷. Yugoslavya Komünist Partisi 29 Kasım 1943'te Bosna Hersek'teki Yajce'de Sosyalist Yugoslavya'yı kurmuştu. Bu sosyalist devlet federal sisteme yürütülüyordu. Devletin başında ise Josip B. Tito bulunuyordu⁹³⁸.

⁹³² Schmitt, **KOSOVA Histori e Shkurtër e Një Treve Qendrore Ballkanike**, s.169.

⁹³³ Schmitt, **Shqiptarët, Një histori midis Lindjes dhe Perëndimit**, s.181.

⁹³⁴ Wagner, s.21.

⁹³⁵ Gjeçovi, s.333.

⁹³⁶ Gjeçovi, s.334.

⁹³⁷ Schmitt, **KOSOVA Histori e Shkurtër e Një Treve Qendrore Ballkanike**, s.170.

⁹³⁸ Isak Sherifi, **Zhvillimet politiko-diplomatike në ish-Jugosllavi me theks të veçantë Kosova dhe Maqedonia 1981-2008**, (Doktora Tezi) Marrëdhënie Ndërkombëtare dhe Diplomaci, Tiranë: Universiteti i Tiranës, 2003, s.53.

1943'ten sonra Kosova bölgesi tamamen Ballistlerin kontrolü altına girdi. Bunlara karşı ne Mihajloviçin çetnikleri ne de Tito'nun partizanları direniş gösterebilmişlerdi. Kosova Arnavutları, gelenekleri ile çatışan faşist ya da sosyalist bir devlet istememişlerdi. Güçlü devletlerden silah isteyerek kendi vatanlarını kendileri savunmak istemişlerdi⁹³⁹. Bu koşullar altında Arnavut milliyetçilerinin anlaması gereken milli meselelerinin işgalciler aracılığı ile çözümlenemeyeceğiydi. Arnavut milli harekâtı halka doğru yolu göstermek zorundaydı.

1943-1944'te Arnavutluk'un genelinde iç savaş patlak verdi. Savaş, milliyetçilerle Yugoslavya komünistleri arasında geçmişti⁹⁴⁰. 16 Ekim 1943'te Kosova Arnavutları Tiran şehrinde toplanmış ve kendi etnik sınırlarını ve kimliğini nasıl koruyacaklarını tartışıp milli meclislerini kurmuşlardı. Kosova Arnavutlarının uğraşları sonuç vermiş⁹⁴¹ Çameriya'daki Müslüman Arnavutlar Yunan partizanlara karşı başarılı bir savunma yapmıştı. Çünkü Çameria ovasındaki faşist ideolojinin, Arnavutlar üzerinde soykırımın meşrulaşması söz konusudur. Faşistlerin mottosu "bunlar Türk", dolayısıyla Yunan topraklarından kovulmalıdır. Halbuki bu halk Müslüman Arnavutlardır⁹⁴². Böylesine çok sayıda Arnavut öldürülmüş bir kısmı da sürgün edilmişti⁹⁴³. Arnavutların bu kimlik savaşına sadece Almanya destek vermiş ve 13 Temmuz 1944'te bağımsız Arnavutluk'u tanımıştı⁹⁴⁴. Halbuki, İkinci Dünya Savaşında bazı Arnavut gruplar Almanlara karşı savaşmışlardı⁹⁴⁵.

İkinci Dünya Savaşından sonra Alman ordusu Arnavutluk'tan çekildiğinde Yugoslav kuvvetleri ülkeye girmişlerdi. Bu kuvvetlerin içerisinde Arnavutlar da bulunuyordu ki bu Arnavutlar, Yugoslavya'da Tito'nun askerleri olmuşlardı. Hatta bu birlikler Kosova'da Belgrad yönetimince toplanan gençlerin Tivar hapishanesine götürülmelerine yardım etmişlerdi. Yapılan anlaşmaya göre de suçlular ülkelerine iade edilecek ve ağır cezalara çarptırılacaktı. Enver Hoca'nın böyle bir anlaşma imzalaması onun eleştirilmesine olmuştu⁹⁴⁶.

⁹³⁹ Schmitt, **KOSOVA Histori e Shkurtër e Një Treve Qendrore Ballkanike**, s.171.

⁹⁴⁰ Schmitt, *Shqiptarët, Një histori midis Lindjes dhe Perëndimit*, s.182.

⁹⁴¹ Schmitt, **KOSOVA Histori e Shkurtër e Një Treve Qendrore Ballkanike**, s.168.

⁹⁴² Krasniqi, s.16–20.

⁹⁴³ Schmitt, *Shqiptarët, Një histori midis Lindjes dhe Perëndimit*, s.182.

⁹⁴⁴ Schmitt, **KOSOVA Histori e Shkurtër e Një Treve Qendrore Ballkanike**, s.168.

⁹⁴⁵ Ali, s.53.

⁹⁴⁶ Biçoku, s.33.

3.3. Komünist Dönemde (Enver Hoca 1944-1985) Arnavut kimliği

Osmanlı İmparatorluğundan ve Yugoslavya hâkimiyetinden sonra Arnavutluk siyaseti ve kimliğinin olgunlaşmasını engelleyen dönem komünizm dönemidir. Ancak Arnavut siyasetçiler gururunu bir kenara bırakıp başka siyasete alet olmuşlardır⁹⁴⁷. İkinci Dünya savaşından sonra Arnavut sorunu iki yönde gelişmişti. İlk aşamada 1913'te Londra Elçi Konferansında çizilen Arnavutluk'un mevcut sınırlar geri isteniyordu. İkincisi, Arnavutlara ait toprakların tek bir devlet sınırları içinde, Arnavut ulusal devletinin kurulması isteniyordu⁹⁴⁸.

Enver Hoca'nın iktidarı 41 yıl sürmüştü ve iktidara gelişi de Yugoslavya'nın yardımıyla olmuştu. Bunun karşılığında da, Zogunun yaptığı gibi, Hoca da kendi muhaliflerini öldürüp veya tutuklayıp Yugoslavya'ya teslim etmişti⁹⁴⁹. Bunları, sırf iktidara gelebilmek, iktidarda kalabilmek için yapıyordu. Arnavutluk Komünist Partisi, Yugoslavya Komünist Partisinin etkisi altında kalmıştı⁹⁵⁰.

Böylece Arnavutların kurtuluş gördüğü Osmanlıdan koptuktan sonra, senelerce yüzleri gülmemişti. Enver Hoca, hem Tito'nun etkisi altında idi ve onun stratejisi Yugoslavya'nın stratejisiyle uyuşmaktaydı. Bu strateji "Geg lehçesiyle tanımlanan Arnavutları" özellikle Katolik Papazları yok etmek istiyordu. Çünkü Enver Hoca ve onun takipçileri "Tosk" ailesinden geliyordu. Bu yüzden kuzeyden gelen Arnavut elitini yok etmek için herşeyi yapıyordu⁹⁵¹.

Enver Hoca dönemi, Zogu döneminden farklı değildi. Halkı üzerinde hayal edilmeyen bir terör uygulamış, entelektüel elitlerini ve idareleri yok ederek kendi komünist elitini kurmuş, bunun yanısıra Arnavut halkı arasına korku duygularını yerleştirmiş, bölgede sosyal bir nefret doğmasına yol açmıştı⁹⁵². Enver Hoca rejimi devam ederken, Arnavut halkı en fakir seviyeye gelmiş, (hipersentralial ekonomi) Arnavutluk'un dışında yaşayan Arnavutlara karşı anti ulusal bir rejim uygulanmıştı⁹⁵³.

⁹⁴⁷ Qosja, *İdeologjia e Shpërbërjes*, s.51.

⁹⁴⁸ Gjeçovi, s.327.

⁹⁴⁹ Schmitt, *KOSOVA Histori e Shkurtër e Një Treve Qendrore Ballkanike*, s.150.

⁹⁵⁰ Schmitt, *KOSOVA Histori e Shkurtër e Një Treve Qendrore Ballkanike*, s.170.

⁹⁵¹ Schmitt, *KOSOVA Histori e Shkurtër e Një Treve Qendrore Ballkanike*, s.173.

⁹⁵² Biçoku, s.32.

⁹⁵³ Biçoku, s.33.

Enver Hoca'nın sistemine ters olanlar, özellikle "Gegler" her zaman sürgün halindeydi. Kosova ve İşkodra bölgesi arasındaki dağlarda Gegler, Yugoslavya ve Güney Arnavutluk'taki komünistlere karşı yoğun bir çatışma içindeydi. Komünistlere karşı bulunan grup Ballist adıyla bilinmekte olup iki cephede savaşıyordu. Kosova'dan merkez Arnavutluk'a çekilirken Ballistler, Arnavut Komünist Partisi mensupları da saldırılarını çoğaltmıştı. Ayrıca Tirana iktidarı, Kosova Arnavutlarını yok etmek için Yugoslavya yönetimiyle yakından işbirliği yapıyordu⁹⁵⁴. Enver Hoca'nın Yugoslav komünist sistemine bağlılığı tartışılmaz bir gerçektir⁹⁵⁵. Bu işbirliğin amacı Kosova'daki Ballist örgütünü kontrol altında tutmaktı ki bu bağlamda da Kosova'nın özerkliği daraltılmıştı⁹⁵⁶.

1945'ten evvel Tito, Kosova komünistleri üzerinde hakimiyet sağlamış durumdaydı. Fakat yine komünistlere yetki vermemişti. Onun amacı Kosova'yı Yugoslavya'ya entegre etmektir. Kosova Komünistlerinin başında Fadil Hoca bulunmaktaydı⁹⁵⁷. 1946'da Yugoslavya'da misyonerler tarafından komünist zirai reformları projelenmişti. Bu proje, misyonerlerin büyük mülk kurma projesiydi. Fakat bu reform başarısız oldu⁹⁵⁸. Yine bu anlamda Agrar reformları bir komünist ideolojisiydi ve bunların arkasında komünist vizyonu duruyordu⁹⁵⁹.

Arnavutluk komünist zihniyetiyle yönetiliyordu. Yugoslavya yönetiminin devamında "partizan savaş mitolojisi kurulmuş, sanki bütün Yugoslavya'nın ulusları bir olmuş gibi davranılıyordu. Partizan mitolojisi, "Sırp ve Arnavutlar dosttur", demek suretiyle Arnavut kimliğini unutturmak istiyordu⁹⁶⁰. Arnavut tarihinde bilinen Boros ve Sadik'ın arkadaşlığı, iki milletin dostluğunun timsali olarak gösterilmekteydi. Boros Vukmiroviç, Sırp partizanların başındaydı. Ramiz Sadiku Kosova partizanlarının başındaydı⁹⁶¹. Bununla komünist diktatörlüğü örtülmüş oluyordu. Bu haliyle, Arnavutluk, uluslararası arenada kabul edilmiş bir ülke değildi. Arnavutluk'un dış siyasetini Yugoslavya yönetiyordu. Bu yüzden 1945-1948 yılları arasında Arnavutluk'u, Yugoslavya'nın

⁹⁵⁴ Schmitt, **KOSOVA Histori e Shkurtër e Një Treve Qendrore Ballkanike**, s.173.

⁹⁵⁵ Wagner, s.12.

⁹⁵⁶ Qosja, *Idelogjia e Shpërbërjes*, s.45.

⁹⁵⁷ Schmitt, **KOSOVA Histori e Shkurtër e Një Treve Qendrore Ballkanike**, s.172.

⁹⁵⁸ Biçoku, s.60.

⁹⁵⁹ Biçoku, s.62.

⁹⁶⁰ Rexhep Gashi, "Llojet e burgjeve dhe kampeve të punës dhe pozita e personave të dënuar në Shqipëri gjatë periudhës së diktaturës komuniste", Thesis, Nr.1, 2012. s.29.

⁹⁶¹ Schmitt, **KOSOVA Histori e Shkurtër e Një Treve Qendrore Ballkanike**, s.174.

kolonisi saymak mümkündür. Ayrıca her an Yugoslavya ile birleşme tehlikesi de kendini hissettiriyordu⁹⁶².

Enver Hoca, Arnavutluk'un asker sayısını 60 bine yükselmişti. Asker sayısı, öncesinden iki kat fazla olmuştu. Devlet bütçesinin yarısından fazlası orduya gitmekteydi⁹⁶³. Bu haliyle 1945–1990 yılları arasında Balkanlardaki bütün Arnavutlar, komünistlerin hakimiyeti altında yaşıyordu. Komünist Arnavutlar, Yugoslavya komünistlerini taklit ederek rakiplerini yok ediyorlardı. Bu yönetime proleter diktatörlüğü deniyordu. 1947'de Sovyetler Birliği'nin dostu Nako Spiro intihar etmişti. Önceleri Stalin, Tito'nun bütün Arnavutluk'u yutmasını söylemiş olsa bile daha sonra pişman olmuştu. Çünkü Yugoslavya kontrolden çıkmasın diye korkuyordu. Bu sefer Enver Hoca'nın siyasi rotası Stalin'e dönmüştü. 1948'de Yugoslavya yönetimiyle işbirliği yapan iç işleri bakanı Koçi Xoxe, Enver Hoca tarafından öldürülmüştü⁹⁶⁴ ki 1948 yılı, Hoca'nın başlatmış olduğu ve hiç vazgeçmediği Stalinizm dönemi⁹⁶⁵.

Stalinist doktrinde, ülke endüstri üzerinden gelişir. Harşovinin doktrinde ise ülke tarım üzerinden gelişir. Bu yüzden Hoca, Stalin'in doktrinini beğenip ona bağlanmıştı. Stalin'e göre "tüketim malları üretmek değil, ağır endüstri çelik ve elektrik üretmek önemlidir"⁹⁶⁶. Enver Hoca kendini sadece ulusal yönetici değil, aynı zamanda marksist teorisyen olarak da görüyordu. Enver Hoca 1971'de bu kez Çin komünizmine bağlanmıştı. O zaman Çin'den büyük yardım gelmiş, fakat Çin, Birleşmiş Milletlere üye olmadığı için hiç bir işe yaramamıştı⁹⁶⁷. Enver Hoca'nın Çin ile olan işbirliği bozduğu zaman Çin'i revizyon yapmakla suçlamıştı. Kendisi tertemiz marksizm ideolojisini taşıyarak, bu yolla başarılı olmak peşindeydi⁹⁶⁸.

Enver Hoca Yugoslavya ile işbirliğini örtmek için, partinin içinde revizyon yapıyordu. Yani bazı kişileri dışlayarak kendisinin, Yugoslavya ile işbirliğini gizlemek için kara lekelerini bu şekilde temizlemeye çalışıyordu⁹⁶⁹. Çünkü Arnavut Komünist Partisi,

⁹⁶² Schmitt, **KOSOVA Histori e Shkurtër e Një Treve Qendrore Ballkanike**, s.175.

⁹⁶³ Wagner, s.27.

⁹⁶⁴ Schmitt, *Shqiptarët, Një histori midis Lindjes dhe Perëndimit*, s.183. Schmitt, **KOSOVA Histori e Shkurtër e Një Treve Qendrore Ballkanike**, s.175.

⁹⁶⁵ Schmitt, *Shqiptarët, Një histori midis Lindjes dhe Perëndimit*, s.187.

⁹⁶⁶ Schmitt, *Shqiptarët, Një histori midis Lindjes dhe Perëndimit*, s.189.

⁹⁶⁷ Schmitt, *Shqiptarët, Një histori midis Lindjes dhe Perëndimit*, s.194.

⁹⁶⁸ Schmitt, *Shqiptarët, Një histori midis Lindjes dhe Perëndimit*, s.195.

⁹⁶⁹ Schmitt, **KOSOVA Histori e Shkurtër e Një Treve Qendrore Ballkanike**, s.176.

Kosova'dan vazgeçmekle bu parti tarihinde kara bir leke kalmıştı. 1948'de Enver Hoca, vahim hatasını örtmek için herşeyi yapmaya gayret etse de bu lekeyi üzerinden atamamıştı. 1991'e gelinip Arnavut arşivi açıldığında Balistlerin haklı olduğu ispatlanmıştı⁹⁷⁰.

Genelde bakıldığında kömunist rejiminin amacı siyasi muhaliflerin fiziksel olarak ortadan kaldırılmasına odaklanmıştı⁹⁷¹. Kayıtlara göre 1945-1991 yılları arasında yirmi bin kişinin hapsedildiği ve iki bin beşyüz kişinin yok edildiği söylenmektedir⁹⁷². Komünist hükümeti Arnavut entelektüel kadını bile affetmemişti. Entelektüel olan ve 1943'te Arnavutluk'ta Sosyal Demokrat Partisini kuran Musine Kokalari, 1945'te "Demokratik Birliği" kurduğu için bir sene sonra 1946'da 20 yıl hapis cezasına mahkum olmuştu. Recep Gaşi'ye göre Komünist hükümet, ücretsiz işlerde çalışan mahkum sayısını olabildiğince arttırmak ve nüfusun geri kalanını korkutarak itaatkar hale getirmek istiyordu⁹⁷³. Böyle bir ortamda bir kimlik özgürlüğü hakkında konuşmak imkansızdı.

Arnavutluk'un dışında Arnavutlar, sadece Kosova'da değil, Batı Makedonya, Karadağ, Preşova ovası, Çameriya bölgesinde de yaşamaktaydı. 1946'da Yugoslavya'nın sıkıyönetimiyle Arnavut bayrağına yasak getirilmişti. Bu olay aslında Arnavut kimliği lehinde olup Arnavut kimliğinin kamuoyunda popülerleşmesini sağlamıştı. Aslında Tito da Çubriloviçin projesini uygulamak istiyordu ancak bu projeyi gerçekleştirmek için Türkiye ile anlaşmak gerekiyordu. Aynı zamanda onun nezdinde "Müslüman halk Türk'tür" anlayışı hakimdi. Bu yüzden 1953-1966 yıllar arasında Türkiye'ye 100 bin Arnavutu göç ettirmişti⁹⁷⁴. Bu kandırmaca ve siyasi entrikaları, Arnavutlar ve özellikle Kosova halkı fark etmişti. Bu yüzden Yugoslavya komünistlerinin gözlerinde de, Arnavutlara "ihametçi" ithamları yapılıyordu. 1945-1948 yıllar arasında Kosova bölgesinde bir psikolojik savaş havası vardı.

Kosova yönetimi, UDB –Yugoslavya Devleti Gizli İstihbaratı tarafından yürütülen gizli harekâtın ellerinde mahsur kalmıştı. Bununla birlikte Kosova halkı üzerinde yeniden

⁹⁷⁰ Schmitt, **KOSOVA Histori e Shkurtër e Një Treve Qendrore Ballkanike**, s.170.

⁹⁷¹ Gashi, s.31.

⁹⁷² Gashi, s.34.

⁹⁷³ Gashi, s.42.

⁹⁷⁴ Schmitt, **KOSOVA Histori e Shkurtër e Një Treve Qendrore Ballkanike**, s.177.

şiddet başlamıştı⁹⁷⁵. Yugoslavya, Enver Hoca üzerinden de Kosova'yı kontrol ediyordu. Kosova'daki Enver Hoca'nın adamları gizli raporlar hazırlıyorlardı. Yugoslavya'ya bağımlı olan Enver Hoca ve Ramiz Aliya tarafından yönetilen Arnavut tugaylarının Ohri'ye, Debre'ye, Üsküp'e ve Mitroviça'ya gittikleri zaman Arnavut halkını sözde yardım vaadi ve birlikte Alman faşizmine karşı mücadele edileceği iddiası ile aldatmışlardı. Kosova, Makedonya ve Karadağ'ın Arnavut halkı Enver Hoca'nın tugaylarına inanarak Yugoslavya'ya karşı bağımsızlık mücadelesini kaybetmiş oldular. Böylelikle Yugoslavya'ya bağımlı hale geldiler⁹⁷⁶.

Enver Hoca Arnavutluk'ta kendi rejimini güçlendirmek için Kosova meselesinden teorik bir şekilde yararlanıyordu. Bu da nadiren siyasi çıkarları varsa o zaman sadece sözlü olarak Kosova meselesinden bahsediyordu. O dönemlerde Staline bağlı olduğu ve iç rejimini sıkı tutabilmek için arasıra Kosova üzerinde de siyaset yapıyordu⁹⁷⁷. Enver Hoca yönetimi, Belgrad'ın etkisi altında kalmış, Arnavutluk dışında yaşayan Arnavut vatandaşlara hiç ilgi göstermemişti. En başta Kosovalılar, Yugoslavya'yla işbirliği içerisinde bulundukları gerekçesiyle etiketleniyordu. Daha sonra UDB'nın ajanları diye suçlanıyorlardı. Hoca tamamen kendi öz vatandaşlarını unutmuş durumdaydı. Yunanistan'daki Arnavutlara da hiç ilgi göstermediği için Sırbistan, Karadağ ve Makedonya, Arnavut bölgelerini kolaylıkla ilhak etmişti⁹⁷⁸.

Hoca, Arnavutluk'taki Arnavutlara da Kosova'yı tamamen unutturmuştu. Öte yandan Makedonya, Sırbistan, Yunanistan ve Karadağ'daki Arnavutlar yok olmuş haldeydi. Buna örnek Priştina Üniversitesi'nin hocalarının Arnavutluk'taki öğrencilerle buluşmalarında "Kosovalılar da Arnavutça konuşuyorlar" şeklinde şakalaşmalarıydı⁹⁷⁹. Arnavutluk'un dışında gerek Sırbistan'da gerek Karadağ'da gerekse Makedonya'da Arnavutlara eğitim sisteminde baskı yapılmaktaydı. Fakat bu kadar sert rejimler yine de Arnavut milli hareketini söndürememişti. Kosova'daki Priştina Üniversitesinin, kültür ve sanat akademisinin ve Priştine devlet televizyonunun eliyle, bir Sırp politikası neticesi, Arnavutlar arasında bir dil anlaşmazlığı ortaya çıkarmaya çalışılıyordu.

⁹⁷⁵ Schmitt, **KOSOVA Histori e Shkurtër e Një Treve Qendrore Ballkanike**, s.175.

⁹⁷⁶ Naile Demiri, "Masakra e Tivarit në letërsinë shqipe", Konferenca Shkencore "Masakra e Tivarit 1945" 30-31 Mars 2013, Ulqin. fq. 413.

⁹⁷⁷ Schmitt, **KOSOVA Histori e Shkurtër e Një Treve Qendrore Ballkanike**, s.176.

⁹⁷⁸ Biçoku, s.34.

⁹⁷⁹ Biçoku, s.35.

Arnavutça, Kosovalıların lehçesi diye ayırt edilmeye gayret sarf ediliyordu. Fakat Kosova'daki bilim adamları “bir millet bir dil” anlayışıyla, ortaya atılan bu Sırp Komünizm tezinin doğru olmadığını iddia etmeye devam ediyorlardı⁹⁸⁰.

Yaptıkları mücadeleler sonucunda Kosova'lı Arnavutlar, otonomiye sahip oldular, daha doğrusu 1974'te Kosova, Yugoslavya Federal Devleti'nin çatısı altında geniş otonomiye sahip oldular. Kosova otonomisi Arnavut milli duygusunu iyice güçlendirmiş, entelektüel bir elit hazırlamıştı. Arnavut entelektüel eliti bir okul projesi çizerek kitap basmış ve bununla birlikte milli birliği ve diğer Arnavut bölgeleriyle entegrasyon sürecini hızlandırmışlardı⁹⁸¹.

Arnavutluk'un dışında yaşayan Arnavut halkının bir kısmı milliyetçi olan fakat federasyona güvenmeyen faşistlerin saflarına katılmıştı. Bu grup devlet tarafından aranıyordu. Bunların beklentileri komünist sisteminden kurtulmaktı. İkinci Dünya Savaşı sonunda, galip çıkan devletler, Ağustos 1946'da Paris'te Barış Konferansı düzenlemişlerdi. Bu konferansta Avrupa'nın jeopolitik haritası çizildi. Sözünü geçiren İngiltere, ABD, Sovyetler Birliği ve Fransa'nın kararıyla 1913'te çizilmiş sınırlar uygulamaya konulmuştu⁹⁸². Bu konferansta Arnavutluk, savaştan galip çıkanlar yanında yer almıştı.

1946'da Paris Barış Konferansı'na katılan Arnavut temsilcileri “bizim hesap vereceğimiz hiç kimse yok, bize hesap verecek kişilere soruyoruz. Bundan sonra Kosova'daki Arnavutların beklentisi, yeni Yugoslavya hükümetinden Buyana Konferansı'nın kararlarının uygulanmasıdır” şeklinde beklentilerini ilan ediyorlardı. Buyana antlaşmasıyla Kosova'nın, Arnavutluk'a bağlanması söz konusuydu. Fakat her zaman olduğu gibi, bu kez de Arnavutlara verilmiş olan sözler tutulmamıştı. Çünkü eski monarşik Yugoslavya'nın, Tito'nun Yugoslavya'sından hiçbir farkı yoktu. Buyana Konferansı'nın kararları değiştirilip yeniden Kosova bölgesinin, Yugoslavya Federasyonuna bağlı kalması kararlaştırılmıştı. Bu durum Arnavut beklentilerinin sonu olmuş, böylece soğuk savaş da başlamış oluyordu⁹⁸³.

⁹⁸⁰ Biçoku, s.36.

⁹⁸¹ Biçoku, s.37.

⁹⁸² Gjeçovi, s.335.

⁹⁸³ Gjeçovi, s.336.

İkinci Dünya Savaşından sonra Arnavut jeopolitik alanı üç devlete kalmıştı. Bunlar üç dünyayı temsil edip birbiriyle ideoloji savaşındaydılar. Bu soğuk savaş, Arnavut milli sorununu da dondurmuştu. O vakitlerde Arnavutluk, Kosova'yı Yugoslavya'dan ayırıp Arnavutluk'a bağlayacak kadar güçlü değildi fakat o zaman Enver Hoca'nın tek yapabileceği şey, Tito'dan AVNOY kararlarını (Yugoslavya Anti - Faşist Milli Kurtuluş Meclisi-1942, 1943 ve 1945- yapılan olağanüstü toplantı ve çıkan kararları)uygulamasını istemek olabilir ve böylece de Arnavut topraklarının dağılmasına engel olabilirdi⁹⁸⁴.

Sırp Ortodoks devletinin baskılarına karşı, doğu Arnavutluk bölgesinde Katolik olmaya, Arnavut olmak denilerek, bu iki kelimenin birbirinin sinonimi olduğu ifade ediliyordu. Bizans İmparatorluğu'nun ve Slav devletlerinin yıkılmalarından sonra Osmanlıların Balkanlara girmeleriyle beraber Yunan ve Slav kiliseleri, Katolik mezhebi mensupları, Ortodoks Arnavutları yok etmeye çalışıyordu. Slav ve Yunanların bir Hristiyan mezhebine karşı nefreti aslında, Müslüman Arnavutlara karşı nefretin ne kadar yüksek olduğunun da bir göstergesiydi⁹⁸⁵.

1950'li yıllarda, komünizm döneminde Arnavut müslüman kadınlarının ferecesi zorla çıkartılmıştı. Kosova'daki Arnavutların, Asya ve Afrika folklorunu temsil ediyorlar, şeklinde değerlendirilmeleri aşağılayıcı bulunuyordu. Çünkü Yugoslavya'da Müslüman olarak sadece Arnavutlar değil Türkler de bulunmakta idi. Fakat Türklerle alay edemediler. Kadare'nin düşündüğü gibi sorun din ise o zaman Türkler de Arnavutlarla aynı dindendi⁹⁸⁶.

Herhalde Kadare'nin amacı Yugoslavya sistemini anlatmak idi. Çünkü komünist strateji derin bir zemin yapmıştı. Yugoslavya komünistlerinin sonu gelmişken Müslüman Arnavutları da Avrupa'ya karşı Asya ve Afrika folkloruyla benzeterek dışlamak istiyorlardı. O zamanlarda Arnavutların çoğu Müslümandı. Bu şekilde Avrupa karşıtı izlenimi verilir o zaman Arnavutlar Avrupa'ya karşı oldukları gerekçesiyle mühürleneceklerdi. Yani Arnavut komünistlerinin stratejisi, Müslüman kimliğini Avrupa ve Batı ile sorunlu göstermekti. Bu durum Yugoslavya siyasetine yaramaktaydı.

⁹⁸⁴ Gjeçovi, s.337.

⁹⁸⁵ Biçoku, s.62.

⁹⁸⁶ Qosja, *Realiteti i Shpërfillur*, s.58.

Bu sefer daha trajik olarak Arnavutluk, Avrupa'dan ayrılmış olacaktı. Yugoslavya'nın rüyası Enver Hoca aracılığıyla gerçekleşmiş ve bu yüzden Avrupa, Arnavutluk'u unutmuştu. Böylece de Yugoslavya'nın stratejisi değişmeyecek, Arnavut kimliği unutturulmak yoluyla kökten sindirilecekti⁹⁸⁷.

Şunu ilave etmek gerekir, komünizm döneminde Türkiye ile Yugoslavya arasında siyasi ilişkiler çok iyi idi. Çünkü erken bir dönemde Yugoslavya Kralı Aleksandr, Atatürk'ün konuğu olmuş, daha sonra Cumhurbaşkanı Kenan Evren de Tironun konuğu olmuştu. Bu süreç içinde de Yugoslavya'nın her yerinde Müslüman kadınlarla çok alay edilmemiştir⁹⁸⁸. 1950'li yıllarda Sırlar, "Arnavutlar Türk'tür ve onlar Asya'dan Balkanlara gelmişlerdir" diye provokasyonda bulunmuşlardı⁹⁸⁹.

Bu provokasyonlar nedeniyle Yugoslavya 1950'li yıllarda, Arnavutların Türkiye'ye sürgün ettirilme programını başlatmış, bu program da medeni Avrupa'nın gözlerinin önünde uygulanmıştı. Hatta Arnavutların düşmanı olmasına rağmen, Enver Hoca gibi kimi Arnavutların, dost saydığı, Stalinin de gözlerinin önünde bu sürgün devam etmişti⁹⁹⁰. Bazen bu tür propagandalar Arnavutları, Avrupa'ya, kuzey Afrikalı kavim, İslamcı terörist, gibi damgalarla tanıtıyorlardı⁹⁹¹. Halbuki Arnavutların, Sırp Hristiyanlığına da Avrupa Hristiyanlığına da karşı hiçbir takıntısı yoktu⁹⁹².

Bu propagandalara ilaveten, 1950 – 1960 yılları arasında Rankoviç'in baskılarından dolayı Kosova'dan Türkiye'ye büyük bir göç meydana gelmiş, hatta sürgün edilmeyen her bir Arnavut da sürgünleri yüreklerinde hissetmişti. Bu arada sürgün edilen Arnavutlara sahip çıkan da Türkiye olmuştu⁹⁹³. Bu şekilde 1950'de Rankoviç tarafından Türkiye'ye sürgün edilmiş Kosova Arnavutlarının sayısı 300 bini bulmuştu. Bugün bu sayının bir milyona ulaştığı söylenebilir⁹⁹⁴. İkinci Dünya Savaşı sonrası Arnavutların yaşadığı yerlerden göç sürekli devam ettirilmişti. 1953'te Tito ve Köprülü bu mülteci politikasını sürdürdüler. Sonuçta bu topraklardan çıkan Arnavut Müslüman halk,

⁹⁸⁷ Kadare, *İdentiteti Evropian i Shqiptarëve*, s.38-9. Gashi, s.29.

⁹⁸⁸ Qosja, *Realiteti i Shpërfillur*, s.58.

⁹⁸⁹ Qosja, *Realiteti i Shpërfillur*, s.61.

⁹⁹⁰ Kadare, *İdentiteti Evropian i Shqiptarëve*, s.41.

⁹⁹¹ Kadare, *İdentiteti Evropian i Shqiptarëve*, s.42.

⁹⁹² Kadare, *İdentiteti Evropian i Shqiptarëve*, s.44.

⁹⁹³ ALİ, s.90.

⁹⁹⁴ Kadare, *İdentiteti Evropian i Shqiptarëve*, s.17.

buraları boşaltmakla Yugoslavların hareket alanlarını genişletmiş oluyordu ⁹⁹⁵ . Yugoslavya'nın amacı, Balkanlardaki Arnavutların sayısını azaltmaktı⁹⁹⁶.

1966'larda Kosova'da Aleksandar Rankoviçin yaşattığı sıkıyönetim uygulanıyordu. Voyvodina, Kosova'dan daha küçük olmasına rağmen Kosova'dan daha imtiyazlı bir ülke şeklinde idare ediliyordu⁹⁹⁷. Okullar, medya ve daha birçok Arnavut kurumları, gizli istihbaratın yakın takibindeydi ve Türk olarak kabullenmiş Müslüman Arnavutlar ise sürgüne zorlanıyordu⁹⁹⁸.

İkinci dünya savaşı öncesi ve sonrası Sırp projelerinden olan Arnavut sürgünü ⁹⁹⁹ 1968'lerde yerini işkence dönemine bırakmıştı. Bu işkencelere karşı koyan Kosova halkı ve Priştine Üniversitesi öğrencileri, bunları protesto ederek, Yugoslavya Federasyonunun bazı devlet organlarında Arnavutlar'ın da temsil edilmesi, Arnavutça'nın rahat kullanılabilir hale gelmesi, Tirana ve Priştine Üniversitesi hocalarının karşılıklı değişim programlarına dahil edilmesi gibi bir takım haklar elde etmişlerdi. Öte yandan Enver Hoca ise kendi milletini savunacak yerde o da uyguladığı sıkıyönetimi şiddetlenlendirmişti. 1970'lerde Enver Hoca, gizli istihbaratı eliyle ceza kamplarını doldurmuş, bazı aileleri takip ettirmiş, kendi milletini dünyadan izole etmişti ¹⁰⁰⁰. Marksizim ve Leninizm ideolojisine, sığınak projesine karşı çıkanları cezalandırmış, yaptığı entrikalarla arkadaşı olan ve Başbakan Mehmet Şehu'yu, 1981'de intihar ettirecek derecede kışkaca almıştı¹⁰⁰¹. Din üzerinde de kurulan baskılar sonucu bütün Arnavutların, Türk oldukları iddiaları ile kimlikleri yok sayılıyor ve bu çerçevede 1981'de binlerce Arnavut Müslüman gencine Hristiyan kökenleri araştırarak yönlendirmeler yapılıyordu¹⁰⁰². Buna karşılık kimi Arnavutlardaki dini köken arayışı, dini amaçtan çok Slavlardan çok önce bu topraklarda bulunduklarını ispat içindi¹⁰⁰³. Bu şekilde uygulanan baskılarla elde edilmeye çalışılan asıl amaç, Arnavut adetlerinin unutturularak yok edilmesi idi¹⁰⁰⁴.

⁹⁹⁵ Krasniqi, s.16–20.

⁹⁹⁶ Naile, s.414.

⁹⁹⁷ Schmitt, **KOSOVA Histori e Shkurtër e Një Treve Qendrore Ballkanike**, s.176.

⁹⁹⁸ Schmitt, *Shqiptarët, Një histori midis Lindjes dhe Perëndimit*, s.184.

⁹⁹⁹ Qosja, *Realiteti i Shpërfillur*, s.60.

¹⁰⁰⁰ Schmitt, *Shqiptarët, Një histori midis Lindjes dhe Perëndimit*, s.184.

¹⁰⁰¹ Schmitt, *Shqiptarët, Një histori midis Lindjes dhe Perëndimit*, s.196.

¹⁰⁰² Qosja, *Realiteti i Shpërfillur*, s.61.

¹⁰⁰³ Kadare, *Identiteti Evropian i Shqiptarëve*, s.45.

¹⁰⁰⁴ Piro, s.42.

3.3.1. Komünistlerin Eğitim Sistemine Müdahaleleri

Enver Hoca eğitim sisteminin merkezine önce, Titonun komünist sistemini daha sonra da Stalin'in komünist sistemini aldı. Bu eğitim tarzı uygulamaları da 1957'de Arnavutluk'ta Tirana Üniversitesi ve Yüksek Pedagojik Enstitüsünün kurulmasıyla başladı¹⁰⁰⁵.

Komünistler, dışardan monte ettikleri uluslararası proleter düşüncelerini eğitim sistemine katarak Arnavut gençlere bu şekilde eğitim vererek Arnavutluk'un geleneksel kültürle bağlarını koparmaya çalışmışlardı¹⁰⁰⁶. Bu nedenle Komünist dönemde yapılan Arnavutça çalışmalarının bile kıymeti yoktu. Çünkü bu çalışmaları yapan aydınlar, komünist ideolojisine bağlı oldukları için yaptıkları çalışmalar da bu ideolojiyi güçlendirme amaçlı yapılan çalışmalardı¹⁰⁰⁷. Komünistlerin hedefi, Arnavutluk'un bağımsız olmadan evvel, millet olarak sahip olduğu kültürel bir yapıyı bozmaktı¹⁰⁰⁸. Bu bağlamda eğitim sistemiyle komünistlerin amacı Arnavut kimliğini daraltmak ve bütün özelliklerinden uzak tutmak idi. Örneğin 1960'larda Priştine'de fakülteler kurulduğunda, bu kurumlar Sırp kontrolündeydi¹⁰⁰⁹. Sırlar bütün çalışmaları takip ediyordu.

Enver Hoca, ülkesinin dışına öğretmenlerin yanı sıra tarih ve edebiyat kitapları göndererek laiklik propagandası yapıyordu. Bu şekilde tutum alana Enver Hoca kendince bu noktada, Yugoslavya'nın kendisine saldırması durumunda, laik seküler anlayışı kalkan olarak kullanmayı düşünüyordu. Fakat, Arnavutlara geleneksel kültürlerini unutturduğu bu siyasetiyle Yugoslavya yönetimine hizmet ettiğinin farkında olmuyordu.

Kosova'nın "Rilindya" gazetesini okuyanlarla, Priştine Üniversitesi öğrencileri şüpheli kişiler diye sıralanmıştı¹⁰¹⁰. Bu takipçiliğe karşı çıkan Arnavut gençler, 1966'da Kosova büyük ayaklanma sürecini başlatmışlar, bunun sonunda da Tito, Kosova'nın özerkliğini ve kültürel özgürlüğünü tanımıştı¹⁰¹¹. 1968'den sonra da bu özerklik genişlemeye

¹⁰⁰⁵ Schmitt, *Shqiptarët, Një histori midis Lindjes dhe Perëndimit*, s.191-2.

¹⁰⁰⁶ Hasani, s.60.

¹⁰⁰⁷ Biçoku, s.3.

¹⁰⁰⁸ Biçoku, s.4.

¹⁰⁰⁹ Schmitt, *Shqiptarët, Një histori midis Lindjes dhe Perëndimit*, s.192.

¹⁰¹⁰ Schmitt, **KOSOVA Histori e Shkurtër e Një Treve Qendrore Ballkanike**, s.178.

¹⁰¹¹ Schmitt, *Shqiptarët, Një histori midis Lindjes dhe Perëndimit*, s.185.

başlamıştı. Bu siyasi dönüşümden sonra Tito, Sırp tarafından sevilmececek ve affedilmeyecek olsa da Tito'nun sağlığında, hiç bir ırkçı Sırp buna itiraz edememişti. Bu yönde başka bir gelişme de, Sırp arasında Arnavutlar için kullanılan ve aşağılayıcı bir manası olan “Şiptar” kelimesinin yerini, 1968'den sonra “Albanac” kelimesinin almasıydı¹⁰¹². Bu aşağılayıcı söylem daha sonra propagandaya dönüşecektir. Sırbistan'ın amacı Arnavutluk'tan ayrı bir Arnavut kimliği oluşturmak idi. Kosovalılar için “Şiptari”, Arnavutluk'taki Arnavutlara “Albanci” diye bir ayırım yapmak istiyordu¹⁰¹³.

1968'de yapılan anayasa değişiklikleriyle Kosova ve Vojvodina bölgelerine, cumhuriyete benzer bazı haklar verilmişti. Kosova'da Arnavutluk bayrağı çekilmesine, Priştine'de, Priştine Üniversitesinin kurulmasına mücadele edilmişti¹⁰¹⁴. Fakat 1970'lerde kurulan Priştine Üniveritesi ile de, hem Tito hem de Hoca tarafından, “Arnavutların düşmanı Slavlar değil, Türklerdir” şeklinde anlayışa sahip öğrenciler yetiştiriliyordu. Aslında Arnavutların eski bir rüyası olan Priştine Üniversitesi, faaliyetlerine 1971'de resmi bir şekilde başlar. 1972'de Arnavutluk'ta Bilim Akademisi kurulur¹⁰¹⁵. Bundan sonra çok sayıda öğrenci burada eğitim alır¹⁰¹⁶. Daha önce de söylendiği gibi bu Üniversite Arnavut ulusçuluğun beslendiği bir zemindi. Bunu fark eden Yugoslavya devleti, gelecek yıllarda Arnavutların milli kimliğinin sembolü olacak Priştine Üniversitesi¹⁰¹⁷ öğrencilerinin artışına engel koyar.

1974'te Yugoslavya anayasasının onaylanmasıyla da Kosova, Yugoslav federasyonuna bağlı cumhuriyetlerin kullandığı pek çok yetkiye hukuken olmasa da “de facto” (fiilen) sahip, bir özerk bölge durumuna gelir¹⁰¹⁸. Kosova'nın özerk ve otokton statüsüne kavuşmasından sonra Kosova'nın hakları, diğer bağımsız ülkelerin hakları ile aynı sayılır¹⁰¹⁹. 1974'te Kosova ekonomisinin gelişmesiyle de Arnavutlar ise üst seviyelere yükselmeye başlar¹⁰²⁰. Kosova'nın ekonomik yükselişi üzerine de Sırp hükümeti,

¹⁰¹² Schmitt, **KOSOVA Histori e Shkurtër e Një Treve Qendrore Ballkanike**, s.180-3.

¹⁰¹³ Donik Sallova, “Çështja e identitetit kosovar”, Thesis, nr.1, 2015, Prishtinë, s.114.

¹⁰¹⁴ Poulton, s.73-4.

¹⁰¹⁵ Schmitt, *Shqiptarët, Një histori midis Lindjes dhe Perëndimit*, s.191-2.

¹⁰¹⁶ Poulton, s.73-4.

¹⁰¹⁷ Schmitt, *Shqiptarët, Një histori midis Lindjes dhe Perëndimit*, s.192.

¹⁰¹⁸ Poulton, s.73-4.

¹⁰¹⁹ Schmitt, **KOSOVA Histori e Shkurtër e Një Treve Qendrore Ballkanike**, s.180. Qosja, *Ëdeologjia e Shpërbërjes*, s.45.

¹⁰²⁰ Schmitt, *Shqiptarët, Një histori midis Lindjes dhe Perëndimit*, s.185.

Yugoslavya'nın tamamına “gidin o alçılı kafalarla hesaplarını çözün” şeklinde yaydığı sloganla, Arnavutların kovulmasını, onların Kosova'dan göç etmesini sağlar¹⁰²¹.

1975'te Bilim ve Sanat Akademisi kurulmasıyla Kosova, diğer Yugoslavyadaki Cumhuriyetlerle eşit seviyelere gelmiş olsa da bu dönemde Kosova'da bilimsel araştırmalarda gerileme yaşanır. Çünkü Kosova'nın eğitim kurumlarına Yugoslavya tarafından, Arnavut etnik kimliğini oluşturan kurumlar diye şüphe ile bakılıyor Üniversitede ders verecek hocalar, yönetim tarafından filtre ediliyordu. Çünkü Tito'nun amacı, Sırp milliyetçiliğine karşı kontrollü bir Arnavut milliyetçiliği oluşturmaktır. Enver Hoca ise hem iç hem de dış saldırılarda onun yanında duracak ve ona İskender Bey kadar itaat edecek bir kardeş halk istiyordu¹⁰²².

Hatta bu yüzden 1981'de Priştine Üniversitesinin hocalarının çoğunda Yugoslavya komünistlerinin havası vardı. Çünkü o dönemde Arnavut kimliği, ilerleme sürecine gimiş olması bile¹⁰²³ Tito'nun ölümüyle bu gelişme süreci durmuştu¹⁰²⁴. Seksenlerde Üsküp'teki Kiril ve Metodi Üniversitesinde Arnavut öğrencilerin sayısı çok azdı. Makedonya'daki Arnavut kız öğrencileri, Kosova'daki Priştine Üniversitesini tercih ediyorlardı. Priştine Üniversitesi neredeyse tamamen Arnavut kız öğrencilerden oluşuyordu. Bu kızlar kendi kimliğini korumak adına sadece Arnavut erkeklerle karşılaşırlardı. Bu yüzden Makedonyalılar ile Arnavutlar arasında karma evliliğe rastlanılmamıştı. Bunda İslâmın rolü büyüktü¹⁰²⁵.

Diğer taraftan 1967'de Enver Hoca Arnavutluk'ta bütün dinleri yasaklamıştı. Bu yüzden Arnavutluk'ta, yüzyılın bir çeyreği ateist olarak geçmişti¹⁰²⁶. Enver Hoca baskılarla halkı dinden soğutmuş, bir anlamda ateist hale sokmuştu. Bu durum, Arnavutluk'un dışında, Arnavutçuluk ile İslam arasındaki kanlı savaşın hem Kosova hem de Makedonya'da etkilerini göstermekteydi. Arnavut meselesi sadece Kosova'da değil Balkan ülkelerinin her yerinde gerek Makedonya, gerek Karadağ, gerekse Sırbistan'da çözülmemişti ve buralarda Arnavutlar, iki kimlik bir dramı oynuyordu¹⁰²⁷. Kimlik

¹⁰²¹ Qosja, *Realiteti i Shpërfillur*, s.60.

¹⁰²² Schmitt, *Shqiptarët, Një histori midis Lindjes dhe Perëndimit*, s.192.

¹⁰²³ Schmitt, *Shqiptarët, Një histori midis Lindjes dhe Perëndimit*, s.192.

¹⁰²⁴ Schmitt, *Shqiptarët, Një histori midis Lindjes dhe Perëndimit*, s.185.

¹⁰²⁵ Poulton, s.102.

¹⁰²⁶ Schmitt, *Shqiptarët, Një histori midis Lindjes dhe Perëndimit*, s.195.

¹⁰²⁷ Biçoku, s.38.

tartışmaları Arnavut kamuoyunu çileden çıkartıyordu¹⁰²⁸. Yunanistan’da da durum daha vahimdi. Çameria, Yanya’daki Arnavutlar Ortodoks olmasına rağmen hala bütünüyle asimile olmamışlardı ve bu yüzden Arnavutça eğitim almaları yasaktı. Yunanistan’da milyonlarca Arvanitas (arbir isimden gelme herhalde) bu şekilde kültürel işkenceler altında yaşamaktaydı¹⁰²⁹.

Hoca dönemini kısaca özetlemek gerekirse, Yugoslavya’ya bağlı olan Enver Hoca, hükümeti ele geçirmekle hem halkı hem de siyasi rakiplerini susturmuştu. Herhangi bir muhalefet eylemine izin vermiyordu¹⁰³⁰. Avrupa veya Amerika’daki okullardan mezun olanlar hapsedilmişti. Bunların arasında en çok acı çeken yazarlar, sanatkarlar ve bilim insanlarıydı. Enver Hoca’nın siyaseti, Yugoslavya’dan destek alarak kalıcı bir iktidarı garantilemekti¹⁰³¹. Komünist sürecinde bütün bilim alanları kontrol edilmeye başlandı. Özgür fikriyatın gelişmesine engel olundu¹⁰³². Enver Hoca bu politikayla yeni bir melez (karma) Arnavut kimliği oluşturup istikrarsız bir Arnavut karakteri ortaya çıkarmak istiyordu¹⁰³³.

Genelde bakıldığında Hocanın iktidara gelmesi, eski sorunları da devam ettirmişti. Bütün bu olayların devamlılığı, Arnavut kimliğinin gelişme sürecine engel olmuş, değerleri yükseltme konusunda sorunlar yaşanmıştı. Kimlik kargaşası aynı zamanda büyük ihanetin bir parçası haline gelmiş oluyordu. Bütün bu sorun, ben iyiyim fakat onlar kötüdür, düşüncesinden kaynaklanmaktaydı. Hoca, dönemin sonunda sadece kendi kirli rejimini örtmekle meşgul olmuştu¹⁰³⁴.

3.4. Komünist Dönemi Sonrası Kimlik Tartışmaları (1989’dan Bugüne)

Dünya’nın geneline bakıldığında, her milletin kendi öz kimliğini ön planda tutmak istediği görülür. Çünkü büyük milletler küçük milletleri sindirmeye çalışır. Bu noktada Şemseddin Sami’nin “uluslar aynı balıklar gibidir birbirini yerler” sözü dikkate değerdir¹⁰³⁵. Ernest Hassetin de tezi yaklaşık aynıdır: “Dünya devamlı güçlü ve

¹⁰²⁸ Hasan Jashari, “Identiteti i Shqiptarëve Dhe Debatet Rreth Kosovarëve”, **Shenja**, Nr: 66, Shkup: Tetor, 2016, s.54–56.

¹⁰²⁹ Biçoku, s.39.

¹⁰³⁰ Naile, s.414.

¹⁰³¹ Naile, s.415.

¹⁰³² Naile, s.417.

¹⁰³³ Naile, s.418.

¹⁰³⁴ Matoshi, s.21–24.

¹⁰³⁵ Frashëri, **Shqipërija Ç’ka Qenë, Ç’është e Çdo të Bëhetë?**, s.69.

enerjikler arasında bölünmüştür. Küçük uluslar yok edilmeli. Küçükler, komşu büyük uluslarda erimelidir”¹⁰³⁶. Her ulusun içerdiği benzer faktörler vardır. Bu faktörlerin en başta gelenlerinden biri egodur. Bu benzerliklerin yanı sıra uluslararası farklıklar da söz konusudur. Bir ulus ortaya çıktığı zaman ötekini çok fazla ciddiye almaz ve onun hakkında temelsiz dolaşan, eğitimsiz, silahsız ve yüreksiz bir toplumdur, diye atıfta bulunur.

Arnavutluk sınırları dışındaki Arnavutların kimlikleriyle ilgili şöyle bir teori geliştirilebilir. Herkesin ulusal kimliği, sosyal kimliğine bağlıdır. Bu yüzden ulusal kimlik, sosyal kimliğinin bir parçasıdır. Böylece bu, grup kimliğine dayalıdır. Bu grubun bir parçası olduğu sürece kendi ulusal hislerini geliştirebilirler. Fakat bu grup ulusal kimliğiyle tespit edilmez. Çünkü etnik ve ulusal kimlik benzer yanları olsa da aralarında önemli farklar vardır.

Arnavutların kimlik tartışmalarını, sosyal teoriyle aydınlatmak mümkündür. Maddi durumu zayıf olan grubun üyesi, normal olarak bu gruptan kaçır, ekonomik durumu iyi olan gruba ait olmaya çalışır. Bu tür uzaklaşma sebebi, tıpkı Balkan yarımadasında Arnavut kimliğinde olduğu gibi, zayıf olan ulusal kimliğin, her zaman hedefte olacağı ihtimalinin yüksek olmasıdır. Milliyetçi Alman tarihçisi Trayçkenin tezi de “gerçek güçlü bir devlet olmalı ve yaşamalıdır. Küçük devlet olma ideolojisi komiktir”¹⁰³⁷. Tironun ölümü ile Yugoslavya ırkçılığı yeniden doğmuştu. Bu sefer Arnavutluk dışında yaşayan Arnavut halkının durumu daha fazla zorlaşmıştır.

3.4.1. Kosova Arnavutlarının Etnik Kimlik Mücadeleri

Daha önce de bahsedildiği gibi 1974’te Federal Yugoslavya çerçevesinde Kosova, geniş bir özerklik gibi görünse bile aslında çok dar bir özerk bölgedir. Çünkü Sırbistan, Kosova’nın bütün idari birimlerini kontrol etmektedir¹⁰³⁸. 1981’de Kosova bölgesinde yapılan bütün protestoların amacı Arnavut kimliğini korumaktı. Protestoların parolası “biz Arnavut’uz Slav değiliz” söylemiydi ve Kosova’nın, etnik veya tarihi, hiçbir açıdan Yugoslavya’ya ait olmadığı vurgusu yapılıyordu ¹⁰³⁹. Kosova’da, Arnavutların, Slavlardan çok daha önceden beri bulundukları, yabancı yazarlar tarafından da

¹⁰³⁶ Poincare, s.308.

¹⁰³⁷ Poincare, s.308.

¹⁰³⁸ Sherifi, s.17.

¹⁰³⁹ Qosja, *Realiteti i Shpërfillur*, s.62.

söylenmekteydi. Hatta nadiren de olsa Sırp yazarlar da bunu söylemekten çekinmiyorlardı¹⁰⁴⁰.

Arnavutlar, Komünizm döneminden kurtulmuşlarsa da Sırp'ların yok edici projelerinden bir türlü kurtulamamışlardı. Bu projelerden birinin Kosova olaylarında başlatılması planlanmıştı. Sırp'ların amaçları İslamı bir tehlike olarak göstermek idi. Böylelikle Avrupa, Sırp'lara yetki verecek ve onlar Balkanlar'da güya Hristiyanlığı koruyacaklar, bunun için de Arnavutların sürgün edilmelerine müsaade edilecekti. Sürgün edilemeyen Arnavutların bir kısmı yok edilecek diğerleri ise hapishanelerde çürütülecekti. Fakat bu proje, Arnavutların bilinçli tedbirleri sonucu gerçekleşmemişti¹⁰⁴¹.

Arnavutlara uygulanmak istenen bu proje 1981'de, Priştine Üniversitesi öğrencileri tarafından protesto edildi. Aslında bu protestonun görünürdeki sebebi Priştine Üniversitesi'nin yemeklerinin iyi olmamasıydı. Priştine Üniversitesinin yemekhanesinde bir öğrencinin yemek yiyebilmesi için bir buçuk saat veya fazla beklemesi gerekirdi. Priştine Üniversitesinde başlayan protestolar, Mart ayında Kosova'nın tamamında yayıldı¹⁰⁴². Hugh Poultona göre Mart ve Nisan aylarında 1981'de Kosova'daki ulusçu huzursuzluğun daha da artması Sırp yönetiminden kaynaklanmaktaydı. Resmi Yugoslav kaynaklarına göre, 11 Mart'ta Priştine Üniversitesi'ndeki öğrencilerin yaşam şartlarını iyileştirme amaçlı başlayan protestolar sonucunda, bazı protestocular Kosova'ya cumhuriyet statüsü verilmesini beklerken, bazıları ise Arnavutluk ile birleşmesini istiyorlardı. Protestolar, Polis tarafından bastırılmış, yüzlerce kişi yaralanmış ve 11 kişi ölmüştü¹⁰⁴³. Bu protestolar bu haliyle, kanla yazılmış en iyi referandumdu¹⁰⁴⁴.

Öte yandan Sırbistan, Kosova halkı üzerinde baskılarını artırabilmek için Kosova Arnavut halkının, Kosova'daki Sırp azınlığa kötü davrandığı söylemini yayarak, Kosova üzerinde kurduğu baskıya meşru bir gerekçe arıyordu. Daha ilginç Kosova'daki Sırp'lardan durumu iyi olup da Kosova'dan Sırbistan'a gidenleri de Kosova'daki Arnavut zulmünden kaçış olarak, dünyaya gösteriyor ve böylelikle de

¹⁰⁴⁰ Qosja, *Realiteti i Shpërfillur*, s.63.

¹⁰⁴¹ Kadare, *Poshtërimi në Ballkan*, s.30.

¹⁰⁴² Sabile Keçmezi (Basha), *Organizatat dhe grupet ilegale në Kosovë 1981-1989*, Prishtinë: 2003, s.62.

¹⁰⁴³ Poulton, s.75.

¹⁰⁴⁴ Keçmezi, s.62.

kendi baskılarını örtmeye çalışıyordu¹⁰⁴⁵. 1981'deki isyanları Yugoslavya devleti, Kosova Komünist harekâtının kışkırtmaları olarak da tanıtıyordu¹⁰⁴⁶.

İsyanlarda tutuklanan Arnavut gençleri hapishanelerde, çok kötü şartlarda yatmakta işkencelere maruz kalmaktaydılar. Mesela, Gospiç hapishanesinde iki mahkum, gardiyanlar tarafından cinsel organlarına vurularak bir yandan darpediliyor, diğer yandan da gardiyanlarca, bir daha çocuk sahibi olmayacakları da söylenerek rencide ediliyorlardı. Bu tür işkencelere benzer sayısız işkence örneklerinin uygulandığı ifade ediliyordu¹⁰⁴⁷.

Bundan sonra Yugoslavya siyasi “müdahale aksiyonu”nu kurmuştu. Bu müdahale aksiyonuyla barışı ve kardeşliğini geri getirmeyi amaçlıyordu. Aslında bu platform ile Arnavutların, geçmiş kültür ve bilim bağlantılarını koparmak, milli taleplerinden kimliklerinden vazgeçirmek amaçlanıyordu. Hatta “Kosova halkının talepleri gericedir” şeklinde nitelemelerle Arnavutların asıl milli kültürü aşağılanıyordu¹⁰⁴⁸. Yugoslavya’da bu olaylar devam ederken Batı dünyası da Kosova olaylarını yakından takip ediyordu. Batılı gazetelerde “Sırp tarafından suçsuz insanların öldürüldüğü, helikopterlerden ateş açıldığı ve insanların vurulduğu” hatta ölenlerin arasında “çocukların da olduğu” belirtiliyordu. İkinci Dünya savaşından sonra dünyanın, ilk defa böyle bir şeye şahit olduğu vurgusu yapılıyordu¹⁰⁴⁹.

Arnavut milli protestosu, Sırp azınlığa karşı olmamasına rağmen protestolara bu şekil verildi. Bu olaylar devam ederken, New York Times Gazetesi “Yugoslavya’nın altı cumhuriyeti var, bir cumhuriyet daha olursa ne olabilir” diye yorum yapıyor, İspanyol gazetesi ise “Kosova Arnavutları ezilmiş, Kosova en fakir ülkedir. Kosova’nın yeraltında zenginliği çok olmasına rağmen Yugoslavya’nın diğer ferderal ülkeleriyle eşit değildir” şeklinde değerlendirmeler yapıyordu¹⁰⁵⁰. ANSA İtalyan anahaber merkezi “Arnavutlar tutuklanıyor, işkence ediliyor, katliam oluyor”, Alman gazetesi ise

¹⁰⁴⁵ Sherifi, s.17.

¹⁰⁴⁶ Sherifi, s.20.

¹⁰⁴⁷ Poulton, s.79.

¹⁰⁴⁸ Sherifi, s.19.

¹⁰⁴⁹ Keçmezi, s.45.

¹⁰⁵⁰ Sherifi, s.25.

“Yugoslavya’nın diğer federasyonları, Sırp zulmüne karşı ses çıkartamıyor, diye yazıyordu¹⁰⁵¹.

Kosova’nın genelinde yapılan protestolar, Avrupa’da yaşayan kosovalılarca da takip ediliyor, Avrupa merkezlerinde toplanan Kosovalılar da kendi protestocu kardeşlerine destek veriyorlardı. Bunun yanı sıra, Radyo Tirana ve Radyo Kukusi gibi yayın organları da Arnavut milli duygularını uyandıran yayınlar yapıyorlardı. Böylece de Kosova’da yapılan baskılar, uluslararası arenada Arnavut meselesinin küreselleşmesini sağlıyordu¹⁰⁵². Kosova’nın bazı legal ve illegal örgütleri, birleşme amacıyla 17 Şubat 1982’de İstanbul’da buluştular. Bunun öncesinde Yusuf Gırvalla ve Kadri Zeka da birleştirme hamlesinde bulunmuş, fakat başarılı olamamıştı¹⁰⁵³. Bu süreçte de Yugoslav ajanları sürekli bağımsızlık isteyenlere ceza kesmeye devam ediyordu. 1984’de Yusuf ve Bardhoş Grevala kardeşler Almanya’da Sırp ajanlar tarafından vurulmuştu. Daha sonra İsviçre’de “Kosova’nın sesi” adlı gazeteyi çıkaran kuruculardan biri Nuhi Berişa, polis tarafından vurulmuştu¹⁰⁵⁴.

1985’te Sırbistan’ın başına milliyetçi bir geçmişe sahip olan Slobodan Milošević gelmişti. Miloseviç’in Kosova olaylarını yakından takip etmekle kazandığı bir ünü de vardı¹⁰⁵⁵. Miloševićin, Sırbistan Komünist Hareketinin başına gelmesi, yeniden Kosova Arnavutları üzerinde baskı ve zulümlerin başlamasına yol açmıştı ve ayrıca 1986’da Kosova’daki Sırp azınlığa “bizim hayatımız tehlikededir” şeklinde bir deklarasyon yazdırarak, Sırbistan’ı haklı çıkarmaya çalışıyordu¹⁰⁵⁶. Sırp Devleti, Kosova’daki Sırp azınlığı, kendi zulmünün mazereti haline getirmeye çalışıyordu. Diğer taraftan Kosova’daki Arnavut yönetimi de Sırp yönetiminin aleti olmaya devam ediyordu¹⁰⁵⁷.

23 Mart 1989’da Slobodan Miloševićin silah zoruyla parlamentoya, Kosova’nın özerkliğini iptal ettirmesi ve buna bağlı olarak da şiddeti arttırması Kosova’yı yaşanmaz hale getirmişti¹⁰⁵⁸. 1989’da Kosova’nın özerkliğini korumak için Kosova halkı kitlesel

¹⁰⁵¹ Sherifi, s.33.

¹⁰⁵² Sherifi, s.26-7.

¹⁰⁵³ Sherifi, s.28.

¹⁰⁵⁴ Poulton, s.76.

¹⁰⁵⁵ Sherifi, s.29.

¹⁰⁵⁶ Sherifi, s.19.

¹⁰⁵⁷ Sherifi, s.36.

¹⁰⁵⁸ Schmitt, *Shqiptarët, Një histori midis Lindjes dhe Perëndimit*, s. 185. Sherifi, s.29.

protestolar düzenlemeye başlamıştı¹⁰⁵⁹. 1989’da Sırbistan devleti tarafından yüzlerce Arnavut entelektüeli hapse atıldı¹⁰⁶⁰. Sırp çıkarıcılığını ortaya koyacak diğer bir faktör de Trepça madenciliği idi. Bu madende çalışan kişiler, 1974’teki anayasanın hükümlerini geri getirmek için S. Milošević’i protesto etmek istediler. Bunun üzerine Sırp ordusu, tanklarla Kosova topraklarına girdi. Trepça’daki 1500 maden işçisi madene girerek 8 gün oradan çıkmadılar. Kosova halkının talepleri yerine getirilinceye kadar da oradan çıkmayacaklarını bütün dünyaya ilan ettiler¹⁰⁶¹.

Avrupa, Kosova’nın %90’ının Arnavut olduğunu¹⁰⁶² ve bağımsızlığını istediğini de biliyordu. Diğer taraftan Sırbistan bütün haklarını yok ederek oğlanüstü bir durum ilan etmişti. Sırp raporlarında, Kosova Arnavutlarının sayılarının fazla olması Arnavut bağımsızlığı için gerekçe olarak görülmüyordu. Sırbistan’ın Kosova üzerindeki baskılarından faydalanan diğer Yugoslavya federal ülkeleri, bu fırsatı kaçırmamışlar, bağımsızlıklarını ilan süreçlerine girişmişlerdi. Hırvatistan ayrıldığı vakit Yugoslavya’nın gücü kalmamıştı¹⁰⁶³.

1990’larda Yugoslavya anayasasına göre, Yugoslavya’yı oluşturan tüm devletlerin ayrılma hakkı vardı, bu hakkı Kosova’nın da kazanması gerekirdi¹⁰⁶⁴. Kosova kendi başına bağımsızlığını ilan etmiş olmasına rağmen yine Yugoslavya federasyonuna bağlıydı¹⁰⁶⁵. 1990’lı yıllarda Sırbistan Komünist Partisi ve muhalefette yer alan kişiler, Yugoslavya’ya sadakat göstermeyen Arnavutların, Arnavutluk’a gönderilmeleri ihtimalinden söz etmeye başlamışlardı¹⁰⁶⁶. 1990’larda Kosova’da durum daha da kötüleşti¹⁰⁶⁷. Kosova Arnavutları korkunç bir dönemden geçerken partizan saflarında meşhur olan Mehmet Hoca “eğer 370 bin Karadağlının devlet kurma hakkı varsa o zaman bir buçuk milyon Arnavut’un da devlet kurma hakkı var olmalıdır” şeklinde bir açıklama yapmıştı¹⁰⁶⁸.

¹⁰⁵⁹ Gashi Shkelzen, *Historia e Kosovës (në tekstet mësimore të historisë në Kosovë, Shqipëri, Serbi, Mali i Zi, Maqedoni)*, Instituti për Studime në shoqëri, e në kulturë, Prishtinë, 2016, s.103.

¹⁰⁶⁰ Sherifi, s.19.

¹⁰⁶¹ Shkelzen, s.103.Sherifi, s.30.

¹⁰⁶² Donik Sallova, “Çështja e identitetit kosovar”, Thesis, nr.1, 2015, Prishtinë, s.116.

¹⁰⁶³ Sherifi, s.31-2.

¹⁰⁶⁴ Schmitt, **KOSOVA Histori e Shkurtër e Një Treve Qendrore Ballkanike**, s.179.

¹⁰⁶⁵ Sherifi, s.42.

¹⁰⁶⁶ Poulton, s.83.

¹⁰⁶⁷ Poulton, s.103.

¹⁰⁶⁸ Schmitt, **KOSOVA Histori e Shkurtër e Një Treve Qendrore Ballkanike**, s.180.

1990’larda dağın iki tarafında, komünistlerin endüstrileri zayıflamış, Arnavutluk’ta komünizmin son bulmasıyla bütün fabrikalar iflas etmişti. Kosova endüstrisinde de gerilemeler başlamıştı. Bu gerilemelerin sebebi etnik yapılanmaydı¹⁰⁶⁹. 1990’lı yıllarda Arnavutluk ve Kosova halkı, etnik olarak homojendiler¹⁰⁷⁰.

Genel olarak bakıldığında da Slovenya ve Hırvatistan’daki olaylar Yugoslavya’nın dağılma sürecini hızlandırmış, bu yüzden 16 Haziran 1991’de Slovenya¹⁰⁷¹, 25 Haziran 1991’de de Hırvatistan bağımsızlıklarını ilan etmişlerdi¹⁰⁷². Bosna Hersek, bağımsızlığı ilan etmek ya da Miloševićin Yugoslavyasına bağlı kalmaya devam etmek gibi iki alternatif arasında kalmıştı¹⁰⁷³. 9-10 Kasım 1991’de Bosna Sırları referanduma gittiler. Bu referandumla Bosna Sırları, Yugoslavya çerçevesinde kalmak istediklerini ilan ettiler¹⁰⁷⁴. 6 Nisan 1992’de Avrupa Birliği, Bosna Hersek’in bağımsızlığını kabul etti¹⁰⁷⁵. Bunun yanı sıra Bosna ve Hersek’in sınırları içerisinde Sırlar, Sırp Cumhuriyetini ilan ettiler. Başına da Radovan Karaciç getirildi¹⁰⁷⁶.

Bosna Hersek haklı olduğu halde bile komşu ülkeler tarafından kendisine uygulanan ambargoya rağmen Boşnak ordusu, çok iyi organize edilerek, kaybettiği yerleri geri almayı başardı. 21 Kasım 1995’te ABD’nin başlatmış olduğu Deyton Barış Anlaşması 1 Aralıkta Paris’te imzalandı. Bu anlaşmayla Bosna topraklarının ancak % 51’i Bosna ve Hersek’in oldu. Kalan % 49’u büyük katliamların sonucu zorla Bosna’daki Sırp Cumhuriyetine verildi¹⁰⁷⁷.

Hırvatistan ve Bosna savaşından dönen Kosovalı askerî uzmanlar, bu kez Kosova sorununu çözmeye çalıştılar¹⁰⁷⁸. Eylül 1991’de genel referandum yapıldı. Bu referandumla Kosova’nın bağımsızlığı ve egemenliği ilan edildi¹⁰⁷⁹. 1992’de Kosova kendi cumhurbaşkanını seçti¹⁰⁸⁰. 1986-1991 yılları arasında ABD de konuyla yoğun bir şekilde ilgileniyordu. 1992’de Amerika kongre üyesi Tom Lantos tarafından ABD

¹⁰⁶⁹ Schmitt, *Shqiptarët, Një histori midis Lindjes dhe Perëndimit*, s.191.

¹⁰⁷⁰ Schmitt, *Shqiptarët, Një histori midis Lindjes dhe Perëndimit*, s.200.

¹⁰⁷¹ Jasminka Udovički, James Ridgeway, *Makthi etnik i Jugosllavisë*, New York: Albin, 1998, s.137.

¹⁰⁷² Udovički & Ridgeway, s.159.

¹⁰⁷³ Udovički & Ridgeway, s.169.

¹⁰⁷⁴ Udovički & Ridgeway, s.177.

¹⁰⁷⁵ Udovički & Ridgeway, s.179.

¹⁰⁷⁶ Udovički & Ridgeway, s.149.

¹⁰⁷⁷ Sherifi, s.60.

¹⁰⁷⁸ Sherifi, s.88.

¹⁰⁷⁹ Shkelzen, s.103.

¹⁰⁸⁰ Sherifi, s.42.

Başkanı'ndan Kosova Cumhuriyeti'nin tanınması istenmişti. Bu teze 1974'teki Yugoslavya anayasasına dayanarak karar verilmişti. Çünkü 1989'da Kosova'nın özerkliği, halkın iradesine sormadan alınmıştı¹⁰⁸¹.

1992'de Londra'da Birleşmiş Milletler tarafından Yugoslavya için düzenlenmiş olan konferansa, sadece savaşa bulaşmamış ülkeler değil, diğer ülkeler de katılmıştı. Kosova'dan gelen heyet ise doğrudan değil, dolaylı bir şekilde katıldı. Yani Kosova heyeti bir memorandumla katılanlara yönelmişti. Kosova, tıpkı Slovenya ve Hırvatistan'da olduğu gibi kendi başına karar almayı bütün yasal önkoşullara dayanarak hak ediyordu. Londra Konferansından Arnavutlar adına hiç bir şey çıkmamış, sadece Kosova Özel Grubu kurulmuştu. Bu grubun amacı, Kosova halkının yaşam şartlarının düzeltilmesini sağlamaktı¹⁰⁸².

Kosova Arnavutları barış yoluyla milli haklarına ulaşma ümitlerini kaybettiği zaman saldırı aşamasına geçerek silaha başvurdular. 1993'te Kosova Özgür Ordusu kurulduğu sıralarda Sırbistan tarafından 19 kişi tutuklanmıştı. Ayrıca çok kişi dava açmış, sokaklarda çok kişi dövülmüştü. Bütün zorluklara rağmen Kosova Özgürlük Ordusu 1994'te resmiyet kazanmıştı. 1998'de Arnavutların ikinci aşaması küçük somut gerilla birimlerinin örgütlenmesi ve silahlı saldırıların başlamasıydı¹⁰⁸³. Bunu fark eden Miloşević, Kosova'da Arnavut etnik temizliğini başlatmıştı. Bununla hem Arnavutluk'un hem de Makedonya'nın istikrarını bozmak istiyordu. 1998'de Amerikan diplomatı Richard Holbruk, UÇK temsilcileriyle Yunik'te bir buluşma gerçekleştirerek ABD tarafından Kosova Özgür Ordusunun tanınmasını sağladı. Bu ordu daha sonra Avrupa tarafından da tanınmıştı. Bunun ardından Kosova Özgür Ordusunun sayısı 50.000'e yaklaşmıştı¹⁰⁸⁴.

Rusya ise Kosova'nın bağımsızlığına destek veren ülkelerle anlaşmalar yapmayarak Sırbistan yanlısı tutum içindeydi. Buna bağlı olarak 1999'da Avrupa Birliği'nin Sırbistan'a karşı son kararı saldırmak idi. Fakat bu karara karşı çıkan Rusya, uzun bir

¹⁰⁸¹ Sherifi, s.47.

¹⁰⁸² Sherifi, s.50-1.

¹⁰⁸³ Sherifi, s.88-89.

¹⁰⁸⁴ Sherifi, s.90-92.

süreçten geçerek bombalamayı engellemişti. Zülüm yapan Sırbistan idi fakat zulmü yaşayan Arnavutlar idi, bunlar gündemde olması gerektiği gibi yer tutmuyordu¹⁰⁸⁵.

Öte yandan Amerikan-Arnavut dostluk ilişkileri, ya da Arnavutların Amerika'ya karşı sempaticileri rastgele değildi. Bu dostluğun kökeni geçen yüzyılın başında Amerikan Başkanı Wilson'un, Arnavutluk'un parçalanmasına karşı çıkarak, diğer batı temsilcilerinin görüşlerini kabul etmemesi, bu dostlukta önemli bir aşamaydı¹⁰⁸⁶. 1999'da da Avrupa birliği durumun farkına yeni varmış ve Kosova'ya yapılan hukuksuluğu temizlemeye karar vermişti. Bunun sonunda Avrupa Birliği Sırbistan'ı cezalandırmaya karar verdi. Bu karar Avrupa Birliğini Sırbistan'la savaşa kadar sürükleyecek bir süreci getirecekti ve bu savaş Avrupa birliğinin birlik olarak ilk savaşı idi¹⁰⁸⁷. Öte yandan 1999'da Kosova'nın bağımsızlık arayışında, Sırbistan tarafından bir milyon Kosovalının sürgün edilmesi bütün dünyanın gözleri önünde olmuştu¹⁰⁸⁸.

Nihayetinde 1999'da Miloşević tarafından, Kosova halkına yapılan zulmü gören Batı dünyası harekete geçmiş, bunun öncesinde Rambuye anlaşması imzalanmıştı. NATO, Sırp'ların bu anlaşmaya uymayacağını bildiği halde, Arnavutların imzalamasını istediler¹⁰⁸⁹. 18 Mart 1999'da Rambuye anlaşması, hem Arnavutlar tarafından hem de uluslararası garantörler tarafından imzalandı. Sırp tarafı bütün zorlukları üstlenerek bu anlaşmayı imzalamadı¹⁰⁹⁰.

Bunun üzerine de 24 Mart 1999'da havadan NATO saldırıları ve karadan UÇK güçlerinden kaçan Sırp ordusu Kosova'yı terk etmeye başladı. NATO ile işbirliği yapan Arnavut Özgür Ordusu, bu şekilde Kosova'yı zalim Sırp yönetiminden kurtardı. 9 Haziran 1999'da Sırp silahlı kuvvetleri teslim olup Kumanova şehrinde ateşkes için bir anlaşma imzaladı. 10 Haziran 1999'da UÇK örgütü önce Priştine şehrine daha sonra da Kosova'nın diğer şehirlerine de girmiş oldular¹⁰⁹¹. NATO'nun bombardımanı 78 gün

¹⁰⁸⁵ Kadare, *Poshtërimi në Ballkan*, s.86.

¹⁰⁸⁶ Kadare, *Poshtërimi në Ballkan*, s.90.

¹⁰⁸⁷ Kadare, *Poshtërimi në Ballkan*, s.15.

¹⁰⁸⁸ Kadare, *Identiteti Evropian i Shqiptarëve*, s.17.

¹⁰⁸⁹ Sherifi, s.106.

¹⁰⁹⁰ Sherifi, s.107.

¹⁰⁹¹ Sherifi, s.92.

sürdü¹⁰⁹². Bunun öncesi Sırp silah kuvvetleri 10 bin sivil Arnavutu katletmiş, 100 binden fazla ev ve mülk yok edilmişti¹⁰⁹³.

Bunun ardından Kosova’da bir yönetim otoritesi olmadığından dolayı BM’nin bir misyon birimi UNMIK, bu yönetimi üstlendi¹⁰⁹⁴. 17 Şubat 2008’de Priştine’de Kosova Meclisi olağanüstü bir toplantı düzenleyerek bağımsızlık bildirgesini ilan etti. Bundan sonra Kosova’nın bağımsızlığını, ABD, İngiltere, Almanya, Arnavutluk ve Türkiye tanıdılar¹⁰⁹⁵.

Bütün bu zor dönemlere bakıldığında, kimlik tartışmalarının yeni bir boyut kazanmasının ana sebebi, savaşlar, baskılar ve zulümlerdi. Arnavut ulusu, hep savaşların tam ortasında olduğu için bütün baskılara ve zulümlere şahit olmuş fakat bu vahim duruma rağmen, kendi kimliğini korumak adına mücadeleden vazgeçmemiştir.

Kosova’da yönetimi milli meclisin devralması, milli kimlik hareketinin başlamasına yol açtı. Kosova’nın öz müesseselerinin kendi başına idare edilmesi, bağımsız bir devletin hazırlığı idi ve Kosova’nın izlediği yol Makedonya’daki Arnavutların da izlemesi gereken yoldu. Fakat, Kosova’nın tersine Makedonya iki uluslu bir devlet olabilirdi. Çünkü Bunun sebebi Makedonya’daki Arnavutların sayıca yüksek olması ve tarihi mirasıydı. Buna, Belçika’daki Flaman ve Valonlar örnek olarak verilebilirdi¹⁰⁹⁶.

3.4.2. Makedonya Arnavutlarının Etnik Kimlik Mücadeleri

Makedonya bölgesinde yaşayan ve otokton Arnavut halkı, Osmanlı yönetiminde önemli roller üstlenmişler, yüksek devlet kademelerine getirilmişlerdi. Fakat bu halka Osmanlı sonrası, Sırp rejiminin göçe zorladığı ve zalimce davrandığı bilinmektedir¹⁰⁹⁷. İkinci Dünya Savaşından sonra Yugoslavya komünistleri tarafından Makedonya Devleti kurulmaya çalışılmış ve bu devlet o zaman Yugoslavya’nın federal birimi olarak hazırlanmıştı¹⁰⁹⁸. Bu arada Kosova’daki durum Makedonya’ya da yansımaktaydı. Buradaki yönetim, Arnavutların haklarına hiç ilgi göstermiyordu¹⁰⁹⁹. Makedonya’daki

¹⁰⁹² Shkelzen, s.111.

¹⁰⁹³ Sherifi, s.122.

¹⁰⁹⁴ Sherifi, s.117.

¹⁰⁹⁵ Sherifi, s.124.

¹⁰⁹⁶ Biçoku, s.42.

¹⁰⁹⁷ Zeqirija Ibrahim, “Shqiptari i Përrjashtuar dhe i Diskriminuar”, **Shenja**, Nr: 66, Shkup: Tetor 2016, s.40–43.

¹⁰⁹⁸ Sherifi, s.72.

¹⁰⁹⁹ Sherifi, s.35.

Arnavutların durumu, diğer bölgelerdeki Arnavutların durumuna nazaran daha iyi değildi. 80'li yıllarda Balkanlardaki Arnavut halkı korku içinde yaşıyordu. O zaman Makedonya federasyonu Arnavutlardaki gelişmeleri yakından takip ediyordu.

Arnavutların doğum oranı önemli ölçüde yükseliyordu. 1981'de yapılan nüfus sayımına göre nüfusunun %19,8'ini Arnavutlar oluşturmaktaydı. Bir önceki sayımda 1971'e göre bir artış gözlemlenmekteydi. O zaman nüfusunun %17'si Arnavut'tu. Tetova'da incelemelerde bulunan bir heyet, 26 Nisan 1988'de Makedonya Komünistler Birliği'ne verdiği bir rapora göre, Arnavut nüfusunun yoğun olduğu Tetova şehrinde doğum oranının ulusal ortalamanın üç katı olduğunu belirtmişti¹¹⁰⁰. Ajansın verdiği rapora göre, 1988 başında Tetova belediyesinde doğumları azaltmak için bir "idari önlem paketi" uygulamaya karar verildi. Bu önlemlerin arasında, ailelerin ideal sayı olan ikiden fazla çocuğa sahip olmaları halinde bunların tedavi masraflarını bizzat karşılamaları zorunluluğu getirilmeydi. Fazla çocuğa sahip olan kişi, devletten yardım göremiyordu. Hatta bir miktar para cezası ödemesi gibi uygulamalar da söz konusuydu. Bu önlemler Gostivar, Debre, Kırçova ve Struga belediyelerinde uygulanmaktaydı¹¹⁰¹. Bu ve burada sırlanamayan baskılar üzerine 1990'da Şubat ayında, Batı Makedonya'da Arnavutların çoğunluk oldukları yerlere bağımsızlık verilmesini talep eden 2000 kadar Arnavut, Tetova merkezini trafiğe kapama girişiminde bulundular¹¹⁰².

Öte yandan 1989'da Makedonya'daki tüm medya mensupları Arnavutlara karşı çalışıyordu¹¹⁰³. O zamanlar Makedonya, Yugoslavya'nın bir federal ülkesiydi ve nihayetinde 1991'de Makedonya barış yoluyla otoktonluğunu kazanmıştı. 8 Eylül 1991'de referandumla gerçekleşen Makedonya'nın statüsüyle Arnavutlar, 1974'teki haklarını kaybettiler, doğrusu Yugoslavya'nın 1974'teki anayasasında Makedonya Arnavutlarının devlet kurucu statüsü vardı, 1991'de Makedonya bağımsızlığının yeni anayasasıyla Arnavutlar devlet kurucu statüsünden etnik azınlıklar statüsüne düşürüldüler¹¹⁰⁴.

¹¹⁰⁰ Poulton, s.93.

¹¹⁰¹ Poulton, s.97-8.

¹¹⁰² Poulton, s.103.

¹¹⁰³ Sherifi, s.37.

¹¹⁰⁴ Qerim Lita, Problemet Shqiptare në RP(S) të Maqedonisë 1944-1974, Avancimi i Statusit, Vëll: 5, Logos-A, Shkup, 2018, s.457.

Makedonya bağımsızlığı ilan edildiği anda Makedonya halkının tek başına karar almasını uygun görmekteydi. Yeni Makedonya'nın bundan sonraki karakteri Makedon ulusal devletiydi¹¹⁰⁵ ve böylece de Arnavut kimliğini iyice sınırlandırmış oluyordu. Bu yüzden Arnavutların Demokratik Refah Partisi bu referanduma onay vermedi. Kasım ayında Arnavut partisinin Makedonya anayasasını onaylamamasına rağmen Makedonlar, Makedonya Cumhuriyeti'nin anayasasını parlamentoda onayladılar¹¹⁰⁶.

Bu siyasi drama bakıldığında Yugoslavya'nın dağılmasıyla Arnavut halkı Sırbistan, Makedonya ve Karadağ olarak üç devlete ayrılmıştı. Sürekli öne çıkarılan demokratik siyasi çoğulculuk Arnavutlar için sadece kağıt üzerinde kalmıştı. Arnavutlar üzerinde rejim baskı ve zulüm uygulamaya başlamıştı¹¹⁰⁷. Bu belirsiz durumun başında tutuklamalar, öldürmeler, iftiralar ve çatışmalar gelmekteydi. O dönemlerde Yugoslavya'nın tamamında Arnavut siyasi partileri kurulmaya çalışılmışsa da bu siyasi partilerin etkileri çok düşüktü¹¹⁰⁸.

Makedonya'daki Arnavut halkı siyasi parti kurmanın çok önemli olduğunu düşünmekteydi. Siyasi partiler, Arnavut ulusal sorununun çözümü olarak görülüyordu. Fakat Makedonya Cumhuriyeti, Arnavut siyasi partilerin mecliste yer almasına mücadele etme niyetini taşımıyordu. Örneğin Demokratik Refah Partisi kurulma sürecinde, Tetova'nın Poroy köyünde açılışını yaparken Makedonya polisi tarafından izleniyordu¹¹⁰⁹. Demokratik Refah Partisinin başında bulunan Nevzat Halili, Sali Berişa ve İbrahim Rugovaya danışmadan hiç bir siyasi girişimi yapmıyordu.

Arnavutları Arnavutluk, Kosova, Karadağ, Makedonya şeklinde dört birime ayıran Yugoslavya Federal sistemi böylece yönetimini kolaylaştırarak, Arnavutların zayıflamasını sağlıyordu. Memnun olmayan Arnavutlar, federal birim ayrışma sistemini görüşmek amacıyla Priştine'de buluştular. Bu toplantıda, Kosova bağımsızlığı, Makedonya'daki Arnavutların devlet yapısında kurucu statüsü kazanması ve diğer bölgede Preşeva, Medveca Buyanovci ve Karadağ'daki Arnavutların otonomilerinin yükselmesi gibi konular konuşuldu¹¹¹⁰. Bu şekilde Yugoslavya çerçevesinde

¹¹⁰⁵ Lita, s.457. Sherifi, s.74.

¹¹⁰⁶ Sherifi, s.70.

¹¹⁰⁷ Sherifi, s.65.

¹¹⁰⁸ Hysni Myzyri, **Historia e Shqipërisë dhe shqiptarëve**, Prizren: Siprint, 2001, s.385.

¹¹⁰⁹ Sherifi, s.67.

¹¹¹⁰ Sherifi, s.68.

Arnavutların devlet birliği Kosova Cumhuriyeti, bu cumhuriyette de ağırlık olarak Arnavutlar olacaktı. Böylece de Arnavut sorunu çözüme doğru girecekti¹¹¹¹. 11-12 Ocak 1992’de Makedonya’daki Arnavutların bölgesel siyasi otoktonluğu gerekli midir, diye referandum yapıldı ve referandum 360.298 kişinin oyuyla ve %99’luk bir oranla kabul edildi¹¹¹².

Buna rağmen Makedonya siyaseti Arnavutların gelişme sürecini engellemek için herşeyi yapmaya gayret ediyordu. Örneğin 1996’da, Makedonya’daki Arnavutların şkp niversitesi Pedagoji Fakültesinde Arnavutça eğitim almalarına karşı çıkan Makedonlar’ın protestosuyla sonuçlanmıştı. Hâlbuki buradaki Arnavutların oranı %30 - %40 olmasına rağmen çok sert tepkilerle karřılařmıřlardı¹¹¹³. Bu gelişmeler zerine 4 Temmuz 1997’de Tetova’da Kültür Sarayında yapılan kongrede, Demokratik Refah Partisi ve Halk Demokratik Partisi adlı Arnavut partilerinin birleşme projesi grşlnce, bundan sonra Makedon tarafının siyasi gerginliği daha da artmıştı. Bu gerginlik 9 Temmuz Gostivar’da üç Arnavut gencinin öldürülmesiyle sonuçlandı. Gostivar ve Tetova belediye başkanları tutuklandı ¹¹¹⁴. Makedonya’daki Arnavut partileri, geldikleri makamları kaybetme korkusuyla bu olaylar karşısında tepkisiz kaldılar. Bunlardan biri de Arnavut Demokratik Partisiydi.

Makedonya çıkılmaz yola girmişken 2001’de Makedonya’nın en büyük iki toplumu arasındasilahlı çatışmalar patlak verdi¹¹¹⁵. 14 Mart 2001’de Tetova’da Sivil Toplum rgtleri tarafından bir protesto düzenlenerek “devlet terörüne ve zlmne dur” çağrısı yapılırken, Tetova kalesinden silah sesleri de duyuluyordu. Önceden hazırlanmış olan UÇK rgt, bu protesto ile resmiyet kazanmış oldu. Arnavut Ulusal Kurtuluş Ordusu çok disiplinli olduğundan dolayı, dinamik bir güç haline geldi. Arnavut zgr ordusunun amacı ve isteği Makedonya’yı bozmak değil, bir yanda güçlendirmek ve her vatandaşın eşit haklara sahip olmasını sağlamaktı. lke’deki belirsiz durum üzerine uluslararası aktörler ile UÇK’a siyasi temsilcisi Ali Ahmeti bir araya geldi. Bu dönemde Amerika da Makedonya sorununu takip ediyordu. Bu yüzden Makedon halkı arasında

¹¹¹¹ Sherifi, s.69.

¹¹¹² Sherifi, s.76.

¹¹¹³ Musa Musai, Prceptimi i identitetit kombtar dhe fetar te shqiptart e Turqis dhe t Maqedonis, Logos-A, Shkup, 2006. s.160.

¹¹¹⁴ Sherifi, s.80.

¹¹¹⁵ Musai, s.160.

bir anti Amerikan havası oluşmuştu. Bu nedenle Makedonlar Amerika büyükelçiliğine saldırdılar ve Amerikan bayrağını yaktılar¹¹¹⁶.

Bu gelişme de Makedonya devletini, büyük bir sorunun tam ortasına atmış oldu. Makedonlar arasında fikir birliği de yoktu. Makedonya Bilim ve Sanat Akademisi başkanı Gjorgji Efremov, Makedonya'nın bölünmesi projesine olumlu bakıyordu¹¹¹⁷. Makedonya'nın bu istikrarsızlığı, Ohri anlaşmasını imzalanması tartışmasında kendisini göstermişti. Bir Makedon partisi Ohri Anlaşmasını imzalamaktan kısmen vazgeçmekle aynı parti Makedonya Bilim ve Araştırma Akademisi'nin önerdiği bir projeyi desteklemekteydi. Bu projeye göre de Makedonya ayrılma noktasına gelmişti fakat bu ayrılmayı kendileri de hesaplayamamışlardı.

22 Mayıs 2001'de Prizren'de toplanan Arnavut partilerinin liderleri Arbir Caferi, İmer İmeri ve UÇK'nın lideri Ali Ahmeti, 14 Hazirana kadar bu çatışmanın son bulmasını kararlaştırdılar¹¹¹⁸. Birleşmiş Milletlerin temsilcileri Fransua Leotar ve Ceyms Perdyu ile 17 Temmuz 2001'de bir araya geldiler. 13 Ağustos 2001'de Ohri şehrinde çerçeve anlaşması imzalandı. Bu anlaşma Cumhurbaşkanı Boris Traykovski, Başbakan Lupço Georgievski, muhalefetin lideri Branko Crvenkovski ve Arnavut liderleri İmer İmeri ve Arben Caferi tarafından imzalandı¹¹¹⁹.

Aslında bu çatışmaya gelmeden evvel, Arnavut halkı kendi haklarını istiyordu. Uzun süren barış çalışmaları, yine de Arnavutların haklarını temin edememişti. Bu sefer makedon ırkçılığı baskılarını arttırmıştı. Arnavutların başka bir çıkar yolu kalmadığı için tekrar silahlarına sarılmışlardı. Bu durum sadece Makedonya için değil bütün bölge için bir tehlikeydi. Bu savaşın ana sebeplerinden biri de halklar arasında adalet ve eşitliğin olmamasıydı. Arnavutların, uluslararası kriterlere dayanarak Makedonya'nın sınırlarını değiştirme ve Makedonya'nın dağılmasını sağlama gibi niyetleri yoktu. Nihayetinde NATO'nun baskısıyla, Makedon ve Arnavutlar arasında ortak bir yol bulunup, bu iki grubun Ohri anlaşmasını imzalaması sağlandı¹¹²⁰. Böylece Arnavutlar Makedonya devletince tanınan grup haline geldi, fakat anayasasında Arnavutların adı

¹¹¹⁶ Sherifi, s.81-3.

¹¹¹⁷ Sherifi, s.84.

¹¹¹⁸ Sherifi, s.84.

¹¹¹⁹ Sherifi, s.85.

¹¹²⁰ Schmitt, *Shqiptarët, Një histori midis Lindjes dhe Perëndimit*, s.200.

hala geçmemekteydi¹¹²¹. Bu anlaşmaya göre, Arnavutlar kurucu millet statüsünü kazanmış olacaktı. Böylece de Arnavutlar, legal ve kurumsal olarak milli kriterlerini korumuşlardı. Fakat bu anlaşmanın nasıl ve ne kadar uygulandığı sorusu kolay cevap verilebilecek bir soru değildi.

Bu anlaşmanın uygulanmasına engel olan Makedon tarafıydı. Kendileri, bu anlaşmada var olan Arnavut haklarının daralmasını hatta kısmen erimesini istediler. Hatta Makedonların bazı siyasetleri bu anlaşmaya razı olmamışlardı. Halbuki Slavo Makedonlardan sonra toplum olarak Arnavut halkı ikinci kurucu halk statüsü kazanıyordu. Makedonlar, bu haklara razı olmama eğiliminden başka, Arnavutların sayısının çok yüksek olması nedeniyle Sırbistan'ın Arnavutlara karşı izlediği yolu da izlemeye, Doğu Makedonya'daki bölgelerde yaşayan Arnavutları (Reka, Ohri, Prespa ve Manastır) asimile etmeye çalıştılar. Bundan başka, Makedonya'da yapılan nüfus sayımları sürekli devlet tarafından manipüle edildi. Arnavutların nüfusunun çok yükseldiğinin anlaşıldığı 2011 yılında, nüfus sayım süreci yarıda kesildi. Önceki sayımlarda bir takım entrikalar yapılmış, aslında Makedon olmayan Vlahlar, Makedon olarak, Arnavutların çoğu Türk olarak kaydedilmişti¹¹²².

Makedonya'daki Arnavutlar kendi dinine bağlı bir topluluktur, bir yandan dinini korurken, diğer yandan kendi etnik kimliğini de korumaktaydılar¹¹²³. Sosyolog Musa Musai'ye göre, Makedonya'daki Arnavutların kendi kimliklerini koruyabilmeleri için en iyi yöntem okullarda din eğitimini başlatmalarıydı¹¹²⁴.

3.4.3. Diğer Arnavut Bölgelerindeki Etnik Kimlik Mücadeler

1981'den sonra Balkanlardaki Arnavutların durumu iyice zorlaştı. Kosova'daki olaylar, hem Makedonya hem de Karadağ'daki Arnavutları etkilemiş, Arnavut halkı arasında büyük yankılar uyandırmıştı. Bir yandan da Komünist Arnavutlara, Komünist olmayan Arnavutlar tarafından iyi bir darbe vurulmuştu¹¹²⁵.

Bütün bu olaylar, Arnavut azınlık tarafından da dikkatle izlenmekteydi. Karadağ'ın nüfusunun %13.4'ü Arnavut'tu. Çoğunluk Müslüman, bir kısmı katolikti. Aralık

¹¹²¹ Agim Popoci, "Kosovari, Ofendimi Që Dëshiron Të Bëhet Komb!", *Shenja*, Nr: 66, Shkup: Tetor 2016, s.44-47.

¹¹²² Biçoku, s.43.

¹¹²³ Musai, s.172.

¹¹²⁴ Musai, s.173.

¹¹²⁵ Sherifi, s.22.

1990'da Karadağ'da yapılan seçimlerde, Müslümanlar ve Demokrat Arnavutlar koalisyonu girerek toplam 123 sandalyeden 13'ünü kazanmışlarsa da Karadağ'daki Arnavutlar ulaşmak istedikleri haklarını hala alamamışlardı. Bunun gibi Sırbistan'ın güneyinde, daha çok Buyanovçe, Medveca ve Preşeva illerinde çok sayıda Arnavut yaşamaktadır. Medveca'nın %30'u, Buyanovçe'nin %53'ü, Preşeva'nın ise %85'i Arnavuttur¹¹²⁶. Bu bölgedeki yani Sırbistan'ın güneyinde veya Kosova doğusundaki (Preşeva, Medveca ve Buyanvci) etnik Arnavut temizliği hala devam etmektedir. Bu şehirlerde Arnavutların sayısı fazla olmasına rağmen karar alan yine Sırp yönetimidir.

Yunanistan'da ise durum daha vahimdir. Son zamanlarda Yunanistan'dan uzaklaşmaya çalışan yüz binlerce Arnavut'un kaçış sebebi baskıdır. Kendilerine ayırım yapılarak adlarını, dinlerini ve kimliklerini değiştirme baskısı yaşamaktadırlar¹¹²⁷. Avrupa Birliği'nin üyesi olmasına ve temelde özgürlükçü bir anlayışa sahip olması beklenen Yunanistan'da yaşayan Arvanit Arnavutların sayısı çok olmasına rağmen, kendilerine hiçbir statü tanınmamıştır¹¹²⁸. Yine Avrupa Birliği üyesi Yunanistan'da, Arnavutlar üzerinde ırkçı politikalar yürütülmektedir. Aslında Yunanistan'daki bu durum, Avrupa Birliğine girmeye çalışan ve Avrupa Birliğinden çok şey bekleyen diğer bölgelerdeki Arnavutlara örnek olmalıdır. Bir topluluk Müslümansa ve almak istedikleri hakları Hristiyan bir yönetimde ise Avrupa Birliği bu durumda Müslümanlar lehine, Hristiyan idare lehine hiçbir adım atmayacağını bu şekilde göstermiştir ve göstermeye de devam etmektedir.

Yine Yunanistan'da benzer zulümler olarak Arnavutların isim ve dinlerini değiştirmeleri kendilerinden istenmektedir. Arnavutlara küfürler, kötü davranmalar, suçlu-suçsuz ayırımı yapmadan hapis edilmeler, polis sorgularında öldürülmeler gibi acı olaylar, Yunanistan'da karşılaşılmaya devam eden hadiselerdir¹¹²⁹. Bu manada Yunanistan-Çamerya'da Arnavutların hakları için hiç bir ilerleme ve gelişme kaydedilememiştir.

¹¹²⁶ Poulton, s.91-92.

¹¹²⁷ Biçoku, s.39.

¹¹²⁸ Kadare, *Poshtërimi në Ballkan*, s.79-80.

¹¹²⁹ Kadare, *Poshtërimi në Ballkan*, s.86.

3.5. Arnavut Kimliği Üzerinde Ayrıştırma Propagandaları

Arnavut bölgelerinde yaşanan bu tür kimlik kaynaklı sorunlara ilaveten Arnavut kimliğinde sürüncemede bırakılan bazı sorunlar vardır. Bunların ilki Arnavutların menşe sorunudur. Buna göre Arnavutlar Avrupalı mıdır değil midir? Doğulu mudur, batılı mıdır? Müslüman mıdır, Hristiyan mıdır? Gazeteciler, Arnavutlara, sizin kimliğiniz ve diliniz ayrı mıdır ya da değil midir yaklaşımında bulunurlar¹¹³⁰. Aslında Arnavutların Avrupalı ya da Avrupalı olmadığı hiç önemli değildir. Önemli olan kişinin kimliğini benimseyip benimsememesidir¹¹³¹. Kimileri doğrusunu görmek istemese de Arnavut kimliği gizli bir kimlik değildir, çok net bir şekilde tasdik edilmiştir. Arnavut halkı Avrupa kıtasının en eski halklarından ve kurucularından biridir, tıpkı Arnavutça'da olduğu gibi, kıtanın 12 asıl dilinden biridir¹¹³².

İnsan yapısı gereği, doğduğu ve yaşadığı yeri sever, her yerde olduğu gibi Arnavutlar da kendi öz topraklarını çok severler. Şemsettin Sami “gerçek Arnavut, vatan için can verir” ifadesiyle Arnavutların yapısını özetlemektedir. Arnavut kendi kimliğini ilk sıraya koyar hemen sonra yemin gelir. Şemsettin Sami “Arnavut, Müslüman olsa, Ortodoks olsa veya Katolik olsa da yine Arnavut olduğunu” ifade eder¹¹³³.

Balkan milliyetçiliği, ötekini aşağılayarak gelişmiştir. Bu bağlamda Türklerin çok sigara içtiği ve bıyıklı olduğu vurgusu vs gibi örnekler üzerinden aşağılamada bulunulmak istenir. Halbuki Türkler ise, ne bu iddiaları ciddiye alırlar ne de bunlardan rahatsız olurlar¹¹³⁴. Bunların dışında Balkanlarda Türkiye karşıtı başka ifadeler yok da değildir. “Türkler bizi Müslüman yaptı, Türkler bizi geri bıraktı, bu ülkede Türk yoktur, Türkçe konuşanların hepsi Türkleşmiş falancadır, Türkler tarafından Müslüman yapılmasaydık, biz de bugün batılı ve gelişmiş bir ülke olurduk” şeklinde iddialar da söylenegelmektedir. Bu iddialar da doğruluğu olan kanaatler değildir.

Eğer Türkler milletleri zorla Müslüman yapmış olsaydı, 500 yıl boyunca idaresi altına aldığı Balkanlarda sadece Arnavutları ve Boşnakları değil, Bulgarları, Sırpı, Yunanlıları, Romenleri vs kısaca tüm Balkan halklarını Müslüman etmeleri de

¹¹³⁰ Kadare, *İdentiteti Evropian i Shqiptarëve*, s.13.

¹¹³¹ Kadare, *İdentiteti Evropian i Shqiptarëve*, s.14.

¹¹³² Kadare, *İdentiteti Evropian i Shqiptarëve*, s.20.

¹¹³³ Frashëri, *Shqipëria Ç'ka Qenë, Ç'është e Çdo të Bëhetë?*, s.64.

¹¹³⁴ Bahadır, s.171.

beklenirdi. Türkler, Arnavutları zorla Müslüman yapmışlarsa eğer, Türklerin Balkanlardan çekildiği 1912'den bugüne 100 yıl boyunca, Arnavutların neden Müslümanlığı bırakıp Hristiyanlığa geçmedikleri sorusunun cevaplanması gerekir. Çünkü artık onları iddiaya göre zorla Müslümanlaştıran Türkler değil, 100 yıl boyunca Hristiyan yöneticiler vardı. Ve pekâla Hristiyan olabiliyorlardı. Rahatlıkla Hristiyanlığa geçebilecekken Osmanlı sonrası Arnavutların 100 yıl boyunca Hristiyanlığa geçmemeleri, bu iddiaların propaganda olduğu kanaatini güçlendirmektedir¹¹³⁵.

Bu tür propagandalardan başka Balkanlarda Arnavut kimliği tartışmaları düzleminde, Arnavut kimliğinin tanınmasını engelleyen etkenleri araştırmak gerekir. Bunlardan biri de Arnavut lehçelerini değiştirme girişimleriyle özellikle Arnavutluk ve Kosova'daki lehçeler arasında bir fark görümesidir. İkinci etken, Arnavut halkının üç ayrı inaniş (Müslüman, Katolik, Ortodoks) mensup oluşudur ki Arnavutlar yoğun olarak İslam dinine mensuplardır. Bu yüzden dinler ve mezhepler arasında tartışma körüklenmiştir. Üçüncü etken ise Arnavut kimliğinin içinden yeni bir kimlik doğurtmak istenilmesidir ki, o da Kosovalı kimliğidir¹¹³⁶.

Kosovalı Arnavut kimliğinin yabancılaştırılması, komşu ülkelerin projesiydi. Kosova'nın yeni devlet, yeni semboller, yeni kimlik ve yeni ulus olması isteniyordu¹¹³⁷. Kosova Devleti sembollerini göz önüne getirildiğinde Kosova toplumunun simgelerinin %90'ının Arnavut etniği, %10'unun ise diğer azınlıkları temsil ettiği anlaşılacaktır¹¹³⁸.

Birinci kimlik propagandası dil üzerinden yürütüldü;

Yukarıda da söylenildiği gibi Arnavutçaya yapılmak istenen müdahale ile standart Arnavutça üzerinde yeni kriterler oluşturulmak istenmektedir. Özellikle Gegler için, ikinci bir dil sayılacak kadar mücadele verilmiştir¹¹³⁹. Arnavutça'nın yazılı lehçesinin, Tosk lehçesi olduğu, bu lehçenin ise Kosova ve Makedonya bölgesinde çok yavaş yazılıp öğrenilebildiği üzerinden yeni tartışmalar üretilmeye çalışılmıştır¹¹⁴⁰. Daha ileri giden yeni kimlik tartışmaları ile de Kosova'yı Arnavutluk'tan ayrılabilmek için

¹¹³⁵ Bahadır, s.172-3.

¹¹³⁶ Qosja, *İdeologjia e Shpërbërjes*, s.17.

¹¹³⁷ Sallova, s.112.

¹¹³⁸ Sallova, s.116.

¹¹³⁹ Qosja, *İdeologjia e Shpërbërjes*, s.18.

¹¹⁴⁰ Schmitt, *Shqiptarët, Një histori midis Lindjes dhe Perëndimit*, s.201-4.

“standart yerli bir dil gerekir” şeklinde yeni tartışmalar üretilmeye çalışılmıştır. Böylece de bu şekildeki fikirlerle, vaktiyle birliklerini milliyetçilik üzerinden bozdukları Türk-Arnavut birlikteliğinden sonra, şimdi de özellikle dil üzerinden de Arnavut bütünlüğünü bozma entrikaları canlandırılmaya çalışılmaktadır¹¹⁴¹.

Kosova, etnik Arnavut çoğunluğundan oluşan bir devlettir. Fakat dış faktörler, Kosova’da konuşulan Arnavutçayı dil açısından lehçe farklılığıyla tanımlamak istemektedirler. Kosova genelinde, Gega lehçesi konuşulur. Halbuki hem gega hem de Toska lehçesi Arnavut dilinin çatısı altındadır¹¹⁴².

Dil ve Edebiyat üzerinden Arnavut birliğini bozma çalışmalarına örnekler üretilmekten de geri durulmamaktadır. Bu bağlamda da Recep Qosja, Kadare’nin beyteci (XVII. yüzyılda Arnavutlukta gelişmiş Arap harflerle Arnavutça dilinde beytle yazılı bir edebiyat tarzıdır) edebiyatını eleştirisi, örnek olarak sunulur. Hâlbuki beyteci edebiyatı yazılırken hiçbir baskı sözkonusu değildi ya da Osmanlı İmparatorluğunun bu edebiyata yönelik hiçbir etkisi yoktu. Yazarlar istedikleri gibi yazabilirlerdi. Avrupa tarihçilerinin dedikleri gibi, Osmanlı İmparatorluğu, son derece çok toleranslı bir yönetim sergilemişti¹¹⁴³. Böylece de Arnavut beyteciler, eserlerini özgür bir ortamda yazmışlar, Türkçe, Arapça ve Farsça eğitim almışlardı. O dönemde okulu Latince bitirmiş insanlardan Hristiyan edebiyatı yazarlar bile çıkmıştı. Beytecilerin edebiyatı gönül işiydi¹¹⁴⁴.

İkinci kimlik propagandası din üzerinden yürütüldü;

XVII. yüzyılın öncesi ve sonrası Arnavut milli duygusu çok güçlüydü. Osmanlı İmparatorluğun içinde bulunan Arnavutların arasına bir ayırım sokmak, Müslümanları, Katoliklerden ayırmak gibi teşebbüslere girişildi¹¹⁴⁵. XVII. yüzyılın ortalarında Venedik, Osmanlı İmparatorluğuyla savaşa girişmişti. Dışarıdaki ve içindeki papazlar Hristiyan olan Arnavut halkını, kışkırtarak Venediklilere destek vermeleri üzerinde ajanlar Arnavut halkının arasına bir ayırım sokmak istemişlerdi. Arnavutlar ise, Arnavut

¹¹⁴¹ Qosja, *İdeologjia e Shpërbërjes*, s.53.

¹¹⁴² Sallova, s.117.

¹¹⁴³ Qosja, *İdeologjia e Shpërbërjes*, s.46.

¹¹⁴⁴ Qosja, *İdeologjia e Shpërbërjes*, s.48.

¹¹⁴⁵ Biçoku, s.70.

kimliğini İslâm dinine geçerek koruyabilmişlerdi¹¹⁴⁶. Böylece, Arnavut milli kimlik değeri, tarih boyunca ortaçağdan bu güne dek ayakta kalabilmişti¹¹⁴⁷.

Arnavutlar arasındaki en büyük problem, Müslüman Arnavutların dinlerinden döndürülmeye çalışılması problemidir¹¹⁴⁸. Şüphesiz ki Arnavutları yeniden dedelerinin Hristiyan dinine sokmak için, Katolik Arnavutların yaşamadığı bölgelerde kilise inşa etmek, devlet televizyonlarında Hristiyanlıkla ilgili yoğun programlar yapmak gibi adımlar atılmaktadır. Hatta Arnavutları bu şekilde yeniden Hristiyanlığa zorlayıcı tedbirler, Arnavutların Hristiyanlığa döndükleri takdirde Avrupa Birliği'ne alınacakları güçlü imalarıyla açık bir Hristiyanlık dayatmalarına dönmektedir¹¹⁴⁹.

Bütün bu dayatmalara karşı siyasi müesseseler tepki vermeyerek yahut susarak gösterilen kabul üzerinden, Hristiyanlık propagandasına araç olmaktadırlar. Örnek olarak Tirana'da vaki olan ve Arnavutlar arasında geçen her tartışmada, özellikle ve kasıtlı olarak "Arnavutların ruhi önderleri arasında Pjeter Bogdani, Nana Tereza ve II. Papa Jon Pali" gibi Hristiyan şahıslara yer verilmektedir. Halbuki Katolik nüfus Arnavut kimliğinin %10'luk boyutunu bile temsil etmemektedir ve Katoliklik Arnavutların hayatından yüzlerce yıl önce çıkıp gitmiştir. Fakat, yüzlerce yıl Arnavutların %90'ı Müslüman olmasına rağmen yapılan bu Katolik dayatmalar, açık Hristiyan misyonerliği propagandasıdır. Öte yandan sürdürülen bu Katolik dayatmalar, Katolikliğin, sanki Arnavut kimliğinin parçasıymış gibi sergilenmesi, Arnavutlara Katolikliği yeniden sevdirmenin başka bir taktiği olarak kullanılmaktadır¹¹⁵⁰.

Halbuki yüzlerce yıl önce terk ettikleri ve sadece %10 Arnavut'un bile mensup olmadığı Katoliklik, Arnavut kimliğinin parçası olacaksa, en azından bir diğer parça da öncelikle, yüzlerce yıl önce inandıkları ve tüm aleyhte propagandalara rağmen, halen neredeyse %80'lerinin bile inanmaya devam ettikleri Müslümanlığın olması gerekirdi.

Bugün din bilinç duygusu farklı yönleriyle yapılmaktadır. Özellikle Kosova ve Arnavutluk'ta Katolik mezhebi favori gösterilmektedir. Bunda tabi ki dış güçlerin desteği büyüktür. Balkanların Müslüman bölgeleri için hala bazı dış medya

¹¹⁴⁶ Biçoku, s.71.

¹¹⁴⁷ Biçoku, s.74.

¹¹⁴⁸ Schmitt, *Shqiptarët, Një histori midis Lindjes dhe Perëndimit*, s.201-4.

¹¹⁴⁹ Qosja, *İdeologjia e Shpërbërjes*, s.54.

¹¹⁵⁰ Qosja, *İdeologjia e Shpërbërjes*, s.55-6.

organlarında: “Arnavutlar için batı barbar odası veya uygarlığın en düşük noktası” diye yazılmaktadır¹¹⁵¹. “Arnavutların çoğunun Müslüman olmalarından dolayı Avrupa birliğine giremeyecek olmaları söylemi” en yaygın aleyhte İslâm propagandası olarak sürdürülmektedir¹¹⁵².

Üçüncü kimlik propagandası Kosovalı kimliği üretilmesi çabasıdır;

Bu bölüme Yazar Dhimitar Pasko’nun ifadesiyle başlamak yerinde olacaktır: “Sırp, Yunan ve diğerleri, Kosova topraklarının buğdayı ve mısıryla beslenerek büyüdüler. Halbuki Kosova halkı aç ve Avrupa yollarında rızkını aramak zorunda kalmıştı. Oysaki bağımsız bir ekonomiyle bağımsız bir siyaset ile durum farklı olurdu. Bugün bütün arnavut toprakları Arnavutluk’a bağlı olsa, sağlam bir ekonomiye sahip olur ve kendi gücüyle ayakta kalabilir¹¹⁵³.

Bugün etnik Arnavut toplumundan üç farklı grup doğması endişesi yaşanmaktadır. Günümüzde yaygın olarak Kosovalı kimliğinin Arnavutluk’taki Arnavut kimliğinden ayrı olduğuna dair propaganda yapılmaktadır. Yani Kosovalı kimliği oluşurken bünyesinde diğer etnik grupları da kapsamayı öngörülmüştü¹¹⁵⁴. Kosova Devleti’nin tamamen çok etnisiteli olduğunun söylenmesi, çoğunluk olan Arnavutların hakkının yenmiş olması anlamına gelmektedir. Böylece Kosova’nın, çok etnik gruplardan oluşan bir devlet olduğu vurgusuyla, Arnavut ulusunun artık Kosova devletinin kurucusu olarak gösterilmemesi amaçlanmaktadır. Böylece Kosova Arnavutlarının, diğer azınlık topluluklarıyla eşit bir seviyeye getirilmesi planlanmaktadır¹¹⁵⁵.

Ahtisaari planına göre Kosova Devletinde ise Kosovalı Arnavut kimliğinin sadece özel ve siyasi olmayan düzeyde tanıtımına mücade edilmektedir¹¹⁵⁶. Ahtisaari’nin anayasasında Kosovalı Arnavutların siyasi iradesi gözardı edilmiş ve Kosova Arnavutların etnik ve kültürel egemenliği dikkate alınmamıştır. Nihayetinde Kosova ulusunun tarihsel kimliği değişime uğramış olacaktır. Bu şekilde planlamanın gerekçesi ise Kosova’nın ulusal bir devlet olarak ilân edilmesi ve ileride Arnavutluk’la birleşmeyi

¹¹⁵¹ Qosja, *İdeologjia e Shpërbërjes*, s.29.

¹¹⁵² Qosja, *İdeologjia e Shpërbërjes*, s.30.

¹¹⁵³ Agim Popoci, “Kosovari, Ofendimi Që Dëshiron Të Bëhet Komb!”, *Shenja*, Nr: 66, Shkup: Tetor 2016,s.44-47.

¹¹⁵⁴ Rizvan Sulejmani, “Identiteti Kosovar Vs. Identiteti Shqiptar”, *Shenja*, Nr: 66, Shkup: Tetor 2016, s.31-34.

¹¹⁵⁵ Sallova, s.111.

¹¹⁵⁶ Sallova, s.115.

arzulaması durumunda bölgede istikrarsızlığın yaşanacağıdır. Aslında onların bu ikilemi daha ziyade bir manipulasyon, hatta bir fobidir¹¹⁵⁷. Aslında Kosova kimliği gerçeği daha çok dış siyasetin öneminden kaynaklanmaktadır. Hatta uluslararası tanınma projesinden doğduğunu söylemek de mümkündür¹¹⁵⁸. Bu strateji dış güçlerin ya da küresel jeopolitik koşulların empoze edilmiş bir politikasıdır¹¹⁵⁹.

Ayrıca, Kosova bölgesinde Tito ve DGSD (Devlet Gizli Servis Departmanı) komünist entrikalarının empoze etmiş olduğu algı, “Kosovalı halkın gelişmiş ve ayrıcalıklı bir etnik unsur” olduğudur. Bugüne dek Kosova Arnavutları bu tür entrikalarla uğraşmaktadır¹¹⁶⁰. Yani, Kosova’nın bir Arnavut devleti olarak gerçekleşmesindeki engel, Sırbistan’ın bu halkı Arnavut olarak değil de Kosovalı olarak yansıtması projesidir¹¹⁶¹.

Kosova, kendi Arnavut kimliğini korumak adına yıllar harcamıştır. Bu emeğin karşılığı yeni bir kimlik üretme değil, Kosova’nın kendi Arnavut kimliğini korumaktır. Meşhur yazar Mehmet Kraya’nın “Kosovalı kimliği, siyasi bir icattır”. Şkelzen Maliqin’in “Kosovalı Arnavutların ve diasporadaki Arnavutların ideolojik farklılıkları olmasına rağmen, yeni bir kimliğin oluşması için yeterli unsurlar bulunmamaktadır. Recep Qosya; “Arnavutların minik kimliklerinin var olması normaldir, fakat bunun genel Arnavut kimliğinde farklılık gösteren bir yönü yoktur tam tersine tüm Arnavutları birleştiren bir fonksiyon icra eder” der¹¹⁶².

Bu nedenle doğal olmayan kosovalı kimliğini keşfetmek isteyenlerin amacı, Arnavut milletinin birliğinde yeni tartışma ve ayrışım alanları açmaktır. Bu mantıkla yürüyen Ben Bluşi’nin, Arnavutluk devletinden apayrı bir şekilde “Kosova devleti” ifadesi bir örnektir¹¹⁶³. Necmedin Spahiyu’ya göre Kosovalılar ve diğer etnik grupları tanınmasında bir sakınca yoktur¹¹⁶⁴. Bunun gibi ifadeler, Arnavut kimliğinin gelişimini engellemektedir. İki ülkenin ortak değerleri üzerinde durmaktan çok Arnavutluk ve Kosova’yı ayrıştırıcı çabalar göze çarpmaktadır. Bu tür ifadelere karşı çıkan Abdi

¹¹⁵⁷ Sallova, s.119.

¹¹⁵⁸ Rizvan Sulejmani, “Identiteti Kosovar Vs. Identitetit Shqiptar”, **Shenja**, Nr: 66, Shkup: Tetor 2016, s.31-34.

¹¹⁵⁹ Sallova, s.114.

¹¹⁶⁰ Popoci, s.44-47.

¹¹⁶¹ Sallova, s.121.

¹¹⁶² Jashari, s.54-56.

¹¹⁶³ Baleta, s.12-15.

¹¹⁶⁴ Jashari, s.54-56.

Baleta, “Arnavut kimliği içerisinde bir alt kimlik oluşması söz konusu bile değildir” diye bu çabalara karşı ıkar¹¹⁶⁵.

Kısacası Kosova ile Arnavutluk arasında bir liderlik çekişmesi yaşatılmaktadır. Söz konusu liderlikten kasıt, Arnavutlara kimin önderlik edeceği hususudur. Makedonya’da yaşayan Arnavutlara ideolojik ve betimsel olarak Kosovalı Arnavutlar daha yakındır. Burada önemli iki etken vardır:

Birincisi din etkenidir, Kosova’da ve Makedonya’da yaşayan Arnavutların büyük bir kısmı Müslümandır. Arnavutlukta dini ve mezhepsel farklılıklar söz konusudur. İkincisi, Kosova ve Makedonya hatta Karadağ ve Ulin civarında yaşayan Arnavutlar, Yugoslavya döneminde 80 yıl aynı kaderi paylaştılar. O yüzden bağlılıkları daha güçlüdür. Gerek Kosova savaşında gerekse 2001 Makedonya krizinde Arnavutluk devletinin tavır koymaması Arnavutluk devletinin liderlik kapasitesinin sorgulamasına neden oldu. Kosova savaşında birçok kişi Batı Makedonya’ya yerleşti. Kosova’nın bağımsızlığı ile birlikte Makedonya’daki Arnavutların siyasi statüsü değişti. Bu siyasi statüyü değiştiren 2001 atışmasıydı. Bu atışmanın lojistik desteğinin Arnavutluk’tan değil, Kosovadan geldiğini unutmamak gerek.

Asıl sorun Kosova’nın ismi ve coğrafyasıdır, çünkü bu ad Slav kökenlidir. Bu ad antik Dardaniya olsaydı bir sıkıntı sözkonusu olmazdı. Ya da Dugacin olsaydı o zaman Kosova bütünlüğünü kapsamayacağı sözkonusu olurdu. Kuzey Arnavutluk olsaydı Arnavutlar için uygundur, fakat AB ve ABD buna müsade etmezlerdi. Avrupa yetkililerinin demeçlerinde Kosova halkından bahsederken Arnavut kelimesini kullanmamaları buna bir iřarettir¹¹⁶⁶.

Coğrafya üzerinden yeni kimlik oluşturma propagandası halen de devam etmektedir. Bu propaganda Kosovalı kimliği üzerinden de yürütülen bir girişimdir. Böylece Arnavut kimliğinin dağıtılması planlanmaktadır¹¹⁶⁷. Kosovalı denildiğinde, Arnavutlar kastedilmektedir ki, ilk olarak bu girişim yanlıştır. Kosovalı kimliği ne çıkartılarak, onun Arnavutluk’tan ayrılması, böylece de iki ayrı büyük Arnavut coğrafyası olgusu yerleştirilmesi istenmektedir. Bu hedefe ulaşıldığında da Arnavut bütünleşmesini

¹¹⁶⁵ Baleta, s.12–15.

¹¹⁶⁶ Matoshi, s.21–24.

¹¹⁶⁷ Qosja, *İdeologjia e Shpërbërjes*, s.39-40.

önleyecek ve belki de hiçbir zaman bir araya gelmek istemeyecek iki ayrı Arnavut coğrafyasının sınırları da belirlenmiş olacaktır. Bu şekilde çabalarla Kosova-Arnavutluk coğrafi ayırımının, olgusal bir ayrıma doğru evrilmesine çalışılmaktadır. Halbuki yıllarca Arnavutluk'a dâhil olmak amacıyla uğraş veren normal bir Arnavutun gündeminde böyle bir coğrafi ayırım yoktur. Tam tersine Kosovalı gençler ayrılmak için değil, birleşmek için bu kadar emek vermişlerdir¹¹⁶⁸.

Müslüman Arnavutları, Müslüman Türklerden koparan ayrıştırma propagandası ile bu kez, Arnavutların bizzat kendileri, derin dil ve coğrafya farklılıkları varmış gibi kışkırtılarak diğer Arnavutlardan koparılmaya çalışılmaktadır. Bu haliyle Batı anlayışında değişen bir şey yoktur. Batılı anlayış, karşısında güçlü Müslüman bir kitle istemediği için her türlü ayrıştırma çabasını sürdürmektedir.

Alman halkının, hem Almanya hem de Avusturya olarak iki devleti olurken ve Doğu Almanlara hiçbir zaman yeni bir kimlik arayışı kışkırtmasında bulunulmazken Kosova-Arnavutluk bağlamında yeni kimlik ideolojisi oluşturulması çabaları samimiyetten uzak çabalardır¹¹⁶⁹.

Yeni kimlik kurulması çabaları, Arnavutların biribirine bütünüyle entegre olma sürecini engelleyen veya Arnavut kimliğini tehdit eden gayretlerdir. Arnavutların birleşmesini istemeyen Avrupa, "Kosova ancak yeni bir kimlikle kabul edilebilir gibi şartlarla" Arnavutların birleşmesini bir de bu şekilde önlemeye, onları parçalamaya çalışmaktadır¹¹⁷⁰.

Yukarıda da ifade edildiği gibi Arnavut kimliği eski olmasına rağmen, bir kimlik olarak Avrupa'da çok geç tanınmış ve kabul edilmiştir. XIX. yüzyılın ortalarına kadar bile Avrupa, Arnavut kimliğini dinle birleştirmiş ve ayrı bir kimlik olarak kabul etmemiştir. Bunlardan biri Almanya'nın Başbakanı Bismark'ın, "Arnavutluk sadece bir coğrafya tabiridir, bir milli kimlik değildir" şeklindeki ifadeleridir. Arnavutların çoğunun Müslüman olmalarından dolayı Türk kimliğiyle birleştirmişlerdir¹¹⁷¹.

¹¹⁶⁸ Qosja, *İdeologjia e Shpërbërjes*, s.43-44.

¹¹⁶⁹ Qosja, *İdeologjia e Shpërbërjes*, s.47-49.

¹¹⁷⁰ Qosja, *İdeologjia e Shpërbërjes*, s.50-52.

¹¹⁷¹ Qosja, *İdeologjia e Shpërbërjes*, s.13-14.

Bugün Kosova'nın demokratik birliğinin üyeleri, % 99'u Müslüman olmasına rağmen her ofiste, hiç gereği yokken II. Papa Jon Palinin fotoğrafı bulunmaktadır. Müslüman doğmuş ve yaşamış insanların ofisinde bu fotoğrafların varlığı, aslında kişinin kendine yapmış olduğu bir saygısızlıktır. Fakat yukarıda da değinildiği gibi, "doğuya ait bir din, doğu inancı, Asyalıların inancı" gibi söylemlerle Müslüman Arnavutların inancı aşığlanırken sadece Katoliklik, sanki Arnavut kimliğinin bir parçasıymış gibi özellikle gündemde tutulmaya teşvik edilmeye devam ettirilmektedir¹¹⁷². Halbuki Avrupa demokratik ülkelerin kendilerinde, ne demokratik partilerin ofislerinde ne de devlet müesseslerinde bu gibi şahısların fotoğrafları asılmış değilken Arnavut bölgelerinde bu gibi şahıs resimlerinin teşvik edilmesi aslında Arnavut elitine yapılmış bir haksızlıktır¹¹⁷³.

Öte yandan, Kosova'nın bağımsızlığını destekleyen Avrupa ülkelerinin asıl amacı ortaya çıkan yeni Arnavut kimliğini değil, kendi ülkelere yönelen Arnavut göçlerinden kurtulmak içindir. Yani Kosova, Arnavutların bir vatanı olsun göç etmesinler diye destek vermişlerdir. Qosya, bu şekilde duvarlara asılan Katolik figürler üzerinden Arnavut insanının kendi kimliğini, Batı'ya şirin gözükmek adına değiştirmesine karşıdır. Ona göre, dili, dini ve tarih kimliğini değiştiren kimse dostlarını da değiştirir, hatta bunu yapan kolay kullanılır, bunlar saygıyı da hak etmezler¹¹⁷⁴.

İsmail Kadare'nin "coğrafya yapısı bize ve Avrupalılara böyle bir renk sağlamış diye şanslıyız diyerek kendimizden gurur duymamız gerektiği" şeklindeki ifadesi, kabul edilemez bir düşüncedir. Bu ifadede, Arnavutları asyalı, dinleri gereği barbar gören Batıya yakın gözükmek, Arnavut onurunu hiçe sayma mantığı vardır¹¹⁷⁵.

Bunun tersine Qosya, İsmail Kadare'nin Arnavutları Araplardan uzak tutmaya çalıştığını aktarır. Avrupa kıtasında da, Asya'da da Afrika'da da yaşayan Arnavutlar vardır ve bunların arasında, ne dil, ne din, ne de kültür farkı vardır. Türkiye'de yaşayan bir Arnavutla, Balkanlar'da yaşayan bir Arnavut arasında hatta Asya ve Avrupa'daki Türk arasında hiçbir fark yoktur. Arnavutluk'un dışında yaşayan Arnavutlar,

¹¹⁷² Qosja, *İdeologjia e Shpërbërjes*, s.56.

¹¹⁷³ Qosja, *İdeologjia e Shpërbërjes*, s.58.

¹¹⁷⁴ Qosja, *İdeologjia e Shpërbërjes*, s.62-63.

¹¹⁷⁵ Qosja, *Realiteti i Shpërfillur*, s.37.

Arnavutlukta yaşayan Arnavutlardan daha az Arnavut değillerdir¹¹⁷⁶. Qosja “bizim Balkanlarda bulunmamız, doğu batı gerginliğini yumuşatan bir sonuç doğurur” der. Fakat bu sözlere karşı çıkan Kadare, Arnavutluk’un doğu dünyasıyla ilişkilerini tamamen kesilmesini savunmaktadır. Hatta Arnavutluk’un Asya devletleriyle ilişkiler kurmalarına sert tepki verir¹¹⁷⁷. Adrian Brisku, “Avrupalı kimliğini bir Hristiyan havzasına dönüştürülmesi isteyen İsmail Kadare’yi sert dille eleştirir”. Kadare dinlerin, Arnavut kimliği üzerinde herhangi bir etkisi yoktur diyor. Ancak sergilediği örneklerden, Arnavutları Avrupalı olarak tanımlamak için Hristiyanlık’ın önemli olduğuna vurgu yapmaktan da geri durmuyor¹¹⁷⁸.

Yunan mütefekkeri Nikos Kazancakis, Kadarenin düşündüğü gibi düşünmemektedir. Ülkesinde Yunan olmayan ve sayıca az olan Müslüman halkı arabulucu olarak nitelendirmektedir. “Doğu ve batı sentezini, burada bulacaklardır” diye ifade etmektedir. Bunun en büyük argümanı Arnavut topraklarında senelerce din özgürlüğü ve beraberliğinin olmasıdır¹¹⁷⁹.

Mustafa Nano “Arnavut kültürü batıdır, Arnavut uygarlığı ise oryantal unsurları kapsamaktadır” der¹¹⁸⁰. Kültür ve uygarlık iki kavramdır. Bunlar bazen birbirini tamamlayan kavramlardır, bazen de farklı anlamı taşırlar. Kültür kavramıyla orijinal edebiyat, medeniyetle ideolojik, teknolojik, maddi başarılar ifade edilir¹¹⁸¹. Kristo Fraşiri “Avrupa kıtasının belirlenmiş ve tanımlanmış bir kültür kimliği veya vatandaş kimliği yoktur. Çünkü içinde çeşitli kimlikler var. Hiçbiri, bu kıtanın öz kimliğini temsil edemez” der¹¹⁸². Arben Puto “Arnavutların Avrupalılığını gösterebilmek için kimlik tartışmalarının siyasi alana kaydırılması yanlışır, çünkü bununla bilimsel tartışma ortamı kaybedilmiş olacak” der¹¹⁸³. Arnavutların yoğun yaşadıkları yerlerde camiler, türbeler, çeşmeler, köprüler vs gibi tarih değerleri görülmektedir. Bunların inşa dönemi Osmanlı İmparatorluğu dönemidir¹¹⁸⁴.

¹¹⁷⁶ Qosja, *Realiteti i Shpërfillur*, s.42.

¹¹⁷⁷ Qosja, *Realiteti i Shpërfillur*, s.69.

¹¹⁷⁸ Enis Sulstarova, *Jam Evropë! Logos-A, Shkup*, 2012, s.403-4

¹¹⁷⁹ Qosja, *Realiteti i Shpërfillur*, s.72-73.

¹¹⁸⁰ Sulstarova, s.397.

¹¹⁸¹ Sulstarova, s.398.

¹¹⁸² Sulstarova, s.401.

¹¹⁸³ Sulstarova, s.403.

¹¹⁸⁴ Qosja, *Realiteti i Shpërfillur*, s.76-77.

Fransız yazar Ksavier Rofer, 1999’da tv ekranlarında görüntülenen Kosova mültecileri hakkında “bu mültecilerin kuyruğu Sırp zulmünden değil, kendi Arnavut mafyalarından kaynaklanmaktadır” şeklindeki açıklaması, Arnavutlara yönelik Sırp zulmüne Batı’nın nasıl baktığını göstermekteydi. Halbuki, birçok Arnavut aydını, kendilerini Batılı, Batıya ait, kökeni Hıristiyanlık olan Batılı köklere sahip Arnavutlar diye tanımlarken, Batılıların onlar hakkındaki bu tür ifadeleri, Arnavut aydınının Batı hakkındaki düşüncesini aydınlatmaya yarayabilir. Bu ifadeden de anlaşılacağı üzere Batı, Hıristiyan Sırp karşısında da olsa ve Müslüman geçmişini ne kadar inkar etmiş de olsa asla Müslüman bir Arnavuttan yana tavır almaz. Fransız yazarın bu düşüncesi aslında, sadece onun fikri değil, belki bazı istisnaları ile tüm Avrupa’nın kanaatidir. Bir diğer Fransız yazara göre Arnavut mültecilerin durumu aslında bir diğer bakış açısıyla, Avrupa’ya uyuşturucu dağıtma projesidir. Bu durumda bu Fransız yazara, Bosna katliamının da bir uyuşturucu projesi olup olmadığını sormak gerekecektir¹¹⁸⁵.

Arnavutlara bu şekilde adilce yaklaşmayan Batı, Katoliklik, Nana Tereza örnekleriyle Arnavutlara Katoliklik empozisi, onları Katolik kökenlerine döndürme teşebbüslerinden hiç geri durmamaktadır. Sanki Arnavut milletin başka pozitif yanları yokmuşçasına Nana Terezayı sürekli ön planda tutmak, Müslüman Arnavutlara, çok açık Katolik propagandası yapmaktır ki öte yandan İsmail Kadare de Nana Terezanın Arnavut olmadığını iddia etmektedir¹¹⁸⁶.

Bazı Arnavutlar ise Tereza’nın başarılarını sayarak “ona bir heykel yapmak Arnavutların borcudur” psikolojisi ile Arnavutları Tereza’yı sahiplenmeye ikna etmeye çalışmaktadır. Hâlbuki ne için heykel yapılacak, başarıları nelerdir, kendi halkı için ne yapmıştır, sorularına net bir cevap alınamamaktadır. Tereza için kazanılmış Nobel ödülü cevabı önemliyse, bilimsel icatlarıyla Ferit Murati de Nobel ödülü kazanmıştır, bu icat insanlık için daha da önemlidir. Neden Ferit Murati’nin heykelini yapmak teşvik edilmiyor ya da bir bilimsel enstitüye onun ismi verilmiyor sorularını sormak gerekmektedir. Aslında bu soruların cevabı çok açıktır. Çünkü Ferit Murati Hıristiyan değildir ve bu yüzden onun gibi Müslüman bir bilim adamının ismi, Arnavutların

¹¹⁸⁵ Kadare, **Poshtërimi në Ballkan**, s.37.

¹¹⁸⁶ Kadare, **Poshtërimi në Ballkan**, s.13.

gönlünde yüceltilmezken ¹¹⁸⁷ Katolik Terezanın ismi bugün Tirana havalanana verilebilmektedir¹¹⁸⁸.

Arnavut milliyetçiliğinin mayasının, ne Arnavutluk'ta, ne de Balkanlar'da doğduğu, Arnavut milliyetçiliğinin Avrupanın kalbinde Almanya'da doğduğu iddia edilmektedir. Avrupalı yazarlar Arnavut kökeninden söz ederken İilirlerden geldiklerini ifade ederler. Bunlardan biri olan Gotfrid Laybnisin, Arnavut milletin İilirlerden geldiğini söyler. Bundan başka sadece İilir mi ya da İiliro-trak kökeninden mi diye tartışmalar vardı. Osmanlının Balkanlar'dan çekilmesinden sonra İilir kökeni bir tehlike yaratmış oluyordu¹¹⁸⁹.

Avrupalılar Sırp tezine karşıdır. Sırp lar, Arnavutların İilir kökeninden gelme tezlerini reddederler. Çünkü Arnavutların İilir kökeninden olmaları, Kosovalıların yerli olduklarını kanıtlar. Böylece Arnavutları bu topraklardan sürgün etme gerekçeleri ellerinden alınmış olur. Hâlbuki Sırlara göre Kosovalılar, “Osmanlı döneminde Anadolu'dan getirilen Müslüman gruplardır”¹¹⁹⁰. Öte yandan Sırp lar, “Kosova Sırp ların beşiği” veya “bir Sırp nerede yaşıyorsa orası Sırbistan'dır” şeklinde söylemlerle, Balkanlardaki Arnavut varlığına nasıl baktığını da ortaya koymaktadır¹¹⁹¹.

Sırp projesi, Vaso Çubrulloviçin planına dayanmaktadır. Onun planında, “Arnavut halkının yarısı yok edilmelidir. Arnavut kimliği Avrupa kimliği değildir, bunlar zaten Anadolu'dan geldikleri için Türk'tür. Hristiyan Avrupaya ait bir parça değildir. İilerde, Avrupa kültürüne bir tehlike oluştururlar. Bunların bir abluka içinde tutulması gerekir. Aslında Arnavutları bize bırakın biz hallederiz” şeklinde düşünceler vardır¹¹⁹².

Kosova Arnavutları, Makedonya Arnavutları, Geg Arnavutları veya Tosk Arnavutları olmak üzere tüm Arnavutların kimliği aynıdır ve hepsi Arnavut kimliğinin asli-farksız parçalarıdır. Bunun benzeri Katolik, Ortodoks, Protestan ve Müslüman Arnavutlar vardır ve bunların kimliği de Arnavut milli kimliğidir ¹¹⁹³. Öte yandan, Arnavut bölgelerinde sıkça dile getirilen “Avrupa Birliğine girmek isteyen ya da girecek olan

¹¹⁸⁷ Qosja, *Realiteti i Shpërfillur*, s.23.

¹¹⁸⁸ Qosja, *Realiteti i Shpërfillur*, s.24.

¹¹⁸⁹ Kadare, *Poshtërimi në Ballkan*, s.40.

¹¹⁹⁰ Kadare, *Poshtërimi në Ballkan*, s.41.

¹¹⁹¹ Kadare, *Poshtërimi në Ballkan*, s.48.

¹¹⁹² Kadare, *Identiteti Evropian i Shqiptarëve*, s.18.

¹¹⁹³ Qosja, *Realiteti i Shpërfillur*, s.29.

kendi öz kimliğini bir kenara bırakmak durumunda değildir” şeklindeki söylem, doğru değildir. Çünkü Avrupa Birliğinin, içine aldığı devletleri, “Modernizm” adı altında kimliklerinden, kültürlerinden, inançlarından, dillerinden arındırıp, “Dünya vatandaşlığı adı altında” zamana yayarak, sabırla dönüştürme gibi bir hedefi vardır.

Bu bağlamda, Avrupa Birliğini kuran devletlerin de kendileri, tarihini, dilini dinini, kültürünü ve adetlerini korudukları değerlendirmeleri de doğru değildir. Umberto Eco’nun “gelecekte, Avrupa birliği çok kültürlü, çok dinli, çok ulusal bir birlik bağlamında, Hindistan matematiği, Arap tıbbı, Grek felsefesi gibi unsurlarla zenginleşmiş bir kültüre sahip olacaktır” söylemi, dönüştürülmek istenen toplumları ürkütmemeye yönelik bir mesajdır¹¹⁹⁴. Bir yandan ürkütmek istemediği toplumları sisteme entegre edebilmek için bu söylemi kullanan Avrupa Birliği, bu söylemin tam tersine, yeri geldiğinde, Avrupa birliği anayasasına Hristiyan kavramını koymayı teklif etmekten de çekinmemektedirler. Aslında asıl Avrupa Birliği tam da işte budur; İçine aldığı toplumları, zaman içinde, bir gündem çerçevesinde dönüştüren bir yapıdır¹¹⁹⁵.

Kimlik tartışmaları, Doğu ile Batı arasında sentez oluşturmayan kültürlerin kaçınılmaz problemidir. Avrupa veya Doğu referanslı bir problemdir. Burada kimi Batı’yı İslam’a karşı savunmuştur, kimi de Slav Bolşevizmine karşı savunmuştur¹¹⁹⁶. Burada büyük ve küçük kimliğin arasında devamlı dönüşümler yaşandığını görülmüştür. Kimlik tartışmaları, ortak kültür unsurlarını tek başına sahiplenmede gösterilen asabiyet ve diğer düşmanlıklar, karşı grubun dilini kullanmamaya özen göstermek, onun geleneklerini, mutfağını, dinini vs. nefret konusu yapmak gibidir¹¹⁹⁷.

Sonuç olarak totaliter sistemin koşulları, ulusal egemenliği azaltarak, ideolojik egemenliği güçlendirir. Bu sistem kimliğin gelişme seviyesini azaltır. Bu yüzden Arnavut ulusunun, siyasi, sosyal ve dini örtüşen konularda olduğunu söylemek mümkündür. Bize oryantalizm ilk defa Asya’dan geldi, diye söylemek yanlış olur. Hz. Muhammed’in dininden veya Türk milletindendir, ifadeleri doğru değildir. Asıl oryantalizm Euro-Asya Hristiyanlığın hediye etmiş olduğu bir felakettir.

¹¹⁹⁴ Qosja, *Realiteti i Shpërfillur*, s.32-3.

¹¹⁹⁵ Qosja, *Realiteti i Shpërfillur*, s.34.

¹¹⁹⁶ Bahadır, s.154.

¹¹⁹⁷ Bahadır, s.165.

Genel bir değerlendirme yapıldığında Kosova'nın bağımsızlığı ve Ohri anlaşması, bölgedeki Arnavutlar için tarihi bir zafer, Arnavut milli sorununu çözmek adına önemli bir adım, hatta bölge de bir barış yatırımıdır.

Arnavut ulusal meselesi ancak Avrupa ve Avrupa-Atlantik entegrasyonu yoluyla halledilir. Uluslararası toplumu inandıracak uzun vadeli çözümleri sağlamak gerekmektedir. Ancak Arnavutlar peş peşe gelen işgallerden ve uzun istikrarsızlıklardan dolayı düşük eğitim ve kültür standartları nedeniyle bağımsızlığın mutluluğunu tadamadılar. Ulus devlet kimliğinin önceliğı ve istikrarı kalmamıştı. Arnavut ulusu kurumsal anlamda diğer Avrupa kavimlerden sonra ortaya çıkmıştır. Geç ortaya çıkmasının ana sebebi uzun işgallerdir, ayrıca bağımsızlık sürecinde devam eden zorluklardır. Hata bağımsızlıktan sonra çok mikro kimlikler ortaya çıkmıştır. Bunlar belirsiz ve kafa karıştıran kimliklerdir. Bu kimlikler, modern Arnavut kimliğinin oluşma sürecini zora sokmuştur.

SONUÇ

Balkanlar hem coğrafyası hem sakinleri itibariyle çok farklı bir bölge görüntüsü arz eder. Küçük küçük devletçiklerden oluşması ve bu devletçiklerin içinde çok farklı milletlerin varlığı burayı dünyanın diğer bölgelerinden ayırır. Farklı millet ve inanışlardan insanların yaşaması ve küçük devletçiklerden oluşması buranın sürekli istikrarsız bir yapıda kalmasına sebebiyet vermiştir. Sadece Osmanlı idaresinde 500 yıl istikrarlı bir dönem yaşanmıştır. Osmanlı'dan önce de sonra da Balkanlar istikrarlı dönemi yaşayamamıştır.

Parçalı devletçikli yapısına rağmen Balkanlar, Avrupa-Asya karayolu geçişinin en kısa rotasına sahip olduğu için çok büyük önem arz eder ki bu yönüyle büyük devletler buraya sürekli hakim olmak istemişlerdir. Fakat farklı milletlerden küçük devletçiklerden oluştuğu için buralar sürekli sıkıntı bölgeleri olagelmış, Osmanlı hariç kalıcı istikrar yaşanmamıştır. Osmanlı sonrasında da bu bölgede kontrolü elinde tutmak isteyen büyük devletler buralara müdahaleyi hiç bırakmamıştır. Osmanlı yıkmakla bölgeyi yeniden parçalamışlar, bölgedeki farklılıkları sürekli kaşımışlar ve buranın tek bir siyasi irade tarafından yönetilmesine mani olmuşlardır, böylelikle bu coğrafyayı çok rahat kullanmışlardır. Bölge sürekli tartışmalı tutularak kendi içinde istikrarlı bir yapı oluşmasına engel olunmuştur.

Bölgede istikrarlı yapı oluşmasına oluşturulmasına hizmet edecek en önemli unsur Arnavutlardır. Büyük devletler de bölgede istikrarlı yapı oluşturacak Arnavutları kendi içinde çatışmalı halde tutmaya çalışmışlardır. Çoğunluğu Müslüman olan Arnavutları kendi yanlarına çekemeyecekleri için öncelikle onlara milliyetçilik söylemi üzerinden yaklaşarak Arnavut milliyetçiliği propagandası üretmişlerdir. Büyük devletlerin ısrarla yapmaya çalışmış olduğu şey çoğunluğu Müslüman Arnavutların bir araya gelmesine mani olmak ve böylece altı parçaya ayrılmış Arnavut devletlerinin Balkanlarda birleşerek güçlü bir devlet kurmasını önlemektir. Bu amaçla Arnavutlara, Müslümanlıklarının zorla kazandırılmış olduğu, asıl dinlerinin Hristiyanlık olduğu vurgusu ısrarla gündemde tutulmuştur.

Bu şekilde Balkanlarda istikrarlı bir yapı oluşturacak nüfusa sahip olan Müslüman Arnavut nüfusu orijinal dinlerinin Hristiyan olması vurgusuyla Hristiyanlaştırmaya çalışılarak Müslüman Arnavut sayısı azaltılmaya çalışılmıştır. Tabii ki bunun için

öncelikle Hristiyanlaştırma vurgusu yapıldığı anlaşılmaması için öncelik Arnavut milliyetçiliği propagandasına kaydırılmıştır. Bu nedenle, “Müslüman Arnavut yoktur, Hristiyan Arnavut yoktur, Arnavut dininde Arnavut vardır” vurgusuyla öncelikle Arnavut milliyetçiliği propagandası yürütülmüştür. Bir sonraki aşama ise Müslümanlığı minimize edilen Arnavutların Hristiyanlaştırılma süreci başlayacaktır ki bunun da başladığı rahatlıkla görülmektedir. Müslüman Arnavutlar asıl dinleri diye iddia ettikleri Hristiyanlığa hızla itilmektedir. Bir yandan güya Arnavutları dini merkezli tartışmanın dışına çıkarmak sadece milliyetçilik vurgusu yapılırken fakat eş zamanlı olarak Rahibe Nana Teresa’nın İskender Bey’in Hristiyanlıklarına vurgu yapılması aslında asıl hedefin Arnavut milliyetçiliği etrafında bütünleşmek değil, Müslüman Arnavut sayısının azaltılması olduğunu akıllara getirmektedir. Bu şekilde çabalarla öncelikle Müslüman Arnavutların sayısı azaltılmaya Hristiyan Arnavutların sayısı yükseltilmeye çalışılmaktadır.

Bununla iki amaç hedeflenmektedir. Birincisi Balkanlardaki siyasi istikrarı sağlayabilecek Arnavutların sayısı ve etkinliği azaltılmaya çalışılmaktadır. Böylelikle de çoğunluğu Müslüman ve tek başına güçlü bir yapı oluşturacak olan Arnavutların etkinliğinin azaltılmasıyla da öte yandan altı devlete bölünmüş olan Arnavutların bu şekilde bir araya getirilmesine de mani olunmaktadır. Altı devlete bölünmemiş bir Arnavutluk Balkanlarda tek başına istikrarı sağlayabilecek bir idare görüntüsü verir. Ondan dolayı Hem Müslüman Arnavutların sayısı azaltılmalı hem de Arnavut coğrafyası parçalanmalıdır. Eğer bu gerçekleşmezse Asya ve Avrupa’nın en kısa kara geçiş noktasını temin eden Balkanların Arnavutkontrolüne girme ihtimali çok yüksektir. Bunun gerçekleşmemesi için de önce Müslümanların bir kısmı Hristiyanlığa bir kısmı seküler anlayışlara itilmekle içlerinde siyasi birlik oluşturacak olan Arnavutlar bir şekilde parçalı halde tutulmaya çalışılmaktadır. Buna bağlı olarak da 100 yıl içerisinde altı devlete parçalanacak şekilde bölünmüş Avrupa-Asya arasındaki en kısa karayolu başta Arnavutlar olmak üzere Balkan halklarının denetiminden uzak tutulmaktadır.

Osmanlı döneminde tek bir devlet halinde yaşayan Arnavutlar, Osmanlı’nın çekilişi sürecinde ve çekildikten sonra savaşlar işgaller adaletsiz yapılan barış antlaşmaları sonucunda gelecekte istikrarlı bir yapı oluşturmamaları için altı devlete dağıtılmıştır. Bu şekilde büyük devletler Balkanları, arka bahçesi olarak tutmaya devam etmiştir. Eğer Arnavutlar tek bir devlet içinde ve Osmanlı döneminde de olduğu gibi çoğunluğu bir

birine yakın Müslümanlar olarak kalmaya devam etselerdi Balkanların kontrolünü çok rahat ellerine geçirebilirlerdi.

Öte yandan Milliyetçilik akımları merkezi imparatorluklarda ağır etkiler bırakmış, onları yıkılışa kadar sürüklemiştir. Milliyetçilik akımlarının merkezi imparatorluklarda yıkıcı sonuçlar bırakan etkileri tesadüfi karşılaşılan hadiseler değildi. Bizzat planlanarak, birtakım iç çatışma hareketleri hazırlanarak üretilen zararlı sonuçlardı. Bu hadiseler tesadüfi olsaydı, karşılaşılan zararlı sonuçlarından dersler çıkarılıp bir daha tekrar edilmemesi gerekirdi. Zararlı neticeleri görülmesine rağmen aynı milliyetçilik merkezli kışkırtmaların sürekli tekrar ettirilmesi, bu nokta da taammüdi hareketlerin olduğu sonucunu zorunlu olarak çıkartır. Bir el ya da eller rakibi olan devletleri zayıflatmak için her usule başvurduğu gibi milliyetçilik merkezli kışkırtmaları da kullandığı, istismar ettiği defalarca görülmüştür.

Yüzyıllarca birlikte yaşayan farklı etnik kökenlerden halklar, kendilerine bu farklılıklar hatırlatılmak hatta sürekli gündemde aynı sıcaklık da tutulmak suretiyle birbirlerine düşman edilmiştir. Halbuki birbirlerine bu şekilde düşman edilen halklar, çok değil 100-200 yıl öncesi, hele 1789 Fransız İhtilali temel alındığında belki de 20-30 yıl öncesi birlikte huzur içinde yaşayan insanlardı.

Elbette aralarında bir takım sorunlar mutlaka olabilirdi ancak farklı etnik kimlik temelli ayrı ayrı kamplaşmalara dönüşmüş, birbirleriyle savaşa gidecek kadar bir düşmanlık içinde değillerdi. Halkları, birbirlerine silah kullanmaya varan bu şekilde düşmanlık için iten milliyetçilik merkezli çatışmaların aslında bir karşılığı da yoktu. Çünkü milliyetçilik merkezli tartışmalar sonucu birbirlerini boğazlamaya varacak duruma gelen halkların, milliyetçilik tartışmaları yaşamadığı durumlarda birbirleriyle barış içinde yaşadığı da görülmüştü.

O halde milliyetçilik tartışmalarının suni, körükletilen, üretilen, kışkırtılan kavgalar olduğu anlaşılmaktaydı. Bu şekilde suni çatışma alanları oluşturulan halklardan olan Arnavutlar da aynı algı operasyonlarına maruz kalmışlardı. Aslında farklı kimliklerin birlikte huzur içinde yaşayabilecekleri ortamlar, çatışma sebeplerine dönüştürülmüştü.

Arnavutlarla birlikte tüm Müslüman ahalinin huzur içinde yaşadığı Osmanlı'da Kosova, Selanik ve Manastır'la merkez Arnavut topraklarının, milliyetçilik merkezli çatışmalarla

kaybedilmemesi için elinden geleni yaparken, amacı topraklarını kaybetmekten çok, buralardaki Müslüman halkın başına gelecek olanları önlemek kaygısındaydı.

Çünkü Osmanlı, başka dinlere gösterdiği hoşgörünün, Müslüman vatandaşlarına gösterilmeyeceğinden korkuyordu. Çünkü Yunanistan'a 1827'de, Karadağ, Sırbistan ve Romanya'ya 1878'de, Bulgaristan'a 1908'de bağımsızlık verilirken, Müslüman Boşnaklar ve Arnavutlarla meskun bölgelere işgal edilmek düşüyordu. Halbuki Balkanlardaki uluslar bağımsızlığı hak ediyorsa, bu haktan Boşnakların ve Arnavutların da yararlandırılması gerekiyordu.

İşte burada büyük devletler Müslüman uluslara, Hristiyan uluslara gösterdiği hoşgörüyü göstermiyor, Yunanistan, Karadağ, Sırbistan, Bulgaristan bağımsızlık kazanırken Bosna Hersek işgal ediliyordu. Bu çerçevede nüfusunun çoğu Müslüman olan Kosova, Makedonya, Arnavutluk gibi önde gelen Arnavut bölgelerine de Bosna-Hersek'ten farklı muamele yapılmayacağını iyi bilen Osmanlı, bağımsızlığını kazanan ve işgal edilip başka bölgelerden gelen Müslümanlarla da olsa iyice çoğalan Müslüman Selanik, Manastır ve Kosova Arnavutlarını ne olursa olsun kurtarmaya, işgal ettirmemeye çalışıyor, bütün güvenlik tedbirlerini ona göre alıyordu.

İşgal ettirmemeye çalışıyor çünkü buralara bağımsızlık verilmeyeceğine, buraların işgal edileceğine yönelik hiç şüphesi yoktu. Bütün uğraşlarına, gayretlerine, asker göndermelerine, askeri harcamalar yapmalarına ve bu şekilde buraları koruma gayretlerine rağmen Osmanlı, şüphelerinde haklı çıkmıştı. 1912'ye kadar her şeye rağmen Selanik, Kosova, Manastır'ı koruyan Osmanlı, kendisine karşı Karadağ, Sırbistan, Romanya, Bulgaristan ve Yunanistan'dan oluşmuş beşli koalisyon karşısında artık daha fazla dayanamamış buralardan ağır kayıplarla çekilmek zorunda kalmıştı.

Osmanlının da doğru tahmin ettiği gibi yukarıdaki koalisyon güçlerine bağımsızlık verip Bosna-Hersek'i işgal eden anlayış, Kosova, Selanik ve Manastır'a farklı muamele yapmamış, Bosna-Hersek'i işgal ettiği gibi, Kosova, Makedonya, Arnavutluk'la birlikte diğer Arnavut vilayetlerini de paylaşarak işgal etmişti ve yine Osmanlı'nın korktuğu gibi, kendi sergilediği hoşgörü, buralardaki Boşnak ve Arnavut Müslümanlara sergilenmemiş, baskı ve eziyetler sonucu yüzbinlerce Müslüman Boşnak ve Arnavut göçetmek zorunda kalırken, yine Balkanların tamamında yüzbinlerce Müslüman öldürülmüştü.

Bu şekilde, 1912'yle birlikte paylaşılarak işgal edilen bu topraklardan yapılan göçler, sadece 1912 sonrasıyla sınırlı kalmayacak, modern zamanlara kadar, üstelik dünyanın bile dikkatini çekecek derecede büyük boyutlarda devam edecektir. Dünyanın dikkatini çekecek derecede yaptırılan zorunlu göçler bile buralardaki eziyetleri bitirmeyecek, bütün dünyanın dikkatini tekrar buraya çekecek uluslararası askeri müdahaleyi gerektirecek derecede eziyetler devam edecek ve son olarak Birleşmiş Milletlerin olaya el koymasını gerektirecek boyutlara ulaşacaktı. Bu şekilde süreçlerle Kosova ve Makedonya'daki Birleşmiş Milletler müdahalesini gerektirecek Sırp saldırılarından önce de sonra da Balkanlarda tamamlanmamış tasfiye devam ettiriliyordu.

Halbuki Arnavutlarla tüm Müslümanlar bu topraklarda huzur içinde yaşamışlar, bu bölgeleri hep birlikte savunmuşlardı. Bununla birlikte Sami Fraşiri ise, “Arnavutlar, Türkler için kan dökmüşler” ifadesini kullanıyordu ama öte yandan “Osmanlı üst yönetiminde bulunmuş Arnavutlardan bahsedilmekten de geri durulmamaktaydı. Halbuki, Arnavutlar sadece Türkler için değil, kendi vatanlarını savunmak için de savaşmışlar, ayrıca, sadrazamlığa kadar üst kademelerine yükseldikleri devletin parçası haline gelmişlerdi.

Buna rağmen çok ilginç bir şekilde sadrazamlığa kadar yükselme olgusu, kimi taraflarca Osmanlı zorlamasına bağlanmaktaydı. Zorlamayla hiçbir maharet ortaya çıkmaz. Zorlamayla sadece o sırada yapılmak istenen görev, ortalama bir şekilde tamamlanır. Yoksa yapılması istenen şey, en güzel şekilde uygulamaya konuluyor, sonunda devletin üst kademelerine kadar yükseliniyorsa, burada zorlamadan söz etmek, hem bilimsel, hem de etik değildir.

Ayrıca, “Zorla ilmi terakki olmayacağı” herkesin malumudur. Osmanlı Döneminde Arnavut ilim adamlarının var oluşu ve sayıca yüksek miktarda oluşu da Arnavutların, tabi oldukları devlette, zorla görev aldıkları kanaatini çürütmektedir. Öte yandan, zorla Müslümanlaştırıldığı iddiası gibi, Osmanlı'ya zorla tabi oldukları iddiası da bilimsel temelden yoksundur. Yukarıda da ifade edildiği gibi, zorlamayla hiçbir maharet ortaya çıkmaz. Osmanlı İdaresinde, küçük memuriyetler bir yana, bu denli, Arnavut Sadrazamlar, Kaptanı Deryalar, Vezirler, Şeyhülislam gibi üst düzey devlet görevlilerinin oluşu, o dönem Arnavutlarının içtenliğini yansıtır. O dönem Arnavutlarının Osmanlı İdaresini benimsediklerini, kendi bölgelerinde savaştıkları kadar, başka bölgelerde de savaştıklarını fakat aynı zamanda bazen tüm Osmanlı

Topraklarının en üst makamı olan sadrazam bile olmak üzere, Osmanlı'nın Arnavutlarla meskûn olmayan başka topraklarının da üst düzey yöneticileri olduklarını tarihte yaşanmış birçok örneğiyle birlikte ortaya koyar.

Osmanlı'dan bugüne hiçbir kaynakta, Osmanlı İdaresindeki Arnavut Sadrazamlar, Kaptanı Deryalar, Vezirler, Şeyhülislam gibi üst düzey Devlet Görevlilerinin zorlamayla çalıştırıldıklarına dair bir veri yoktur. Dolayısıyla Arnavutlar, Türkler için değil, kendi malları, namusları, çocukları için, parçası oldukları devlet adına savaşmışlar, çalışmışlardır.

Bunlara ilaveten tez çalışmasında kimlik üzerine de odaklanılmış, kimlik olgusunun net bir şekilde anlaşılmasına çalışılmış, tarihsel açıdan da Arnavut kimliğinin geçirdiği evreler incelenmiştir. Bu bağlamda Arnavut kökeninin İlriler'den Pelazgılara kadar uzandığı bilim adamlarının fikirleriyle kanıtlanmıştır. Antik dönemden başlayarak bugüne dek tarih kronolojisi de yazılmıştır. Balkan yarımadasında doğuda Traklar, güneyde Grekler, batıda İlriler olmak üzere üç büyük halkın yaşadığına dikkat çekilmiştir.

Yine tezde ele alınan konulardan biri olarak tarihi süreç içinde Arnavut kimliği ile ilgili yapılan tartışmalarda bir takım sonuçlara ulaşılmıştır. Bu bağlamda Osmanlıdan çok önceki dönemlerde yaşayan Pelazg halkının çoğunun Grekçe konuşmadıkları ve Grek olmadıkları kanıtlanmıştır. Bunlar Balkan yarımadasının batısında yaşarken diğer gruplarla nasıl iç içe oldukları ele alınmıştır. Antik dönemde Balkan yarımadasında doğuda Traklar, güneyde Grekler, batıda İlrilerin, üç büyük balkan halkları olduğu belirtilmiştir. İlriler tarihi sürecini ortaya koyduktan sonra Arnavut adının manası ve etnik isminin gelişi de ele alınmış, bununla ilgili bütün açık tartışmalar bir araya getirilmeye çalışılmıştır.

Sonrasında Arnavut kimliğinin bir parçası olan dil uzantıları bir araya getirilmiştir. Bugünkü Arnavutçanın ve o zamanki konuşulan dil ile bağlantıları ortaya konulmuştur. Bunun yanı sıra o dönemdeki bölgede konuşulan diğer diller ile benzerliklerin tespiti yapılmıştır. Arnavutçanın lehçeleri ve bu lehçelere giren yabancı kelimelerin ne miktarda olduğu belirlenmiştir. Bütün bunları yazarken bir kimliği koruyan ve geliştiren en önemli etkenin dil olduğu vurgusuna yer verilmiştir.

Öte yandan Osmanlı geldiği zaman Arnavutlar kültürel ve siyasi açıdan zor ve yok edici bir süreçten geçmekteydiler ve bu yüzden Osmanlı, çoğu Arnavutlar tarafından kurtarıcı olarak da değerlendirilmekteydi. Bu nedenle de tamamen gönüllü olarak yayılan İslam'ın, din adamlarının fikirleri, İslam dininin samimiyeti, hoşgörüsü, İslam dininin ahengi gibi cazip yönleriyle taraftar kazandığı etkenlere değinilmiştir.

O dönemdeki Sırp ve Yunanların, halk üzerindeki baskıları, kilisenin otoriter tutumları, İstanbul'daki Patrikhanenin yanlışları gibi sebeplere karşılık Arnavutların İslam dininin toleranslı yönünden de etkilendiği ele alınmıştır. Ayrıca İslam dininin Arnavut kimliğini koruyan bir yapısı olması, İslam'ın, Arnavutlar arasındaki yayılmasını hızlandırdığı izah edilmiştir.

Osmanlının zayıflamasını fırsat bulan Slav devletlerinin, Arnavut topraklarına saldırdığı böylece Osmanlının çekilmesiyle Arnavutların bağımsızlıklarını kazanmak bir yana Yunan, Karadağ, Sırp, İtalyan işgallerine maruz kaldığı belirtilmiştir. Bu süreç içerisinde Osmanlı sonrası Arnavutlar kendilerini savunmak için organize olmuşlar, işgal tehlikesi karşısında bir an evvel bağımsızlığı gündeme getirmişler, Arnavut elitinin de verdiği uğraşlarla bağımsızlıklarını kazanmışlardır.

Fakat Bağımsızlık ilanı Arnavutların sorununa çare olamamış, bağımsızlık sonrasında Arnavut toprakları komşu ülkelerin işgal emellerine maruz kalmıştı. İşgal için yabancı entrikaların farkına varılsa da işgaller önlenememişti. Komünist dönemi öncesi ve sonrası ise Arnavut liderlerinin istikrarsızlığıyla geçmişti. Arnavutlara komşu ülkelerin amacı Arnavut kimliğini ortadan kaldırmak idi. Bu çerçevede bir kimlikten birkaç tane kimlik çıkarmak ve üretilen bu parçalı kimlik yapısını da zamanla teker teker yok etmek idi. Bütün bu entrikalara tezin içinde teker teker yer verilmiştir.

KAYNAKÇA

Arşiv belgeler

BOA. YEE, Dosya No:14, Gömlek No:212, T:1297.Za.9, Adet:1/6.

BOA, Y. EE, 79/8.

BOA, Y. EE, 69/29.

BOA, HR.SYS, 121/43.

BOA. HR. SYS, 151/96.

BOA. A. AMD, 76/27.

BOA. MKT. MHM, 679/5.

BOA. MV. 227/178.

BOA. Y.MTV. 296/176.

BOA. DH.SAID. d, 26/471.

BOA. EUM. 1. şb. 14/7_3.

BOA. EUM. 1. şb, 14/7-1,3,5.

Kitaplar

AFYONCU, Erhan., (2002), Sorularla Osmanlı İmparatorluğu I, İstanbul.

ALPAN, Necip, P., (1978), Prizren Birliği ve Arnavutlar, Ankara.

ALİ, Ymeri., (1999), MËQËSËIA SHQIPTARO – TURKE, ELITE, Tiranë.

ARMAOĞLU, Fahri., (2013), 19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789–1914), Timaş Yayınları, Ankara.

ARMAOĞLU, Fahri., (2014), 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995), Timaş Yayınları, Ankara.

ARNOLD, W, Thomas, (2004), Historia e Përhapjes së Islamit, Dituria Islame, Prishtinë.

BARTL, Peter., (?), Shqiptarët nga mesjeta deri deri në ditët tona, për: Afrim Koçi, Tiranë: Instituti i dialogut & Komunikimit.

BİÇOKU, Kasem., (1999), Fallangat që Rrezikojnë Kombin Shqiptar, Tiranë.

BAHADIR, Gürbüz., (2002), Batı'dan Doğu'ya Uzanan Çizgide BALKANLAR ve TÜRKLER, Çizgi Kitabevi, (?).

KEÇMEZİ, Sabile Basha., (2003), Organizatat dhe grupet ilegale në Kosovë 1981-1989, Prishtinë.

BASHA, M, Ali., (2000), İslami në Shqipëri gjatë shekujve, Titanë.

BOZBORA, Nuray., (1995), Osmanlı Yönetiminde Arnavutluk, Arnavut Ulusçuluğunun Gelişimi, Ankara.

BOZBORA, Nuray., (2002), Shqipëria dhe Nacionalizmi Shqiptar në Perandorinë Osmane, Tiranë.

CEKA, Hasan., (1998), Në Kërkim të Historisë Ilire, Akademia e Shkencave e RSH, Instituti i Arkeologjisë, Tiranë.

- CASTELLAN, Georges., (?), Historia e Ballkanit (shek XIV – XX), Per: Arben Puto, Luan Omari, Tiran.
- CLAYER, Nathalie., (2009), Në fillimet e nacionalizmit shqiptar, (Lindja e një kombi me shumicë myslimane në Evropë) Për: Artan Puto, Botimet Përpjekja, Tiranë.
- CHARLES & BARBARA Jelavich, (2004), Themelimi i Shteteve Kombëtare të Ballkanit 1804 – 1920, çev: Betim Muça, Dituria, Tiranë.
- ÇELİK, Bilgin., (2004), İttihatçılar ve Arnavutlar, Büke Yay, İstanbul.
- DALİPI, Qerim., (2012), Arberia midis Republikës së Vendikut dhe Perandorisë Osmane (1355 – 1443), ARS – ZZ, Tetovë.
- DEMIRAJ, Shaban., (1994), Gjuhsi Ballkanike, Logos-A, Shkup.
- DEMIRAJ, Shaban., (2017), EPIRI, pellazgët, etruskët dhe shqiptarët, Akademia e Shkencave dhe Arteve e Kosovës, Libri 58, Prishtinë.
- DOJA, Albert., (2001), Përdorimi Politik i Fesë në Rindërtimin e Identiteteve: Rasti shqiptar, Instituti Shqiptar për Studime Ndërkombëtare, Tetor.
- DUKA, Ferit., (2009), Shekujt Osmanë në Hapsirën Shqiptare (studime dhe dokumente), UET Press, Tiranë.
- DUMONT, Paul., ve GEORGEAN, François., (1997), Bir İmparatorluğun Ölümü (1908–1923), Çev: Server Tanilli, İstanbul.
- EMINI, Besnik., (2016), E Kaluara Tani, Shoqata e Historianëve, Shkup.
- FRASHËRI, Sami., (1999), Shqipëria Ç’ka QSHQIPËRIA Ç’KA QENË, Ç’ËSHTË E Ç’DO TË BËHETË?, DËJA, Prishtinë.
- FRASHËRI, Sami., (1994), Personalitetet Shqiptare Në Kamus Al A’lam, Vepra 9, për: Mehdi Polisi, Logos-A, Shkup.

ФЕЈЗУЛА, Укшини., (1998), Учество на Албанскиот народ во револуционерните движења во втората половина на XIX до почеток на XX век односно до младотурската револуција. Интердисконт, Скопје.

SHKELZEN, Gashi., Historia e Kosovës (në tekstet mësimore të historisë në Kosovë, Shqipëri, Serbi, Mali i Zi, Maqedoni), Instituti për Studime në shoqëri, e në kulturë, Prishtinë, 2016.

HAMMER, Joseph, Von., (1992), *Büyük Osmanlı Tarihi*, c. I, Üçdal Neşriyat, İstanbul.

HASANI, İsmail, (2001) Vetëdija Fetare dhe Kombëtare Tek Shqiptarët, Universiteti I Prishtinës, Prishtinë.

Historia e Popullit Shqiptar, (?), Akademia e Shkencave e Shqipërisë Instituti i Historisë, Vëllimi I, Botimet Toena, Tiranë.

Historia e Popullit Shqiptar, (2002), Akademia e Shkencave e Shqipërisë Instituti i Historisë, Vëllimi II, Botimet Toena, Tiranë.

Historia e Popullit Shqiptar, (2007), Akademia e Shkencave e Shqipërisë Instituti i Historisë, Vëllimi III, Botimet Toena, Tiranë.

HOXHA, İbrahim D., (1994), Turqit Dhe Shqiptarët, “HASAN TAHSİNİ” Tiranë.

IBRAHIMI, Nexhat., (1990), Muslimanët në Ballkan në Periodën Paraosmane, Prizren.

IBRAHIMI, Nexhat., (1997), Kontaktet e para të Islamit me popujt ballkanikë në periudhën paraosmane, Logos-A, Shkup.

IBRAHIMI, Nexhat., (1999), Islami në Trojet Iliro-Shqiptare Gjatë Shekujve, Logos-A, Shkup.

İNALCIK, Halil ve dğr. (1993), “Türkler ve Balkanlar”, *Balkanlar*, Ortadoğu ve Balkan İncemeleri Vakfı, İstanbul.

İNALCIK, Halil., (2003), Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağ (1300-1600), Çev: Ruşen Sezer, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

ISLAMI, Selim., (2008), Historia e Ilirëve, Botimet Toena, Tiranë.

JACQUES, Edwin, E., (1995), SHQIPTARËT historia e popullit shqiptar nga lashtësia deri në ditët e sotme, Kartë e Pendë, Tiranë.

JELAVÍCH, Barbara., (1999), Historia e Ballkanit (shek XVIII dhe XIX) Vëllimi I, Per: Gjergj Peçi, Tiran.

KACORI, Thoma., (2000), Ndriçime, Shkupi, Shkup.

KADARE, İsmail., (2004), Poshtërimi në Ballkan, onufri, Tiranë.

KADARE, İsmail., (2006), İdentiteti Evropian i Shqiptarëve, Onufri, Tiranë.

KALESHI, Hasan., (1991), Kontributi i Shqiptarëve në Dituritë Islame, Botues: Autori, Prizren.

KANTAR, Şefik., (2017), Sari Salltëk Babai (Në Gjuhën e Sodit) Për: Metin Izeti, UKID, Istanbul.

KARAL, Enver, Ziya., (1988), Osmanlı Tarihi (Islahat Fermanı Devri 1856–1861), Cilt-VI Ankara.

KARAL, Enver, Ziya., (1996), Osmanlı Tarihi (1908–1918), (II. Mesrutiyet ve I. Dünya Savası), Cilt-IX. Türk Tarihi Kurumu, Ankara.

KOLA, Aristidh, P., (2008), ARVANITË dhe Prejardhja e Grekëve, Botimet Toena, Tiranë.

KORKUTİ, Muzafer., (2003), Parailirët, Ilirët, Arbërit, Botimet Toena, Tiranë.

KRAJA, Hafiz, Ali., (1997), A DUHET FEJA (a e pengon bashkimin kombëtar) FURKAN, Shkup.

KRISTO, Frashëri., (2013), Etnogjeneza e Shqiptarëve (vështrim historik), Botimet M & B, Tiranë.

KRISTO, Frashëri., *Si e Shiti Zogu Shën Naumin*, Përgaditur nga Shteti Web, (?).

- KULENOVIQ, Tarik., (2012), *Islami Politik*, Logos-A, Shkup.
- KURAT, Akdes, Nimet., (1948), *Rusya Tarihi: başlangıcından 1817'ye kadar*, Türk Tarih Kurumu, Ankara.
- LITA, Qerim., *Problemet Shqiptare në RP(S) të Maqedonisë 1944-1974, Avancimi i Statusit*, Vëll: 5, Logos-A, Shkup, 2018.
- MALCOLM, Noel., (1999), *Kosova, Balkanları Anlamak İçin*, İstanbul.
- MALCOLM, Noel., (2001), *KOSOVA një Histori e Shkurtër*, Koha Ditore, Tiranë.
- MAKEDONYA (1992), *Harp Akademileri Basımevi*, İstanbul.
- MANTRAN, Robert., (2004), *Historia e Perandorisë Osmane*, per: Asti Papa, Dituria, Tiranë.
- McCARTHY, Jastin., (2015), *Vdekje dhe Dëbim (spastrimi etnik i myslimanëve osmanëve 1821-1922)*, Alsar, Tiranë.
- MID'HAT, Frashëri., (1999), *Fati i Shqipërisë, "Lumo Skëndo"*, Tiranë.
- MUSAI, Musa., *Përceptimi i identitetit kombëtar dhe fetar te shqiptarët e Turqisë dhe të Maqedonisë*, Logos-A, Shkup, 2006.
- MYZYRI, Hysni., (2001), *Historia e Shqipërisë dhe shqiptarëve*, Siprint, Prizren.
- QOSJA, Rexhep., (2006), *İdeologjia e Shpërbërjes*, Toena, Tiranë.
- QOSJA, Rexhep., (2006), *Realiteti i Shpërfillur*, Toena, Tiranë.
- PANDELI, James, William., *Oh Shqipëri, Shqipëria ime e mjerë*, Për: Shpend Ahmeti, Dinograf, Shkup, 2010.
- PİRO, Misha., (1997), *Duke kërkuar rrënjët ode Kthimi i shqiptarëve në histori*, Botimet Toena, Tiranë.

- PËRRAKU, Muhamet., (1996), Lidhja Shqiptare “BESA – BESËN” në burimet serbe 1893-1902, Prishtinë.
- POINCARE, Raymond., (2006), Lufta e parë dhe e dytë Ballkanike si dhe Konferenca e Londrës (1912 – 1913), Logos-A, Shkup.
- POPOVIÇ, Aleksandar., (2005), Balkanlarda İslam, Türkçesi: Komisyon, İnsan Yayınları, İstanbul.
- POULTON, Hugh., (1991), Balkanlar Çatışan Azınlıklar, Çatışan Devletler, Sarmal Yayınevi, İstanbul.
- PUTO, Arben., (2009), Shqipëria Politike 1912-1939, Botimet Toena, Tiranë.
- RAHIMI, Shukri., (1971), Rilindja dhe Emancipimi Kombëtar, Privat, Shkup.
- RAMADANI, Naser., (1998), *Depërtimi Osman Në Maqedoni Dhe Zhvillimi i Arsimit Islâm gjatë shekujve 9-10 h. /XV-XVI*, (Osmanlı’nın Makedonya’ya girişi XV ve XVI yüzyıllarda İslam eğitiminin gelişmesi), Mexhlisi Shura B.İ.M, Shkup.
- RİZAJ, Skender., (1982), Kosov gjat shekujve XV, XVI dhe XVII, Rilindja, Prishtinë.
- RİZAJ, Skender., (1993), Kosova, Arnavutların ve Türklerin Dünü, Bugünü ve Yarını, Arnavut Entelektüellerinin Bilimler ve Sanatlar Akademisi, Priştine.
- SCHMITT, Oliver, Jens., (2012), KOSOVA Histori e Shkurtër e Një Treve Qendrore Ballkanike, Koha, Prishtinë.
- SCHMITT, Oliver, Jens., (2012), Shqiptarët, Një histori midis Lindjes dhe Perëndimit, K & B, Tiranë.
- SEJJİD, Muhammed, Dikën., (1994), Studime Mbi Historinë e Shtetit Osman, (Osmanlı İmparatorluğu üzerine çalışmalar), Për: Muhamed Mustafa dhe Nuredin Ahmedi, Meshihati i Bashkësis Islame të Maqedonis, Shkup.
- STËPÇEVIÇ, Aleksandar., (2002), İLİRËT Historia, Jeta, Kultura, Simbolet e kultit, Btimet Toena, Tiranë.

SHEHU, Agim., NIKOLLA, Pal., (2001), Historia e hartografisë shqiptare, Soros, Tiranë.

SHERIFI, Isak., (2003), Zhvillimet politiko-diplomatike në ish-Jugosllavi me theks të veçantë Kosova dhe Maqedonia 1981-2008, (Punim Doktorature) Universiteti i Tiranës, Marrëdhënie Ndërkombëtare dhe Diplomaci, Tiranë.

SUGAR, F, Peter., (2007), Europa Juglindore nën sundimin osman 1354-1804, Dituria, Tiranë.

SULSTAROVA, Enis., Jam Evropë! Logos-A, Shkup, 2012.

ŞAHİN, Turhan., (1988), Öncesiyle ve Sonrasıyla 93 Harbi, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.

ŞÜKRULLAH, (1947), *Behcetüttevarih*, Çev. Çifçioğlu, N, Atsız, Türkiye Yayınevi, İstanbul.

TËRNAVA, Muhamet., (2007), Diskursi shkurtër nga toponimia, betejat e Kosoves gjatë shekujve XIV - XV, Prishtinë.

UÇAROL, Rifat., (1995), Siyasi Tarih, Dev Yayınları, İstanbul.

UDOVİČKI, Jasminka., & RIDGEWAY, James., (1998), Makthi etnik i Jugosllavisë, Albin, New York.

Universiteti Shtetëror i Tiranës, (1967), Gjergj Kastrioti SKËNDERBEU dhe Lufta Shqiptaro – Turke e Shekullit XV, Tiranë.

VLORA, Syrja., (2013), KUJTIME nga fundi i sundimit Osman në Luftën e Vlorës, për: Marenglen Verli & Ledia Dushku, Qendra e Studimeve Albanologjike, Tiranë.

VLORA, Syrja., (2015), *Shqipëria Pasosmane 1912-1920*, Logos-A, Shkup.

WAGNER, Alina., (2016), Musine Kokalari dhe Social-Demokracia në Shqipëri, Friedrich Ebert, Tiranë.

Tezler

ÜNLÜ, Mucize, Sarı., (1996), *Manastır Vilayeti'nin İdari ve Sosyal Yapısı (1873-1912)*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi, Samsun.

Semipozyumlar

ARNOLD, W, Thomas., (1997), Përhapja e Islamit në Shqipëri, semipozyum “Rreth Përhapjes së Islamit Ndër Shqiptarët” haz: Muhidin Ahmeti, Aziz Mahmud Hudaji Vakfi, Shkodër, s. 5–24.

DELVINA, Sherif., (1997), Tentativë e Pasuksesshme Dhune Fetare, semipozyum, “Rreth Përhapjes së Islamit Ndër Shqiptarët”, haz: Muhidin Ahmeti, Aziz Mahmud Hudaji Vakfi, Shkodër, s. 43 – 65.

DUKA, Ferit., (1997), Momente të Kalimit në Islam të Popullsisë Shqiptare në Shekullin XV – XVII, semipozyum, “Rreth Përhapjes së Islamit Ndër Shqiptarët”, haz: Muhidin Ahmeti, Aziz Mahmud Hudaji Vakfi, Shkodër, s.103 – 114.

ISMAILI, Imam, Vehbi., (1997), Baza e Çdo Feje – Përsosmëria Morale, semipozyum, “Rreth Përhapjes së Islamit Ndër Shqiptarët”, haz: Muhidin Ahmeti, Aziz Mahmud Hudaji Vakfi, Shkodër, s. 37 – 41.

LALAJ, Ana., (1997), Roli i Islamit Për Forcimin e Unitetit Kombëtar Shqiptar në Dhjetëvjeçarin 1981-1991, semipozyum, “Rreth Përhapjes së Islamit Ndër Shqiptarët”, haz: Muhidin Ahmeti, Aziz Mahmud Hudaji Vakfi, Shkodër, s. 157-162.

MORINA, Qemajl., (1997), E Vërteta dhe Paragjykimet Për Islamin në Botë dhe Ndër Shqiptarët, semipozyum, “Rreth Përhapjes së Islamit Ndër Shqiptarët”, haz: Muhidin Ahmeti, Aziz Mahmud Hudaji Vakfi, Shkodër. s. 115 – 129.

PIRRAKU, Muhamet., (1997), Shkaqet e Kalimit në Islam te Shqiptarët, semipozyum, “Rreth Përhapjes së Islamit Ndër Shqiptarët”, haz: Muhidin Ahmeti, Aziz Mahmud Hudaji Vakfi, Shkodër. s.25 – 35.

PIRRAKU, Muhamet., (1997), Roli i Islamit në Integrimin e Shqipërisë Etnike dhe të Kombit Shqiptar, semipozyum, “Rreth Përhapjes së Islamit Ndër Shqiptarët”, haz: Muhidin Ahmeti, Aziz Mahmud Hudaji Vakfi, Shkodër, s.75 – 101.

- REXHA, Iliaz., (1997), Antagonizmi Ndërmjet Dy Kishave Për Dominim Në Tokat e Arbërisë (I Hapi Rrugë Fesë Islame), sempozyum, “Rreth Përhapjes së Islamit Ndër Shqiptarët”, haz: Muhidin Ahmeti, Aziz Mahmud Hudaji Vakfi, Shkodër, s. 67 – 74.
- RIZAJ, Skender., (1997), Islamizimi i Popullit Shqiptar, sempozyum, “Rreth Përhapjes së Islamit Ndër Shqiptarët” haz: Muhidin Ahmeti, Aziz Mahmud Hudaji Vakfi, Shkodër, s.131 – 151.
- DEZHGIU, Muharrem., “Pavarësia e Shqipërisë Përballë Sfidave Gjatë Luftës së Dytë Botërore” (Ed. Maringlen Verli), Pavarësia e Shqipërisë dhe Sfidat e Shtetit Shqiptar Gjatë Shek. XX, Tiran: Instituti i Historisë Universiteti i Tiranës, 2008, s. 315-325.
- EGRO, Dritan., “Pavarësia e Shqipërisë, një Moment i Rëndësishëm në Tranzicionin e Elitës Shqiptare”, (Ed. Maringlen Verli), Pavarësia e Shqipërisë dhe Sfidat e Shtetit Shqiptar Gjatë Shek. XX, Tiran: Instituti i Historisë Universiteti i Tiranës, 2008, s. 145 - 151.
- GJEÇOVI, Xhelal., “Çështja Kombëtare Shqiptare në Vitet e Luftës së Dytë Botërore”, (Ed. Maringlen Verli), Pavarësia e Shqipërisë dhe Sfidat e Shtetit Shqiptar Gjatë Shek. XX, Tiran: Instituti i Historisë Universiteti i Tiranës, 2008, s. 326-337.
- NAILE, Demiri., “Masakra e Tivarit në letërsinë shqipe”, Konferenca Shkencore “Masakra e Tivarit 1945” 30-31 Mars 2013, Ulqin. s. 409-422.
- PRIFTI, Kristaq., “Shpallja e Pavarësisë së Shqipërisë dhe Çështja e një Shteti të Njësuar Kombëtar”, (Ed. Maringlen Verli), Pavarësia e Shqipërisë dhe Sfidat e Shtetit Shqiptar Gjatë Shek. XX, Instituti i Historisë Universiteti i Tiranës, Tiranë, 2008, s. 19-30.
- RAMA, Fatmira., “Probleme të Pavarësisë dhe të Konolidimit të Shtetit Shqiptar në Debatin Politik në Emigracionin Shqiptar (1925-1939)”, (Ed. Maringlen Verli) Pavarësia e Shqipërisë dhe Sfidat e Shtetit Shqiptar Gjatë Shek. XX, Tiran: Instituti i Historisë Universiteti i Tiranës, 2008, s.300-313.

SHPUZA, Gazmend., “Pavarësia e Shqipërisë në Vorbullën e Ngjarjeve të Viteve 1913-1915”, (Ed. Maringlen Verli), Pavarësia e Shqipërisë dhe Sfidat e Shtetit Shqiptar Gjatë Shek. XX, Tiran: Instituti i Historisë Universiteti i Tiranës, 2008, s. 205-217.

Sürelî Yayınlar

- ASLANTAŞ, Selim., Sırp İsyanının Uluslararası Boyutu (1804-1813), Uluslararası İlişkiler, Cilt. 6, Sayı: 21, Bahar 2009, s.109-136.
- AŞKIN, Muhittin., Kimlikler ve Giydirilmiş Kimlikler, Journal of Graduate School of Social Sciences, Cilt: 10 , Sayı: 2 , Ocak 2007, s.213-220.
- BALETA, Abdi., Brejtësiti e Identitetit Shqiptar, Shenja Nr: 66, Shkup, Tetor 2016, s.12- 15.
- СОКОЛОВСКИ, Методија., (1963), “Турски Извори Податоци Од XV И XVI Век За Градот Битола”, (XV ve XVI yüzyılda yazılan Manastır ile ilgili Türkçe kaynakları), *Гласник*, На Институтот За Национална Историја, бр.1, Скопје. s.127-156.
- СТОЈАНОВСКИ, Александар., (1965), “Дали Постоел Битолскиот Санџак Во Првите Векови Од Турската Власт Во Македонија”, (Osmanlı hakimiyetinin ilk aşğında Makedonya’da Manastır Sancağı var mıydı), *Гласник*, Институт За Национална Историја, Скопје. s. 119-122.
- DOĞRU, Halime., (2002), “Osmanlı Devleti’nin Rumeli’de Fetih ve İskan Siyaseti”, *Türkler*, c. IX, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s. 165-173.
- GASHI, Rexhep., Llojet e burgjeve dhe kampeve të punës dhe pozita e personave të dënuar në Shqipëri gjatë periudhës së diktaturës komuniste, Thesis, Nr.1, 2012. s. 27-50.
- EROĞLU, Haldun., (2002), “Klasik Dönemi Osmanlı Şehzadelik Konumuna Dair Bazı Görüşler”, *Türkler*, c. IX, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s. 855-858.
- FSHAZI, Falma., II. Meşrutiyet ve Arnavutluk’taki Osmanlı Algısı: Arnavutlarla Osmanlının Düşman olduğu “O An”. İ.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi, No: 38, Mart 2008, s. 161- 178.
- İBRAHİMİ, Zeqirija., Shqiptari i Përjashtuar dhe i Diskriminuar, Shenja, Nr: 66, Shkup, Tetor 2016, s. 40 – 43.

- İNALCIK, Halil., (2002), “Osmanlı Devleti’nin Kuruluşu”, *Türkler*, c. IX, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s. 66-86.
- İNBAŞI, Mehmet., (2002), “Makedonya’da Osmanlı Hâkimiyeti: Değişen ve Değişmeyen Kimlik”, *Dünden bugüne Makedonya Sorunu*, Haz. Murat Hatiboğlu, Asam, Ankara, s.27-44.
- İNBAŞI, Mehmet., (2002), “Balkanlar’da Osmanlı Hâkimiyeti ve İskân Siyaseti”, *Türkler*, C. IX, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara, s. 154-162.
- İSKEFİYELİ, Zeynep., Ermeni Kimliğinin Oluşumunda Din Faktörü: Hristiyanlık, Kilise ve Misyonerler; Akademik İncelemeler Dergisi, Cilt:2 Sayı:1 Yıl:2007, s.231-255.
- JASHARİ, Hasan., Identiteti i Shqiptarëve Dhe Debatet Rreth Kosovarëve, Shenja, Nr: 66, Shkup, Tetor, 2016, s. 54 – 56.
- KARPAT, Kemal, H., (1992), Balkanlar, İslâm Ansiklopedisi, Türkiye Diyanet Vakfı, C. V, İstanbul, s. 25-32.
- KEMAL, Yakut., (?), Fransız İhtilali, Ünite 4. s.69–84.
- KRASNIQI, Milazim., Shtresimet e Identitetit Shqiptar, Shenja Nr: 66, Shkup, Tetor 2016, s. 16 – 20.
- KUZUCU, Kemalettin., Layihalar Işığında Bağımsızlık Sürecinde Arnavutluk’un Sosyal ve Siyasal Durumu (1860-1908), Türk Dünyası İncelemeler Dergisi, XII/2, 2012, s. 309-332.
- MATOSHİ, Halil., Kosova: Ndërtim (i vështir) i një Kombi, Shenja Nr: 66, Shkup, Tetor, 2016, s. 21 – 24.
- OKAY, Orhan., DÜZDAĞ, Ertuğrul., (2003), TDV, İslam Ansiklopedisi, mad: Mehmet Akif Ersoy, c. 28, Ankara s. 432-439.
- ORTAYLI, İlber., (1985), “Balkanlarda Milliyetçilik”, *Tanzimat’tan Cumhuriyet’e Türkiye Ansiklopedisi*, cilt: 4, İstanbul. s. 1031-?.

ÖZTÜRK, Yücel., Tarih ve Kimlik, Akademik İncelemeler Dergisi, Cilt:2 Sayı:1
Yıl:2007, s.1-25.

POPOCI, Agim., Kosovari, Ofendimi., Që Dëshiron Të Bëhet Komb!, Shenja, Nr: 66,
Shkup, Tetor 2016, s. 44 – 47.

RİZAJ, Skender., Bashkimi paqësor – “Revistë e përkohëshme edukativo - arsimore dhe
kulturore”, Organ i Shoqatës Bashkimi - Prishtinë, nr. 4-5, gusht - shtator,
Prishtinë: 1992, (?).

SALLOVA, Donik., Çështja e identitetit kosovar, Thesis, nr.1, 2015, Prishtinë, s.109-
122.

SULEJMANI, Rizvan., Identiteti Kosovar Vs. Identitetit Shqiptar, Shenja, Nr: 66,
Shkup, Tetor 2016, s. 31 – 34.

TOMOSKI, Крум., (1956-7), “Џамијите Во Битола”, (Manastır Camileri), *Годишен
Зборник На Техничкиот Факултет*, Книга 2, Том 2, Скопје. s. 29-60.

TOPRAK, Serap., 1821 Mora İsyanı, Tarihin Peşinde – Uluslararası Tarih ve Sosyal
Araştırmalar Dergisi, Yıl: 2011, Say. 6, s. 317-328.

YEDİYILDIZ, Bahaeddin., (1998), “Osmanlılar Döneminde Manastır”, *Atatürk ve
Manastır Sempozyumu*, 12-13 Ekim, Manastır Bitola, s. 21–35.

Internet

<https://www.google.com/search?q=Kosova, Manastır, İşkodra, Yanya Vilayeti harita.>

<https://www.google.com/Kufitë+e+Shqipërisë+Etnik.>

EKLER

EK 1. Osmanlı Coğrafyasında Arnavut Kökenli Devlet Görevlileri

Arnavutlar Osmanlı hakimiyeti altına girdikleri zaman, bütün Arnavut asilzadeleri, Arnavutların neredeyse tüm ileri gelenleri, İslam dinini kabul etmişlerdi. Osmanlı Devleti de İslâmı kabul edenlerin dostluğunu ve katkılarını çok iyi değerlendirmiş, Devletin en üst makamları onlara havale edilmişti. Bu meyanda, Sadrazamlık makamına ulaşmış Arnavut şahsiyetlerin sayısı 42'yi bulurken, bu sayı diğer üst düzey mevkilerde görev yapan kişilerle daha da yukarılara çıkıyordu¹¹⁹⁸.

Bunların çok yetenekli oldukları ve bulundukları makamları iyi idare ettikleri iyi bilinmektedir. Şemsettin Sami “Arnavutlar daima başkalarına hizmet etmişler, fakat kendileri için fazla uğraşmamışlardı”¹¹⁹⁹ diyordu. Ayrıca bu şahsiyetler Osmanlıya hizmet etmişlerdi¹²⁰⁰. Sami Fraşırının, örnek gösterdiği Mehmet Ali Paşa'nın Mısır için kurduğu büyük ordu son derece başarılı sonuçlar elde etmişti¹²⁰¹.

Arnavutluk dağlarında yaşayan insanların Rumeli'nin en savaşçı ve en yiğit kişileri olduğunu söyleyen Ahmet Cevdet Paşa “savaş zamanında süratlice seferber olup vatani ve milletini savunurlar. Bu topraklar iyi organize edildiği zaman, Arnavutluk'ta değil bütün Rumeli'de rahatlık sağlanır. Sultan'ın egemenliği altında iyi idare edilen bir Arnavutluk, yarın Anadolu'dan askeri konuda Osmanlı ordusuna bir ihtiyacı olmayacaktır. Çünkü kendilerini savunacak halde ve her bir anlaşmazlığı çözecek durumdadırlar” demektedir¹²⁰². Osmanlı Devletine bu şekilde hizmet eden Arnavut devlet adamlarını kronolojik açıdan sıralanacak olursa şu şekilde ele alınabilirler.

Gjergj Kastrioti; Gjon Kastrioti'nin oğlu İskender Bey'in, (1405–1468) orjinal adı Gjergj Kastriotidir. Arnavutların bağımsız yaşama ve istiklallerini koruma girişimleri, Krucyalı Gjergj Kastrioti, (İskender Bey) zamanında başlamıştır. Gjergj Kasrioti, Sultan II. Murat zamanında devşirme olarak saraya alınmış ve bu meyanda Fatih Sultan Mehmet'le aynı dönemde yetişmiştir. Büyüdüğü zaman Sırbistan'a sancakbeyi olarak

¹¹⁹⁸ Sami Frashëri, *Personalitetet Shqiptare Në Kamus Al A'lam*, Vepra 9, pë: Mehdi Polisi, Shkup: Logos-A, 1994, s.31. İbrahim D. Hoxha, s.172-3.

¹¹⁹⁹ Alban, s.26.

¹²⁰⁰ Frashëri, *Shqipërija Ç'ka Qenë, Ç'është e Çdo të Bëhet?*, s.36.

¹²⁰¹ Frashëri, *Shqipërija Ç'ka Qenë, Ç'është e Çdo të Bëhet?*, s.48.

¹²⁰² Hoxha, s.185.

tayin edilmiş, başta Şam olmak üzere daha birkaç yerde görev yapmıştı. Bu haliyle, daha o dönemde Sırların hakimiyeti, bir Arnavut'un komutasına verilmiş oluyordu ki bu, Arnavutlar için büyük bir ayrıcalık taşıyordu¹²⁰³.

Hamza Bey, İskender Beyin kuzeni veya kardeşinin oğlu olan Hamza Bey, II. Murat tarafından İskender Bey'le birlikte rehin alınmıştı. Bu şekilde Osmanlı'ya kazandırılarak Sultan sarayında yetişen iki genç, o vakitte İslâmı kabul etmişlerdi. Bu süreçle Osmanlı devletinde görev yapan Hamza ve İskender Bey'ler, daha sonra birbirlerine ters düşmüşlerdi¹²⁰⁴.

Beyazıt Paşa, Sultan Yıldırım Beyazıt'ın güvenilir bir adamıydı. Padişah, Timurlenk'in elinde düştüğü zaman, Beyazıt Paşa, onun kurtarılması için çok uğraşmıştı. Kendisi çok emin ve sadık vasıflar taşıdığı için vezir ünvanını ona layık görmüşlerdi. 1421'de Sultan Mehmet vefat etmiş, Fakat oğlu Murat çok genç olduğu için, Beyazıt Paşa ve İbrahim Paşa, Sultan Mehmet'in ölümünü saklı tutarak genç Sultan Murat'ı Amasya'dan Bursa'ya getirmeyi başarmışlardı. Bu yüzden Sultan Murat da babası gibi onu çok sevmiş ve sadrazamlık makamını ona layık görmüştü¹²⁰⁵. Cesaretiyle de temayüz etmiş olan Beyazıt Paşa, Devlet idaresinde çok zor görevler de üstlenmiş bir adamdı¹²⁰⁶.

Hamza Paşa, Beyazıt Paşanın kardeşiydi. Sultan Çelebi Mehmet, Sultan II. Murat, Sultan Mehmet Fatih'in zamanlarında görevler üstlenmiş, orduda çok başarılı olduğu için Rumeli beylerbeyliği yapılmıştı¹²⁰⁷.

Balaban Bey, Fatih Sultan Mehmet zamanında çocukken Sultanın sarayında büyümüş ve İslâmı kabul etmiş, İstanbul fethine katılmış, 1465'te ordunun başında Arnavutluk üzerine de yürümüşü. İskender Bey Kruya bölgesindeyken, Padişah Kruya kalesinin kuşatmasında, Balaban Bey'i görevlendirmişti¹²⁰⁸.

Davut Paşa, Sultan II. Beyazıt Han zamanında vezir olarak görevi yapmıştı. Çocukken rehin alınan bir diğer kişi olan Davut Paşa, yetenekli olduğundan dolayı, İslam dinini

¹²⁰³ Frashëri, *Personalitetet Shqiptare Në Kamus Al A'lam*, s.125.

¹²⁰⁴ Frashëri, *Personalitetet Shqiptare Në Kamus Al A'lam*, s.74.

¹²⁰⁵ Frashëri, *Personalitetet Shqiptare Në Kamus Al A'lam*, s.55-6.

¹²⁰⁶ Frashëri, *Shqipërija Ç'ka Qenë, Ç'është e Çdo të Bëhet?*, s.34.

¹²⁰⁷ Frashëri, *Personalitetet Shqiptare Në Kamus Al A'lam*, s.72-3.

¹²⁰⁸ Frashëri, *Personalitetet Shqiptare Në Kamus Al A'lam*, s.57.

kabul ettikten sonra Fatih döneminde Rumeli beylerbeyliğine tayin edilmişti. 1483 yılında ise Sultan II. Beyazıt Han zamanında da en büyük vezir ünvanını kazanmıştı¹²⁰⁹.

Gedik Ahmet Paşa, Osmanlı İmparatorluğu'nun meşhur vezirlerinden biri olarak, çok cesur, yetenekli bir şahıs idi. Fatih zamanında dört sene sadrazamlık makamında bulunmuş, Arnavutluk bölgesinde de görev yapmış, Fatih'ten sonra Sultan Cem'e karşı yapılan mücadelelerde¹²¹⁰ çok başarılı olmuştu¹²¹¹.

Mirahor İlyas Bey, Fatih Sultan Mehmet ve Sultan Beyazıt zamanında yaşamıştı. Sultan II. Beyazıt Han Padişah olduğunda danışman olarak tayin edilmiş, daha sonra mirahor makamına layık görülmüştü. Korça bölgesinde doğduğu için kendisine o bölgede bir çiftlik verilmiş, 1511'de de Korça'da vefat etmiştir¹²¹².

Ayas Paşa, Yavuz Sultan Selim döneminde devletin üst makamlarına ulaşmış olan Ayas Paşa, Yemen'i fetheden komutandı ve Sinan Paşa'nın kardeşiydi. Erzurum, Suriye Valilikleri ve Anadolu beylerbeyliği gibi görevler de yapmış daha sonra da Sadrazamlık makamına tayin edildiyse de, 1558'de dahil olduğu, Devletin iç sorunlarından dolayı idam edilmişti¹²¹³.

Sinan Paşa, Sultan III. Murat Han ve III. Mehmet Han zamanında beş kez Sadrazamlık yapmış, Sultan Süleyman zamanında da Malatya, Kastamonu, Gazze ve Trablus sancak beylikleri, daha sonra Erzurum, Halep ve Mısır(1569) valilikleri yapmıştır¹²¹⁴.

Mustafa Paşa, Yavuz Sultan Selim ve Kanuni Sultan Süleyman zamanlarında görev yapmıştı. Kanuni'nin kız kardeşiyle evlendikten sonra daha fazla itibar görmüştü. Çok akıllı, yetenekli ve cesur bir vezirdi. 1521'de Mısır, 1528'de İstanbul'da valilik görevlerinde bulunmuştu¹²¹⁵. 1523'te Kanuni Sultan Süleyman'ın kendisine Kuzey Arnavutluk'un Zadrim nahiyesinden 33 köylü bir mülk vermişti. Böylece bu köyler Mustafa Paşa Dugacin ailesinin mülkü haline gelmişti¹²¹⁶.

¹²⁰⁹ Frashëri, *Personalitetet Shqiptare Në Kamus Al A'lam*, s.61.

¹²¹⁰ Cem, Sultan II. Bayazıtın kardeşi idi. Bunlar ikisi de Sultan II. Mehmet Fatih'in oğullarıdır.

¹²¹¹ Frashëri, *Personalitetet Shqiptare Në Kamus Al A'lam*, s.67-8.

¹²¹² Frashëri, *Personalitetet Shqiptare Në Kamus Al A'lam*, s.100.

¹²¹³ Frashëri, *Personalitetet Shqiptare Në Kamus Al A'lam*, s.40-41.

¹²¹⁴ Frashëri, *Personalitetet Shqiptare Në Kamus Al A'lam*, s.123.

¹²¹⁵ Frashëri, *Personalitetet Shqiptare Në Kamus Al A'lam*, s.104-5.

¹²¹⁶ Duka, *Shekujt Osmanë në Hapsirën Shqiptare*, s.375.

Lütfi Paşa, Kanuni Sultan Süleyman döneminin en yetenekli tarihçilerinden biridir. 1522’de Aydın’da Sancak beyi olmuş ve daha sonra, burada bir köprü inşa ettirmiştir. Yanya sancakbeyliği yapmış, Viyana kuşatmasında Kanuni Sultan Süleyman’ın ordusunda bulunmuş, 1533’de önce Karaman, daha sonra Rumeli Valiliklerinde görev yapmıştı¹²¹⁷. Kanuni döneminde Sadrazam’lık makamına kadar yükselmiş olan Lütfi Paşa, Sultan sarayında eğitim almış ve ayrıca Kanuni’nin kız kardeşiyle evlenerek Saraya damat da olmuştu¹²¹⁸.

Ahmet Paşa, Kanuni Sultan Süleyman döneminde, önce Kapıcı Baş, Yeniçeri Ağası daha sonra da Rumeli Beylerbeyliği yapan Ahmet Paşa, 1579 yılında da Sadrazamlık makamına getirilmişti¹²¹⁹.

Dugacin Zade Mehmet Paşa, Yavuz Sultan Selim’in kızıyla evlenen Mehmet Paşa, 1550’de Halep’e vali olarak tayin edildiyse de 1554’te bu görevden uzaklaştırılmış ve İstanbul’a dönmüştür¹²²⁰.

Ferhat Paşa, Sultan III. Mehmet zamanında Sadrazamlık yapmıştır¹²²¹.

Yahya Bey Dugacini, Hicri X. yüzyıl şairlerindendi¹²²². Yaşadığı dönemlerde ve sonraki dönemlerde şiirleri ilgiyle okunmuş olan Yahya Bey, bu haliyle hem kalem, vaktiyle Yeniçeriye katılmış olmakla hem de kılıç erbabı olarak temayüz etmiş bir şahsiyettir.

Yemişci Hasan Paşa, Şirvan’da bir süre valilik yaptıktan sonra, Sultan III. Mehmet Han zamanında sadrazam olmuştur¹²²³.

Kara Ahmet Paşa, Kanuni döneminde iki sene Sadrazam olarak görev yapmış, 1554’te karıştığı bazı entrikalardan dolayı ölümle cezalandırılmıştır¹²²⁴.

Kara Mustafa Paşa, Bir dönem Yeniçeri’nin başında olan Kara Mustafa Paşa, Sultan IV. Murat ve Sultan İbrahim zamanlarında Sadrazamlık yapmış, fakat onun döneminde

¹²¹⁷ Hasan Kaleshi, **Kontributi i Shqiptarëve në Dituritë Islame**, Prizren: Botues: Autori, 1991, s.47.

¹²¹⁸ Frashëri, *Personalitetet Shqiptare Në Kamus Al A’lam*, s.91.

¹²¹⁹ Frashëri, *Personalitetet Shqiptare Në Kamus Al A’lam*, s.38-9.

¹²²⁰ Frashëri, *Personalitetet Shqiptare Në Kamus Al A’lam*, s.64.

¹²²¹ Frashëri, *Personalitetet Shqiptare Në Kamus Al A’lam*, s.65-6.

¹²²² Frashëri, *Personalitetet Shqiptare Në Kamus Al A’lam*, s.85.

¹²²³ Frashëri, *Personalitetet Shqiptare Në Kamus Al A’lam*, s.86.

¹²²⁴ Frashëri, *Personalitetet Shqiptare Në Kamus Al A’lam*, s.87.

ortaya çıkan “cinci hoca” ve entrikalarından kurtulamayarak ölümle cezalandırılmıştır¹²²⁵.

Amcazade Hüseyin Paşa, IV. Mustafa zamanında Sadrazamlık makamına gelmiştir. 1683 yılında Viyana yenilgesiyle otoritesi zayıflamış, bu yüzden başka görevlere tayin edilmiştir¹²²⁶.

Arabacı Ali Paşa, II. Ahmet Han zamanı Sadrazamlarındandır¹²²⁷.

Mere Huseyin Paşa, Kapucu-başı, Kethuda, Mirahor, Mısır (1619) Valiliği gibi makamlardan sonra, I. Mustafa zamanında Sadrazamlık makamına ulaşmıştır¹²²⁸.

Ohrili Hasan Paşa, Sultan II. Osman zamanının Sadrazamlarındandır¹²²⁹.

Küçük Ahmet Paşa, Sultan IV. Murat Han zamanında, Şam(1632), Sivas ve Kütahya Valiliklerinde bulunmuş çok cesur bir vezir olarak bilinir¹²³⁰.

Tarhuncu Ahmet Paşa, Yeniçeri ocağı, Sekbanbaşı gibi görevlerden sonra Sultan IV. Mehmet zamanında iki kez sadrazam olmuş¹²³¹ çok akıllı ve yetenekli bir Devlet adamıdır¹²³².

Mustafa Paşa, III. Mustafa zamanında Kapıcı başı, Yeniçeri ağalığı, Diyarbakır ve Bosna Valilikleri(1696), gibi görevlerden sonra, 1702’de Sadrazam olarak tayin edilmiştir¹²³³.

Köprülü Mehmet Paşa¹²³⁴, Osmanlı dönemindeki Arnavut kökenli vezirlerin en yeteneklilerden biridir¹²³⁵. Hüsrev Paşa’nın yanındayken haznedar görevinde bulunmuş, Sadrazam olan Kara Mustafa Paşanın yanında Mirahorluk makamından sonra Suriye

¹²²⁵ Frashëri, *Personalitetet Shqiptare Në Kamus Al A'lam*, s.88-9.

¹²²⁶ Frashëri, *Personalitetet Shqiptare Në Kamus Al A'lam*, s.48-9.

¹²²⁷ Frashëri, *Personalitetet Shqiptare Në Kamus Al A'lam*, s.53.

¹²²⁸ Frashëri, *Personalitetet Shqiptare Në Kamus Al A'lam*, s.98.

¹²²⁹ Frashëri, *Personalitetet Shqiptare Në Kamus Al A'lam*, s.109.

¹²³⁰ Frashëri, *Personalitetet Shqiptare Në Kamus Al A'lam*, s.90.

¹²³¹ Frashëri, *Personalitetet Shqiptare Në Kamus Al A'lam*, s.130-1.

¹²³² Frashëri, *Personalitetet Shqiptare Në Kamus Al A'lam*, s.102 -3.

¹²³³ Frashëri, *Personalitetet Shqiptare Në Kamus Al A'lam*, s.105.

¹²³⁴ Mid'hat, s.31.

¹²³⁵ Pandeli, James William, Oh Shqipëri, Shqipëria ime e mjerë, Për: Shpend Ahmeti, Dinograp, Shkup, 2010. s.89.

valisi olmuştur. 1650’de Köstendil Sancakbeyliğinden sonra 1655 yılında sadrazam olmuştur¹²³⁶.

Köprülü Fazıl Ahmet Paşa, Köprülü Mehmet Paşa’nın oğlu olan Fazıl Ahmet Paşa¹²³⁷, babasının ölümü üzerine Sultan IV. Mehmet zamanında Sadrazam olmuştur. Daha önce Erzurum(1658) ve Suriye valilikleri, 1660’larda İstanbul’da kaymakamlık gibi görevlerden sonra, 27 yaşındayken babasının vefatı üzerine Sadrazam olarak tayin olmuştur¹²³⁸.

Köprülü Zade Mustafa Paşa¹²³⁹ (1688–1691), II. Süleyman ve II. Ahmet zamanlarında görev yapmıştır ve Köprülü Mehmet Paşa’nın oğlu, Fazıl Ahmet Paşa’nın küçük kardeşidir. İslam bilimleri üzerinde uzmanlaşmış olan Mustafa Paşa, Merzifonlu Kara Mustafa Paşa tarafından yüksek makamlara getirilmiş, Niğbolu ve Silistre’de görev yapmış, 1689’da İstanbul’a geri dönmüştür. Eğitim üzerinde uzmanlaşmış olması sebebiyle Sadrazamlık makamına layık görülmüştür¹²⁴⁰. Köprülü Mustafa Paşa ayrıca Askeri, Mali ve Bürokratik reformlar yaparak Osmanlı idaresine yeni bir ruh ve şevk kazandırmaya çalışmıştır¹²⁴¹.

Mahmut Paşa, 1689’da Arnavut gönüllüleri ile beraber Prizren’e hücum ederek Avusturya askerleri ve Sırlardan müteşekkil olan Pikolominin kuvvetlerini yenmiş¹²⁴² hatta Mahmut Paşa ile hesaplaşmaya cesaret edemeyen III. Arseniye de şehri terk etmek zorunda kalmıştı¹²⁴³.

Köprülü Zade Numan Paşa, Köprülü Mustafa Paşa’nın oğlu olan Numan Paşa, Kubbe Vezirliği, Erzurum Valiliği gibi görevlerden sonra, III. Ahmet zamanında sadrazam olmuştur¹²⁴⁴.

Köprülü Zade Abdullah Paşa, Köprülü Mustafa Paşa’nın oğlu olan Abdullah Paşa, III. Ahmet Han zamanında İran’a karşı yapılan Tebriz seferinde Osmanlı ordusunda

¹²³⁶ Frashëri, *Personalitetet Shqiptare Në Kamus Al A’lam*, s.113-4.

¹²³⁷ Mid’hat, s.31.

¹²³⁸ Frashëri, *Personalitetet Shqiptare Në Kamus Al A’lam*, s.115.

¹²³⁹ Mid’hat, s.31.

¹²⁴⁰ Frashëri, *Personalitetet Shqiptare Në Kamus Al A’lam*, s.117-8.

¹²⁴¹ Rizaj, *Kosova, Arnavutların ve Türklerin Dünü, Bugünü ve Yarını*, s.218.

¹²⁴² Rizaj, *Kosova, Arnavutların ve Türklerin Dünü, Bugünü ve Yarını*, s.220.

¹²⁴³ Rizaj, *Kosova, Arnavutların ve Türklerin Dünü, Bugünü ve Yarını*, s.221.

¹²⁴⁴ Frashëri, *Personalitetet Shqiptare Në Kamus Al A’lam*, s.119.

serasker olarak bulunmuştur. Abdullah Paşa aynı zamanda bilgili ve çok yetenekli bir yazar olarak arkasından Arapça bir şiir divanı bırakmıştır¹²⁴⁵.

Halil Paşa, Erzurum Valiliğinde Miri Miranlık görevinden sonra, III. Ahmet Han zamanında Sadrazam olarak tayin edilmiştir¹²⁴⁶.

Arslan Paşa, Yanya doğumlu olan Aslan Paşa, III. Mehmet Han zamanında 1776'da Yanya valisi olmuştur. Bu görevi 1788'de Tepedelenli Ali Paşa gelene kadar yapmış görevi sırasında Yanya Bölgesinde güzel bir yerde, kendi ismi ile Aslan Paşa camii adında bir cami inşa ettirmiştir¹²⁴⁷.

Mehmet Paşa, 1757'de Osmanlı döneminde Arnavut asilzadelerin güçlenmesi ve bu aileler arasında ortaya çıkan çekişmeler sonucunda Buşatlı ailesi diğer ailelere karşı üstünlük sağlamıştı. Bu şekilde yapılan mücadeleler sonucunda da Mehmet Paşa, Sultan tarafından Paşa ünvanına layık görülerek İşkodra sancağı mutasarrıf olmuştur¹²⁴⁸. Bu şekilde paşalığa yükselen Mehmet Paşa Buşat köyünde doğmuş daha sonra bölgedeki birçok Valinin desteğiyle İşkodra valisi olmuştur¹²⁴⁹. Kendi oğlu Mustafa Paşa, Dugacin ve daha sonra Elbasan Sancağın mutasarrıfı olunca, merkezin otoritesini dinlemeyeceği ihtimalinden çekinen Sultan 1775 yılında, Mehmet Paşa'yı ortadan kaldırmıştır¹²⁵⁰.

Köstendilli Mehmet, Paşa'nın tayin olmasından da halkı memnun kalmayınca, Sultan, İşkodra sancağına mutasarrıf olarak Mehmet Paşa'nın ikinci oğlu Mahmut paşayı tayin etmiştir. Simasının çok sert olması sebebiyle kendisine Kara lakabı verilen Mahmut Paşa çok becerikli, cesur ve yetenekli bir şahıs idi¹²⁵¹. Kara Mahmut Paşa'dan sonra İşkodra'nın başına Mustafa Paşa Buşatlı (1811–1831) geçmiştir. Buşatlı Mustafa Paşa, güneydeki rakibi Tepedelenli Ali Paşa'dan korkarak Osmanlı Devletine daha yakın olmayı tercih etmiştir¹²⁵². Mahmut Paşa'nın arkasından gelen kardeşi Ahmet Paşa, Rumeli'deki kargaşalardan dolayı öldürülmüştü. Ondan sonra da en küçük kardeş olan

¹²⁴⁵ Frashëri, *Personalitetet Shqiptare Në Kamus Al A'lam*, s.120.

¹²⁴⁶ Frashëri, *Personalitetet Shqiptare Në Kamus Al A'lam*, s.71-2.

¹²⁴⁷ Frashëri, *Personalitetet Shqiptare Në Kamus Al A'lam*, s.54.

¹²⁴⁸ Duka, *Shekujt Osmanë në Hapsirën Shqiptare*, s.385.

¹²⁴⁹ Frashëri, *Personalitetet Shqiptare Në Kamus Al A'lam*, s.59-60.

¹²⁵⁰ Duka, *Shekujt Osmanë në Hapsirën Shqiptare*, s.385.

¹²⁵¹ Duka, *Shekujt Osmanë në Hapsirën Shqiptare*, s.386.

¹²⁵² Duka, *Shekujt Osmanë në Hapsirën Shqiptare*, s.387.

İbrahim Paşa, İşkodra valisi olmuştur. Osmanlı'ya karşı tüm isyancıları yok eden İbrahim Paşa da devlete karşı sadık kalmıştır¹²⁵³.

XVIII. Yüzyılda Arnavutluk'un güneyinde de Arnavut aileler arasında rekabet kendisini göstermiş, Vloralı ve Velebişt ailelerinin arasındaki çatışmalarından dolayı Luşna ailesinden Ahmet aileler arasında üstünlüğü ele geçirmiş, 1764'te Vlora sancağının başına geçerek bu makamda 1785 yılına kadar devam etmişti. 1787'de Berat paşalığının başına Ahmet Kurt Paşa'nın damadı, Vloralı İbrahim Paşa geçmiş, bu makamda 1809 yılına kadar kalmıştı¹²⁵⁴. O vakitte Kurt Paşa Vloran mutasarrıflığı yapan Ahmet Paşa'nın bölükbaşı Tepedelenli Ali Paşa'dır¹²⁵⁵.

Tepedelenli Ali Paşa¹²⁵⁶, 1732'de Tepedelen kasabasında doğan Ali Paşa, III. Selim, IV. Mustafa ve II. Mahmut Han zamanlarında 33 yıl Yanya'da valilik yapmıştır¹²⁵⁷. Daha Tırhala mutasarrıfı iken Yanya'yı hakimiyet altına almak isteyen Ali Paşa, 1788 yılında Yanya valiliğini üzerine geçirmesini bilmişti¹²⁵⁸.

Bu bağlamda Ali Paşa'nın güçleri Berat şehrinde kontrolü altına almıştı. 1787'de Tepedelenli Ali Paşa, bir yandan kendi yeteneklerini kullanarak hem Arnavut asillerinin hem de Devleti Aliye'nin güvenini kazanırken¹²⁵⁹ bir yandan da 1803'te Yanya'da İngiltere Elçisinin başdanışmanı Hamilton ile Rusya, Fransa ve Osmanlı Devletine karşı, Yanya topraklarının ilhakı durumunda destek almak üzere anlaşma imzalamıştı. 1809'da Ali Paşa bütün güney Arnavutluğu ele geçirmiş böylece de Yanya sancağının sınırlarını, kuzeydeki Durs şehrinden güneydeki Korintiye kadar uzatmıştı. Böylece büyük Vezir ünvanını kazanarak, adeta bir hükümdar olmuştu¹²⁶⁰. Tepeledelenli Ali Paşa için Hamilton "Ali Paşa bağımsız bir hükümdar olmak istiyordu" derken, 1804'de İstanbul'daki Fransa elçisi de "Ali Paşanın amacı, bütün Arnavutluğu ele geçirmek ve bağımsız bir hükümdar olmak" diyerek aynı kanaatleri paylaşmış oluyordu¹²⁶¹. Tepedelenli Ali Paşa'nın bu şekilde Osmanlı'dan koparmaya çalıştığı Yanya üzerinde

¹²⁵³ Frashëri, *Personalitetet Shqiptare Në Kamus Al A'lam*, s.59-60.

¹²⁵⁴ Duka, *Shekujt Osmanë në Hapsirën Shqiptare*, s.388.

¹²⁵⁵ Frashëri, *Personalitetet Shqiptare Në Kamus Al A'lam*, s.81-83.

¹²⁵⁶ Mid'hat, s.17.

¹²⁵⁷ Frashëri, *Personalitetet Shqiptare Në Kamus Al A'lam*, s.44.

¹²⁵⁸ Frashëri, *Personalitetet Shqiptare Në Kamus Al A'lam*, s.45.

¹²⁵⁹ Duka, *Shekujt Osmanë në Hapsirën Shqiptare*, s.388.

¹²⁶⁰ Duka, *Shekujt Osmanë në Hapsirën Shqiptare*, s.390.

¹²⁶¹ Duka, *Shekujt Osmanë në Hapsirën Shqiptare*, s.391.

Osmanlı Devleti, baskı kurduktan bir süre sonra kontrolü sağlamıştı. Ali Paşa da ailesiyle kaçarak Aziz Pantelemon manastırına saklanmıştı¹²⁶².

İsmail Paşa, Tepedelenli Ali Paşanın yeğenidir. Yani Veli'nin oğludur. Başarılı bir zattır. Fakat babasının yolunu takip ettiği için öldürülmüştür¹²⁶³.

Muhtar Paşa, Tepedelenli Ali Paşanın oğludur. Atina mutasarrıflığı yapmış, Vezirlik makamından sonra Sadaret makamına da getirilmiştir¹²⁶⁴.

Kavalalı Mehmet Ali Paşa¹²⁶⁵, Mısır vilayetinde tarihi süreç içinde görev almış Arnavut Devlet adamları vardı. Bunların başında Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa geliyordu. XIX. Yüzyılda yaptığı yeniliklerle öne çıkan Mehmet Ali Paşa, Mısır'ın gelişmesine ve uygarlaşmasına büyük katkılar sağlamıştı. Başlangıçta Hüsrev Paşa'yla anlaşmazlıklar yaşayan Mehmet Ali Paşa, kısa süre içerisinde Mısır'ı kontrol altına almayı başarmıştı. Mısır Vilayetinde göreve başladığında, yıllardır çözilemeyen Memlûklülerin ve Vahhabilerin isyanını çözmüş Mısırın etki alanını genişletmişti. Herhangi bir eğitimi olmamasına rağmen, yetenekli ve başarılı bir Valilik yapmış, Mısır'ı Fransa'nın boyunduruğundan kurtarmıştı¹²⁶⁶. 1847'de yakalandığı bir hastalıktan kurtulamamış ve 1849'da vefat etmişti. Mısır Valiliğine Mehmet Ali Paşa'dan sonra, oğlu İbrahim Paşa geçmişti¹²⁶⁷.

İbrahim Paşa, Mehmet Ali Paşa'nın en büyük oğlu İbrahim Paşa da, Mehmet Ali Paşa'dan sonra Mısır'da Babası gibi Mısır'da büyük işler yapmıştı. 1832'de Suriye ve Adana vilayetinin kontrolünü, Mısır'a bağlayacak derecede etkin olmuş, Dünya çapında savaş konusunda çok büyük stratejist sayılan İbrahim Paşa, çok yetenekli, cesur ve istikrarlı bir karaktere sahipti¹²⁶⁸. 1805 yılında doğmuş olan Abbas Paşa, Mehmet Ali Paşa hanedanının üçüncü valisidir. 1848'den 1853'e kadar Mısır topraklarında valilik yapmıştı¹²⁶⁹.

¹²⁶² Duka, *Shekujt Osmanë në Hapsirën Shqiptare*, s.393.

¹²⁶³ Frashëri, *Personalitetet Shqiptare Në Kamus Al A'lam*, s.84.

¹²⁶⁴ Frashëri, *Personalitetet Shqiptare Në Kamus Al A'lam*, s.101.

¹²⁶⁵ Mid'hat, s.17.

¹²⁶⁶ Pandeli, s.93.

¹²⁶⁷ Frashëri, *Personalitetet Shqiptare Në Kamus Al A'lam*, s.93- 96.

¹²⁶⁸ Frashëri, *Personalitetet Shqiptare Në Kamus Al A'lam*, s.77-81.

¹²⁶⁹ Frashëri, *Personalitetet Shqiptare Në Kamus Al A'lam*, s.35.

Sait Paşa, Mısır vilayetinin meşhur valilerinden biri de Said Paşadır. 1822 doğumlu olan Sait Paşa, Mehmet Ali Paşa'nın oğludur ve 1854'de Abbas Paşadan sonra Mısır valisi olmuştur. Dokuz sene valilik yaptıktan sonra 1863'te vefat etmiştir¹²⁷⁰.

İlhami Paşa, Mısır Valiliği yapmış Abbas Paşa'nın oğlu olan İlhami Paşa, Mehmet Ali Paşa'nın da yeğenidir. Abdülmecit Han'ın kızıyla evlenen İlhami Paşa, bir dönem, İstanbul'da iken "Meclisi A'la" üyesi olmuştur¹²⁷¹.

Ahmet Rıfat Paşa, 1825'te Mısır'da doğan Ahmet Rıfat Paşa, Mehmet Ali Paşa'nın yeğenidir. Babasıyla beraber çok savaşa katılmış, 1850'de İstanbul'a döndükten sonra Sultan Abdülmecid tarafından kendisine Paşa ünvanı verilmiştir. Bir ara Mısır Valisi Sait Paşa'nın yanında, meclisin başdanışmanlığını da yapmıştı¹²⁷².

Alemdar Mustafa Paşa, Orduda yaptığı reformlar sebebiyle kendisine Alemdar lakabı verilen Mustafa Paşa, Sultan II. Mahmut dönemi Sadrazamlarındandır¹²⁷³.

Akif Mehmet Paşa, 1822'de Tetova kasabasında doğan Mehmet Paşa, babası vefat ettiğinden dolayı amcasının yanında eğitimini tamamlamıştır. 1852'de Üsküp eyaletinde mirimiran ve mutasarrıf ünvanlarını almış, daha sonra Rumeli Beylerbeyliği yapmıştır. 1858'de de Bosna valisi olmuştur¹²⁷⁴.

Ömer Paşa, Arnavutluk-Berat Sancağının Vrion kazasından olan Ömer Paşa, Asker olarak Mısır'a gitmiş, Mehmet Ali Paşa'nın yanında mirimiran olmuştur. Daha sonra bir anlaşmazlık yaşamış ve bu yüzden Yanya'ya dönmüştür. Bu süre içerisinde de Tepedelenli Ali Paşa'nın hizmetinde bulunmuş, 1821'den sonra Ali Paşa'nın yerine Yanya valisi olmuştur¹²⁷⁵.

Sırrı Selim Paşa, 1800'de Yanya'da doğan Sırrı Selim Paşa, Veli Paşa'nın oğlu veya Tepedelenli Ali Paşa'nın yeğenidir. Erzurum'da defterdarlık ve Meclisi Muhasebeciliği gibi görevlerde bulunmuş 1847'de Vezir rütbesine layık görülmüştür¹²⁷⁶. Babasının ölümüyle İstanbul'a döndükten sonra Rumeli ve Anadolu'da Mutasarrıflıklarda

¹²⁷⁰ Frashëri, *Personalitetet Shqiptare Në Kamus Al A'lam*, s.121.

¹²⁷¹ Frashëri, *Personalitetet Shqiptare Në Kamus Al A'lam*, s.83.

¹²⁷² Frashëri, *Personalitetet Shqiptare Në Kamus Al A'lam*, s.39-40.

¹²⁷³ Frashëri, *Personalitetet Shqiptare Në Kamus Al A'lam*, s.42-3.

¹²⁷⁴ Frashëri, *Personalitetet Shqiptare Në Kamus Al A'lam*, s.50 -1.

¹²⁷⁵ Frashëri, *Personalitetet Shqiptare Në Kamus Al A'lam*, s.109.

¹²⁷⁶ Kaleshi, s.30-1.

bulunmuş, 1846'te Belgrad muhafızlığını yapmıştır ki bir Arnavut olan Ömer Paşa'nın bu göreve atanması, Osmanlı Devleti'nin Arnavut yöneticilere ne kadar güvendiğinin bir işareti olarak değerlendirilmelidir¹²⁷⁷. Giritli Mustafa Nail Paşa, Sultan Abdülmecit Han zamanında Sadrazam olmuştu. Fransızların Mısır'dan çıkartılması seferinde görev almıştır. 1850'de Adliye Nezaretinde danışmanlık yapmış, 1852'de Sadrazamlık makamına yükselmiştir¹²⁷⁸.

Hasan Paşa, Mısır'da eğitim görürken bir ara Avrupa'ya gidip askeri eğitim almıştır. Mısır'a döndüğünde orduda görevlendirilmiş, Habeşistan askeri harekâtında başarılı bulunmuş bu nedenlerle genç yaşlarında Paşa ünvanına layık görülmüştür¹²⁷⁹.

İzzet Paşa, İttihat ve Terakki partisi yöneticilerinden olan İzzet Paşa, Harbiye nazırlığı görevinde de bulunmuştur. Arnavut olmasına karşın, özerk bir Arnavutluk kurup, Türk (Müslüman) bir Prensi Arnavutluk devletinin başına geçirmek fikrini ortaya atmıştır¹²⁸⁰.

Ahmet Muhtar Paşa, Aslen Arnavut olan Ahmet Muhtar Paşa, Prizren birliği faaliyetlerini sürdürürken Osmanlı Devleti tarafından tayin edilmiş, Arnavutluk'un güney ve kuzey kısımlarının sorumluluğu kendisine verilmişse de açık bir şekilde, Prizren Birliğini ve önderlerini destekleyen bir şahıs olduğu söylenir¹²⁸¹.

Kâmil H. Tepelena (Tepelenelizade Kamil), 1865 yılında doğan Kâmil H. Tepelena aslında Tepedelenli Ali Paşanın yeğenidir. Zengin bir mirasa sahip olduğu için herhangi bir meşguliyette bulunmamış, Hayatı boyunca sadece edebiyatla uğraşmıştır. Osmanlı Meclisinde Mebus da olan Tepelena önceleri Jöntürklerin ideolojini savunan biriydi. Cumhuriyet döneminde bir ara Milli Eğitim Bakanlığını da yapmış olan Tepelena, daha sonra Atatürk'e karşı olduğu için Türkiye'yi terk etmek zorunda kalmış, ancak Atatürk'ün vefatından sonra yeniden Türkiye'ye dönmüştür¹²⁸².

Tekin Arıburun, Yukarıda sayıldığı gibi Osmanlı Döneminde büyük hizmetler veren Arnavut asıllı yöneticiler Cumhuriyet döneminde de büyük desteklerde bulunmuşlardı. Çanakkale savaşında, Kurtuluş savaşında bulunmuşlardı. Bu kişilerden biri de

¹²⁷⁷ Frashëri, *Personalitetet Shqiptare Në Kamus Al A'lam*, s.124.

¹²⁷⁸ Frashëri, *Personalitetet Shqiptare Në Kamus Al A'lam*, s.69-70.

¹²⁷⁹ Frashëri, *Personalitetet Shqiptare Në Kamus Al A'lam*, s.75.

¹²⁸⁰ Popoviç, s.21.

¹²⁸¹ Hoxha, s.174.

¹²⁸² Kaleshi, s.34-6.

Çanakkale savaşına katılıp komuta kademesinde bulunan İштиpli Tekin Arıburundur. Cephedeki katkısından başka Tekin Araburun, Hava kuvvetleri komutanlığı, Meclis Başkanlığı gibi görevlerde de bulunmuştur. Hatta bu yüzden sırası geldiğinde de: “Arnavut olduğum için gurur duyuyorum” şeklinde ifadede bulunmaktan da geri durmazdı¹²⁸³.

Böylece, ortodokslastırma başta olmak üzere yüzyıllarca Sırplar tarafından eziyet edilen Arnavutlar Osmanlılar tarafından yıllarca Sırpların üzerine yönetici olarak tayin edilmiş oluyordu. Bir zamanlar kendilerine zulmeden Sırlara karşı Arnavutlar, Osmanlıların gelişiyile onların amirleri konumuna yükseliyorlardı¹²⁸⁴.

¹²⁸³ Ali, s.38.

¹²⁸⁴ Frashëri, *Personalitetet Shqiptare Në Kamus Al A'lam*, s.124.

EK 2. Sanat ve Edebiyata Katkı Sağlayan Arnavut Kökenli Şahsiyetler

Bu şekilde sıralandığı gibi Arnavut Devlet adamlarının Osmanlı İdaresine katkılarının ciddi boyutlarda olduğu görülmektedir. Bunun yanı sıra, Osmanlı ilim hayatına da Arnavutların yapmış olduğu katkılar ihmal edilmeyecek boyutlardadır. Bu çerçevede ilk olarak Osmanlı Şiir hayatına olan katkılardan bahsedilebilir¹²⁸⁵. Bu alanda da Osmanlı Edebiyatına katkıda bulunan Arnavut kökenli Fraşiri ailesi, İstiklal marşını yazan değerli yazar Mehmet Akif Ersoy, İstanbul Üniversitesini kuran değerli Öğretim Üyesi Tahsin Hoca, Namık Kemal gibi birçok kişiden söz edilebilir. Bunlar ve bunlar gibi kişiler, Türk kültürüne, bilimine ve felsefesi düşüncesine çok emek vermişlerdir¹²⁸⁶.

Priştineli Mesih, Hicri X. yüzyıl şairlerinden olan¹²⁸⁷ Priştineli Mesih, 1470’lerde Priştine’de doğmuştur. Bir süre Büyük Vezir Hadım Ali Paşa’nın yanında bulunmuştur. Şairliğiyle bilinen Priştineli Mesih’in “Sehregiz” adlı, bir yönüyle de Türk Edebiyatının ilk komedisi özelliğini taşıyan bir eseri vardır¹²⁸⁸. 1510 yılında vefat etmiştir¹²⁸⁹.

Muid, bu adla bilinen iki kişi vardır: İlki Kalkandelen’den ve babası Muidzade olarak bilinen, Sultan Beyazıt Han zamanının Müderrislerinden¹²⁹⁰ Kalakandelenli Muid’dir. Bunun “kütüb-i seb’a” adlı bir Divanı vardır¹²⁹¹. İkincisinin kim olduğuna ait bilgilere ulaşamamıştır. Şem’i, Osmanlı döneminde bu lakapla da tanınan iki kişi vardır. Edebi yönüyle bilinen ve bu çalışmaya konu olan şahıs, Prizren’lidir. Tasavvuf üzerinde uzmanlaşmış, olgun, büyük bir şahsiyet olan¹²⁹² Şem’i, Sultan Süleyman döneminde yaşamıştır¹²⁹³. Valihi, Bu lakapla da bilinen üç kişi vardır. Bu çalışmaya konu olan şahıs Edirne’de Müderrislik, daha sonra Bektaşilere de Kadılık yapmıştır¹²⁹⁴. Tecelli, Kökeni Prizren olan Şair’in, kendi adıyla “Tecelli” anılan bir Divanı vardır¹²⁹⁵. Behari, Prizren’den olduğunu söylenir fakat hakkında çok az bilgi vardır¹²⁹⁶. Priştineli

¹²⁸⁵ Kaleshi, s.20.

¹²⁸⁶ Ali, s.61.

¹²⁸⁷ Frashëri, *Personalitetet Shqiptare Në Kamus Al A’lam*, s.111.

¹²⁸⁸ Kaleshi, s.22-3.

¹²⁸⁹ Frashëri, *Personalitetet Shqiptare Në Kamus Al A’lam*, s.111.

¹²⁹⁰ Frashëri, *Personalitetet Shqiptare Në Kamus Al A’lam*, s.102.

¹²⁹¹ Kaleshi, s.31.

¹²⁹² Frashëri, *Personalitetet Shqiptare Në Kamus Al A’lam*, s.129.

¹²⁹³ Kaleshi, s. 27.

¹²⁹⁴ Frashëri, *Personalitetet Shqiptare Në Kamus Al A’lam*, s.132.

¹²⁹⁵ Kaleshi, s.27.

¹²⁹⁶ Kaleshi, s.27.

Buhari, Süleymaniye kütüphanesinde hala korunmakta olan “Fetihname-i Budin” adlı bir çalışması mevcuttur¹²⁹⁷.

Dugacin Zade Ahmed Bey, XVI. Yüzyılın şairlerinden olan Dugacin Zade Ahmed Bey’in şiirlerinin konusu fakirlik, yoksulluk ve tasavvuf üzerindedir¹²⁹⁸. Rivayetlere göre Sultan Selim’in kız kardeşinin oğludur. Sancak Beyliğine kadar idari rütbeyi haiz olmuştur. Sufi tarzda bir hayat sürdürdüğü için şiirlerini de Sufi tarzında yazmıştır¹²⁹⁹. Fevri, XVI. Yüzyıl Şairidir. Muhyiddin-i Arabi’nin yanında yetişmiş, bu vesile ile İslâmi ilimleri en iyi bir şekilde öğrenmiştir. Kanuni döneminde bir ara Şam Müftüsü olarak görev yapmıştır¹³⁰⁰. İshak Çelebi, Üsküplü olup, Sultan Selim ve Kanuni Dönemleri uleması ve şairlerindendir. 1526’da Edirne’de “darul-hadis” ana bilim dalında ders vermiş, 1535 yılında Şam’da Kadı olarak görev yapmıştır¹³⁰¹.

Nehari, Hicri X. Yüzyıl Osmanlı Şairlerinden biridir¹³⁰². 1622’de vefat etmiştir. Osmanlı Müellifleri adlı eserde “Nehari Zade Prizreni” adıyla bilinen Nehari’nin asıl adı Abdülmüminidir ve Prizren’de kendisi de şair olan Suzi’nin kardeşidir¹³⁰³. Nuhi, Hicri X. Yüzyıl şairidir. Kanuni döneminde, Divan-i Hümayun makamına(hangi görev olduğu belli değildir) kadar ulaşmıştır¹³⁰⁴. Sinan Kadı, Hicrinin X. Yüzyılda yaşamış olup, aslen Manastırlıdır. Bu yüzden Rumeli’de Kadı olarak çalışmıştır¹³⁰⁵. Luhi veya Levhi, Osmanlı şairlerinin biridir. Bir dönem Merkez efendinin yanında bulunmuştur¹³⁰⁶.

Mimar Sinan, Osmanlı mimarlarının en meşhurdur. Başta Süleymaniye ve Selimiye Camileri olmak üzere tamamlanmış 400 eseri vardır¹³⁰⁷. Nami ve Memi, Osmanlı devletinin şairlerindendir. Bekli Memi Üsküplüdür¹³⁰⁸. Nesiri, Şair olmakla birlikte Bektaşî tarikatının da babasıdır ve Arnavutluk’un Fraşır köyündendir¹³⁰⁹. Secvedi ve

¹²⁹⁷ Kaleshi, s.28.

¹²⁹⁸ Frashëri, *Personalitetet Shqiptare Në Kamus Al A'lam*, s.64.

¹²⁹⁹ Kaleshi, s.38.

¹³⁰⁰ Frashëri, *Personalitetet Shqiptare Në Kamus Al A'lam*, s.66-7.

¹³⁰¹ Frashëri, *Personalitetet Shqiptare Në Kamus Al A'lam*, s.84.

¹³⁰² Frashëri, *Personalitetet Shqiptare Në Kamus Al A'lam*, s.107.

¹³⁰³ Kaleshi, s.26.

¹³⁰⁴ Frashëri, *Personalitetet Shqiptare Në Kamus Al A'lam*, s.108.

¹³⁰⁵ Frashëri, *Personalitetet Shqiptare Në Kamus Al A'lam*, s.122.

¹³⁰⁶ Frashëri, *Personalitetet Shqiptare Në Kamus Al A'lam*, s.90.

¹³⁰⁷ Frashëri, *Personalitetet Shqiptare Në Kamus Al A'lam*, s.99.

¹³⁰⁸ Frashëri, *Personalitetet Shqiptare Në Kamus Al A'lam*, s.106.

¹³⁰⁹ Frashëri, *Personalitetet Shqiptare Në Kamus Al A'lam*, s.107.

Azmi, Her ikisi de XV. veya XVI. yüzyıl Osmanlı şairlerindendir¹³¹⁰. Azmi, Sultan III. Murat zamanında “matbah katibi” olmuştu¹³¹¹. Sun’ullah Efendi (Cafer Efendi-zade), 1552’de Üsküp’te doğmuş bir alimdir. Dört kez Şeyhülislamlık makamına gelmiştir. 1612’de vefat etmiştir¹³¹².

Prizrenli Suzi, Hicri X. Yüzyıl¹³¹³ miladi XV. Yüzyılın sonunda ve XVI. Yüzyılın ilk çeyreğinde yaşamış, Prizren’de, bugüne dek bu cami onun ismini taşıyan bir cami, köprü ve bir medrese yaptırmıştır. Şiir çalışmasının adı “Gazavatname-i Mihaloğlu Ali Beydir”¹³¹⁴. Bir zaman Kadı olarak görev yapsa da daha sonra Mihaloğlu Ali Beyin yanında en başarılı ordu komutanı olmuştur. Mihaloğlu’nun, Arnavut destanlarından olan Gjergj Elez Aliu olduğu düşünülmektedir¹³¹⁵. Sa’yi, Kanuni zamanında yaşadığı tahmin edilen Sa’yi, Prizren’de doğmuştur. İlk çalışması Ta’rifat, İkinci çalışması da Belgrad’ın fethi diye bilinmektedir¹³¹⁶. Derviş Sunman, Sineçak-Elbasanlı olduğunu bilinen Derviş Sunman, Melami tarikatına mensup idi ve İstanbul’daki mevlevi tekkesinde hiç evlenmeyerek hayatını yalnız sürdürmüştü. Kanuni döneminde yaşadığı rivayet edilir¹³¹⁷.

Sersem Ali Dede, Aslen Tetovalı olup, Balkanlardaki Türk-Bektaşî tarikatının önemli isimlerinden biridir. Kanuni döneminde XV. Yüzyılın sonundan ve XVI. Yüzyılın ortalarına kadar yaşamıştı. Bazı rivayetlere göre Kanuni döneminde vezir olmuş fakat daha sonra bu görevden istifa etmiş, Hacı Bektaş-ı Veli tekesine giderek hayatını burada geçirmiştir. Bıraktığı mirasıyla kendi doğum yerinde bir teke yapılmasını istediği için, Harabatı Baba tekkesi adıyla maruf tekkeyi inşa ettirmiştir¹³¹⁸. Koçi Bey, Arnavutça’da kırmızı adını taşıyan lakabıyla bilinen kırmızı yüzlü idi. Güney Arnavutluk’tan devşirme olarak alınıp, kendisine Mustafa ismi verilmiştir. IV. Murat tarafından, kendisinden Osmanlı’nın gerilmesine dair bir layiha istenmiştir. Koçi Bey sunduğu bu layihasında öncelikli olarak Devlet’in sosyal, ekonomik siyasi yönlerini ele almış ve

¹³¹⁰ Frashëri, *Personalitetet Shqiptare Në Kamus Al A’lam*, s.122.

¹³¹¹ Frashëri, *Personalitetet Shqiptare Në Kamus Al A’lam*, s.54-5.

¹³¹² Frashëri, *Personalitetet Shqiptare Në Kamus Al A’lam*, s.127.

¹³¹³ Frashëri, *Personalitetet Shqiptare Në Kamus Al A’lam*, s.128.

¹³¹⁴ Mihayloğlunun fethilerini yazmıştı. Frashëri, *Personalitetet Shqiptare Në Kamus Al A’lam*, s.128.

¹³¹⁵ Kaleshi, s.24-5.

¹³¹⁶ Kaleshi, s.26.

¹³¹⁷ Kaleshi, s.39.

¹³¹⁸ Kaleshi, s.39.

değerlendirmiş ve bu çalışmasıyla kendi itibarını da arttırmıştır¹³¹⁹.

Dugacin Zade Osman Efendi, Sultan III. Murat zamanı alimlerinden ve Dugacin Zade Mehmet Paşa'nın oğludur. 1600'de İstanbul Kadılığı da yapmış¹³²⁰ fakat Patron Halil isyanında yer aldığı için Yeniçeri ocağında suikast düzenlenerek öldürülmüştür¹³²¹. Plasalı İsmail Paşa, Arnavutluk'un Korça kasabasında eski bir vezir ailesindendir. Sultan Abdülmecid zamanında bir kaç sefer farklı yerlerde valilik yapmıştır¹³²².

Ömer Efendi Fani, Aslen Debreli olup, 1622 yılında vefat etmiştir. Kur'an üzerinde yaptığı çalışmalardan dolayı Tefsirii lakabını almıştı¹³²³. Acize Baba, İstanbul'da 1700'lerde ilahiyat eğitimini bitirdikten sonra, Cakova'ya dönüp bugüne dek ayakta kalacak bir tekke yaptırmıştı¹³²⁴.

Nasuh – Zade Ali Paşa, Sultan II. Mahmut Han'ın zamanında Kaptan ve muhafız olmuştur¹³²⁵. Musa Kazım Paşa, Osmanlı döneminin sonlarında şairlik yönüyle bilinen bir zattır. 1821'de Arnavutluk'un Konica kasabasında doğmuş İstanbul'da tedrisatını bitirdikten sonra Divani Hümayun makamında çalışmıştır¹³²⁶. Musa Kazım paşa, Osmanlı-Rus savaşında, Osmanlı Ordusu komutanlarından Hüsnü Beyin oğludur¹³²⁷.

Memiş Paşa, Sultan II. Mahmut Han zamanında vezirlik makamından başka yüksek rütbelere ulaşmıştır. Kendisine Müderris ünvanı verildiyse de fakat sonra bu ünvana layık olamamıştır¹³²⁸. Kemal Bey, en büyük Osmanlı Edebiyatçılarından biridir. Şura-yı Devlet üyeliği ve bir takım yerlerde mutasarrıflık gibi görevlerde bulunmuştur¹³²⁹. Talip Faik Efendi, son dönem Osmanlı ulemasından olup Fıkıh, Hadis ve İslam Felsefesi üzerinde uzmanlaşmış bir zattır ve Manastırlıdır. Fehmi Efendinin babasıdır. Divan Muhasebesi başkatipliği yapmış, 1869'da vefat etmiştir¹³³⁰.

¹³¹⁹ Kaleshi, s.49-50.

¹³²⁰ Frashëri, *Personalitetet Shqiptare Në Kamus Al A'lam*, s.65.

¹³²¹ Frashëri, *Personalitetet Shqiptare Në Kamus Al A'lam*, s.110.

¹³²² Frashëri, *Personalitetet Shqiptare Në Kamus Al A'lam*, s.110.

¹³²³ Kaleshi, s.65.

¹³²⁴ Kaleshi, s.27.

¹³²⁵ Frashëri, *Personalitetet Shqiptare Në Kamus Al A'lam*, s.106.

¹³²⁶ Frashëri, *Personalitetet Shqiptare Në Kamus Al A'lam*, s.103.

¹³²⁷ Kaleshi, s.32.

¹³²⁸ Frashëri, *Personalitetet Shqiptare Në Kamus Al A'lam*, s.98.

¹³²⁹ Frashëri, *Personalitetet Shqiptare Në Kamus Al A'lam*, s.112.

¹³³⁰ Frashëri, *Personalitetet Shqiptare Në Kamus Al A'lam*, s.129- 30.

Hasan Tahsin Hoca, son dönem Osmanlı ulemasından olan Hasan Tahsin Hoca Dini ve Fenni bilimlere vukufiyeti vardır. 1812’de Çamırıya bölgesinde Filat kazasının Ninat köyünde doğmuştur. Kadı olan Babasından çok şeyler öğrenmiş, talebelik dönemleri başarılı geçtiği için Mustafa Reşit Paşa döneminde tedrisat amacıyla Paris’e gönderilmiştir. Burada tedrisatının yanında batı dillerini de öğrenmiş Paris’te bulunduğu sırada da konsolosluk çalışanları için İmamlık yapmıştır¹³³¹. 1868 yılında ilk kez İstanbul’da kurulan Daru-l Fünun’un ilk Baş Müderrisi (Rektörü) olmuştur. Emekli olduğunda döndüğü memleketinde kendi el yazısı ile yazdığı Arap harfli bir Alfabe dağıtmıştır. Arnavut milliyetçiliğinin yoğun bir şekilde arttığı döneminde kendisi Arnavut olan Hasan Tahsin Hoca’nın, üstelik kendi memleketinde, Latin harfleriyle bir alfabe yazabilecekken, Arap harfli bir alfabe yazıp dağıtması son derece önemlidir¹³³².

Mehmet Akif Ersoy 1873-1936¹³³³ Aslen Kosova-İpek şehrindendir ve Türk Edebiyatının en büyük şairlerinden biridir. Şiirlerini Basit ve anlayışlı bir dille yazmıştır. Türkiye Cumhuriyetinin İstiklal Marşı’nın da yazarıdır¹³³⁴. Muharrem Mahzum Bey, XIX. Yüzyılında yaşamış, Bektaşî tarikatının önde gelenlerinden biridir¹³³⁵. Hacı Ethem Bey Şehidi, XIX. Yüzyılın sonlarında doğmuş ve doğduğu yer olan Tiran’a kendi adıyla Ethem Bey adlı bir cami yaptırmıştır. Yazılmış birçok şiiri vardır¹³³⁶. Mehmet Mensur Efendi, Kolonyalı Maullim Abdullah Efendinin oğludur. Manastır’da doğmuş, 1896 yılında vefat etmiştir. Yunan Tarihi, Esrari Farnason, Ehli Salib vakası, Meşhur İskenderiye Kütüphanesine dair “Risale-i tarihiyye” adlarıyla birçok eserler kaleme almıştır¹³³⁷.

Avlonyalı Süreyya, 1860-1940¹³³⁸ yılında Vlora’da doğmuştur. Avlonyalı Mustafa Paşanın oğlu, Büyük Vezir Ferit Paşanın kardeşidir. 1910 Ocak ayında “Yeni Gazete” bir yazı yayınlamış ve burada latin alfabesini savunmuştur. Osmanlı Meclisi Mebusanına Avlonya Mebusu olarak girmiş, 9 Temmuz 1912’de Mecliste yaptığı bir

¹³³¹ Frashëri, *Personalitetet Shqiptare Në Kamus Al A’lam*, s.76.

¹³³² Kaleshi, s.71-2.

¹³³³ Orhan Okay – Ertuğrul Düzdağ, mad: “Mehmet Akif Ersoy”, **İslam Ansiklopedisi**, Ankara: TDV, c. 28, 2003, s.432-439.

¹³³⁴ Kaleshi, s.28-9.

¹³³⁵ Kaleshi, s.42.

¹³³⁶ Kaleshi, s.42.

¹³³⁷ Kaleshi, s.55.

¹³³⁸ Syrja Vlora, **KUJTIME nga fundi i sundimit Osman në Luftën e Vlorës**, pë: Marenglen Verli & Ledia Dushku, Tiranë: Qendra e Studimeve Albanologjike, 2013, s.8.

konuşmada Türkiye siyasetini şiddetli bir şekilde eleştirmiştir. Bundan dolayı da Türkiye’yi terk etmek zorunda kalmıştı. Çalışmaları arasında, “Fitnetu-l İslam”, Dherrat dergisinde, “Tarih-i Osmanide Arnavutluk, Hatirat ve Teracim-i Ahval” gibi eserleri mevcuttur¹³³⁹.

Mehmet Ali Agaray, 1843 yılında doğmuştur. Ailesi Kurvelişte köyünden gelmektedir. Ailece, Osmanlı idaresine karşı oldukları için göç ettirilmiştir. Onun çalışması “İbret name” adlı bir eseri vardır¹³⁴⁰.

Besim Ömer Paşa, 1861 yılında Güney Arnavutluk’un Narta bölgesinde doğmuştur ve Ömer Şevket Paşa’nın oğludur. 1876 yılında Osmanlı Meclisinde Mebus olmuş, Cumhuriyet döneminde de İstanbul Üniversitesinde Rektör olarak görev yapmıştır¹³⁴¹. Ahmet Hamdi, “Arnavutluk hakkında mütale’a-i mutasara” adlı bir eseri vardır. Çalışmalarında Jöntürklerin Arnavutlar üzerinde yaptıkları siyasi haksızlıkları eleştirir. Jöntürklerin, Osmanlının Balkanlardaki yenilgisinden dolayı Arnavutları suçlamalarına katılmaz. Bu yüzden, bu duruma cevap olarak Jöntürkleri çok eleştirir¹³⁴².

Müfit Libohova, Ahmet Mufid kitabının yazarıdır. 1876’da Libohov’da doğmuştur. 1908’den 1928’e kadar Arnavut tarihinde iyi bilinen bir şahsiyettir. 1908 yılında Jöntürk anayasası ilan edildiği zaman Osmanlı Meclisine Girokastra mebusu olarak seçilmiştir. Cumhuriyet döneminde bir ara dış işleri bakanlığı da yapmıştır. Fakat İsmail Kemal ile arasında anlaşmazlıklardan dolayı istifa etmiştir. Türkçe, Yunanca ve Fransızca Eserler vermiştir. Fakat son dönemde Libohova’ya saldıran Yunan grupların onun evine hiç dokunmamaları son derece ilginçtir¹³⁴³. Hasan Basri Dukaginzade, Jöntürk Döneminde Debre mebusu idi. 1920-1923 yıllar arasında tamamlanmış üç çalışması vardır. “Arnavutluk ve Osmanlı Buhranı” adlı eseri çok önemli bir çalışmadır. Bu çalışmayla Jöntürklerin Arnavutluk üzerinde uyguladığı siyasi çalışmaları ortaya koymaktadır¹³⁴⁴.

Abidin Paşa Dino Preveza, Devlet adamı ve Edebiyatçı bir kişiliği vardır. Zamanında Osmanlı Devletinin borçlarına dair bir çalışma hazırlamış, 1912 yıllarında Türkiye

¹³³⁹ Kaleshi, s.59-61.

¹³⁴⁰ Kaleshi, s.61-62.

¹³⁴¹ Kaleshi, s.75.

¹³⁴² Kaleshi, s.56.

¹³⁴³ Kaleshi, s.56-7.

¹³⁴⁴ Kaleshi, s.62-3.

Cumhuriyeti Dış İşleri bakanlığı görevi yapmıştır¹³⁴⁵. Ali Aydonatin oğlu Ziyaudin, 1817’de vefat etmiş, Peygamber Efendimizin (s.a.s.) arkadaşlarının hayatını yazmıştır¹³⁴⁶. Debreli Vildan Faik, XIX. Yüzyılın sonunda ve XX. Yüzyılın başında Üsküdar Medresesinde Müderris olarak çalışmıştır¹³⁴⁷. Abdül Fraşiri, Asıl adı Abdullah Hüsni’dür. 1839 yılında Yanina vilayeti, Girokastır sancağı, Permet kazasının Fraşiri köyünde Dünya’ya gelmiştir. Genç yaşlarında yetim olunca. Bundan dolayı da ailesine bakmak ve kardeşlerinin eğitimini tamamlamak zorunda kalmıştır. Arapça, Farsça, Fransızca, Grekçe dillerine hakimdi. Erken bir şekilde kendini Arnavut milli mücadelesinin içinde bulmuş, komşu ülkelerinin Arnavut topraklarını ilhak etme amaçları üzerine de arkadaşlarıyla birlikte Prizren birliğini kurmuştur¹³⁴⁸.

Şemsettin Sami, Arnavutlar arasında Sami Fraşiri bilinir ve Türkiye’de çok meşhur bir şahsiyettir. Kamus-i Türki’nin haricinde farklı alanlarda birçok eserler vermiştir. Bu yüzden Şemsettin Sami’nin Türk edebiyatında ve filolojisinde ayrı bir yeri vardır¹³⁴⁹. Mehdi Fraşiri, Anadolu’da Samsun vilayetinin Sancak Beyliğini yapmıştır. “İmtiyazat-i ecnebiyenin Tatbikat-i haziresidir” adlı bir çalışması vardır. Bu çalışmayla Osmanlı Devleti ve Avrupa arasında hukuki açıdan bir kıyaslama yapmıştı¹³⁵⁰. İbrahim Lütfi Paşa, Elbasan’ın Brezişt köyünden gelmektedir. 30 yıl boyunca hekim ve profesör olarak çalışmış, Fizik ve jeoloji alanlarında uzmanlaşmış, 1903’de vefat etmiştir¹³⁵¹. Prizrenli Abdurahman Efendi, Muhammed Nur el Arabinin öğrencisidir. Üsküpteki medreselerden birinde ders vermiştir¹³⁵².

Ömer Lütfi Paçarizi, Prizren’li şair, yazar ve yenilikçidir. Jöntürk isyanında yer almıştı¹³⁵³. Vasıf Osman Enderuni, Arnavut Halil Paşanın ailesindendir. Kendi şiirlerinde önceki şairlerinin dilini eleştirmesiyle bilinir¹³⁵⁴. Hacı Ali Hakkı Baba, Elbasan’da doğmuştur. Bektaşî hikayeleri yazdığı için çok meşhur olmuştur. Medresedeyken İslam tasavufu, ilgisini çok çekmiştir¹³⁵⁵. Mustafa Safi, Güney

¹³⁴⁵ Kaleshi, s.66-7.

¹³⁴⁶ Kaleshi, s.70.

¹³⁴⁷ Kaleshi, s.73.

¹³⁴⁸ Frashëri, *Personalitetet Shqiptare Në Kamus Al A’lam*, s.36-7.

¹³⁴⁹ Kaleshi, s.74.

¹³⁵⁰ Kaleshi, s.74.

¹³⁵¹ Kaleshi, s.75.

¹³⁵² Kaleshi, s.29-30.

¹³⁵³ Kaleshi, s.30.

¹³⁵⁴ Kaleshi, s. 31.

¹³⁵⁵ Kaleshi, s.42.

Arnavutluk'un Hurpişt köyünden gelmektedir. İstanbul Cerrah Paşa Camiinin imam ve vaiz idi. Tarih, edebiyat ve İslam bilimler alanında bilgili olduğu ifade edilmiştir.

Hayrudin Leskoviku, Güney Arnavutluk'un Leskovik bölgesinden geldiğini bilinir¹³⁵⁶. Hayrudin Leskoviku'nun en önemli çalışmaları: Kırım Savaşı Siyasi Tarihi ve Bir Elçinin Seyahat Tarihi adlı eserleridir. "Kütüphane-i sebat" adıyla bir yayın evi kurmuştur¹³⁵⁷. Osman Efendi Dukacini, Mehmet Paşanın oğludur ve bir dönem İstanbul kadılığı yapmıştır. Bu yüzden İstanbul'un Kadıları üzerine bir çalışması vardır¹³⁵⁸.

Yanyalı Esat Efendi, Yunanca'dan Türkçe'ye tercüme yapanlardan biriydi¹³⁵⁹. Ref'i Yanyalı, Mektebi Sultani hocalarındandır. Yanyalı Ömer Hoca ile yaptığı çalışmanın adı "Mecmuatu ddurus"dür. Yanyalı İsmail, "Risale-i Kudsiye" adlı bir eseri vardır. İbrahim Efendi Sıtkı, İşkodra'da doğmuş, İstanbul'daki Üsküdar Şemsi Paşa medresesinde okumuştur. Çok yazmasına rağmen, fakat sadece iki çalışması bilinmektedir¹³⁶⁰. Ekrem Behcet Tezel, Mitroviçe'den gelmektedir. 1940 yıllarına kadar Üniversitede Profesör idi. Daha sonra Türkiye Hekimleri Derneğinin başkanlığını yapmış, birçok farklı dergilerde yazılar yazmıştır¹³⁶¹.

Ahmet Rasim Onat, Yanya'lıdır ve İç hastalıkları uzman hekimidir. Bu yüzden kendi yazılarında birçok hastalıklar tespit etmiştir. Bazı dergilerde yazıları çıkmıştır. Sadullah Nutku, Prevezelidir ve bu kişi de iç hastalıkları uzmanıdır. İç Hastalıkları ile ilgili Almanca'dan bir kitap çevirmiştir¹³⁶². Neşit Erez, Türkiye'nin en meşhur jinekologlarından biri olan Neşit Erez Prizren'den Türkiye'ye gelmiştir¹³⁶³.

¹³⁵⁶ Kaleshi, s.53.

¹³⁵⁷ Kaleshi, s.54-5.

¹³⁵⁸ Kaleshi, s.64.

¹³⁵⁹ Kaleshi, s.65-6.

¹³⁶⁰ Kaleshi, s.70.

¹³⁶¹ Kaleshi, s.75-6.

¹³⁶² Kaleshi, s.75-6.

¹³⁶³ Ali, s.43.

EK 3: Dört Arnavut Vilayeti: Kosova, Manastır, İşkodra ve Yanya (Selanik)

1364

¹³⁶⁴<https://www.google.com/search?q=Kosova,+Manastır,+İşkodra,+Yanya+Vilayeti+harita> (09. 02. 2018)

Arnavut Etnik Sınırları

1365

¹³⁶⁵<https://www.google.com/Kufitë+e+Shqipërisë+Etnik> (09. 02. 2018)

ÖZGEÇMİŞ

1980’de Üsküp’ün Nigıştan köyünde doğdu. 1994’te ilköğretimi tamamladıktan sonra lise eğitimi için “İsa Beu Medresesi’ne kaydoldu. 1998’de bu liseyi mezuniyetle bitirdi. Aynı sene Üsküp’te İlahiyat Fakültesine kayıt yaptırdı. 2003’te lisans eğitimi tamamladı. 2004’te Yüksek Lisans için Türkiye’ye geldi. İstanbul’da “*Ankara Üniversitesi Yabancı Dil Merkezi*”nde Türkçe öğrendikten sonra TCS sınavına girdi ve *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi*’ni kazandı. 2006 yılında Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı İslam Tarihi bilim dalında Yüksek Lisans çalışmasına başladı. 2008 yılı Haziran’ında tezini tamamladı.

Yüksek Lisansı bitirdikten sonra Sakarya Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih bölümünde doktora da eğitimine başladı. Doktora yeterlilik sınavını geçtikten sonra kendi ülkesine döndü. Üsküp’te bulunduğu vakit özel kurumlarda çalıştı. Doktora tez çalışması devam ederken bir kaç makale yayınladı. 2013’te Üsküp’teki Arnavutların “Manevi Mirası ve Kültür Enstitüsünde” araştırmacı olarak çalışmaya başladı. Bu süreçte konferanslara ve sempozyumlara katıldı. Halen aynı enstitüde çalışmaktadır. Arnavutçanın yanı sıra Türkçe ve Makedonca bilmektedir.